СТАРИ СРПСКИ АРХИВ

КЊИГА 7 (2008)

CDU 930.2:003.074(=163.41) ISSN–1451–3072

Faculté de Philosophie de Belgrade
Faculté de Philosophie de Banja Luka
Faculté de Philosophie d'Istočno Sarajevo
Institut d'Historie de Banja Luka

ANCIENNES ARCHIVES SERBES

LIVRE 7 (2008)

Belgrade 2008

УДК 930.2:003.074(=163.41) ISSN–1451–3072

Филозофски факултет у Београду
Филозофски факултет у Бањој Луци
Филозофски факултет у Источном Сарајеву
Историјски институт у Бањој Луци

СТАРИ СРПСКИ АРХИВ

КЊИГА 7 (2008)

Београд 2008

Овај број *Старог српског архива* штампан је уз
финансијску помоћ Министарства за науку и технолошки развој
Републике Србије, у склопу пројекта *Српска држава и друштво у
изворима средњег века* (ев. бр. 147024, руководилац проф.
др Андрија Веселиновић).

САДРЖАЈ

ДИПЛОМАТИЧКА ГРАЂА

TABLE DES MATIÈRES

MATÉRIEL DIPLOMATIQUE

ДИПЛОМАТИЧКА
ГРАЂА

Стари српски архив, књ. 7, стр. 11–26

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41"13"

Небојша Порчић

ПИСМА НЕМАЊИЋКИХ ВЛАДАРА ДУБРОВЧАНИМА О ПОДИЗАЊУ СВЕТОДМИТАРСКОГ ДОХОТКА

1313, 1320, 1325, 1328. и 1346. године

Међу дубровачком архивском грађом сачувано је пет писама немањићких владара дубровачким властима у вези са исплатом данка од 2.000 перпера који је Дубровник плаћао српској држави сваке године на Митровдан. Мада настала у распону од преко 30 година (1313–1346) у канцеларијама три различита владара, ова писма припадају једном истом препознатљивом типу докумената чија су главна обележја кратак садржај и једноставна дипломатичка форма, практично сведена на адресу, експозицију и потпис. Због доследног поименичног навођења особе задужене да у владарево име преузме новац, она се могу сматрати једном врстом пуномоћја за дипломатске представнике.

Les archives municipales de Dubrovnik conservent cinq lettres de souverains Nemanjić adressées aux autorités ragusaines au sujet du paiement d'un tribut de 2000 perpères que Raguse versait annuellement à l'Etat serbe pour la fête de la Saint Démétrius. Bien que rédigées dans un intervalle de plus de 30 années (1313–1346) dans les chancelleries de trois souverains différents, ces lettres appartiennent à un même type de document parfaitement reconnaissable ayant pour caractéristiques un bref contenu et une forme diplomatique simple, se réduisant pratiquement à l'adresse, l'exposition et la signature. En raison de la mention systématique, par son nom, de la personne chargée de recevoir la somme due au nom du souverain, ces lettres peuvent être considérées comme une sorte de pouvoir délivré à des représentants diplomatiques.

У дипломатичкој заоставштини немањићке Србије као посебна скупина сродних докумената издвајају се писма немањићких владара упућивана властима града Дубровника поводом наплате Светодмитарског дохотка, данка од 2.000 перпера који су Дубровчани најкасније од шездесетих година XIII века били обавезни да им дају сваке године на Митровдан. У Државном архиву у Дубровнику сачувано је укупно пет таквих писама – два од краља Милутина (1313. и 1320. године), два од краља Стефана Дечанског (1325, 1328) и једно од цара Душана (1346).

I Прво писмо краља Милутина

(пре 28. октобра 1313. године)

Писмо је сачувано у оригиналу. У другој половини XIX века још увек се налазило уметнуто у књигу Diversa Cancellariae 5 код странице 86, на којој је, под датумом 28. октобар 1313, записана дубровачка белешка о примопредаји дохотка за ту годину – као прималац је означен *Павле Томин из Котора*, *весник* (nuncius) *господина краља*.

Ранија издања: Први издавач, Медо Пуцић, заједно је објавио писмо и белешку (*Споменици српски* II, бр. 2), приложивши уз то и факсимил писма. Исправке Пуцићевог издања доноси Константин Јиречек (*Споменици српски*, стр. 99). Други и, до данас, последњи издавач, Љубомир Стојановић, објавио је само текст писма (*Повеље и писма* I–1, бр. 42). У наведеним издањима нема грешака које би могле битно да утичу на разумевање текста.

Као подлога за ово издање послужили су снимци из збирке Историјског института (бр. 11).

Текст првог писма краља Милутина *

+ **Крал[ѥв]ства ми любѡвьномȣ сȣродникȣ кнєзȣ дȣбровьчькомȣ** |2| **Барьт[о]ломѣю Град[о]никȣ и вьсои обьщинѣ дȣбровьчькои. Что ѥ до**|3|**ходкь крал[ѥв]ства ми тамо ȣ вась, двѣ тисȣщє, тамо порȣчи крал**|4|**[ѥв]ство ми кнєзȣ Павлȣ да ѥ ȣзьмє на Дьмитровь д(ь)нь. Да даи**|5|**тє мȣ ѥ.**

+ **СТЄФ[Ѧ]НЬ ȢРѠШЬ КРѦЛ[Ь]**

На полеђини: + **Крал[ѥв]ства ми любѡвьномȣ сȣр[о]дникȣ Барьт(о)ломѣю Град[о]никȣ, кнє**|2|**зȣ дȣбровьчькомȣ и вьсои обьщинѣ**

Знатно познија белешка: Lettera di Stefan Uros di Serbia al conte Bartolomeo Gradonigo

Превод

Краљевства ми љубљеном сроднику, кнезу дубровачком Бартоломеју Градонику и целој Општини дубровачкој. Онај доходак краљевства ми тамо код вас, две хиљаде, тамо поручи краљевство ми кнезу Павлу да га узме на Митровдан. Дајте му га.

СТЕФАН УРОШ КРАЉ

---

* Редакција издања и превода свих старословенских текстова: Ирена Шпадијер.

Краљевства ми љубљеном сроднику, кнезу дубровачком Бартоломеју Градонику и целој Општини.

II Друго писмо краља Милутина

(пре 27. октобра 1320. године)

Писмо је сачувано у оригиналу. У другој половини XIX века још увек се налазило уметнуто у књигу Diversa Cancellariae 6. У истој књизи, на страни 51, под датумом 27. октобар 1320, записана је дубровачка белешка о примопредаји дохотка за ту годину. Као прималац је означен само *господин Петар, Божијом и краљевом милошћу епископ скадарски, весник и амбасадор* (nunctius et ambaxator) *преузвишеног господина краља*.

Ранија издања: Први издавач Медо Пуцић објавио је писмо и белешку као засебне јединице (*Споменици српски* II, бр. 3, односно 4), приложивши уз то и факсимил писма. Исправке Пуцићевог издања доноси Константин Јиречек (*Споменици српски*, стр. 99). Други и, до данас, последњи издавач, Љубомир Стојановић, објавио је само текст писма (*Повеље и писма* I–1, бр. 43). У наведеним издањима нема грешака које би могле битно да утичу на разумевање текста.

Као подлога за ово издање послужили су снимци из збирке Историјског института (бр. 12).

Текст другог писма краља Милутина

+ Драгомꙋ и любовꙿномꙋ и сꙋродникꙋ крал(ѥ)вс(тва) ми кнезꙋ дꙋбровꙿчкомꙋ Вартооломею(!) Градѣникꙋ и сꙋдиꙗмь и век(ь)ником(ь) и в(ь)сеи оп(ь)кинѣ дѹбровꙿчьѥ. Крал(ѥ)вс(тво) ми за м(и)л(о)стѥ |2| Б(о)жиѥ здраво ѥс(ть) и любовномꙋ писанию крал(ѥ)вс(тва) ми даи Б(о)гь ѡбрсти те здравои и о в(ь)семь добрѣ. Тамо посила крал(ѥ)вс(тво) ми ѥп(и)ск(о)па скьдрьскаго и кнеза Дабиж(и)ва да им |3| даіте доходкь на Дмитров[ь] д(ь)нь ч(ь)то ѥс(ть) крал(ѥ)вс(тва) ми. Да да имь ѥс(ть) дале доходкь крал(ѥ)вс(тва) ми. И за вашꙋ драгꙋ любовь даите ми добрѣ динаре, а немоите ми злѣ |4| динаре давать, ѥре ми злѣмь динарем(ь) не хтѣ Грьци, гдѣ их(ь) давамо на коѥи годѣ потрѣбѣ, а они их(ь) не ꙋземе.

+ СТЕФ(Ꙗ)НЬ ꙋРѠШ КРАЛ(Ь)

На полеђини: + **Драгомȣ и любов҅номȣ и сȣродникȣ крал(ѥ)вс(тва) ми кнезȣ дȣбров҅чкомȣ Вартоломею Градѣникȣ и сȣдиꙗмь и векьникомь(ь) и в(ь)сеи оп(ь)кинѣ дубро⟨в҅чьѥ⟩**

Превод

Драгом и љубљеном и сроднику краљевства ми, кнезу дубровачком Вартоломеју Граденику и судијама и већницима и целој Општини дубровачкој. Краљевство ми, милошћу Божјом, здраво јест и нека љубазном писму краљевства ми да Бог да те нађе здравог и у свему доброг. Тамо шаље краљевство ми епископа скадарског и кнеза Дабижива да им дате доходак који припада краљевству ми на Митровдан. Да сте им дали доходак краљевства ми. И за вашу драгу љубав, дајте ми добре динаре, а немојте ми лоше динаре давати, јер ми лоше динаре неће Грци – када их дајемо за оно што нам треба, они их не узимају.

СТЕФАН УРОШ КРАЉ

Драгом и љубљеном и сроднику краљевства ми, кнезу дубровачком Вартоломеју Граденику и судијама и већницима и целој Општини дубровачкој.

III Прво писмо краља Стефана Дечанског

(пре 31. октобра 1325. године)

Писмо је сачувано у оригиналу. У другој половини XIX века још увек се налазило уметнуто у књигу Diversa Cancellariae 8 код странице 27’ на којој је, под датумом 31. октобар 1325, записана дубровачка белешка о примопредаји дохотка за ту годину. Као прималац је означен *господин Тома, син покојног Павла Томиног из Котора, весник и амбасадор* (nunctius et ambaxator) *краља Уроша*.

Ранија издања: Први издавач Медо Пуцић заједно је објавио писмо и белешку (*Споменици српски* II, бр. 6). Исправке Пуцићевог издања доноси Константин Јиречек (*Споменици српски*, стр. 99). Други и, до данас, последњи издавач, Љубомир Стојановић, објавио је само текст писма (*Повеље и писма* I–1, бр. 46). У наведеним издањима нема грешака које би могле битно да утичу на разумевање текста

Као подлога за ово издање послужио је снимак из збирке Историјског института (бр. 14). Пошто збирка не садржи снимак полеђине писма, спољна адреса дата је према читању ранијих издавача.

.

Текст првог писма краља Стефана Дечанског
(пре 31. октобра 1325)

+ **Любовномȣ сȣродникȣ крал(ѥ)вс(тва) ми кнезȣ дȣбровьчкомȣ Павлȣ Тривижанȣ и сȣдиꙗмь и властеломь и вѣкникомь и в(ь)сои ѡпкинѣ дȣбровь**|2|**чкои. Ви знате що ѥс(ть) доходкь ѡд вась крал(ѥ)вс(тв)ȣ ми. Рок ми ѥс(ть) на Дмитровь д(ь)нь да ми га дасте. Да или приде кефалиꙗ Илиꙗ или** |3| **Томе. Да ми сте подали ѡнзи доходкь на Дмитровь д(ь)нь. Инога не ȣчините. Кьди ви га ȣстрѣбȣѥ, да га сте подали.**

|4| **Раико реч(е) ȣ Прищинѣ**

+ **СТЄФА(Н)Ь ȢРОШ(Ь) ⟨КРАЛ(Ь)⟩**[1]

На полеђини: + **Любовномȣ сȣродникȣ крал(ѥв)с(тва) ми кнезȣ дȣбровьчкомȣ Павлȣ Тривижанȣ и сȣдиꙗмь и властеломь и вѣк(ь)никомь и в(ь)сои ѡпкинѣ дȣбровьчкои**

Превод

Љубљеном сроднику краљевства ми кнезу дубровачком Павлу Тривижану и судијама и властели и већницима и свој Општини дубровачкој. Ви знате шта је доходак краљевства ми. Рок ми је на Митровдан да ми га дате. Доћи ће или кефалија Илија или Тома. Да сте ми дали онај доходак на Митровдан. Другачије немојте учинити. Када вам га затражи, да сте га дали.

Рајко рече у Приштини

СТЕФАН УРОШ КРАЉ

Љубљеном сроднику краљевства ми кнезу дубровачком Павлу Тривижану и судијама и властели и већницима и свој Општини дубровачкој.

IV Друго писмо краља Стефана Дечанског
(пре 14. децембра 1328. године)

Писмо је сачувано у оригиналу. У другој половини XIX века још увек се налазило уметнуто у књигу Diversa Cancellariae 9 код странице

[1] Реч *краљ* не може се уочити на расположивом снимку, али снимак очигледно не обухвата десну ивицу листа, а после речи *Урош* као да се назиру потези који би могли да буду делови почетног слова *к* и натписаног слова *л*. Уосталом, дотичну реч на овом месту бележе и Пуцић и Стојановић.

15 на којој је, под датумом 14. децембар 1328, записана дубровачка белешка о примопредаји дохотка за ту годину – као прималац је означен *господин Бисте Примуцијев из Котора, весник и посланик* (nuncius et missus) *најузвишенијег господина господина Уроша краља*.

Ранија издања: Први издавач Медо Пуцић заједно је објавио писмо и белешку (*Споменици српски* II, бр. 10). Исправке Пуцићевог издања доноси Константин Јиречек (*Споменици српски*, стр. 99–100). Други и, до данас, последњи издавач, Љубомир Стојановић, објавио је само текст писма (*Повеље и писма* I–1, бр. 50). У наведеним издањима нема грешака које би могле битно да утичу на разумевање текста.

Као подлога за ово издање послужили су снимци из збирке Историјског института (бр. 18).

Текст другог писма краља Стефана Дечанског

+ **Крал(ѥ)вс(тва) ми драгомȣ и любѡвьномȣ сȣродникȣ кнезȣ дȣбровчкомȣ Бальдовинȣ Дȣльфинȣ и сȣдиꙗмь и вѣкникомь** |2| **и властеломь дꙋбровчкимь. Посила крал(ѥ)вс(тво) ми кь вамь своѥга ȣнȣтранѥга м(и)л(о)стника кȣкѥ крал(ѥ)вс(тва) ми кнеза Би**|3|**стета. Да да мȣ сте дали доходькь крал(ѥ)вс(тва) ми кои сте дльжни крал(ѥ)вс(твȣ) ми за .в҃. годищи. И що ви говори вѣрȣите га** |4| **ꙗко ȣсть крал(ѥ)вс(тва) ми, в(ь)се сȣ рѣчи крал(ѥ)вс(тва) ми.**

СТ(Ѥ)ФАНЬ ȢРѠШЬ КРАЛ(Ь)

На полеђини: + **Крал(ѥ)вс(тва) ми драгомȣ и любѡвьномȣ сȣродникȣ кнезȣ дȣбровчкомȣ Бальдовинȣ Дȣльфинȣ и сȣдиꙗмь** |2| **и вѣкником(ь) и властеломь дꙋбровчкимь.**

Превод

Краљевства ми драгом и љубљеном сроднику кнезу дубровачком Балдовину Дулфину и судијама и већницима и властели дубровачкој. Шаље краљевство ми к вама свог унутрашњег милосника куће краљевства ми кнеза Бистета. Да сте му дали доходак краљевства ми који сте дужни краљевству ми за два годишта. И што вам говори верујте му као устима краљевства ми, све су речи краљевства ми.

СТЕФАН УРОШ КРАЉ

Краљевства ми драгом и љубљеном сроднику кнезу дубровачком Балдовину Дулфину и судијама и већницима и властели дубровачкој.

V Писмо цара Душана

(пре 26. октобра 1346. године)

Писмо је сачувано у преводу на староиталијански језик у 13. књизи одлука дубровачких већа (Reformationes), на страни 13'. Уз превод писма исписане су и белешке дубровачког канцелара на латинском језику – испред текста превода наводи се да је Млечанин Павле Марка Квирина донео дубровачким властима једно писмо на српском језику *са жутим воском, свиленом траком и хартијом*, за које је рекао да потиче од српског цара, док се иза превода напомиње да је писмо остало у поседу дубровачког канцелара *ради заштите права општине дубровачке*. Пошто је очигледно састављен непосредно са оригинала у присуству представника обеју заинтересованих страна, овако сачувани текст Душановог писма може се сматрати аутентичним преписом преводног типа

Ранија издања: Писмо и пропратне белешке досад су објављени само једном – у склопу издања целокупних текстова књига одлука дубровачких већа у серији *Monumenta Ragusina* I, 212–213. У издању нема грешака које би могле битно да утичу на разумевање текста.

Као подлога за ово издање послужио је снимак из збирке микрофилмова дубровачке архивске грађе у Архиву САНУ.

V Текст писма цара Душана из 1346. године

Al parente dilecto dello imperio misser Leonardo Moçenigo, conte de Ragusio, |2| et judici et consillieri. Vui save come per lo trebuto me deve dare ogni |3| festa de san Dimitrio yperperos II milia. Si che comandie, che questi denari se dia a ser |4| Polo di ser Marco Quirino de Venetiis per cose che l imperio tolse dal lui. Si che |5| se vole fare atto de amistade, plaqua ve di darli lo inançi dell termine di |6| san Dimitri. Esse non volle vandare all amiciçia dello imperio delli li al me |7| al termine. Esse alguno altro ducesse C lectere, non date al altri, |8| solamente a questo sovra dicto ser Polo.

Превод

Љубљеном сроднику царства ми господину Леонарду Моченигу, кнезу Дубровника, и судијама и већницима. Знате да за трибут треба да ми се да на сваки празник светог Димитрија перпера 2.000. Стога поручујем да се ти динари дају господину Павлу господина Марка Квирина

из Венеције за ствари које је царство ми узело од њега. Ако вам је воља да поступите пријатељски, молим вас да му их дате пре светодмитарског рока. А ако не желите да дате унапред(?) царству ми као пријатељу, дајте ми их на рок. И ако било ко други донесе 100 писама, не дајте другима, него само овом више реченом господину Павлу.

Дипломатичке особености немањићких писама о подизању Светодмитарског дохотка

Спољашње одлике. – Писма Милутина и Дечанског, која су сачувана у оригиналу, одликују се високим степеном сличности у погледу спољних обележја. Сва су писана на хартији, на комадима у облику положеног правоугаоника, штедљиво исеченим према величини текста. Главни текстови и адресе писани су тамним мастилом канцеларијским брзописом, а владарски потписи црвеним мастилом, крупним словима са изразитим лигатурама и великим размацима између речи. Видљиви трагови пресавијања и распоред адресе и места за печат на полеђини сведоче да је у сва четири случаја примењен истоветан начин затварања писама – лист је више пута савијан по дужини и обмотаван траком преко које је онда утискиван печат, са чије је обе стране исписивана адреса. Штавише, тамо где постоје отисци или трагови печата може се закључити да је он био израђен у воску природне, жуто-мрке боје. С тим у вези, помињање *жутог воска*, *свилене траке* и *хартије* у белешци дубровачког канцелара уз текст у оригиналу несачуваног Душановог писма може се узети као показатељ да ни ово писмо није по својим спољним одликама одударало од претходна четири.

Унутрашње одлике. – Већ летимичан осврт на унутрашња дипломатичка обележја ове скупине писама довољан је да потврди висок степен узајамне блискости наговештен очигледном сличношћу њихових спољашњих одлика. Прво што пада у очи свакако је краткоћа текста – ниједно од пет писама није дуже од стотинак речи. Ова сажетост исказа налази свој одраз и у сажетости, чак оскудности формулара, чију окосницу у свих пет случајева чини једноставан образац састављен од симболичке инвокације, адресе, експозиције и потписа. У ствари, од овог обрасца постоје само два изузетка – китњаста салутација у писму из 1320. и спомен начелника владареве канцеларије као непосредног састављача писма из 1325. године.

Закључак о једнообразности намеће се и при појединачном разматрању дипломатичких састојака присутних у основном обрасцу.

Симболичка инвокација, видљива, као и потпис, само у четири оригинална писма, увек је у најпростијем двопотезном облику крста на почетку текста. Адреса је, пак, доследно опширна и сложена. Њен први састојак јесте поименично обраћање дубровачком кнезу којем се придаје епитет *љубљени сродник*, односно, у два наврата, *драги и љубљени сродник*, док други чини уопштено обраћање појединим препознатљивим чиниоцима дубровачког политичког система – судијама, већницима, властели и Општини у целини. Експозиције, за које би се очекивало да као део писама окренут практичној комуникацији пружају нешто разноврсније штиво, такође су веома сличне – изузев Милутинове молбе из 1320. да трибут буде исплаћен у квалитетном новцу, сва разноврсност своди се на понављање у различитим облицима захтева да се трибут исплати одређеном лицу у назначеном року. Штавише, стално присуство напомене да је реч о дохотку који се исплаћује на Митровдан и поименично навођење особе која доходак треба да преузме чине да и експозиције делују у великој мери формализовано. Најзад, слику једнообразности употпуњавају потписи који у сва четири расположива случаја припадају најсажетијем типу потписа дотичних владара, а он је и код Милутина и код Дечанског гласио *Стефан Урош краљ*.

Када се досад речено о спољним обележјима, општем формулару и изгледу појединих састојака ових пет писама упореди са другим расположивим немањићким владарским документима који имају дипломатички облик писама упућених дубровачким властима, утисак о постојању уходаног приступа њиховом састављању у немањићкој канцеларији постаје још снажнији.[2] Наиме, спољна обележја писама о подизању Светодмитарског дохотка сасвим се добро уклапају у оно што се може препознати као својствено „дубровачкој“ скупини немањићких владарских писама уопште и посебно писмима Милутина, Дечанског и Душана.[3] Исто се у начелу може рећи и за општи формулар,[4] као и за појединачне

[2] Укупно је расположиво 30-ак немањићких владарских писама Дубровнику. Од тог броја четири петине чине писма Милутина, Дечанског и Душана.

[3] Уп. В. Мошин, *Повеље краља Милутина – дипломатичка анализа*, ИЧ 18 (1971) 54–56, и нарочито G. Čremošnik, *Studije iz srednjovjekovne diplomatike i sigilografije južnih Slavena*, Sarajevo 1976, 37, 39, 82, 127–128, 131–132.

[4] Сва немањићка владарска писма Дубровчанима која су сачувана у оригиналу садрже симболичку инвокацију, адресу, експозицију и потпис, односно, после Душановог проглашења за цара, менологем. Преписи и преводи у овом смислу нису сасвим меродавни јер готово увек изостављају најформалније састојке попут инвокације и

дипломатичке састојке, како оне који чине окосницу формулара,[5] тако и оне који се јављају као изузеци.[6] Ипак, када је реч о изгледу формулара, па и појединачних састојака, писма о подизању Светодмитарског дохотка поседују одређене особености. Мада наизглед незнатне, неке од тих особености омогућавају да се ова писма посматрају као представници једног нарочитог дипломатичког типа међу немањићким писмима дубровачким властима.

Прва линија разграничења између писама о дохотку и осталих писама почива на околности да се код једног већег броја тих „осталих" писама између адресе и експозиције врло доследно умеће промулгација или нотификација, кратки састојак који најављује саопштавање важних података и који у српским документима, по правилу, гласи *да знате*. Реч је, пре свега, о скупини од 14 такозваних разрешних писама којима су српски владари обавештавали дубровачке власти о томе да су свели своје пословне рачуне са појединим дубровачким грађанима.[7] Чињеница да овог састојка у том облику нема у писмима о подизању Светодмитарског дохотка сведочи да она, за разлику од разрешних писама, нису у немањићкој канцеларији сматрана документима чија је превасходна намена пренос података.[8] С друге стране, формализованост за коју је истак-

---

потписа. Штавише, чини се да је у једном случају у италијанском преводу изостављена и адреса (М. Пуцић, *Споменици српски* II, бр. 13).

[5] У недостатку посебне студије, за основне напомене о облицима појединачних дипломатичких састојака немањићких владарских писама видети В. Мошин, *Повеље краља Милутина*, 54–56. Уп. такође Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II кнезу и општини Дубровачкој*, ССА 1 (2002) 40–45.

[6] Салутација Милутиновог писма из 1320. има паралелу и у једном његовом писму из 1319, као и у писму које је дубровачким властима упутио његов синовац Владислав II 1323. године (М. Пуцић, *Споменици српски* II, бр. 64; ССА 1, 34), а спомени издавача непосредног налога за састављање докумената јављају се у још једном писму Стефана Дечанског (уп. стр. 40 у овој свесци) и већем броју Душанових писама (М. Пуцић, *нав. дело*, бр. 12, 19, 25, 26, 65).

[7] Од овог броја, њих 11 има или се може основано претпоставити да су у изворном облику имала промулгацију *да знате*. Иначе, сва сачувана разрешна писма немањићких владара потичу од Стефана Дечанског и Душана.

[8] Додуше, у писмима о подизању дохотка из 1325. и 1346. године између адресе и експозиције налазе се изрази ви знатє, односно *vui save*. Мада веома подсећају на промулгацију, дотле да се чак могу сматрати и једним њеним видом, они ипак остају у границама декларативног и не дају целом документу онај снажни нотификациони призвук као што то чини облик *да знате*. Разлику су осећали и дубровачки преводиоци који *да знате* увек преводе облицима обојеним императивношћу или интенцијом – *dobie saver*, *ad çio che sappie*, *sappiate*, *sapie che*, итд.

нуто да се може уочити у експозицијама писама о дохотку омогућава да се повуче и граница између њих и шаренолике скупине од шест-седам писама посвећених неким сасвим конкретним и јединственим околностима које су искрсавале у појединим тренуцима веома блиских и садржајних немањићко-дубровачких односа. Најзад, по истом критеријуму формализованости експозиције она се могу одвојити и од скупине од пет писама везаних за наплату разних једнократних давања која су немањићки владари потраживали од Дубровачке општине или појединаца. Додуше, у последњем случају линија раздвајања није тако оштра јер експозиције писама из те скупине такође поседују извесну формализованост која је врло слична оној из писама о дохотку утолико што прецизно наводе природу наплате и име наплатиоца.[9]

Дипломатичка обележја писама о подизању Светодмитарског дохотка указују, дакле, да она нису ни *ad hoc* писма настала услед тренутних збивања, ни нотификације о једном уходаном поступку између суседа. Но, ако то нису, шта јесу? Одговор дају канцеларијске белешке које су дубровачке власти ревносно састављале приликом исплате Светодмитарских доходака.[10] У тим белешкама, за лица која у име српског владара подижу доходак по правилу се каже да су његови *посланици*, често уз напомену да се то *јасно види из приложеног писма*.[11] Очигледно, писма о дохотку имала су вредност и улогу посланичких пуномоћја, докумената којима нека власт овлашћује одређене особе за своје дипломатске представнике. Међутим, постоје две појединости које доводе у питање означавање ових писама као пуномоћја. Прво, само једно од пет писама, оно из 1328. године, садржи једну од препознатљивих средњовековних опуномоћавајућих формула: *Што вам говори верујте му као устима краљевства ми, све су речи краљевства ми*.[12] Друго, када је

[9] То су једно писмо Уроша I (Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I, бр. 23), једно Милутиново (К. Јиречек, *Споменици српски*, бр. 4) и три Душанова (М. Пуцић, *Споменици српски* II, бр. 12, 25, 26).

[10] Ових белешки има неколико пута више од сачуваних писама и многе од њих никада нису објављене. Архивске сигнатуре за већину њих доноси М. Динић, *Дубровачки трибути – Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провижун браће Влатковића*, Глас СКА 168 (1935) 224–239.

[11] Уп. наводе из бележака уз издања писама у овом раду. Поређења ради, доносиоци разрешних писама никад не носе епитет посланика – уп. Н. Порчић, *Акт краља Стефана Уроша III Дечанског о разрешењу рачуна Дубровчанина Андрије Пештића*, ССА 2 (2003) 24, 28.

[12] Сличне формуле јављају се у неколико немањићких владарских писама – Стефана Немањића папи из 1199 (A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*

Павле Квирин дошао да подигне доходак 1346. године Дубровчани су изјавили да писма о дохотку по обичају доносе поданици српског владара и пристали су да исплате новац тек пошто се Квирин обавезао да ће надокнадити Дубровачкој општини и њеним житељима сваку штету или непријатност која би могла да их задеси због те исплате, као и да ће издејствовати од српског владара да ново, потврдно писмо које ће овај пут донети неки његов поданик.[13] Овом необичном тумачењу да је личност посланика та која даје легитимност пуномоћју (а не обратно), не би било места у случају да је документ који је Квирин поднео доживљаван као право пуномоћје.

Упркос противречностима, чини се да је решење за наизглед неухватљиву типологију писама о дохотку ипак могуће пронаћи. У суштини, то јесу била посланичка пуномоћја, али намењена нарочитој врсти посланстава ограничених на спровођење једног веома добро уходаног поступка у којем су улоге свих учесника, па и посланика, биле јасно одређене, а исход унапред познат. Пошто у таквим околностима посланик није имао практично никакву „говорећу" улогу, веровна формула за њега није ни била неопходна.[14] Исте околоности допринеле су и томе да се доказна вредност ових писама процењује у односу на то да ли се цео поступак одвија као што је уобичајено – заплети око дохотка из 1346. наступили су управо зато што је устаљени образац нарушен појављивањем „треће стране" у виду једног млетачког трговца.[15] При

---

historiam sacram illustrantia I, Romae 1863, бр. 11), Стефана Дечанског млетачком дужду (*Listine* I, бр. 552) и два Душанова разрешна писма (М. Пуцић, *Споменици српски* II, бр. 13, 65).

[13] *Monumenta Ragusina* I, 245–246. Душаново потврдно писмо стигло је у Дубровник 30. августа 1347. године.

[14] То што се она јавља у писму из 1328. године може се приписати управо чињеници да је исплата те године била нередовна, јер се одвијала са више од месец дана закашњења и после окончања једног немањићко-дубровачког оружаног сукоба због којег је исплата за претходну годину (1327) сасвим изостала – отуд се у писму говори о дохотку *за два годишта*. Уосталом, записници дубровачких власти сведоче да је Бисте Примуцијев 1328. године водио са њима праве преговоре о том питању. На крају је постигнут споразум да се српском краљу исплати сума за два дохотка умањена за 367 перпера ратне одштете – М. Пуцић, *Споменици српски* II, бр. 10; *Monumenta Ragusina* V, 254. Иначе, и у остала четири случаја када је у немањићким владарским писмима употребљена веровна формула (видети горе, нап. 12) може се несумњиво утврдити да су задаци носилаца тих писама подразумевали говорне наступе.

[15] М. Динић, *Дубровачки трибути*, 228–229. Занимљиво је упоредити дубровачки став у овом случају са њиховим односом према настојањима каноника цркве Светог Николе у Барију да на основу једног писма које су наводно добили од Душана

том је важно истаћи да су Дубровчани ипак Квирину одмах исплатили новац као и да су потом, пошто је овај први случај успешно превазиђен, више пута без икаквих сметњи исплатили доходак неколицини других млетачких пословних људи који су им дошли са Душановим писмом.[16]

Укратко, чини се да је оправдан закључак да писма немањићких владара Дубровчанима о подизању Светодмитарског дохотка представљају нарочиту врсту посланичких пуномоћја. За разлику од изричитих пуномоћја, ова врста, којој би можда због одсуства правих формула опуномоћивања било прикладно наденути назив прећутна пуномоћја, коришћена је за уходане посланичке задатке. У расположивој немањићкој грађи то су била потраживања разних материјалних вредности на која су немањићки владари полагали право у Дубровнику, а међу таквима управо се Светодмитарски доходак највише истицао уходаношћу са којом је право на њега оствaривано.[17] Мада је повезивање са задацима такве природе могло да има за последицу појављивање сумње у њихову доказну снагу на основу нередовности спољних околности, својим успесима у превазилажењу таквих изазова ова пуномоћја потврђују да су била дорасла својој намени. Ако се, пак, посматрају у ужем дипломатичком контексту, чини се да су она најдрагоценија као сведочанство о способности немањићке владарске канцеларије да дипломатичку форму појединих својих докумената са високим степеном прецизности прилагоди сврси за коју су ти документи стварани.

Просопографски подаци

У претходним бројевима *Старог српског архива* већ су представљени **кнез Дабижив** (ССА 6, према регистру), **Павле Тривижан** (ССА 2), **Рајко** (ССА 3 и 6) и **кнез Бисте** (ССА 2).

исте 1346. године издејствују да им Дубровчани плаћају 200 перпера годишње од неког српског владарског дохотка – С. Ћирковић, *Повеља цара Душана општини дубровачкој о исплати 200 перпера годишње цркви Светог Николе у Барију*, ССА 4 (2005) 87–98.

[16] Значајно је запазити да текст Душановог писма из 1346. године изричитије, упорније и сликовитије него иначе инсистира на томе да му се поклони поверење, што сведочи да су и на српској страни били свесни необичности поступка исплате за ту годину и заплета које је то могло да произведе.

[17] Поред писама о Светодмитарском дохотку у ову би се скупину са много основа могла убројати и друга писма о наплатама (видети горе, нап. 9).

Бартоломеј Градоник (Gradonico), *12* (страна), 2 (ред у издању) – млетачки племић (1259/60–1342). Током изузетно богате каријере у државној служби чак трипут је вршио дужност дубровачког кнеза, да би се 1339. године избором за дужда попео на највишу лествицу у хијерархији млетачке власти.

Извори: *Listine* II, 63, 92, 158; *Monumenta Ragusina* I и V, према регистру.

Кнез Павле, *12*, 4 – которски властелин Павле Томе Драгоновог, најугледнији и најимућнији Которанин крајем XIII и почетком XIV века. Поред трговачке делатности уобичајене за которску властелу тог доба, иступао је и као повереник и саветник краља Милутина који му стога у овом писму придаје титулу кнеза. Ожењен Дубровчанком, успешно је водио преговоре о миру између Србије и Дубровника 1301–1302. године, због чега су га Дубровчани наградили додељивањем својих грађанских права. После тога још чвршће се везује за Дубровник где често борави и преко свог потомства ступа у породичне везе са најистакнутијим припадницима дубровачке властеле.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 428–431; М. Маловић-Ђукић, *Которски властелин Тома Павла Тома*, ИЧ 48 (2001) 60–61.

Епископ скадарски, *13*, 6 – реч је о Петру, скадарском епископу из треће и четврте деценије XIV века. Укључивање скадарских епископа као високих достојанственика католичке црквене организације на територији државе Немањића у наплату Светодмитарског дохотка нарочито је својствено последњим годинама Милутинове владавине – 1318. и 1319. године по доходак су, заједно са по једним српским властелином, долазили Петрови претходници Стефан и Пасква, а сам Петар био је одређен да са кефалијом Илијом подигне доходак 1321. године, али је због болести морао да изостане.

Извори и литература: К. Јиречек, *Споменици српски*, бр. 6, стр. 24; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 227.

Кефалија Илија, *15*, 5 – српски властелин. Спомиње се од 1318. до 1325. године на простору Зете, најпре као кнез а потом са звањем кефалије које указује да је вршио одговорну улогу владаревог намесника у овој значајној области немањићке државе. У том својству често је по разним пословима долазио у Дубровник. Његов син Ђураш Илијић био је најистакнутији зетски властелин свог доба и близак сарадник Стефана Душана.

Литература: М. Динић, *Дубровачки трибути*, 227; *Историја Црне Горе* II/1, Титоград 1967, 66–68 (С. Ћирковић); М. Благојевић, *Државна управа у средњовековним српским земљама*, Београд 1997, 250–251.

Тома, *15*, 5 – которски властелин, син Павла Томе (кнеза Павла) споменутог у писму из 1313. године. Од оца наслеђено богатство и истакнути положај у Дубровнику, Котору и на двору српских владара користио је углавном за развијање пословне делатности, мада је у више наврата иступао и као представник српских владара у Дубровнику. Умро је почетком 1330. године на српском двору у Штимљи. Сачуван је његов веома садржајан тестамент.

Извори и литература: М. Динић, *Крстасти грошеви*, ИЧ 1 (1952) 91, 104–109; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 430–432; М. Маловић-Ђукић, *Которски властелин Тома Павла Тома*, 59–72

Балдовин Дулфин (Dolfin, ретко Dalfin), *16*, 2 – млетачки властелин. Пошто се истакао у сузбијању завере Бајамонта Тјепола 1310. и покоравању Задра 1313. године, у два наврата обављао је дужност задарског кнеза. На положају дубровачког кнеза био је од септембра 1328. до јесени 1330. године.

Извори: *Listine* I, 255, 266–270, 287, 303, 362; *Monumenta Ragusina* V, према регистру.

Леонардо Мочениго, *17*, 1 – млетачки властелин, дубровачки кнез 1345–1347. године.

Извори: *Monumenta Ragusina* I, према регистру.

Павле Марка Квирина, *17*, 4, 9 – млетачки властелин. Посветио се трговачком пословању јер му је каријера у јавној служби онемогућена због учешћа породице Квирин у завери Бајамонта Тјепола 1310. године. Средином XIV века био је најзначајнији међу млетачким пословним људима који су деловали у Дубровнику, Котору и Србији.

Извори и литература: *Listine* I, 254–255; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 146–148 и према регистру.

Важнији појмови

У претходним бројевима *Старог српског архива* већ су објашњавани појмови **кнез** (ССА 1, 2, 3, 5, 6, према регистру), **доходак** (ССА 4), **судије у Дубровнику** (ССА 1), **већници у Дубровнику** (ССА 1), **динар** (ССА 5), **кефалија** (ССА 2, 3, 4, 5), **милосник** (ССА 4) и **кућа** (ССА 6).

Топографски подаци

Приштина, *15*, 8 – Мада је Византинац Јован Кантакузин у сећањима на свој долазак у Србију у лето 1342. године описао Приштину као неутврђено село, спомен данас највећег града на Косову у писму Стефана Дечанског из 1325. указује да су се немањићки владари ипак понекад задржавали и на том месту које се налазило у близини неких од њихових омиљених боравишта. У сваком случају, већ од друге половине XIV, а нарочито у првој половини XV века Приштина се учестало наводи у дубровачкој архивској грађи као значајно трговачко и управно средиште.

Извори и литература: *Византијски извори* VI, 387–388; Д. Ковачевић-Којић, *Приштина у средњем вијеку*, ИЧ 22 (1975) 45–74; С. Ћирковић, *Владарски двори око језера на Косову*, Зборник МС ЛУ 20 (1984) 72–82.

Стари српски архив, књ. 7, стр. 27–35

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11) "13"
091=131.1'01=124"1326"

Дејан Јечменица

ПИСМО КРАЉА СТЕФАНА УРОША III О РАЗРЕШЕЊУ РАЧУНА ДУБРОВЧАНИНА ПАСКОЈА ГУЧЕТИЋА

27. јун 1325 – 19. април 1326.

Српски краљ Стефан Урош III Дечански издаје разрешницу рачуна за Дубровчанина Паскоја Гучетића, којом потврђује да је овај дубровачки трговац краљу платио све што му је био дужан за тргове новобрдске. Разрешница је у виду краљевог *писма* за дубровачког кнеза, властелу и Општину. Сачувано је изворно писмо са краљевим потписом и староиталијански превод од 19. априла 1326. године са кратким пропратним латинским текстом у дубровачкој канцеларијској књизи.

Le roi de Serbie Stefan Uroš III Dečanski délivre au Ragusain Paskoje Gučetić une quittance confirmant que ce commerçant a versé au roi tout ce qu'il lui devait pour l'affermage des marchés de Novo Brdo. Cette quittance se présente sous la forme d'une *lettre* royale pour le comte, les nobles ou la Commune de Raguse. Nous sont parvenues la lettre originale portant le sceau royal et sa traduction en vieil italien datant du 19 avril 1326 avec bref texte en latin, enregistrée dans un livre de chancellerie ragusain.

Српски краљ Стефан Урош III Дечански својим писмом дубровачким властима потврђује да је Дубровчанин Паскоје Гучетић измирио све своје обавезе према краљу, настале из пословних односа у вези са закупом права на убирање прихода са новобрдских тргова. Разрешница се састоји из краљевог *писма* које је сачувано у оригиналу. У дубровачкој канцеларијској књизи за 1325–1327. годину[1] сачуван је староиталијански превод писма са пропратном напоменом на латинском језику.

---

[1] Државни архив у Дубровнику, *Diversa Cancellariae* 8, fol. 62'. Према уобичајеној пракси дубровачке канцеларије, оригинално писмо било би одлагано у саму канцеларијску књигу уз лист на коме је био записан староиталијански превод. С временом многа писма су премештана, нека привремено загубљена а некима се сасвим изгубио траг.

Ранија издања

Документа која чине разрешницу за Паскоја Гучетића први пут су издата у збирци Меде Пуцића (*Споменици српски* II, 6–7), затим је Константин Јиречек у *додатку* својој збирци под истим насловом (*Споменици српски*, 99) донео једну исправку[2] у Пуцићевом издању и напомену да краљево писмо у канцеларијској књизи није нашао. У *Diplomatičkom zborniku Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (svezak IX, Zagreb 1911, 289) комплетна разрешница је поново издата. Љубомир Стојановић је у својој збирци (*Повеље и писма* I–1, 41–42) донео само текст оригиналног краљевог писма са извесним исправкама у односу на Пуцићево и Смичикласово издање.[3]

Ово издање је приређено на основу фотографије оригиналног *писма*[4] краља Стефана Уроша III Дечанског из збирке Историјског института САНУ у Београду (снимци које је Владимир Мошин доставио 1948. године), бр. 16 и снимка из збирке микрофилмова дубровачке архивске грађе која се чува у Архиву САНУ у Београду (микрофилм бр. 7, трака 2/II).

---

[2] Јиречекова исправка се односи на читање датума под којим је превод писма заведен у дубровачку канцеларијску књигу, ради се о 19. а не о 18. априлу 1326. године како стоји код Пуцића.

[3] Стојановић је у свом издању донео неке новине у читању краљевог писма, које се односе на симболичке инвокације у виду крста, које Пуцић изоставља, и читање потписа краљевог, + **Стефан Ȣрош краль,** уместо погрешног Пуцићевог **Стефан вѣрни краль** и непотпуног Смичикласовог **Стефан краль**.

[4] Краљево писмо је свакако било доступно Меди Пуцићу када је припремао своју збирку, међутим, тридесет година касније Јиречек га није могао пронаћи. Тадија Смичиклас у *Diplomatičkom zborniku* доноси текст писма несумњиво прочитаног са оригинала, јер се читање разликује од Пуцићевог. После Првог светског рата, када је целокупна дубровачка архивска грађа из Аустрије враћена у Београд, писмо је пронађено и Љ. Стојановић га је издао у својој збирци. На крају дубровачке канцеларијске књиге за 1325–1327. годину дат је уредан попис свих уложака на основу стања из 1931. године међу којима нема овог краљевог писма. Вредно је истаћи да ниједан од уложака у овој као и у осталим дубровачким канцеларијским књигама са микрофилма бр. 7, трака 2/II, није ћирилични документ. Владимиру Мошину је ово писмо као и читав низ других било доступно и он је направио фотографије које је 1948. године доставио Историјском институту. Намеће се закључак да су ћирилични документи, међу којима је и ово писмо краља Стефана Уроша III Дечанског, издвојени из канцеларијске књиге и чувају се у некој посебној збирци, о томе видети Д. Јечменица, *Два писма бана и краља Твртка I Дубровчанима о Стонском дохотку*, Грађа о прошлости Босне 1 (2008) 44, нап. 18.

I Текст изворног разрешног писма[*]

+ **Любовномȣ сȣродникȣ крал(ѥ)вьс(тва) ми кнезȣ Павлȣ Тривижанȣ и властеломь и вѣкником(ь) и всєи ѡпкинѣ дȣбров҄чкои да** |2| **знате како ѥс(ть) дрьжаль Пакое(!) Гȣчетик(ь) трьге новобрьдске и платиль ми ѥ(!) ѥс(ть) всѣмь и нѣ ми ѡсталь ничимь дльж**|3|**ань. Да того ради мȣ ѥс(ть) крал(ѥ)в(ь)с(тво) ми записало м(и)л(о)с(т)ь да нема никто печали за нега.**

|4| + **Стеф(ан) Ȣрош(ь) краль.**

На полеђини:[5] + **Любовьномȣ сȣродникȣ крал(ѥ)вс(тва) ми кнезȣ Павлȣ Тривижанȣ и властеломь и вѣкникомь и всєи ѡпкинѣ дȣбровчкои.**

Превод

Вољеном сроднику краљевства ми кнезу Павлу Тривижану и властели и већницима и свој Општини дубровачкој. Да знате како је држао Паскоје Гучетић тргове новобрдске и платио ми је све и није ми остао ниучему дужан. Због тога му је краљевство ми записало милост да се нико не бави њиме.

Стефан Урош краљ.

Вољеном сроднику краљевства ми кнезу Павлу Тривижану и властели и већницима и свој Општини дубровачкој.

II Текст староиталијанског превода разрешног писма са пропратном напоменом на латинском језику[**]

Die sabbati XVIIII aprilis.

|2| Hoc est exemplum quarumdam licterarum hic apportatarum pro parte domini Regis |3| missarum domino comiti et comuni Raugi quarum tenor talis est.

|4| Al amorevole parente de Raugia(!) Paulo Triuixano conte de Raugia et |5| a çentili homini et conselieri ed a tuto lo comune de

[*] Редакција издања Т. Суботин-Голубовић.

[5] Снимак полеђине документа остао нам је за сада недоступан, па се овде текст доноси на основу Пуцићевог и Стојановићевог издања. Такође треба имати на уму чињеницу да је на полеђини писма стајала адреса која је, по свој прилици, идентична са инскрипцијом која стоји на унутрашњем делу документа.

[**] Редакција издања и превода С. Ћирковић.

Raugia ad ço |6| che dobie saver si co tenne Pasqua de Goçe il merchati de |7| Nouaberda ello m a pagato in tucto e no mi rimase niente |8| debitore et per ço li a scripto lo reame la sua graçia che |5| neguno non abia che far per lui.

Превод

Дана суботе, 19. априла.

Ово је препис писма овде донетог са стране господина краља послатог господину кнезу и Општини дубровачкој, чији садржај је овакав:

Вољеном сроднику Дубровника Павлу Тривижану, кнезу дубровачком, и властели и већницима и целој Општини дубровачкој да је знано да је држао Паскоје Гучетић тргове новобрдске, платио ми је све и није ми ништа остао дужник и због тога му записа краљевство ми своју милост да се нико не бави њиме.

Дипломатичке особености

Разрешница рачуна[6] за Паскоја Гучетића према својим дипломатичким особеностима одступа од тзв. *дводелног* обрасца који је подразумевао постојање два документа: разрешнице у правом смислу, уобличене као краљевска милост којом се потврђује да је чин измирења рачуна извршен, која се у изворима једноставно назива *повеља*, и *писма* којим се дубровачке власти обавештавају о извршеном правном чину. У овом случају имамо само *писмо* краља Стефана Уроша III Дечанског којим он обавештава дубровачке власти да је Паскоје Гучетић измирио све обавезе према краљу проистекле из закупа права на убирање прихода са новобрдских тргова. Краљево писмо је особено по томе што само садржи уобличену краљевску милост. Тешко је рећи да ли је у случају ове разрешнице краљ Стефан Урош III Дечански издао посебну повељу Паскоју Гучетићу. Чињеница да повеља, уколико је уопште била издата, није заведена у канцеларијској књизи, иако је то била канцеларијска пракса, говори нам да немамо доказа да са сигурношћу тврдимо да је повеља заиста била издата. У том смислу краљевска милост која се јавља у писму има посебан значај.

---

[6] О разрешницама видети: А. Соловјев, *„Градски закон“ у средњовековној Србији*, Архив ПДН 16 (1928) 344–346; С. Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*, ИЧ 6 (1956) 140–143, 145, 146.

Писмо је предато дубровачким властима и уредно је заведено у канцеларијску књигу у староиталијанском преводу са кратком пропратном напоменом на латинском језику.

Оригинално писмо. – Разрешно писмо краља Стефана Уроша III Дечанског сачувано је у оригиналу, писано је на издуженом комаду папира, текст је исписан у четири реда, у последњем реду је краљев потпис црвеним мастилом. На полеђини писма је исписана адреса која је, по свој прилици, у потпуности идентична са инскрипцијом из главног текста. Симболичке инвокације у виду крста налазе се испред инскрипције на почетку текста писма, испред краљевог потписа као и испред адресе на полеђини писма.

Дипломатичка форма разрешног писма следи мање-више уобичајен образац. На почетку је симболичка инвокација, потом долазе инскрипција, промулгација, експозиција, диспозиција и короборација. Од завршних формула присутан је само потпис са симболичком инвокацијом испред, недостаје датум што отвара једно веома значајно питање, време настанка документа.

Превод. – Краљево писмо упућено дубровачким властима заведено је у канцеларијској књизи у староиталијанском преводу. Дубровачки канцелар је писмо превео релативно коректно, смисао се у већој мери не удаљује од изворног документа. Највеће одступање у преводу у односу на изворни текст писма односи се на конструкцију *краљевство ми* која је преведена са *de Raugia*. *Дужан* са изворника преведено је са *debitore*. Оно што треба нагласити јесте да канцелар није превео краљев потпис који стоји у изворном писму.

Питање времена настанка писма. – Највећи проблем при анализи разршног писма краља Стефана Уроша III Дечанског за Паскоја Гучетића упућеног дубровачким властима јесте питање времена његовог настанка. Како је већ речено, у изворном краљевом писму не постоји датум. Тачан датум недатираног документа знао се оног тренутка када је документ настао, и извесно време иза, а како је време од тог тренутка одмицало датум се све теже могао утврдити. Најкасније, теоретски, документ је могао настати самог 19. априла 1326. године, у идеалном смислу, под којим се подразумева да је краљ тада боравио близу или у самом Дубровнику и тада писмо издао и да је истог дана писмо предато дубровачким властима и заведено у канцеларијској књизи. То је, свакако, веома мало вероватно. У стварности, од времена издавања документа па до његовог предавања дубровачким властима

прошло би неколико недеља у најбољем случају, у зависности од тога где се краљ налазио у време издавања исправе, али и од других чинилаца.[7] Дакле, несумњиви terminus ante quem настанка овог писма је 19. април 1326. године.

Захваљујући чињеници да се владар у инскипцији документа обраћа дубровачком кнезу, Павлу Тривижану, имамо и сигурни terminus post quem. Павле Тривижан се као дубровачки кнез у изворима јавља од 27. јуна 1325. године.[8]

Како је Паскоје Гучетић од октобра 1325. године дубровачки конзул на двору српског краља,[9] мало је вероватно да је после тог именовања наставио са закупом царина. Паскојев закуп новобрдских тргова падао би у године од почетка владе краља Стефана Уроша III па до његовог постављења за конзула, али свакако не у континуитету. Треба имати у виду да се као закупац новобрдског трга још од времена краља Милутина јавља Лука Лукаревић. Из овога следи да је у поменутом периоду било смењивање најмање два закупника новобрдске царине, ако се зна да је јула 1326. године регистрована краљева разрешница за компанију Пештић – Бућа – Грубе[10] која је купила *трге краљевства ми*, где се не може са сигурношћу тврдити да није припадало Ново Брдо. Могуће је да је измирење Паскојевих обавеза према српском краљу, и издавање ове исправе управо у тесној вези са његовим новим положајем у Србији, у којем случају би се доња временска граница настанка документа могла унеколико померити на време око 17. октобра. Исто тако се 1326. година не би могла искључити као време настанка документа, јер се измирење дугова могло обавити и после Паскојевог именовања за конзула.

---

[7] Међу документима која је краљ Стефан Урош III Дечански издао 1326. године приватним лицима, Дубровчанима, поред ове разрешнице рачуна Паскоја Гучетића, имамо: *разрешницу рачуна за Луку Лукаревића* која је издата 11. јануара 1326. године у Штимљи а у Дубровнику је била регистрована после четири недеље, 9. фебруара 1326. године, и напомињемо да је то било зимско време – видети Д. Јечменица, *Разрешница краља Стефана Уроша III Дечанског за Дубровчанина Луку Лукаревића*, ССА 7 (2008), 37–49; *разрешницу рачуна за Андрију Пештића* која је издата 15. јула, а у Дубровнику је била за мање од две недеље, већ 28. јула иако је издата у Неродимљи, али у лето – видети Н. Порчић, *Акт краља Стефана Уроша III о разрешењу рачуна дубровчанина Андрије Пештића*, ССА 2 (2003) 21–28.

[8] *Monumenta Ragusina* V, 174

[9] *Исто*, 184.

[10] Видети нап. бр. 7.

Просопографски подаци

Павле Тривижан, *29* (страна), I (документ), 1, 9 (редови у издању); *29*, II, 5 – млетачки властелин који је обављао дужност дубровачког кнеза од 1325. до 1327. године.

Извори: *Monumenta Ragusina* II, Zagreb 1882, 316, 318; V, Zagreb 1897, 174, 180, 207, 208, 210, 217, 221, 222, 239, 241.

Паскоје Гучетић, *29*, I, 3; *30*, II, 7 – дубровачки властелин, веома угледан и утицајан. У више наврата био је члан Малог већа као судија (iudex) или већник (consiliarius). Пословно је активан у српским земљама још од 1312. године када се у изворима среће у Брскову. Дуго је био закупац права на убирање царина у Новом Брду. Дубровачке власти су 1325. године одлучиле да одреде сталног представника на двору српског краља са задатком да штити интересе дубровачких трговаца у Србији. Избор је пао на Паскоја Гучетића и он је тако постао први стални дубровачки конзул на српском двору. Најпре је постављен за 1325. а потом и за 1326. годину. То је био почетак његове живе дипломатске активности. Водио је 1326. године прве преговоре око добијања Стонског рата.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 237–239.

Краљ Стефан Урош, *29*, I, 7 – српски краљ Стефан Урош III Дечански (1321–1331). У изворима се помиње као краљ Стефан Урош, уз титулу стоје два имена, оба карактеристична за српску династију Немањића. Може се рећи да су оба имена владарска, с тим што је прво нешто старије. Сви владари династије Немањић су, без изузетка, почев од Немање носили име Стефан, док име Урош, које су носили и представници претходне српске династије, Вукановићи, од времена краља Стефана Уроша I (1241–1276) постаје једно од уобичајених имена владара српске владарске династије.

Литература: *ИСН* I, 496–510 (С. Ћирковић).

Установе и важнији појмови

Појмови: *кнез*, *већници*, *властела*, *Општина* (*Communitas Ragusina*) и *краљ* су већ обрађивни у претходним свескама, па их стога овде није потребно додатно објашњавати.

Краљевство ми, *29*, I, 1, 5, 8 – У исправама које си издавали српски владари веома често се среће конструкција *краљевство ми*, доцније *царство ми, господство ми, деспотство ми*. На први поглед то може

представљати владарско достојанство гледано из перспективе личности самог владара. Свеобухватно гледано, то је писани вид изражавања целокупне врховне власти суверена. Исто тако, то је начин како да се искаже владарско достојанство, тако и да се покаже дубља разлика између владарског достојанства и саме владареве личности у којем случају је нагласак на сувереновој власти (*пише краљевство ми*, *чини милост краљевство ми* и сл.) или пак јединство (*син краљевства ми*, *отац краљевства ми*) у зависности од контекста у којем је употребљен.

Трг, **тргови**, *29*, I, 3 – место где се роба на законит начин продаје и купује, обично је под владаревим надзором и заштитом јер њему припада право наплате царина. Ово своје право српски владар је могао уступити, односно дати у закуп, најчешће дубровачким трговцима.

Литература: *ЛССВ*, 737–739 (Д. Ковачевић-Којић).

Милост, **gratia**, *29*, I, 5–6; *30*, 7 – најкраћи назив за правну радњу посебне садржине. Право да чини милост својим поданицима или странцима имао је искључиво владар. Српски владари су чинили милост по правилу када се требало нешто потврдити. У овом случају краљ Стефан Урош III Дечански потврђује да му Паскоје Гучетић више ништа није дужан.

Литература: М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 2001², 59–95; *ЛССВ*, 407 (М. Благојевић).

Lictera (littera, **писмо)**, *29*, II, 2 – појам који се у изворима користи за означавање различитих врста јавних и приватних докумената. У овом случају писмо је јавно-правни акт којим српски владар дубровачким властима потврђује милост коју је даровао њиховом суграђанину.

Литература: *ЛССВ*, 301–302 (Ђ. Бубало).

Топографски подаци

Ново Брдо, тргови новобрдски, *29*, I, 3; *30*, II, 8 – насеље и велики трговачки, касније и рударски центар у средњовековној Србији. Упадљиво је да се у овом случају говори у множини, *тргови новобрдски*, а не трг новобрдски, како у изворном краљевом писму, тако и у преводу на италијански језик. Нема сумње да се мисли на више од једног трга, што наводи на помисао да је Ново Брдо већ тада укључивало више места која су имала своје тргове, а да се овде сви јављају под заједничким називом *тргови новобрдски* у којем случају би његов значај као трговачког средишта већ у ово време био велики. Значај овог момента је утолико већи ако се зна да се Ново Брдо, за сада, први пут у

изворима среће почетком 1326. године, када је Лука Лукаревић краљу измирио дугове за закуп царине, овога пута на *тргу новобрдском* (видети наредни наш прилог у овој свесци).

Литература: М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни* II, Београд 1955, 27–95 (=М. Динић, *Из српске историје средњега века*, Београд 2003, 584–668); М. Динић, *Ново Брдо*, Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 331–334.

Стари српски архив, књ. 7, стр. 37–49

Оригинални научни рад
УДК 930.02:03.074(497.11)"13"
УДК 091=131.1"1326"

Дејан Јечменица

РАЗРЕШНИЦА КРАЉА СТЕФАНА УРОША III ДЕЧАНСКОГ ЗА ДУБРОВЧАНИНА ЛУКУ ЛУКАРЕВИЋА

Штимља, 1326, 11. јануар

Дубровчанин Лука Лукаревић био је пословно активан у српским земљама још од времена краља Стефана Уроша II Милутина као закупац права на убирање царина са новобрдског трга. Пословањем у српским земљама наставио је да се бави и у време краља Стефана Уроша III Дечанског када је измирио све обавезе према српском краљу и он му 11. јануара 1326. године у Штимљи издаје разрешницу којом то потврђује.

De par ses activités, à savoir celle de fermier détenant le droit de recouvrement des taxes de douane sur le marché de Novo Brdo, le Ragusain Luka Lukarević exerçait déjà sur les terres serbes sous le règne du roi Stefan Uroš II Milutin. Poursuivant ces mêmes activités sur les terres serbes sous le règne du roi Stefan Uroš III Dečanski il règle toutes ses obligations envers le roi de Serbie, lequel lui délivre le 11 janvier 1326 à Štimlja une quittance portant confirmation de cet acquittement.

Разрешница коју је српски краљ издао припада *дводелном типу*, састоји се из *повеље* која је у виду милости (*чини милост краљевство ми*) коју краљ дарује Луки Лукаревићу, она је по својој суштини акт којим се потврђује и објављује сам правни чин, измирење свих дугова према српском краљу. Други део разрешнице представља краљево *писмо* којим он обавештава дубровачке власти о извршеном правном чину. Први документ разрешнице, *повеља*, јесте акт који представља доказно средство, то је документ од велике пословне важности за самог дестинатара и он га свакако чува у личној пословној архиви. Као доказно средство повеља је регистрована у дубровачкој канцеларији у преводу на италијански језик млетачког дијалекта, какав је био у употреби у Дубровнику. Истом приликом, 9. фебруара 1326. године када је заведена *повеља*, дубровачки канцелар је регистровао, такође у преводу, и краљево *писмо* дубровачким властима, којим их српски краљ обавештава о правном чину који је извршен, а потврђен и објављен краљевом повељом.

Пракса издавања разрешница проистекла је из Дубровачког статута (књига III, члан 56, De consuetudinibus inter Raguseos et dominos Sclavoniae), према којем су сви Дубровчани, који су имали пословне односе са владарима у залеђу, имали обавезу да за живота изврше обрачун својих дугова. Како су нерашчишћени рачуни дубровачких грађана са владарима могли оптерећивати узајамне односе Дубровника и земаља у залеђу, дубровачка влада је морала имати јасан увид у стање рачуна својих грађана. У том смислу се јавља пракса издавања разрешница и њиховог регистровања у дубровачкој канцеларији.[1]

Разрешница за Луку Лукаревића сачувана је у дубровачкој канцеларијској књизи за године 1325–1327.[2]

Ранија издања

Документа који чине разрешницу за Луку Лукаревића, краљева *повеља*, *писмо* као и пропратне напомене дубровачког канцелара на латинском језику, објављени су први пут у збирци Меде Пуцића (*Споменици српски* II, 5–6, бр. 7). Константин Јиречек је у додатку своје збрке која носи исти назив као и Пуцићева (*Споменици српски*, Споменик СКА XI [1892] 99, бр. 7) донео значајне исправке грешака које је Пуцић начинио при читању документа. У *Diplomatičkom zborniku kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (svezak IX, Zagreb 1911, 278–279, бр. 227) читава разрешница је поново издата, али је овде испуштен цео ред текста и понављане су грешке које је Пуцић чинио. Сва ова издања носила су са собом омашке у читању које су утицале на разумевање одређених делова документа.

Ово издање разрешнице краља Стефана Уроша III Дечанског за Дубровчанина Луку Лукаревића приређено је на основу снимка из збирке микрофилмова дубровачке архивске грађе која се чува у Архиву САНУ у Београду (микрофилм бр. 7, трака 2/II).

У напоменама испод италијанског текста доносимо препознате формуле из сачуваних изворних ћириличних докумената изашлих из канцеларије краља Стефана Дечанског.

[1] А. Соловјев, *„Градски закон" у средњовековној Србији*, Архив ПДН 16 (1928) 344–346; С. Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*, ИЧ 6 (1956) 140–152.

[2] Државни архив у Дубровнику, *Diversa Cancellariae* 8, fol. 49–49'.

Текст превода разрешнице са пропратним напоменама дубровачког канцелара[*]

M.CCC.XXVI. Indictione nona, die nono, mensis februarii.

|2| Nobilis et potens vir dominus Paulus Trevixano, honorabilis comes Raugii |3| cum sua curia et consilio ad futuram rei memoriam fecerunt reduci infra|4|scriptam licteram hic apositam de sclavonessco in latinum et regi|5|strari et scribi in presenti quaterno. Cuius tenor talis est:

|6| Lo regname al caro ed amorevole parente conte de Raugia |7| Paulo Trivixano e iudiçi e consilieri ed a gentil homini[3] dobie |8| saver quello che mi fue debitore Luce filio de Marcho de |9| Lucaro per lo mercato de Nouaberta (!), lo qual tenne nel tempo |10| del padre de reame, tucto m a pagato e no m e rimaso |11| neinte debitore ma tucto m a pagato[4] adonqua non abie |12| niente per lui affare. Ancora lo regname si li a scripto ad |13| cio che neguno non abbia che far co lui per questo debito.[5]

|14| Item simili modo fecerunt scribi et de lingua slava in latinam reduci |15| quadam apoviliam ipsius domini regis sigillo ipsius domini regis pendenti |16| munitam cum cera gialla et seta rubea in quo sigillo erat scolpita |17| quedam ymago regalis, cujus tenor talis est.

|18| Scrive lo regname ad cio che sapia ciascuno fe la sua gratia lo reame[6] |19| a Luce filio de Marcho de Lucaro quelo che fue debitore al padre |20| de reame al santo[7] lo quale ae requie al signor re. Quelo che fo

---

[*] Редакција издања и превода С. Ћирковић.

[3] **Драгомȣ и любѡвномȣ сродникȣ крал(ѥ)вс(тва) ми кнезȣ дȣбровчкомȣ Павлȣ Тривижанȣ и сȣдиꙗмь и вѣкникомь и властеломь дȣбровчкимь**. – разрешница краља Стефана Дечанског за Дубровчанина Андрију Пештића од 15. јула 1326. године, ССА 2 (2003) 21–28 (Н. Порчић).

[4] **платиль ми ѥ (!) ѥс(ть) всѣмь и нѣ ми ѡсталь ничимь дльжань**. – разрешница краља Стефана Дечанског за Дубровчанина Паскоја Гучетића из 1325/26. године, ССА 7 (2008) 29 (Д. Јечменица).

[5] **Да того ради мȣ ѥс(ть) крал(ѥ)в(ь)с(тво) ми записало м(и)л(о)с(т)ь да нема никто печали за нега**. – разрешница краља Стефана Дечанског за Дубровчанина Паскоја Гучетића, *исто*.

[6] **Пише крал(ѥ)в(ь)с(тво) ми да ѥсть вѣдомо всакомȣ. Створи м[и]л[о]с[т]ь крал(ѥ)в(ь)с(тво) ми**... – повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима из 1326. године, ССА 6 (2007) 19–34 (Н. Порчић).

[7] **с(ве)топочивьши г(оспо)д(и)нь ми ѡт(ь)ць** – повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима из 1321. године, ССА 5 (2006) 43–49 (С. Ћирковић).

|21| debitore ello ae pagato tucto con arme[8] quello che fue debitore; per cio |22| lo regname si li fa questo scripto ad cio che neguno no abbia che |23| far con lui[9] ne ’l filiolo de reame ne neguno altro. Ançi debia andare |24| francho e se alcuno li desse alcuno inforimento che li debia esser |25| vendicator lo signore Dio e la mondissima Madre de Christo e cosi e |26| che abia l ira e lla indignation de regname, e che pagi V-C yperperi.[10] |27| E questa graçia li scripse lo reame[11] in loco dicto Stimini alla incarna|28|cione de Christo MCCCXXVI anni, nona indictione, de mense ianuarii |29| die XI. Raicho commete.[12]

|30| Que lictere et apodixia presentate et date fuerunt predicto domino comiti |31| et suo Minori consilio sono campane more sollito congregato |31| die IIII presentis mensis februarii per Radoslauum filium Posnani de Miros.

Превод разрешнице

1326. индикта 9, дана 9, месеца фебруара.

Племенити и моћни муж господин Павле Тривижан, поштовани кнез дубровачки са својим судом и већем, да би се знало у будућности, дали су да се преведе нижеписано писмо на латински са словенског (језика), које је овде приложено, и да се региструје и упише у ову књигу. Садржај писма је овакав:

Краљевство ми драгом и љубљеном сроднику кнезу дубровачком Павлу Тривижану и судијама и већницима и властели: да је на знање да онај који ми је био дужник, Лука, син Марка Лукаревића за трг новобрдски, који је држао у време оца краљевства ми, све је исплатио и није ми остао ништа дужан него ми је све исплатио, стога немам ништа да тражим од њега. Још краљевство ми записа да се нико не бави њиме за овај дуг.

---

[8] Сви досадашњи издавачи документа *con arme* читају као *con a me*, чиме се темељно мења смисао исказа изнетог у изворнику.

[9] **да нема никто печали за нега** – разрешница краља Стефана Дечанског за Дубровчанина Паскоја Гучетића.

[10] **да приме гнѣвь и наказаниѥ ѡд крал(е)в(ь)с(тва) ми и да плати крал(е)в(ь)с(тву) ми ·е҃· сьть пер(ь)пер(ь)** – повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима из 1321. године; повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима из 1326. године.

[11] **А сию имь крал(е)в(ь)с(тво) ми записа м(и)л(о)с(т)ь...** – повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима из 1326. године

[12] **И Раико р(е)че писати.** – *исто*.

Такође на исти начин дали су да се запише и са словенског језика на латински преведе повеља истога господина краља, снабдевена висећим печатом истога господина краља, од жутог воска и црвене свиле, у коме је била урезана краљевска представа. Садржај повеље је овакав:

Пише краљевство ми ради тога да је знано свакоме да чини милост краљевство ми Луки, сину Марка Лукаревића који је био дужник оцу краљевства ми светом који почива, господину краљу. Оно што је duговао он је платио оружјем, оно што је био дужан. Ради овога краљевство ми пише вам да нико други због овога нема посла са њим, ни син краљевства ми, нити неко други. Него нека иде слободно и ако (му) неко учини неку забаву, нека му буде осветник Господ Бог и Пречиста Мајка Христова и да има гнев и осуду краљевства ми, и да плати 500 перпера. И ову милост му записа краљевство ми у месту званом Штимља, од оваплоћења Христовог 1326. године, 9. индикта, месеца јануара, дана 11. Рајко преручи.

Ово писмо и исправа представљени су и уручени од стране Радослава, сина Познана Мирошевића горе реченом господину кнезу и његовом Малом већу које је оглашавањем звона на уобичајен начин скупљено дана 4. садашњег месеца фебруара.

Дипломатичка особености

Према дипломатичким особеностима разрешница за Луку Лукаревића не излази из оквира тзв. дводелног обрасца. Извршење самог правног чина је потврђено и објављено краљевом повељом која има правну снагу доказног документа од нарочите важности за дестинатара. Писмо којим српски краљ обавештава дубровачке власти о извршеном правном чину један је од основних елемената тог обрасца. Оба документа за дубровачке власти била су доказ да је њихов суграђанин ваљано обављао своје пословне активности и као такви су бележени у канцеларијској књизи. Редослед којим су документи заведени је природан, прво је преведено и записано краљево писмо које је и намењено дубровачким властима, потом долази повеља. На почетку, између и на самом крају налазе се веома значајне напомене на латинском језику.

Како повеља и писмо нису сачувани у изворном ћириличном облику, тешко се може говорити о адекватности превода. Ипак, неке карактеристичне формуле које се срећу у сачуваним српским изворницима докумената изашлих из краљеве канцеларије могу се препознати, и

оне су наведене у напоменама испод издања. Ако је по њима судити, у том делу се може говорити о извесној коректности превода.

Писмо.[13] **–** Разрешно писмо по својим особеностима не одступа од осталих сачуваних писама овог типа. Не може се са сигурношћу тврдити да ли је писмо почињало симболичком инвокацијом, али пракса потврђена у више сачуваних докумената ове врсте оставља значајне изгледе да је тако било и у овом случају. Остали уобичајени саставни делови овакве врсте докумената, интитулација (веома оскудна, *краљевство ми*), инскрипција, промулгација, експозиција, диспозиција и короборација готово да се не разликују у односу на друга сачувана разрешна писма. На крају сваког званичног документа, посебно оног који је излазио из владареве канцеларије, па самим тим и разрешног писма, требало је да стоји владарев потпис, као незаобилазни елеменат којим се документ озваничава. Код свих сачуваних оригиналних разрешних писама тај елемент не недостаје. Поређењем оригиналних писама и њихових превода, сачуваних у канцеларијској књизи, лако се може уочити да поред симболичке инвокације дубровачки канцелар никада није преводио владарев потпис. Разлог за ово може бити у томе што је само владарево писмо одлагано у књигу поред стране на којој је заведено, али и чињеница да је владарев потпис елемент који озваничава оригинални документ и као такав није могао бити записан на крају превода писма.

Повеља. – Краљева повеља за Луку Лукаревића, има мање-више исту структуру као и сви остали сачувани документи ове врсте. На почетку је уобичајена интитулација иза које следи промулгација (*да је знано свакоме*). Континуитет диспозиционе формуле која, за разлику од сличних докумената, започиње одмах после промулгације у овом случају (*чини милост краљевство ми*), разбијен је експозицијом у којој се износе појединости о природи пословних односа између ауктора и дестинатара. Диспозиција се даље наставља и уобличава у заокружену мисаоно-правну целину из које се види сам правни чин. Наставак повеље у потпуности има уобичајен, веома правилан след, на претходни део текста сасвим природно се надовезује санкција која је веома разви-

[13] Писмо је поређено са низом сличних и временски блиских докумената: Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II кнезу и општини дубровачкој*, ССА 1 (2002) 31–54; исти, *Акт једног српског краља о разрешењу рачуна Дубровчанина Андрије Пештића*, ССА 2 (2003) 11–19; исти, *Акт краља Стефана Уроша III разрешењу рачуна Дубровчанина Андрије Пештића*, ССА 2 (2003) 21–28; Д. Јечменица, *Писмо краља Стефана Уроша III о разрешењу рачуна Дубровчанина Паскоја Гучетића*, ССА 7 (2008) 27–35.

јена, садржи како духовну (poena spiritualis) тако и материјалну казну (poena temporalis) иза које долази коробoрација. Завршни део повеље веома је садржајан, пример је есхатокола који садржи готово све елементе – место, комплетан датум, име логотета и готово да нема сумње владарев потпис. Ако би се свему овоме додао и краљев печат, не би било претерано рећи да пред собом имамо једну комплетну, а по дипломатичким елементима веома богату и садржајну повељу.

Печат.[14] **–** О једном од најбитнијих спољних обележја повеље, печату, који је у исто време био једно од најважнијих средстава за утврђивање аутентичности документа можемо говорити на основу напомене коју је дубровачки канцелар оставио на латинском језику. Њен значај је утолико већи ако се на уму има чињеница да ниједан печат краља Стефана Уроша III Дечанског није сачуван.

Из описа који је остављен у напомени сазнајемо да је краљева повеља садржала висећи печат од жутог воска који је за повељу био причвршћен црвеном свиленом врпцом. На печату је била утиснута краљева слика. Описани воштани печат припада категорији *sigillum pendens*, добро је познат и среће се како у домаћој тако и у западној сигилографској пракси. Од елемената који би нам помогли у делимичној анализи садржаја печата имамо податак да је он имао утиснут краљев лик (ymago regalis). Дакле, на аверсу печата је несумњиво стајала представа владара у репрезентативном ставу. Тај став у пракси је подразумевао представу владара са знацима владарског достојанства, обично како седи на престолу (то је врста тзв. престоних печата), али понекад и у стојећем ставу. Представа владара је могла бити и у виду портрета, најчешће до појаса у којем случају се ради о тзв. портретном печату. Остаје нејасно у којем од ова два вида је владар био представљен.

Висећи печат је морао имати и свој реверс о коме дубровачки канцелар није рекао ништа, могуће зато што на реверсу није било ништа утиснуто, а могуће и из неког другог разлога.

Једна од непознаница у вези са овим печатом је питање да ли је имао утиснут натпис. О томе немамо никаквих података. Сигилографска пракса говори да је на аверсу печата по правилу стајао и натпис.

[14] Литература на основу које је начињена анализа: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици XVI. Печат*, Глас СКА 132 (1928) 1–26; G. Čremošnik, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slovena*, ANUBiH, Građa, knj.XII, Sarajevo 1976; С. Марјановић-Душанић, *Владарске инсигније и државна симболика у Србији од XIII до XV века*, Београд 1994, 103–114; *Лексикон српског средњег века*, Београд 1999, 510–513 (Д. Синдик).

Хронологија. – По питању датума, разрешница за Луку Лукаревића као и низ других временски блиских докумената[15] са собом носи једну неуобичајеност која се огледа у начину датовања, по години од Христовог оваплоћења, карактеристичном у западној дипломатичкој пракси. Уобичајени византијски начин рачунања времена где су се године бројале од стварања света, који се у Србији примењивао,[16] у овом случају очито је напуштен.[17]

У хронолошком погледу разрешница за Луку Лукаревића обилује подацима. Повеља је издата 11. јануара 1326. године. Контролни елемент датума, индикт, у овом случају девети, такође је по западном начину и у потпуности исправно израчунат.[18] Документа која чине разрешницу у Дубровник су доспела најкасније 4. фебруара 1326. године када се кнез састао са Малим већем. За највише 24 дана од тренутка издавања разрешница је била у Дубровнику иако је то било зимско време. Након пет дана, 9. фебруара 1326. године, истог индикта који је наведен и у повељи, сва документа су била преведена и забележена у дубровачкој канцеларијској књизи. За мање од месец дана читав правни поступак од издавања разрешнице до њеног предочавања дубровачким властима и завођења у службену књигу био је окончан. Имајући у виду просторну удаљеност Дубровника и Штимље где је документ издат и годишње доба у коме се радња одвија, слободно се може рећи да је читав поступак окончан прилично брзо.

Просопографски подаци

Павле Тривижан, *39* (страна), 2, 6 (редови у издању) – видети претходни наш прилог у овој свесци.

Лука Лукаревић, *39*, 8, 19 – Дубровачки властелин, син Марка Лукаревића. У више наврата обављао је јавне дужности у Дубровнику

[15] Навешћемо само неколико примера: Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II кнезу и општини дубровачкој*, 31–54; исти, *Акт једног српског краља о разрешењу рачуна Дубровчанина Андрије Пештића*, 11–19; исти, *Акт краља Стефана Уроша III разрешењу рачуна Дубровчанина Андрије Пештића*, 21–28; исти, *Повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима из 1326. године*, ССА 6 (2007) 19–34.

[16] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици, XVII Датирање*, Глас СКА 132 (1928) 46–55.

[17] О датирању српских исправа по години од Христовог оваплоћења – видети Н. Порчић, *Повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима из 1326. године*, 27–29.

[18] Проверено на основу формуле дате у: J. Stipišić, *Pomoćne povjesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1985, 196.

као што је судија (iudex). Није имао онакав утицај, или се бар у јавном животу није истицао као његов отац. Посветио се трговачком пословању. Био је закупац права на убирање царина са новобрдског трга у време владе краља Милутина и његовог сина краља Стефана Дечанског. Посебно место у његовом пословању заузима трговина сољу. Снабдевао је српског краља оружјем, како се види из овог документа, а изгледа да се његова породица тиме бавила и касније, јер срећемо податак из 1327. године да се и његов брат Никола поред осталог бавио и овим послом. Од 1332. године, после поделе имовине са братом, поседује солане у Затону.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 297–299.

Марко Лукаревић (1284–1326), *39*, 8, 19 – Дубровачки властелин, веома утицајан како у привредном тако у политичком животу у Дубровнику и Србији. У служби српских краљева Милутина и Стефана Дечанског као и у служби свог града обављао је дипломатске послове. Заједно са једним Которанином (вероватно Трипе Бућа), био је у посланству српског краља које је отишло у Француску и 1308. године склопило уговор са Карлом од Валоа о освајању Византије. По повратку у Дубровник у више наврата је био члан Већа умољених, Суда и Малог већа. После српско-дубровачких сукоба 1317/18. године као дубровачки посланик одлази код српског краља да уговори нарушени мир. У наредних неколико година више пута је одлазио као дубровачки посланик српским краљевима Милутину и Стефану Дечанском (1319, 1323, 1324). Занимљиво је да се после дипломатске мисије у Србији 1323. године у Дубровник вратио као посланик, али овог пута српског краља са задатком да путује у Апулију. У пословном погледу бавио се како трговином у Србији, тако и поморском трговином. Српски краљ му је доделио извесне поседе о чему је постојала повеља на коју су се позивали његови потомци.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 295–296.

Отац краљевства ми, *39*, 9, 19–20 – српски краљ Стефан Урош II Милутин (1282–1321). Занимљиво је да у преводу повеље стоји *al padre de reame al santo lo quale ae requie*, где је ово *al santo* свакако проистекло из изворника. Облик *al santo lo quale ae requie* као да је описни превод појма светопочивши. Остаје непознато да ли је у изворнику краљ Милутин назван светопочившим, као у повељи Дубровчанима из 1321. године, или светим, у којем случају би могло бити речи о почецима култа, непуних пет година после краљеве смрти.

Литература: *ИСН* I, 437–448 (Љ. Максимовић), 449–461 (С. Ћирковић), 462–475 (С. Ћирковић), 496–497 (С. Ћирковић).

Господин краљ, *39*, 15 – У сачуваним документима разрешнице није поменуто лично име српског краља, али је сасвим јасно да је у питању краљ Стефан Урош III Дечански (1321–1331).

Литература: *ЛССВ*, 121 (Р. Михаљчић); *ИСН* I, 496–510 (С. Ћирковић).

Син краљевства ми, *40*, 23 – Стефан Урош IV Душан, млади краљ, потоњи српски краљ (1331–1345) и цар (1345–1355).

Литература: *ИСН* I, 511–523 (Б. Ферјанчић), 541–556 (С. Ћирковић – Р. Михаљчић); Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, Београд 2005.

Рајко, *40*, 29 – Први по имену познати логотет у средњовековној Србији. Био је у служби српског краља Стефана Уроша III Дечанског између 1325. и 1327. године.

Логотет је на српском двору обављао дужност старешине владареве канцеларије и целокупног особља које је у њој радило. У његовој надлежности су се налазили сви послови у вези са издавањем и писањем јавноправних докумената. Изрази *логотет рече*, *логотет преручи* или једноставно без речи логотет, као у случају ове разрешнице (*Рајко преручи*) упућују на закључак да је он имао велика овлашћења приликом коначног обликовања исправе која је излазила из владареве канцеларије.

Извори: М. Пуцић, *Споменици српски* II, 5–6; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 40–41; С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару о спору око међа крушевске метохије*, ССА 3 (2004) 3–17; Н. Порчић, *Повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима из 1326. године*, ССА 6 (2007) 19–34.

Литература: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици XIV. Дијак, граматик, нотар, канцелар, номик, логотет*, Глас СКА 106 (1923) 50–96; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 2001², 167–185; *ЛССВ*, 369–371 (М. Благојевић).

Радослав, *40*, 32 – син Познана Мирошевића, однео је разрешницу уместо Луке Лукаревића у Дубровник. Свакако да је био човек од Лукаревићевог поверења. У изворима се среће око двадесетак година.

Литература: М. Динић, *Из српске историје средњега века*, Београд 2003, 380.

Познан Мирошевић, *40*, 32 – отац Радослављев, као жупан у Конавлима се среће 1322. године, истовремено је носио и титулу iudex (судија). У изворима се среће још један његов син по имену Твртко.

Извори: М. Пуцић, *Споменици српски* II, 12, бр. 13.

Литература: М. Динић, *Из српске историје средњега века*, 380.

Установе и важнији појмови

Појмови: *кнез*, *Мало веће*, *већници* и *властела*, су већ обрађивни у претходним свескама, па их стога овде није потребно додатно објашњавати.

Суд (curia), судије (iudices), *39*, 3, 7 – Петорица судија великог суда (iudices maioris curiae) заједно са кнезом судили су у кривичним предметима и важнијим правним пословима. Судије су истовремено биле и чланови Малог већа. Занимљиво је да се у овој разрешници српски краљ у инскрипцији обраћа и судијама што није уобичајено код осталих сачуваних докумената ове врсте које је издао краљ Стефан Дечански. У напомени дубровачког канцелара каже се да су документа која чине разрешницу преведена и у службену књигу заведена по налогу органа власти међу којима је и суд. Канцелар је овога пута посебно желео да истакне суд иако су судије по правилу требало да буду и чланови Малог већа.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 32–36.

Писмо (lictera), *39*, 4; *40*, 30 – појам који се у изворима користи за означавање различитих врста јавних и приватних докумената. У овом случају писмо је јавно-правни акт којим српски владар обавештава дубровачке власти о милости коју је даровао њиховом суграђанину, а која је у повељи записана.

Краљевство ми, *39*, 6, 9, 11, 18, 19, 20; *40*, 22, 23, 26, 27 – о овоме је било речи у претходном нашем прилогу у овој свесци.

Трг, *39*, 8 – о овоме је било речи у претходном нашем прилогу у овој свесци.

Повеља, (apovilia, apodixa), *39*, 15; *40*, 30 – Дубровачки канцелар је за повељу употребио два појма на два различита места. У првом случају користио је термин *apovilia*, што је латински облик речи *повеља*. У овом случају је сасвим јасно на који је документ разрешнице мислио, јер у наставку напомене канцелар говори о печату који је садржала повеља, а и сама напомена је увод у превод краљеве повеље за Луку Лукаревића. У завршној напомени канцелар неочекивано користи други

појам, *apodixa*, како би означио један од докумената разрешнице. Овај појам је грчког порекла (αποδειξις) и у свом изворном облику може имати знатно уже, прилично прецизније значење, признаница. Уколико је ово имао на уму дубровачки канцелар када је употребио овај појам да означи краљеву повељу, свакако да је одабрао прави термин.

Литература: о повељама видети *ЛССВ*, 529–532 (Р. Михаљчић)

Печат, *39*, 15, 16 – О печату је разматрано у одељку *Дипломатичка особености*.

Милост, *39*, 18; *40*, 27 **–** о овоме је било речи у претходном нашем прилогу у овој свесци.

Оружје, **arma**, *40*, 21 – У српским земљама током средњег века се користило *хладно оружје*, а у познијем периоду и *ватрено*. Хладно оружје се делило на *нападно* (разликовало се оно за блиску борбу и борбу на одстојању) и *одбрамбено*. Оружје намењено за блиску борбу делило се даље на *сечно* (мач, сабља, нож, бојна секира), *бодно* (копље) и *ударно* (палица, топуз, буздован, бојна секира). У нападно хладно оружје намењено за борбу на одстојању спадали су праћка, лук са стрелама, самострел, балиста и опсадне справе. *Одбрамбено* оружје чинили су оклоп, шлем и штит. Ватрено оружје намењено је борби на раздаљини, у српским земљама се употребљава, по свему судећи, од друге половине XIV века.

Из ове разрешнице видимо обим пословних активности Луке Лукаревића у Србији, који је поред закупа тргова, снабдевао оружјем српског краља. У овом случају он је своје дугове платио је оружјем.

Литература: Г. А. Шкриванић, *Оружје у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику*, Београд 1957; *ЛССВ*, 474–477 (Н. Лемајић).

Перпера (**yperperum**), *40*, 26 – обрачунска новчана јединица. У средњовековној Србији се увек рачунало да једну перперу чини дванаест сребрних динара. У овој разрешници перпера је употребљена у склопу санкционе формуле којом је запрећена материјална казна од 500 перпера за оног ко би чинио супротно владаревој милости. Имајући у виду да је то 6.000 сребрних динара или око 13 килограма сребра, запрећена казна није ни мало занемарљива.

Литература: *ЛССВ*, 441–444 (Р. Ћук), 152–154 (Р. Ћук)

Топографски подаци

Ново Брдо (**Nouaberta**) *39*, 9 – видети претходни наш прилог у овој свесци.

Штимља (**Stimini**), *40*, 27 – владарска резиденција. Двор у Штимљи је припадао групи немањићких владарских резиденција груписаних око некадашњег Сврчинског језера на Косову. Положај се може одредити на основу истоименог топонима северозападно од Урошевца.

Литература: С. Ћирковић, *Владарски двори око језера на Косову*, Зборник МС ЛУ 20 (1984) 67–83.

Стари српски архив, књ. 7, стр. 51–58

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.6)"13"
091=163.41"1326"

Јелена Мргић

ПОВЕЉА БАНА СТЈЕПАНА II КОТРОМАНИЋА КОЈОМ КНЕЗУ ВУКОСЛАВУ ХРВАТИНИЋУ ДАЈЕ СВОЈУ „ВЈЕРУ ГОСПОДСКУ“

око 1326, Моштре

Босански бан Стјепан II (1322–1353) наградио је кнеза Вукослава Хрватинића, сина кнеза Хрватина Стјепанића, јер је прешао на његову страну у време борби за босански престо. Због ове „верне службе“, бан му је поклонио у баштину жупе Бањицу и Врбању, са њиховим градовима – Кључем и Котором. Овом приликом босански владар је дао своју „вјеру господску“ кнезу Вукославу пред „црквом босанском“ и њеним представницима – *дједом*, *старцем* и *гостима*. Чин давања „вјере“ одиграо се у Моштри, недалеко од Високог, а сама исправа је записана у „хижи“ – дому *великог госта* Радослава, великодостојника јеретичке босанске цркве.

Le ban de Bosnie Stjepan II (1322-1353) récompense le prince Vukoslav Hrvatinić, fils du prince Hrvatin Stjepanić, car il s’est rangé à ses côtés lors des luttes intestines pour le trône de Bosnie. En raison de ce “service fidèle”, le ban lui remet à titre de patrimoine les joupe de Banjica et de Vrbanje, avec leurs bourgs – Ključ et Kotor. A cette occasion le souverain de Bosnie a donné sa “parole de seigneur” au prince Vukoslav devant “l’Eglise de Bosnie” et ses représentants – *djed*, *starac* et *gosti*. La prononciation de ce serment a eu lieu à Moštre, non loin de Visoko, et cet acte même a été consigné au *hiža* – demeure du *veliki gost* Radoslav, haut dignitaire de l’Eglise hérétique de Bosnie.

Опис повеље и ранија издања

Заједно са неколико других исправа, ова повеља из породичног архива Хрватинића, сплетом историјских околности пронађена је у архиву мађарске племићке породице, грофова Баћањи у Керменду, у Мађарској. Њих је открио и први обелоданио Фердо Шишић 1905. године, датирајући ову исправу оквирно у 1325, док је баштинску повељу, која је издата кнезу Вукославу у кратком размаку, датирао у време око 1340. године.[1] Шишић је додао да је реч о оригиналу исправе на пергаменту, са кога

[1] F. Šišić, *Iz arkiva u Körmendu*, VZA VII (1905) 215–216.

на зеленој врпци виси воштани печат. Димензије повеље, њен снимак и ново издање текста донео је поново Лајош Талоци, у два наврата, 1906. и 1914. године. Он датира повељу у период око 1323, и наводи да је пергамент величине 25–26 цм дужине, 17 цм висине, са пликом од 3 центиметра.[2] На приложеном снимку, који је подлога нашем издању, види се аверс великог висећег, обостраног печата бана Стјепана II, са приказом тешко оклопљеног коњаника – ритера. Легенда на печату је гласила: **печать го(спо)д(и)на стѣпана бана свободнога г(осподи)на все земле босньске ȣсорске сольске и долне краиске и все земле хльмьске.**[3]

Текст повеље[*]

Вь име ѡт[ь]ца и с(и)на и светога д(ȣ)ха. Ꙗзь с(ве)ти Грьгȣрь а зовомь бань Стѣпань г(оспо)д(и)нь босньꙇ|2|ски и брать мои кнезь Владиславь да е вѣдомо всѣмь землам босньским |3| дасва вѣрȣ и д(ȣ)шȣ ѡт(ь)ца наю г(оспо)д(и)на бана и всѣхь родитель нашихь и свою кнезȣ |4| Вльковлавȣ синȣ кнеза Хрьватина клȣчькога прѣдь дѣ[до]мь великимь Радославомь |5| и прѣдь гостемь великимь Радославомь и прѣдь старьцемь Радомиромь и Жȣньборомь |6| и Вльчькомь и прѣдь вьсомь црькьвомь и прѣдь Босномь да нѣ ȣ наю Вльковлавь |7| сȣзьнь ни погȣбленикь, и кто нама не ȣчини зла, да га немȣ не ȣчини гьдѣ вѣ |8| можева дохитити, и да на нь не послȣшава клевете. И ѣко би ȣ чемь сьгрешиль |9| Вльковлавь, да стане прѣдь добрими мȣжьми да се ѡправи, а да за егово не по|10|хитива ни за щоре. И ѣко бисва сие прѣтворила безь егове невѣре, дасва ѡт[ь]стȣп[и]ла |11| ѡт[ь] б(о)га и ѡт[ь] вѣре, и да на нѣ ѡтьчине молитьве и материне, и дасва дрȣга Юдѣ. |12| И сие се чини на Моищри и на сиеи вѣрѣ дасва кнезȣ Вльковлавȣ двѣ жȣпѣ ȣ дѣ|13|динȣ и ȣ иськладь Банице и Врьбанȣ и два града Клȣчь и Которь и ѡньде да нѣ |14| нашихь владавьць ни саде, разьвѣ кьда хоще Вльковлавь. Дасва ѡнѣ жȣпѣ |15| ѡт[ь] мее до мее а не иномȣ братȣ еговȣ

---

[2] L. Thallóczy, *Istraživanja o postanku bosanske banovine sa naročitim obzirom na povelje körmendskog arkiva*, GZM 18 (1906) 404–405, слика 2; исти, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München – Leipzig 1914, 11–12.

[3] P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 15–17.

[*] Редакција превода и издања: Татјана Суботин-Голубовић и Ирена Шпадијер.

ни синовьцȣ разьвѣ кнезȣ Вькославȣ |16| **и ега ѡставьшемȣ, а ѡд[ь] нию да слȣжи г(оспо)д(и)нȣ ѡрȣжиемь колико може наиболе.** |17| **А ѡд[ь] Лȣжьць, ѡтколѣ е Вькославь пристȣпиль кь намь, за десеть леть,** |18| **кто те лȣби, безь наю срьдьца зови га. А не хощева приети ѡд[ь] тебе Калоше**|19|**вићь и Беньковићь и Дивьѣновићь. И сие писание свьрши се ȣ гости вели**|20|**кога хижи ȣ Радослали.**

Превод повеље

У име Оца и Сина и Светога духа. Ја Свети Гргур, а зовем се бан Стјепан, господин босански и брат мој кнез Владислав, да је знано свим земљама босанским, дадосмо веру и душу оца нашег господина бана и свих родитеља наших и своју кнезу Вукославу, сину кнеза Хрватина кључког, пред дједом великим Радославом и пред гостом великим Радославом и пред старцем Радомиром и Жунбором и Вучком и пред свом црквом и пред Босном, да није наш сужањ ни погубљеник Вукослав, и ко нама не учини зло, да га ни њему не учини, где год га може стићи, и да се клеветама о њему не верује. И ако би у нечему сагрешио Вукослав, да стане пред добрим мужевима да се оправда, а да на његову имовину нико не похита. И ако би ово неко прекршио без његове невере, да је отпадник од Бога и од вере, и да на њему нема очиње молитве ни материне, и да је друг Јуди. И ово се учини на Моштри и на ову веру дадосмо кнезу Вукославу две жупе у дедину и у вечност, Бањицу и Врбању и два града Кључ и Котор. И онде да нема наших владаоца ни сада, осим када хоће кнез Вукослав. Дадосмо оне жупе од међе до међе, њему а не другом брату његовом, ни синовцу, само кнезу Вукославу и његовом наследнику. А од њих да служи господину оружјем колико најбоље може. А од Лужаца, одакле је Вукослав приступио нама, у десет наредних година, ко те воли, зови га без нашег одобрења.[4] А не хтедоше прићи од тебе Калошевићи, Бенковићи и Дивјеновићи. И ово писање заврши се у хижи великог госта Радослава.

Дипломатичке особености

Иако писар није записао своје име, на основу самог рукописа и садржаја повеље са великом сигурношћу се може рећи да је реч о *дијаку*

[4] Смисао је да бан Стјепан II даје дозволу кнезу Вукославу да пресели становништво (феудалце и сељаке) из жупе Лушци на своје поседе, а да претходно не мора да пита владара.

Прибоју, који је записао и повељу на Милима (око 1326), издатој истом кнезу Вукославу за његову верну службу.[5]

Интитулација: *Ја свети Гргур, а зовем се бан Стјепан* – као и у претходном случају, и овде је писар погрешио, јер је требало да запише: *Ја бан Стјепан, наречени раб светога Гргура*, како је то учинио дијак Купусац у повељи из 1351. године.[6]

Овој повељи претходи или убрзо следи, као својеврсна допуна баштинска повеља, којом је бан Стјепан даровао жупе Бањицу и Врбању, с њиховим управним средиштима. Та повеља је издата у Милима (данашњи Арнаутовићи), тако да се може претпоставити да су се оба правна чина одиграла у кратком временском року, и у местима која су била врло мало међусобно удаљена (видети карту). Као што је већ раније уочено, специфичност ове повеље о бановој „вјери господској" је управо у томе што су гаранти њеног садржаја највиши представници јеретичке босанске цркве. Њихов утицај на односе између босанског владара и домаће властеле може се пратити од овог времена па све до краја постојања средњовековне босанске државе.[7]

Бан Стјепан II наступа овде као сениор – „господар" кнеза Вукослава и са своје стране и свог брата Владислава, он гарантује свом вазалу – „слуги" да ће га штити од клевети, тачније лажних оптужби, а у случају невере – од утамничења и погубљења, допуштајући му да се прво оправда пред „добрим мужевима". Такође, имовина кнеза Вукослава је заштићена од напада, све док се његова евентуална невера не докаже пред истим људима. Као и у баштинској повељи, и овде су из наслеђа искључени браћа и синовци кнеза Вукослава. У дарованим жупама, бан се одриче својих представника – „владаоца", и тиме препушта кнезу Вукославу потпуни управни, судски и финансијски имунитет. Поред тога, кнез је добио значајну привилегију да из жупе Лужац на своје поседе пресели све оне, било властелу, било зависне људе, који су

---

[5] L. Thallóczy, *Istraživanja o postanku bosanske banovine*, 403, слика 1; исти, *Studien*, 7–8.

[6] Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Стјепана II кнезу Вуку и Павлу Вукославићу 1351. године*, ССА 1 (2002) 83.

[7] А. Бабић, *О односима вазалитета у средњовјековној Босни*, Годишњак ДИ БиХ 6 (1954) 29–44; С. Ћирковић, *„Верна служба" и „вјера господска"*, Зборник ФФ у Београду VI–2 (1962) 95–112 (=*Работници, војници, духовници*, Београд 1997, 318–335); исти, *Bosanska crkva u bosanskoj istoriji*, у: *Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine I. Društvo i privreda srednjovekovne bosanske države*, Posebna izdanja ANUBiH knj. LXXIX, Odjeljenje društvenih nauka knj. 17, Sarajevo 1987, 221–231.

вољни да му приђу. Како се при крају повеље наводи, у одсудно време босанском бану нису желеле да приђу породице Калошевић, Бенковић и Дивјеновић, и стога су на овај начин оне кажњене, а верност кнеза Вукослава је награђена. Његова даља „верна служба“ подразумевала је, пре свега, војну службу у корист босанског владара.

Сведоци. – Ова повеља нема уобичајени списак сведока као представника појединих области средњовековне босанске државе, али су њихову функцију, и више, заправо функцију *милосника*, као гаранта поштовања уговора, имали највиши представници јеретичке босанске цркве. Реч је о *великом дједу* Радославу, *великом госту* Радославу и о *старцима* Радомиру, Жунбору и Вучку. Осим њих, за сведоке су позвани и цела босанска црква и „сва Босна“, под којом се подразумева државни сабор – *станак* босанске државе.

Датирање. – Обе повеље, и баштинска и о „вјери господској“, посредно су хронолошки смештене у период после победе бана Стјепана II над хумском властелом Бранивојевићима, чиме је босански владар добио основу да у своју титулу укључи и „Хумске земље господин“.

Место одигравања самог чина који је предмет овог документа, а то је јавно давање банове „вјере господске“ биле су Моштре, док је место записивања била кућа – *хижа великог госта* Радослава, која се вероватно налазила негде у близини.

Просопографски подаци

Вукослав Хрватинић, кнез, *52* (страна), 5, 9, 11, 16, 18 (редови у издању); *53*, 20, 22 – син кнеза Хрватина Стјепанића, који је у време превласти Шубића у Босни (1299–1322) носио титулу „кнеза Доњих Краја“. У историјским изворима кнез Вукослав се први пут јавља 1305/15. године, када је издао повељу у селу Саници, у жупи Бањици. У то време је кнез Вукослав признавао власт босанских банова из породице Шубић. Његово седиште се налазило у граду Кључу, где је дао да се запише повеља 25. маја 1325. године, у присуству свог капелана Гргура и кнеза Радека. Према каснијим изворима се види да сва тројица синова кнеза Хрватина држе одвојене баштинске поседе. Бан Стјепан II негира Хрватинову титулу која обухвата целу „земљу“ Доњи Краји, и назива га само „кључким кнезом“, према граду Кључу, седишту жупе Бањице. То је у складу с његовом политиком да разбије јединство рода Хрватинића, склапајући појединачне вазалне уговоре и разбијајући их на породице. На тај начин, кнез Вукослав и његови потомци, искључујући

из наследства његову браћу (кнеза Павла, кнеза Вукца и кнеза Милтена) и синовце, добио је у баштину територије две жупе – Бањице и Врбање, заједно с њиховим управним центрима – градовима Кључем и Котором. Деобу поседа кнеза Вукослава извршили су 1351. године његови синови: кнез Влатко (Вукославић) с једне стране, и кнежеви Вук и Павле, с друге.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Стјепана II Котроманића кнежевима Вуку и Павлу Вукославићу 1351. године*, ССА 1 (2002) 79–92; иста, *Доњи Краји. Крајина средњовековне босанске државе*, Београд 2002, према регистру, са генеалошком таблицом Хрватинића; иста, *Повеља бана Твртка којом потврђује баштину Влатку Вукославићу (1353)*, ССА 4 (2005) 99–114; иста, *Повеља бана Твртка којом даје „вјеру господску" кнезу Влатку Вукославићу (1353)*, ССА 4 (2005) 115–118.

Установе и важнији термини

Верна служба и „вјера господска", *52*, 3, 16 – представљале су суштину сениорско-вазалних односа у средњовековној босанској држави, као лични уговор који обавезује обе стране (видети литературу у нап. 7 овог рада).

Босанска црква, *52*, 8 – домаћа црквена организација која је, са становишта католичке и православне цркве, проповедала јеретичко (дуалистичко) учење. За њене припаднике употребљавали су се називи *патарени*, *богумили*, *бабуни*, *кудугери*, док су њени верници, који су примили *духовно кршћење*, себе називали *крстјанима*. Почеци босанске цркве сежу у доба бана Кулина (пре 1180 – око 1204), и она је са променљивим утицајем и угледом опстала све до пропасти босанске државе и успостављања османске власти.

Литература: С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964; J. Šidak, *Studije o „Crkvi bosanskoj" i bogumilstvu*, Zagreb 1975; S. Ćirković, *Bosanska crkva u bosanskoj državi*, 198–254; исти, *Дуалистичка хетеродоксија у улози земаљске цркве – Босанска црква*, Гласник САНУ Одељење друштвених наука 9 (1995) 7–34 (= *Работници, војници, духовници*, 214–238); *ЛССВ*, 27–28, 51–52, 333–334, 496–497 (С. Ћирковић).

Дјед, *52*, 6 – највиши представник босанске цркве, у рангу епископа правоверних црквених организација. На основу једног списка дједова у запису на Баталовом јеванђељу, њихов хронолошки низ по-

чиње у другој половини XIII века. У списку се налазе имена двојице Радослава, који би, према свом положају у листи, могли да одговарају овде поменутом дједу и његовом имењаку, великом госту Радославу, који је потом узнапредовао до највишег чина. У сачуваним изворима црква босанска се помиње као гарант склопљених уговора, *вјере господске*, арбитар између босанског владара, властеле или Дубровачке комуне. Као седиште *дједа* помиње се 1404. село Јањићи код Зенице.

Литература: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 434; J. V. A. Fine Jr., *Aristodios and Rastudije – A re-examination of the question,* Godišnjak DI 16 (1965) 225–229; S. Ćirković, *Bosanska crkva u bosanskoj državi,* 206–208; *ЛССВ*, 158–159 (С. Ћирковић).

Гост, *52*, 6; *53*, 25 – великодостојник цркве босанске, у рангу одмах иза *дједа*, а изнад *старца*. Значајан извор за познавање проблематике босанске цркве представља тестамент *госта* Радина, дугогодишњег саветника на двору херцега Стефана Вукчића-Косаче.

Литература: видети дела С. Ћирковића наведена под *Босанска црква*; такође, *ЛССВ*, 122 (С. Ћирковић).

Старац, *52*, 7– припадник цркве босанске, издваја се од осталих *крстјана*, по рангу је нижи од *госта*. Гости и старци су чинили *стројнике*, поглаваре цркве босанске, који су уживали нарочит углед код босанских владара, велможа и Дубровчана.

Литература: видети дела С. Ћирковића наведена под *Босанска црква*; такође, *ЛССВ*, 701 (С. Ћирковић).

Добри мужеви, *52*, 12 – термин преузет из обичајног права, под којим се подразумевају најугледнији представници друштва, који својим личним поштењем и истинољубивошћу гарантују поштовање неког уговора, договора, *вјере господске* и слично.

Литература: *ЛССВ*, 161–162 (Ђ. Бубало).

Владалац, *52*, 18 – у најопштијем значењу, то је лице у нечијој служби – службеник, управитељ, било као повереник владара, представник локалне управе или управник властелинства. У случају ове повеље, реч је о представницима централне управе – казнацима, тепчијама, челницима, којима је ограничен приступ поседима кнеза Вукослава Хрватинића.

Литература: М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 2001[2]; *ЛССВ*, 85–86 (М. Благојевић).

Хижа, *53*, 25 – дом, кућа уопште, али у овом контексту означава центар једне заједнице патарена – *domus patarenorum*, којој је на челу гост Радослав. (видети дела С. Ћирковића наведена под *Босанска црква*).

Топографски подаци

Моштре, *52*, 15–16 – као место окупљања босанског владара са властелом и издавања повеља, јављају се у овој повељи и у повељи краља Твртка за великог војводу Хрвоја Вукчића из 1380. године. Са сигурношћу се могу идентификовати с данашњим насељима Доњим и Горњим Моштрима, на левој обали Босне, само пар километара од некадашњих Мила (Арнаутовића) и града Високог.

Литература: P. Anđelić, *Visoko i okolina kroz historiju* I, Visoko 1984, према регистру.

Лушци, жупа, *53*, 22 – средњовековна жупа малог пространства, у горњем току реке Сане. Помиње се у повељи бана Твртка 1366, у опису међа жупе Пливе, и то на западном одсеку, после планине Виторог, а пре жупе Луке, чији је центар био у граду Јајцу. Кнез Вукослав Хрватинић је и пре 1326. поседовао жупу Лужац, јер се у његовој повељи из 1305/15. као сведоци наводе двојица властелина „Lepum de Lusac“ и „Zadol filius Herelchi de Lusac“. Велики војвода Хрвоје Вукчић је 1392. године добио село Храст у жупи Лушци од босанског краља Дабише.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 243, и даље према регистру; иста, *Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу*, ССА 2 (2003) 167–184.

Стари српски архив, књ. 7, стр. 59–70

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41"1348"

Драгић Живојиновић

СКОПСКА ХРИСОВУЉА ЦАРА ДУШАНА ЗА КЕЛИЈУ СВЕТОГ САВЕ ЈЕРУСАЛИМСКОГ У КАРЕЈИ (ХИЛ. 31)

1348, индикт 1.

Стефан Душан издаје, на Чахри код Скопља, прву од три хрисовуље за Савину келију у Кареји којом јој поклања хвостанско село Косориће, а царици Јелени поверава покровитељство над испосницом и право да из редова хиландарских монаха бира карејског старца. За разлику од прилепских исправа (Хил. 149 и Хил. 30), овде се не наводе имена косорићких заселака, не спомиње се ни проигуман поп Теодул као особа коју је Јелена изабрала да води тихалницу, док у петицији-интервенцији фигурише проигуман кир Арсеније. Вероватно је овај документ, по свему судећи копија којој се може поклонити пуно поверење, био пројекат на основу кога је правни чин дефинисан на прописан начин у хрисовуљама које су обнародоване у Прилепу.

Stefan Dušan délivre à Čahra, près de Skopje, le premier de trois chrysobulles destinés au kellion de Sabbas à Karyés, par lequel il fait donation à cet établissement du village de Kosoriće sis dans la région de Hvosno (Métochie), et délègue à l'impératrice Jelena le patronage de cet ermitage, ainsi que le droit de choisir son *ancien* parmi les moines de Chilandar. A la différence des actes de ce souverain délivrés à Prilep (Hil. 149 et Hil. 30), il n'est pas fait ici mention du nom des hameaux de Kosoriće, ni du prohigoumène pope Teodul en tant que personne choisie par Jelena pour diriger ce hésychastèrion, alors que dans la pétition-intervention figure le prohigoumène kyr Arsenije. Il est très probable que ce document – à ce qu'il semble conservé sous forme d'une copie digne de foi – ait servir d'esquisse pour un acte juridique qui a été définitivement établi par la délivrance des chrysobulles de Prilep.

Прва у низу златопечатних повеља цара Душана за Карејску млчалницу издата је у близини Скопља, на месту званом Чахра. Овом хрисовуљом српски владар, на интервенцију некадашњег игумана српске атонске обитељи – јеромонаха кир Арсенија, поклања исихастирији село Косориће у Метохији **сь в'сѣми засел'ци** (не именују се – за разлику

од праксе у потоњим исправама), ослобађа свој дар свих, поименично набројаних, обавеза спрам државе, потврђује старе одредбе светог Саве и краља Милутина о дужностима Хиландара и Српске цркве према тихалници, а на крају испуњава супрузи жељу да постане други (нови) ктитор келије и добије право да поставља њеног старешину уз сагласност хиландарског братског сабора (именовање проигумана Теодула, о коме читамо у прилепским актима, није овде забележено).

Хрисовуља се налази у Архиву манастира Хиландара под бројем 31, топографска сигнатура А 4/11, на два комада пергамента, пришивених танким канапом, укупних димензија 341 x 1.003 мм,[1] писана уставом и црним мастилом у 65 редова (заједно са потписом). Црвеним словима изведени су иницијали (редови изворника: 1, 11, 36), речи **слово** (ред 56), **хрисѡвꙋлꙋ** (ред 57), **словеса** (ред 58) и **хрїсовꙋль** (ред 63), потпис и крстови који му претходе и следе (иза се налазе четири тачке које образују крст). У контра-смеру испод потписа написано је као проба пера и, сва је прилика, истом руком: **прѣслав҆нѡѥ видеще**. Печат недостаје, али се примећују три рупе које, сматра Душан Синдик, нису правилни прорези за врпцу. Анализа унутрашњих и спољашњих одлика ове повеље наводи нас на закључак да се ради о веродостојној копији, направљеној недуго по писању оригинала – с циљем да, највероватније, служи као његова замена.

Фотографије се могу наћи у Народној библиотеци у Београду (НБС Ф 2762), Српској академији наука и уметности (АСАНУ 8876-ж/58 а, б) и на микрофилму у Архиву Србије. Садашње издање приређено је на основу снимака из Архива САНУ.

Потребно је истаћи на овом месту како је хрисовуља само једна од три сличне златопечатне исправе које је српски цар издао келији у Кареји током 1348. године. Најмања од њих, такође издата у Прилепу (Хил. 30), публикована је у првој књизи овог часописа,[2] док сада долазе на ред преостале две: скопска (Хил. 31) и велика прилепска (Хил. 149).

Ранија издања

Љубомир Ковачевић је припремио хрисовуљу за објављивање у Споменику СКА XLIV, али је, као што је добро познато, ту едицију за-

[1] Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, n° 31 (А 4/11), 40. Према Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 60, 179, димензије су 335 x 985 мм.

[2] ССА 1 (2002) 69–78 (Д. Живојиновић). О међусобном односу ових аката уп. исти, *Карејске хрисовуље Стефана Душана*, ИЧ 50 (2003) 33–51.

мео вихор Првог светског рата. Срећом, Ковачевић је уступио свој препис Стојану Новаковићу, па је највећи део исправе (изузимајући аренгу, део проширене интитулације и санкцију) угледао светлост дана у *Законским споменицима*, 472–474. Крајем XX столећа повеља се још једном појавила пред научном јавношћу, овог пута у издању Ђорђа Трифуновића, пропраћена кратким, али садржајним коментарима, преводом на савремени српски језик и одличним факсимилима (*Две повеље цара Душана*, Источник 31–32 (1999) 6–17). Што се описа тиче, њих су приредили Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 60, 179–180 и Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, n° 31 (А 4/11), 40–41.

Повељама првог српског цара за хиландарску испосницу у административном седишту монашке републике посебну студију је посветио Драгић Живојиновић (*Карејске хрисовуље*), где је закључио да је Хил. 31 оригиналан документ.[3] Сада, међутим, тај став подлеже ревизији. До аргумената за другачије мишљење дошло се посматрањем палеографских одлика потписа и уочавањем одређених формалних мањкавости које снажно указују на чињеницу да је ова хрисовуља дупликат који су (прилично вешто, ван сваке сумње) израдили монаси српске обитељи на Светој гори.

Текст хрисовуље[*]

+ **Всеч(ь)стно и добродѣтел҄но, разоум҄но и достолѣп҄но Б(ог)а і ѡ(ть)ца Саваѡѳа |2| прославити, ѡт б(о)ж(ь)ств(ь)ныѥ бо его славыи и бл(а)годѣти и по того изь|3|волению дльжьст҄вно и многохваалимо вьспѣваимь с(ве)тоую и |4| б(о)ж(ь)ств(ь)ноую Тр(ои)цоу, ѡт нѥѥже провьсиꙗ свѣт(ь) неизреч(е)ные славыи, и |5| мнѡгоч(ь)стные и даролюб҄ниѥ дары дароваше се пр(о)роком҄ же и а|6|п(о)с(то)ломь, и м(оу)ч(е)н(и)комь с(ве)т(ите)лѥмь и прѣпод[о]бнїимь, и в҄семоу нарѡдоу пра|7|вославиꙗ. Ѿт нѥе же бо процвьтоше в҄сѣмь вѣн҄ци б(ог)озрач҄ны ми|8|р҄ноживоущимь с вѣрѡю на зем҄ли, самодр[ь]жав҄ним҄ же ц(а)ремь и вла|9|стемь всѣмь раз҄лич҄но дары раз҄дѣлив҄шоу. Ꙗкоже бо в҄севѣды Г(оспод)ь |10| велегл(а)сно кь в҄сѣмь гл(агол)еть: „Мною ц(а)риѥ ѹбѡ ц(а)рствоують и скифтрї их(ь) |11|**

[3] Исти, *Карејске хрисовуље*, 47–48, 49.

[*] Редакција издања: Ирена Шпадијер. Превод: Татјана Суботин-Голубовић.

ѹтвʼрждаютʼ се и силʼнїи сь ѹсʼрдиемь правдоу пишоут(ь)“.[4] Тѣмʼже и азь вь |12| Х(рист)а Б(ог)а бл(а)говѣрʼнїи и Б(о)г(о)мь поставʼлении Стефань ц(а)рь вʼсѣмь Српʼблемʼ |13| и Грʼкомь и западʼнѣи странѣ, рекоу же Алʼванїи и Поморию и вʼсѣмʼ |14| Дисоу, б(о)ж(ь)ств(ь)ною бл(а)г(о)д(ѣ)т(и)ю вьзрастьшоу ми вь своемь ѡт(ь)чьстʼвѣ, по тѡ|15|го изʼволению нарещи се ѡтрасʼль бл(а)гаго корѣне, родитель моих(ь) с(ве)тых(ь) |16| ѡт праведʼниикоу с(ве)тоую: Сїмеѡна Неманѥ, новаго миротѡчʼца, и |17| прьваго вл[а]д[ы]кы бывшаго земʼли срʼбсцѣи и с(ве)т(ите)лꙗ н(а)ш(е)го Савїи, арʼхїереа |18| и настолʼника земʼли ѡт(ь)ч(ь)ства н(а)ш(е)го. Се же и н(ы)нꙗ г(оспод)нѥю бл[а]г[о]д[а]тию и по|19|спѣшениѥмь пр(е)с(ве)тыѥ вл[а]д[ы]ч[и]це г(оспо)же н(а)ше Б(огороди)це и м(о)л(и)твами б(о)гоѹгодʼниих(ь) |20| тѣх(ь) с(ве)тыих(ь) рѡдитель и прародитель моих(ь), бл(аго)с(ло)в(е)ниемь Б(о)жїимь дарованʼ|21|но ми быс(ть) ц(а)рствиѥ. И раждеженоу бывʼшоу вь начело ц(а)рствїа моѥго кь |22| вʼсѣмь с(ве)тыимь и б(о)ж(ь)ств(ь)нымь его цр(ь)квамь. Наипаче и болше и вʼсеср[ь]д[ь]чно |23| и ѡт вʼсеѥ д(оу)ше поревʼновах(ь) ѡ монастирех(ь) С(ве)тыѥ Горы Аѳона, идеже ѡбрѣ|24|таетʼ се зданиѥ бывʼших(ь) рѡдитель ц(а)рств(а) ми, велїикы монастырь зовомı |25| Хїланʼдарь и дроугое пакы вь ѡбʼщемьжити горы Аѳона рекомаа |26| Карѣа, тоу ѡбрѣтающиа се кѥлигꙗ сʼтворена прародители ц(а)рств(а) ми зо|27|вома с(ве)ты и прѣп[о]д[о]бныи ѡ(ть)ць н(а)шь Сава, велїикые цр(ь)кве и поустынѥ |28| Іер(о)с(о)л(и)мьскыѥ. Єже достаточʼно и ѹзʼможʼно быс(ть) ц(а)рств(а) ми, тѣх(ь) с(ве)тыих(ь) монасти|29|рь С[ве]тыѥ горы ѹдаровах(ь) и оукрасих(ь) разʼличʼнїими дары, вьсхотѣх(ь) же и кь сеи |30| малѣи и недостаточʼнѣи кѥлии с(ве)т(а)го Сави малѣмь чимь притещи ц(а)рь|31|ствоу ми кь нѥи. По бл(а)госрʼд(н)омоу ѹм(о)лению и любʼве кь с(ве)тыимь и б(о)ж(а)ств(ь)нї|32|мь цр(ь)квамь прѣвїисокыѥ и б(о)годарованʼные ми ц(а)р(и)це кїра ІЄлены и |33| сʼ прѣвьзлюбленʼнѣмь наю с(ы)номь, бл(а)говѣрʼныимь кр(а)лѥмь ѹрошемь и |34| вьспоменоутиѥмь вʼсеч(ь)стнаго старʼца іеромонаха проигоумена хїлань|35|дарʼскога кїри Арʼсениа, вʼсеч(ь)стнѣи келїи тои с(ве)т(а)го Сави іже вь

[4] Уп. *Приче Соломонове* 8: 15.

Кареах(ь) да|36|рова ц(а)рство ми 8 Хвостнѣ село Косорикѥ и сь в҆сѣми засел҆ци и с пери|37|ωромь косорит҆скымь, и сь ωтесомь и с мегꙗми, с винограді, с млини, |38| с врьти, с ливадами, с пашищі и с лази, и с҆ планиномь, и сь в҆сѣми праві|39|нами. И такозиѥ дарова ц(а)рство ми да ѥс(ть) кареиско дов(ѣ)ка с(ве)таго Савїи. |40| И ωс҆вободи е ц(а)рство ми ωт сокꙗ, ωт позоба, ωт приселице, ωт воиске, ωт псара |41| и поклисара, ωт град[а] и винограда, ωт сѣнокоше, ωт глобе и подан҆ка, просто ре|42|к҆ше ωт всѣх(ь) работь велих(ь) и малих(ь). И тѣмези да не заповѣсть ни кефалїа, |43| ни кнезь, ни севасть, ни кто в҆ладоущи вь земї ц(а)рств(а) ми, развѣ да ωблада |44| келиа Савїна и настоѥцїи в҆ нѥи стар҆ць вь волю и хотѣниѥ. Понеже х(ри)с(т)о|45|любиваа и б(ог)одарованна ми ц(а)р(и)ца кїра ІЄлени, по из҆волению б(ог)олюб҆наго |46| ѥе ср[ь]дца, нар(е)че сїю келию с(ве)т(а)го Савїи вь свое име, вь д(оу)ше польз҆но ц(а)рства ѥе, и |47| и(!) вь с҆блюдение и ωгледование мѣста того с(ве)т(а)го. И вьтори хтиторь да ѥс(ть) тои |48| б(о)жиѥи цр(ь)кви и да си избира ωт в҆сега чина хїлан҆дар҆ского стар҆ца коега лю|49|би и полагать вь тои с(ве)тѣи ѥелїи, нь сь 8прошениѥмь и бл(аго)сл(о)в(е)ниѥмь хїлан |50|дар҆скїмь и по тое воли и хотѣнїи, а ωт иноудѣ да не боудеть кромѣ цр(ь)кве Хї|51|лан҆дар҆скїе. И що ѥс(ть) запис(а)но ωт с(ве)ты(и)х(ь) хтиторь да се дае ωт монастирꙗ 8 келїю с(ве)та|52|го Савїи бл(аго)сл(о)в(е)ние, м(о)ли ц(а)рство ми и запрѣща да се исп҆лнꙗ и навр҆ша. Тако|53|жде и оу Домоу Сп(а)с(о)вѣ, вь православ҆нѣи патрїархїи ωт(ь)ч(ь)ства н(а)ш(е)го, ꙗже из҆во|54|лише хтитори с(ве)тыи да се дае и то да нѣс(ть) вьз҆бран҆но г(осподи)номь и ω(ть)ц(ь)мь н(а)шимь |55| патрїар҆хомь с(ве)т(а)го прѣстωла н(а)шего, нь паче да се даеть ꙗкоже 8редише хтї|56|тори и сие златопечат҆ноѥ СЛОВО ц(а)рств(а) ми. М(о)лю всѣх(ь) вас(ь) по м҆нѣ ц(а)рствоую|57|щих(ь) сиемоу ХРИССОВ8Л8 неразоримоу быти, нь паче 8т҆врьждати. Аще ли ктω |58| наважениѥмь диаволимь разорить сїи СЛОВЕСА, таковаго да разорить |59| Г(оспод)ь Б(ог)ь и прѣч(и)стаа его м(а)ти, и поражень да боудет(ь) сїлою ч(ь)стьн(а)го и животворещаго |60| кр(ь)ста, и ωт .ві. хь ап(о)с(то)ль и .д. хь

ѥѵаг(ге)листь и ѿ .з҃. хь в҄селен҄скых(ь) сьборь и с(ве)тыих(ь) |61| ѿт(ь)ць наших(ь) Сїмеѡна и Савїи и ѿ всѣх(ь) с(ве)тыих(ь) да ѥс(ть) проклет(ь), и ѿ ц(а)рства ми да нѣс(ть) |62| бл(аго)с(ло)-в(е)нь, и да ѥс(ть) причтен Іоудѣ прѣдателю Х(ри)с(то)воу и кь тѣмь рек҄шими: „Крьвь |63| ѥго на них(ь) и на чѣдѣх(ь) их(ь)“.[5] Сего рад[и] напис(а) се сїи ХРІСОВОУЛЬ вь ѡкр(ь)стнои ст҄ранѣ |64| града Скопїа, стоѥщоу ц(а)рствоу ми на Чахри в(ь) лѣт(о) .ѕ҃.ѡ҃.нѕ҃. ин҄дикта .а҃.

+ СТ(Є)ФАНЬ ВЬ Х(РИ)С(Т)А Б(ОГ)А БЛ(А)ГОВѢРНИ ЦАРЬ

Превод хрисовуље

Часно је и благодатно, разумно и достојно прославити Бога и оца Саваота, јер од божанске Његове славе и благодати и по Његовој вољи треба многохвално да појемо Свету и божанску Тројицу, од које је просијала светлост неизрециве славе, и бројни и дарољубиви дарови дароваше се пророцима и апостолима и мученицима, светитељима и преподобнима и свом народу православном. А од ње свима процветаше венци богозрачни, онима који мирно с вером живе на земљи, самодржавним царевима и господарима, свима различите дарове разделивши. Као што Господ свезнајући гласно свима говори: Мноме цареви царују и скиптри њихови се утврђују и силни усрдно правду пишу. Тако и ја, у Христу Богу благоверни и Богом постављени Стефан, цар свим Србима и Грцима и Западној страни, то јест Албанији и Поморју и целоме Дису (Западу), пошто сам божанском благодаћу узрастао у своме отачаству, и по Његовој се вољи назвао изданком светога корена, родитеља мојих светих, светих праведника Симеона Немање, новога мироточца и првог владара Земље српске, и светитеља нашег Саве, архијереја и настолника земље отачаства нашега. Ево и сада, Господњом благодаћу и старањем пресвете Владичице госпође наше Богородице и молитвама тих богоугодних светих родитеља и прародитеља мојих, благословом Божијим даровано ми беше царство. И од почетка царевања мога био сам наклоњен према свим светим и божанским Његовим црквама, а најпре и највише и најискреније и од све душе поревновах о манастирима Свете горе Атона, где се налази и здање бивших родитеља царства ми, велики манастир звани Хиландар и друго у заједничком животу (оп-

[5] Уп. *Мт* 27: 25.

штежиһу) Горе Атона, звано Кареја и келија која се ту налази, коју су начинили прародитељи царства ми, звана свети и преподобни отац наш Сава, велике цркве и пустиње јерусалимске. И како је имало и могло царство ми, даривах и украсих различитим даровима те свете манастире Свете горе, па пожеле царство ми и да и тој малој и оскудној келији Светога Саве чиме притекнем. По добросрдачној молби и из љубави према светим и божанским црквама превисоке и богодароване ми царице кира Јелене и са превазљубљеним сином нашим, благоверним краљем Урошем, и са подсећањем свечасног старца јеромонаха проигумана хиландарског кир Арсенија, свечасној тој келији Светога Саве у Кареји дарова царство ми у Хвосну село Косориће и са свим засеоцима и са периором косорићким, и са отесом и са међама, с виноградима, с млиновима, с вртовима, с ливадама, с пашњацима и са лазовима, и са планином, и са свим правинама. И такође дарова царство ми да буде довека карејско Светога Саве. И ослободи царство ми од соћа, од позоба, од приселице, од војске, од псара и поклисара, од града и винограда, од сенокоше, од глобе и данка, просто речено – од свих работа великих и малих. И њима да не заповеда ни кефалија, ни кнез ни севаст, нити било који моћник у земљи царства ми, него да влада само келија Савина и старци који у њој бораве, по (својој) вољи и жељи. Пошто христољубива и богодарована ми царица кира Јелена нарече ову келију Светога Саве у своје име, на корист душевну царства јој, и у своје старње и бригу то место, нека она буде други ктитор тој Божијој цркви и нека бира од свог чина хиландарског старца којег хоће и нека га поставља у тој светој келији по својој вољи и хтењу, али са пристанком и благословом хиландарским, и да не буде (келија) ничија до цркве хиландарске. И што су записали свети ктитори да се даје благослов из манастира у келију Светога Саве, моли царство ми и заповеда да се испуњава и извршава. А такође и у Дому Спасовом, у православној патријаршији отачаства нашега, као што су желели свети ктитори, да се даје и то да не ускраћује господин и отац наш патријарх светога престола нашега, него да се даје управо како су уредили ктитори и ово златопечатно СЛОВО царства ми. Молим све вас који ћете после мене цревати да овај ХРИСОВУЉ буде неповредив и још више потврђен. Ако ли неко, заведен ђаволом, разори ове РЕЧИ, таквога да разори господ Бог и пречиста Његова Мати, и поражен да буде силом часног и животворног Крста, и од дванаест апостола и четворице јеванђелиста и од седам васељенских сабора и светих отаца наших Симеона, и од царства ми да није благословен, и да се прибројі Јуди издајнику Христовом и онима

који су рекли: Крв Његова на њима и на деци њиховој. Стога се написа овај ХРИСОВУЉ у околини града Скопља, кад је боравило царство ми на Чахри, године 6846, индикта првога.

Стефан, у Христу Богу благоверни цар

Каснији записи на документу

На полеђини се налази неколико записа на српском и грчком језику из периода XIV–XIX век:[6] 1. **За село ȣ Плавȣ пирга кареискаго**; 2. + **Хрисовоуль косорик҅скы, за посницȣ. Посница на Карега** (XIV столеће); 3. **Сеи хрисовȣль есть царѧ Стефана и дань есть монастирю нашемȣ и пишеть в҅ немь како даеть село Косореке сь мегѧми егѡ ради типикарница наша оу Кареа на препитанїе тамȣ живȣщимь** (монах Никандар); 4. **Село Косорикѣ с мегями** (у зашивеном делу); 5. αὐτό διαλαμβάνη διά τὸ τηπηκαρηῶ τοῦ ἁγίου Σάβα εἰς τὰς Καρηάς...

Дипломатичке особености

Документ се назива златопечатним словом (ред 56) и хрисовуљом (ред. 57, 63); употребљена је и логос-формула, премда не по цариградском канону: четири пута (уместо три) истакнут је црвеном бојом појам „слово“ или његов синоним – једном чак и у множини (**СЛОВЕСА**), што у преводу даје „речи“,[7] чиме се прецизни технички термин замагљује вишезначним изразом. Штавише, прва три пута логос-формула се користи у промулгацији и санкцији, елементима којих углавном нема у документима византијске царске канцеларије и у којима се, следствено томе, никада не јавља. Постојећи српски дипломатички материјал сугерише, међутим, да су правила Душанове канцеларије у појединим питањима (где и како се употребљава слово-формула; шта се наглашава киноваром) била далеко од стриктно утврђених; отуда њихова недоследна примена у српским актима и бројна неслагања са цариградским узорима.

Куриозитет је изостанак крста симболичке инвокације на почетку исправе. Тиме се одликује још неколико аката Стефана Душана, од којих ниједан није, како се чини, сачуван у оригиналу: хрисовуља о по-

[6] Дајемо их према Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, n° 31 (А 4/11), 40–41.

[7] **Аще ли ктѡ наваждениѥмь диаволимь разорить сїи СЛОВЕСА**... (ред. 57–58) = „Ако неко, наведен од ђавола, разори ове РЕЧИ...“

тврди поклона Радославе, жене Милшине, повеље Хил. 15 и Хил. 16 – тзв. „Хрељини фалсификати“, исправа за Светог Николу у Мраки, повеља о даривању Хиландара у спомен на братучеда Драгушина,[8] акт од 8. марта 1350. којим се Светим арханђелима у Јерусалиму препушта Стонски доходак и Врањински манастир,[9] као и повеља за Трескавачки манастир чији се препис чува у софијској Народној библиотеци.[10]

Аренга (ред. 1–11) прославља Свету Тројицу, као и проемијуми Хил. 149 и Хил. 30,[11] али је њен почетак нешто другачији него у прилепским хрисовуљама: **Всечьстно и добродѣтелʼно, разѹмʼно и достолѣпʼно Бога і ѡтьца Саваѡѳа прославити, ѡт божьственыѥ бо ѥго славыи и благодѣти и по того изьволению дльжьстʼвно и многохваалимо вьспѣваимь светоѵю и божьственоѵю Троицоѵ**, а надаље (од средине 4. реда) се у потпуности поклапају.

Прелазни облик од аренге ка експозицији (ред. 11–21), тј. казивање у коме се јављају мотиви „изданка светог корена“ и „молитви светих предака“, којима Душан објашњава своје успехе и наглашава сопствену легитимност, заслужује да се назове „проширеном интитулацијом“ и у основи је исти[12] у свим карејским хрисовуљама. Сама интитулација (**азь вь Христа Бога благовѣрʼніи и Богомь поставʼлении Стефань царь вʼсѣмь Срʼблемʼ и Грʼкомь и западʼнѣи странѣ, рекоѵже Алʼваніи и Поморию и вʼсѣмʼ Дисоѵ**) идентична је као у Хил. 149, а веома слична са оном у Хил. 30, где недостају „Албанија, Поморје и сав Дис“.[13]

[8] Занимљиво је да је ових пет краљевских исправа заведено у Хиландарском архиву под узастопним бројевима 14–18; уп. Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, n°s 14–18, 28–31; Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 63, 185 (Радослава), n°s 43–44, 131–134 (Хреља), n° 54, 163–164 (Мрака), n° 64, 187–189 (Драгушин). Мрачка повеља објављена је и у овом часопису, уп. ССА 2 (2003) 55–68 (С. Марјановић-Душанић).

[9] Исправа за собом оставља многа отворена питања, уп. Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, n° 131 (A 11/5), 112; Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n°s 21–23, 54–58. Читаву проблематику најпрегледније је изложио Ђ. Бубало, *Средњовековни архив манастира Врањине (Прилог реконструкцији)*, ССА 5 (2006) n° 10, 265–269.

[10] Уп. Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 40, 116–120; издање у *Споменици на Македонија* IV, 175–185.

[11] За Хил. 30 видети ССА 1, 71, ред. 1–14 и стр. 72 (Д. Живојиновић); за Хил. 149 уп. наредни рад у овом броју. Аренге прилепских даровница су идентичне.

[12] Хил. 31 – **поспѣшениѥмь пресветыѥ владичице госпоже наше Богородице** (ред. 18–19); Хил. 149 – **поспѣшеніемь прѣчистые владичице наше Богородице** (ред. 26–27).

[13] Уп. ССА 1, 71, ред. 14–16 (Д. Живојиновић).

Нарација (ред. 21–31) почиње исто као у Хил. 149, али се у причи о доласку на Атон говори у једнини и не спомиње се царица Јелена; брзо се, потом, прелази на испосницу у Кареји, при чему цар изражава жељу да и њој помогне, као што је помагао и другим светогорским обитељима. Петиција (ред. 31–35) доноси молбе царице Јелене и, што је новост у односу на остале карејске документе, бившег игумана Арсенија, те Душан, заједно са сином, „благоверним краљем Урошем“, приступа даривању (ред. 36–56). Прва диспозитивна одредба (ред. 36–44) односи се на поклон села Косорића у Хвосну, при чему се не набрајају његови засеоци – насупрот пракси у Хил. 149 и Хил. 30, док је ређање онога што сачињава косорићко имање (периор, отес, међе, виногради...) и имунитетних одредби веома слично, уз мање стилске разлике,[14] као у великој прилепској хрисовуљи. Други део диспозиције (ред. 44–51) посвећен је царичином покровитељству над исихастиријом и њеном праву да, по својој вољи, поставља келијског старца из редова хиландарских монаха.[15] Овде не срећемо, за разлику од Хил. 149 и Хил. 30, казивање о постављењу проигумана Теодула на ту дужност. Та околност навела је Мошина и Славеву да претпоставе како је ова исправа пројекат за велику хрисовуљу из Прилепа којом су регулисана сва питања у вези са млчалницом у Кареји.[16] Последње диспозитивне одредбе (ред. 51–56) везане су за обавезе Хиландара и Српске цркве према тихалници и формулисане су слично као у преосталим карејским повељама.

Промулгација (**и сие златопечат҆ноѥ СЛОВО царства ми**) је идентична као у Хил. 149 и Хил. 30, док санкција (ред. 56–63) садржи све чиниоце који се (истим редоследом) јављају у прилепским хрисовуљама.[17] Корорборација (**Сего ради написа се сїи ХРЇСОВ8ЛЬ вь ѡкрьстнои ст҆ранѣ града Скопїа, стоѥщоу царствоу ми на Чахри**) мало се разликује од оних у Хил. 149 (**Ннаписа же се сїи хрїсовоуль...**) и Хил. 30 (**Ннаписа же се сїѥ записанѥ...**), али

---

[14] Хил. 31 – **И такозиѥ дарова царство ми да ѥсть кареиско до вѣка светаго Савїи** (ред 39), Хил. 149 – **И такозиѥ дарѡва царство ми да ѥсть келї светаго Савы, иже 8 Карѣѧхь, довѣка** (ред. 101–102); Хил. 31 – **развѣ да ѡблада келиа Савїна и настоѥщїи ѐ нѥи старьць вь волю и хотѣниѥ** (ред. 43–44), Хил. 149 – **развѣ да ѡблада келїа Савына и настоѥщи вь нѥи старьць, вь волю и хотѣнїѥ того стар҆ца** (ред. 107–109).

[15] Редослед у Хил. 149 је обрнут. Најпре се говори о царичином ктиторству и именовању Теодула, а потом се прелази на Косориће.

[16] Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 60, 179–180. Истог мишљења је и Ђ. Трифуновић, *Две повеље цара Душана*, 6.

[17] У Хил. 30 нема поређења са Јудом и парафразе клетве из *Мт* 27: 25 на крају санкције; уп. ССА 1 (2002) 73, ред. 61–71 (Д. Живојиновић).

по својим елементима (израз: **сєго ради написа сє**; логос-формула) оставља, највише од свих Душанових исправа за Кареју, утисак да потиче из оригиналног документа. Датовање је ером од стварања света: **вь лѣто .ѕ҃.ѡ҃.нѕ҃. ин҆дикта .а҃.**, при чему се година слаже са индиктом.

Потпис (+ **СТЄФАНЬ ВЬ ХРИСТА БОГА БЛАГОВѢРНИ ЦАРЬ** +) по садржини је исти као онај на акту којим се Стонски доходак уступа манастиру Светих арханђела у Јерусалиму,[18] а слична је и формула: **СТЄФАНЬ ВЬ ХРИСТА БОГА ВѢРНИ ЦАРЬ**, која се употребљава у оригиналним хрисовуљама за светогорске обитељи Зограф (април 1346) и Ватопед (април 1348).[19] Морфолошке особине потписа пак представљају велику тешкоћу: не наликују на царске сигнатуре из несумњиво оригиналних докумената, као што је Лужачка повеља.[20] Штавише, међу факсимилима потписа на исправама које се приписују Душану не видимо ниједан који би одговарао руци која је писала Хил. 31.[21] Колико год наша сазнања о пракси српске средњовековне канцеларије била несигурна, није неразумно сматрати аксиоматском чињеницом да је суверен лично потписивао златопечатне повеље. Из тога произилази да Хил. 31 не може да буде оригинал, што је у складу са изостанком инвокације и неправилно пробушеним рупама за врпцу од печата (који и сам недостаје).

Што се проблема веродостојности Хил. 31 тиче, стојимо при раније изреченим ставовима, који важе за читав корпус Душанових карејских хрисовуља: аутентичност није под знаком питања.[22] Овде ћемо се додатно осврнути само на унутрашње елементе карејских аката који остављају утисак несагласности у њиховом приповедању.

То се, пре свега, односи на ћутање Хил. 31 о постављењу бившег игумана Теодула за старца Савине исихастирије у Кареји. Мошинова хипотеза о пројекту, тако нам се чини, представља добро решење, јер је у њеном духу и лапидарна одредба о поклањању Косорића „са свим за-

---

[18] А. Соловјев, *Одабрани споменици*, n° 71, 150; Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 24, 58.

[19] Уп. Д. Живојиновић, *Регеста грчких повеља српских владара*, Мешовита грађа (Miscellanea – Нова серија) XXVII (2006) n° 10, 70–71, n° 20, 79.

[20] Уп. факсимил у Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 65, 190. У последњем издању: ССА 5, 99–113 (Д. Живојиновић), фотографија је, нажалост, испуштена услед техничке грешке.

[21] Смиља Марјановић-Душанић (ССА 2, 63) говори о сличности слова која се користе у потписима Хил. 31, с једне стране, и краљевских исправа за Светог Николу у Мраки (Хил. 17) и за српски манастир на Атону у знак сећања на братучеда Драгушина (Хил. 18), са друге. Наши утисци су другачији.

[22] Уп. Д. Живојиновић, *Карејске хрисовуље*, 41–47.

сеоцима“ – без њиховог именовања. Недуго по прављењу овог пројекта, у Прилепу је обнародована опширна хрисовуља која прецизно пописује властелинство хвостанског села, придодаје новчане и натуралне дарове „од царског дома“ и поставља Теодула за настојника испоснице (могуће је да у време настанка Хил. 31 царица Јелена још увек није била извршила коначан избор); на тај начин су све одредбе из скопске исправе поновљене и проширене.

Интервенција некадашњег хиландарског старешине кир-Арсенија спомиње се једино у Хил. 31. Није лако објаснити зашто прилепске даровнице прећуткују да се за Карејску келију заузимала таква особа, једна међу истакнутијима у српској монашкој заједници прве половине XIV века. Будући да су Хил. 149 и Хил. 30 преписи, можда је Арсенијево име испуштено када су прављене копије, али то не делује много вероватно – пре ће бити да проигуман није фигурисао ни на оригиналима. Друго решење било би интерполисање његовог имена у Хил. 31, мада нам није јасно шта би се тиме могло добити. Чини се да ће ово питање морати да остане отворено.

Коначно, ваљало би рећи нешто о времену настанка преписа хрисовуље која је пред нама. У коментарима којима је пропратио своје издање ове даровнице, Трифуновић је посебну пажњу посветио проучавању надредних знакова, оксија и пајерака, пре свега. Приметио је, тако, да новоштокавско акцентовање речи узима превагу над староштокавским – преломна епоха, истакао је, када нови акценатски систем све више потискује стари, јесте баш XIV столеће; уз то, књишки манир стављања пајерака много подсећа на сличну праксу у другим Душановим повељама и актима његовог оца (дечанским хрисовуљама, нарочито).[23] Та чињеница, у комбинацији са очигледном бригом за спољашњи изглед документа (слово-формула се, за српске прилике, употребљава на коректан начин; потпис је киноваром и састављен од аутентичних елемената), наводи нас на закључак да је копија начињена као дупликат оригинала, не много времена после њега – можда још за живота силног владара, с циљем да, вероватно, послужи као замена за оригиналну хрисовуљу.

Личности, **појмови** и **топоними** који се јављају у Хил. 31 објашњени су у наредном прилогу посвећеном великој прилепској хрисовуљи цара Душана за Карејску келију (Хил. 149).

[23] Ђ. Трифуновић, *Две повеље цара Душана*, 5.

Стари српски архив, књ. 7, стр. 71–90

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
091=163.41"1348"

Драгић Живојиновић

ВЕЛИКА ПРИЛЕПСКА ХРИСОВУЉА ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА КАРЕЈСКОЈ КЕЛИЈИ СВЕТОГ САВЕ (ХИЛ. 149)

1348, индикт 1.

Златопечатном повељом, издатом 1348. у Прилепу, цар Душан поклања испосници Светог Саве Јерусалимског у Кареји хвостанско село Косориће са четири његова засеока: Днепољем, Дољанима, Чешковом и Челопецима, потврђује обавезе које према келији имају матична обитељ и Српска патријаршија, прилаже млчалници годишњи приход од 100 венецијанских перпера из царске благајне, као и одређене дарове у натури. Царица Јелена постаје други ктитор келије и добија право да, из редова хиландарских монаха, поставља старешину те установе – одлучила се за попа Теодула, пређашњег игумана. Документ је препис из касније епохе, можда последње четвртине XIV века.

Par ce chrysobulle délivré en 1348 à Prilep l'empereur Dušan fait donation à l'ermitage de Saint-Sabbas-de-Jérusalem à Karyés, du village de Kosoriće, sis dans la région de Hvosno, avec ses quatre hameaux : Dnepolje, Doljani, Češkovo et Čelopeci, confirme les obligations auxquelles sont tenus, envers cet établissement, sa confrérie mère et le patriarcat de Serbie, lui alloue une rente annuelle de 100 perpères vénitiens, prélevée sur le trésor impérial, ainsi que la donation de biens en nature. L'impératrice Jelena devient second ktètôr du kellion et obtient le droit de nommer son *ancien* en le choisissant parmi les moines de Chilandar – elle s'est prononcée pour le pope Teodule, ancien higoumène. Ce document nous est parvenu sous forme d'une copie d'époque quelque peu plus tardive, peut-être du dernier quart du XIVe siècle.

Окончавши дуги боравак на Светој гори (август 1347 – април 1348), где је са породицом потражио уточиште од пандемије „црне смрти", цар Душан издаје у Прилепу 1348. хрисовуљу за келију Светог Саве Освећеног у Кареји. Пошто је у опширној нарацији евоцирао своје бављење у монашкој републици на Атону, српски владар у диспозитивним одредбама дарује млчалници село Косориће у Хвосну (Метохија) и његове засеоке (Днепоље, Дољани, Чешково, Челопеци), а тај поклон ослобађа свих, поименично наведених, дажбина и намета. Савина

келија, такође, стиче право на годишњи приход из царске благајне у висини од 100 млетачких перпера, као и на извесна натурална давања (гуњеви, кожуси, обућа, сир, со). Поред тога, цар се потрудио и да потврди обавезе које су наспрам тихалнице имали Хиландар и Српска црква, док је његова супруга постала покровитељ и нови (други) ктитор исихастирије. Јелена је добила право да, из редова хиландарског братског сабора и уз његову потврду, бира настојника келије у Кареји – њен први избор пао је на старца Теодула, бившег игумана и некадашњег првог човека испоснице Светог Саве.

Документ се чува у Архиву манастира Хиландара под редним бројем 149/151, топографска сигнатура Свт. 11. Писан је на пергаменту димензија 285–290 х 602 мм,[1] црним мастилом и уредним уставом у 144 реда (рачунајући ту и дворедни потпис). Киноваром су изведени крст симболичке инвокације, иницијали (укупно 17 – редови изворника 1, 17, 25, 90, 95, 109, 111, 113, 115, 120, 124, 125, 127, 131, 132, 140, 142), речи **СЛОВО** (ред 127), **ХРИСОВОУЛꙋ** (ред 128), **ЦАРЕМЬ** (ред 131), **ЦАРИЦЕЮ** (исто), **ЦАРЮ** (ред 141), последње две цифре у броју године, потпис и крстови који му претходе и следе. Печат недостаје, а испод потписа примећују се четири рупице кроз које је била провучена врпца. Хрисовуља није сачувана у оригиналу; ради се, у основи, о аутентичном препису с краја XIV века.

Фотографије се могу наћи у Санкт Петербургу (колекција П. И. Севастјанова, I, n° 37), Архиву Српске академије (АСАНУ 7903-а/37), Народној библиотеци у Београду (НБС Ф 2875) и на микрофилму у Архиву Србије. Наше издање почива на фотографији из Архива САНУ, без освртања на претходне публикације.

Ранија издања

Прво издање хрисовуље приредио је сликар Димитрије Аврамовић (*Описаніе древностый србски у Светой (атонской) Гори с XIII литографираны таблица*, Београд 1847, 44–47), након своје кратке посете српском манастиру у пролеће 1847. Исправа се, недуго потом, појавила у едицији Франца Миклошича (*Monumenta Serbica*, nº CXVII, 136–139), да би је у изводима објављивали архимандрит Леонид (*Историческое описаніе сербской царской лавры Хиландаря отношенія къ царствамъ*

[1] Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, n° 149/151 (Свт. 11), 127. Према Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 61, 180, димензије су 287 х 2.030 мм.

сербскому и русскому, Москва 1868, 56–59) и Стојан Новаковић (*Законски споменици*, 469–471). Последње интегрално издање начинио је, користећи фотографије Севастјанова, В. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 39, 498–501. На основу публикације Василија Корабљова, хрисовуљу је на савремени српски језик превео Ђорђе Трифуновић (*Две повеље цара Душана*, Источник 31–32 (1999) 10–12). Корисне описе дали су Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 61, 180–181 и Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, n° 149/151 (Свт. 11), 127.

У српској медиевистици постоје опречна мишљења о аутентичности и оригиналности ове хрисовуље. Георгије Острогорски, везујући се за наслов самодршца употребљен приликом потписивања, каже да не постоји „ниједна очувана аутентична повеља цара Душана у којој би се ова титула налазила у потпису“, те су све царске исправе које у себи имају такву формулу фалсификати.[2] Сумње су изражавали још Душан Синдик и Сима Ћирковић,[3] док је Душан Кораћ начелно истакао да је „анализа поседа који се повељом потврђују као манастирско власништво најважнији пут за одређивање веродостојности једног документа“.[4] Насупрот претходним ставовима, Лидија Славева и Владимир Мошин уверени су да је хрисовуља оригинална.[5] У студији о исправама цара Душана за Карејску келију Светог Саве Драгић Живојиновић је изнео мишљење да се повељи може поклонити поверење и да је сачувана у препису (није се изјашњавао око времена настанка копије).[6]

Текст хрисовуље[*]

+ Достолѣпно и добродѣтел҄но и б(о)горазоумно всегда слав8
|2| вьсилати Б(о)гоу вь Троици, сїирѣчь Ѡ(ть)цоу и С(ы)ноу и

[2] Г. Острогорски, *Автократор и самодржац*, Византија и Словени, Сабрана дела IV, Београд 1970, 333 и нап. 231.

[3] Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, n° 149/151 (Свт. 11), 127, сматра да је документ интерполисани препис, али то даље не елаборира; С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован (Проблем аката српске царске канцеларије)*, Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Београд 2000, 63, 65, 67, мисли да су све три Душанове карејске хрисовуље „подложне сумњи“ и да нипошто „немају обележја оригинала“.

[4] Д. Кораћ, *Света Гора под српском влашћу (1345–1371)*, ЗРВИ 31 (1992) 84.

[5] Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 61, 181.

[6] Д. Живојиновић, *Карејске хрисовуље*, 48–49.

[*] Редакција издања: Ирена Шпадијер. Превод: Татјана Суботин-Голубовић.

С(ве)томоу |3| д(оу)хоу, единомоу б(о)ж(а)ствоу, единои силѣ, ѥдиномоу ѥс(ть)ствоу, |4| единомоу соущ҆ствꙋ, несьздан҆ноу, непрѣложноу и нера|5|змѣсноу, трїисьставноу и сьбезначелноу, и ѥдинослаа|6|внꙋ и единопрѣстол҆ноу, ѡт нѥе же просїа свѣть неизреч(е)|7|н҆ныѥ славы. И многоч(ь)стныѥ и дарѡлюбныѥ дары да|8|рѡваше с(е) прор(о)кѡм҆ же и ап(о)с(то)л(о)мь, и м(оу)ч(е)н(и)комь и с(вети)т(е)лѥмь, |9| и пр(ѣ)п(о)д(о)бнымь, и всемоу народоу православїа, ѡт нѥе же |10| бо процвьтоше всѣмь вѣн҆ци б(о)гозрачныи мирно|11|живоущимь сь вѣрѡю на земли, самодрьжавным҆ |12| же ц(а)рѥмь и вл(а)д(и)камь и властемь всѣмь, различно |13| дари раздѣлившоу, ꙗкоже всевин҆наа животоу безмѣ|14|рнаа моудрость Б(о)жїа кь всѣмь велегл(а)сно вьпиѥть |15| гл(агол)ющи: „Мною ц(а)риѥ ц(а)рствоуют и скїфтрї ихь ꙋтврь|16|ждають се и силны сь оусрьдиѥмь правдоу пишоуть“.[7] |17| Тѣм҆же и азь, вь Х(ри)с(т)а Б(ог)а бл(а)говѣрныи и Б(о)гомь поставлѥны |18| Стефань, ц(а)рь всѣмь Срьблѥмь и Грькомь и Западнѣи |19| странѣ, рекоуже Алванїи и Поморїю и в҆семоу Дисоу, б(о)ж(а)с|20|твьноую бл(аго)д(а)тию вьзращ҆шоу ми вь своѥмь ѡ(ть)ч(ь)ствѣ, |21| по того изволѥнию нарещїи се ѡтрасль бл(а)гааго корене |22| родительь моихь с(ве)тїихь, ѡт прав(ѣ)дникꙋ с(ве)тоую Сvмеѡна |23| Неманѥ, новааго мvрѡточца и прьвааго вл(а)д(и)кы бывь|24|шааго земли срьп҆сцѣи, и с(вети)т(е)лꙗ нашего архїереа и прь|25|вонастолныка ѡ(ть)чьства нашего кvр(ь) Савы. Се же н(и)нꙗ |26| Г(оспод)нѥю бл(аго)д(а)тию и поспѣшенїемь пр(ѣ)ч(и)стые вл(а)д(ы)ч(и)це наше |27| Б(огороди)це, и м(о)л(и)твами б(о)гоꙋгоднїихь тѣхь с(ве)тїихь родитель |28| и праро[ди]тельь моихь, бл(аго)с(ло)венїемь Б(о)жїемь дарѡван҆но |29| ми быс(ть) ц(а)рствие. И раждеженоу ми бывшоу вь начело ц(а)рс|30|твїа моѥго кь всѣмь с(ве)тымь и б(о)ж(а)ствьныимь цр(ь)ква|31|мь, наипаче и бол҆ше и сь б(о)годарѡван҆ною ми прѣвысоко|32|ю и б(о)голюбивѡю ц(а)р(и)цею авгоустиею кvра Еленою, в҆се|33|ср(ь)дчнѡ и ѡт все д(оу)ше поревноваасмо ѡ монастырехь С(ве)тые |34| горы вели кые поустынѥ Аѳона, идѣже

[7] Уп. *Приче Соломонове* 8: 15.

ѡбрѣтаютʼ се |35| пр(ѣ)п(о)д(о)бни и б(о)гоносʼни иноци с(ве)ты и бл(а)ж(е)ныи ѡ(ть)ци. И слы|36|шахомь многаа и дивнаа ѡ жити моужьь тѣхь с(ве)тыих(ь), |37| и желаше ѡт многаа врѣмене ц(а)рство ми видѣти и поклонї|38|ти се мѣстомь тѣмь с(ве)тымь, и прїети бл(аго)с(ло)венїе ѡт тѣхь |39| с(ве)тыхь и б(о)гоноснїихь ѡ(ть)цьь странʼноживоущїихь на зе|40|мли, е иже и Х(ри)с(т)а моѥго изволѥнїѥмь и поспѣшенїемь |41| пр(ѣ)ч(и)стыѥ ѥго м(а)т(е)ре поспѣшающоумоу на всако дѣло бла|42|го и дающоумоу всаа бл(а)гаа кь сп(а)с(е)нию и испльнꙗющȣмȣ |43| вь бл(а)гыихь желанїа. И испльни же ѡт всеѥ д(оу)ше желанїе |44| ср(ь)дца моѥго видѣти С(ве)тоую ѡноу Гороу, по гл(агол)ющоумоу: „Вьзве|45|дохь очи мои вь горы, ѡтноудоу же придеть помощь моꙗ“.[8] |46| И пакы: „Вь горы д(оу)ше вьздвигнемʼ се, греди таамо ѡтноуд(оу) же |47| помощь придеть ти“. Є иже пришьд(ь) ц(а)рство ми сь б(о)годаро|48|ванʼною ми ц(а)р(и)цею авгоустїею кѵра Єленою, тоу ѡбрѣ|49|тающи се великїи монастырь Хиланʼдарь, сьзданїи прѣ|50|родители моими. Пришьд(ь) ц(а)рство ми и поклони се и приѥ|51|мь бл(аго)с(ло)венїѥ ѡт живоущїихь вь нѥмь старьць. Тааже вь|52|зиде ц(а)рство ми вь вьноутрьноунѣише монастыре С(ве)тыѥ |53| те Гѡры. И ѡбьшьд(ь) ц(а)рство ми те с(ве)те монастыре, и сь б(о)го|54|дарѡванʼною ми ц(а)р(и)цею авгоустиѥю кѵра Єленою, |55| оударисмо и оукрасисʼмо различны дары, и недостать|56|чнаа монастыреи тѣхь с(ве)тыихь всаа испʼльны ц(а)рство |57| ми. И видѣсмо вь тои С(ве)теи гѡрѣ жилищаа, скинїе |58| и врьтии пр(ѣ)п(о)д(о)бнїихь тѣхь с(ве)тыихь и б(о)гоносныхь ѡ(ть)ць |59| поустинʼныжитель, и велми ȣдивлѥнїи быхѡмь |60| ѡ жити моужь тѣхь с(ве)тыихь, по истинѣ, н(е)б(е)-сны чл(о)в(ѣ)ці |61| и земльны агг(е)лїи. И приѥмь бл(аго)с(ло)венїе, и д(оу)шепользна |62| словеса слышавь вь поȣченїи, ꙗко и велʼми полʼзева|63|ти се ими, по гл(аго)люющоумоу: „Ѡбратетʼ бо ме, реч(е), боѥщеи се |64| тебе и вѣдоущеи свѣд(ѣ)нїа твоꙗ“.[9] И ѡбʼхожденїемь тѣхь |65| с(ве)тыхь мѣсть придосмо вь мѣсто рекомо Карѣꙗ, идѣ|66|же ѡбрѣтаѥт се

[8] *Пс* 121: 1.
[9] *Пс* 119: 79.

келїа с(ве)т(а)го Савы великаага поусты|67|нижителꙗ ер(о)с(о)л(и)мꙿскагѡ, създанꙿна г(оспо)д(и)номь и родителѥ|68|мь и просвѣтителѥмь нашемь кѵр(ь) Савомь, вь нѥи|69|же безꙿмльвно и б(о)гоꙋгодꙿно житиѥ поживь. И видѣ|70|вꙿши б(о)голюбнаа ц(а)р(и)ца авгоустини кѵра Єлена ни|71|щетоу и велиѥ недостатьчное келїе цр(ь)кве те с(ве)тыѥ, |72| раждежена бывши любѡвию Х(ри)с(то)вою кь тои с(ве)тѣи кели. |73| И по изволѥнїю б(о)голюбнаага ср(ь)дца еѥ и нарекше ю на и|74|ме ц(а)рства еѥ, ꙗко да ѥс(ть) тои с(ве)тои и б(о)ж(а)ствьнои кели вь|75|торы хтиторь вь сьблюденїе и ѡгледованїе мѣста |76| тѡго с(ве)т(а)го, ꙗко да ѥс(ть) вь д(оу)ше пользноѥ ц(а)рства еѥ. И да си |77| избира ѡт всега чина хиланꙿдарꙿскаага старꙿца коѥго |78| хѡщеть и полага вь тои с(ве)тѣи кели, нь сь ꙋпрошенїемь |79| и бл(аго)с(ло)венїемь хиланꙿдарꙿскыимь и по е воли и хотѣни, |80| а ѡт иноудѣ да не боуде кромѣ цр(ь)кве хиланꙿдарскые. И |81| вьзꙿвращающоу се паки ц(а)рствоу ни вь своꙗ си, вь с(ве)ты и |82| б(о)ж(а)ствьны монастырь Хиланꙿдарь, поискавь ц(а)рство |83| мїи сь б(о)годарѡванною ми ц(а)р(и)цею авгоустиѥю кѵра |84| Єленою старꙿца прѣдстателꙗ кели тѡи с(ве)тѣи. И сь изво|85|лѥнїемь ц(а)рства ни и бл(аго)с(ло)вениемь игоумена и всѣхь |86| старꙿць, бл(аго)с(ло)висмо проигоумена попа Ѳеѡдоула да ѥс(ть) |87| прѣдстатель кели тѡи иже оу Карѣꙗхь. И такози |88| моу ю даа ц(а)рство ми, ꙗко да моу ѥс(ть) и до живота непрѣ|89|мѣнꙿнаа, да м(о)лить Б(ог)а за животь и за сп(а)с(е)ниѥ д(оу)ши |90| ц(а)рства ни. И по бл(а)госрьдомоу ꙋмолѥнию и благо|91|оутробию кь всѣмь с(ве)тымь и б(о)ж(а)ствьнымь цр(ь)квамь |92| прѣвисокїе и б(о)годарѡванꙿныѥ ми ц(а)р(и)це авгоустиѥ |93| кѵра Єлене и сь б(о)годарѡванꙿнымь с(ы)номь наю, бл(а)го|94|вѣрнымь кралѥмь ꙋрошемь, всеч(ь)стнѣи кели тѡи |95| с(ве)т(а)го Савы, иже вь Карѣꙗхь, дарѡва ц(а)рство ми ꙋ Хво|96|стꙿнѣ Село Косорикѥ и сь всѣми заселꙿци; засель|97|кꙿ моу Днеполѥ, Долꙗни, Чешково, Челопеци, и сь пери|98|ѡромь косоритꙿскымь, и сь ѡт(ь)тесом, и сь мегами, сь |99| виногради, сь млины, сꙿ врьти, сь ливадами, с паши|100|щи, и сь лази, и сь планиномь, и сь вꙿсѣми правина|101|ми села того. И такозиѥ дарѡва ц(а)рство ми да ѥс(ть)

келї |102| с(ве)т(а)го Савы, иже ꙋ Карѣꙗхь, довѣка. И ѡсвободи ѥ ц(а)рст|103|во ми ѡт сокꙗ, ѡт позоба и ѡт приселице, ѡт воиске, ѡт |104| ѱара и ѡт поклисарꙗ, ѡт град(а), ѡт виноград(а), ѡт сѣнокоше, |105| ѡт глобе и подан҆ка, просто рещи, ѡт всѣхь работьь, велих(ь) |106| и малих(ь). И томоѹ да не забави ни кефалиꙗ, ни кне|107|зь, ни сѣвасть, ни владоѹщїи вь земли ц(а)рства ми, ра|108|звѣ да ѡблада келїа Савына и настоѥщи вь нѥи ста|109|р҆ць, вь волю и хотѣнїе того стар҆ца. И да ѥс(ть) оѹ законь |110| сельь хилан҆дар҆скыихь, ꙗкоже и Кроѹшево и прочаа |111| села хилан҆дар҆ска, да работаю кели тѡи с(ве)тои. И що ѥс(ть) |112| записано ѡт с(ве)тыхь хтиторь, да се даѥ ѡт монастыра |113| оѹ келию с(ве)т(а)го Савы бл(аго)с(ло)венїѥ. М(о)ли ц(а)рство ми и за|114|прѣщаа да се испльнꙗ и наврьша ꙗкоже ѥс(ть) оѹста|115|влѥнѡ ѡт с(ве)тыихь хтиторь. Такожде и вь Домоѹ Сп(а)со|116|вѣ, православнѣи патрїархїи ѡ(ть)чьства нашего, и|117|же изволише хтиторыѥ с(ве)ты да се даѥ, и тѡ да нѣс(ть) вь|118|збранно г(оспо)д(и)номь и ѡ(ть)цемь нашимь патрїархѡмь |119| с(ве)т(а)го прѣстола великїе цр(ь)кви патрїархїе, нь паче |120| да се даѥ ꙗкоже ѥс(ть) оѹреждено ѡт с(ве)тыхь хтиторь. К се|121|моѹ же ц(а)рство ми приложи да се даѥ ѡт коѹке ц(а)рства |122| ни на всако годище .р҃. перперь венетицѣхь, и .і҃. |123| гоѹнь, и .і҃. кожоѹхь, и .і҃. клашьнь, и .і҃. мѣхь си|124|ренꙗ, и .і҃. сировь. И да си ꙋзима всако лѣто на |125| Плочи .н҃. споѹдьь соли. И село Косорикі що бихꙋ |126| сокь давали ц(а)рствоѹ ми, този да даю кели с(ве)т(а)го Са|127|вы. И сїѥ златопечатноѥ СЛОВО ц(а)рства ми. М(о)лю |128| всѣхь вась по мнѣ ц(а)рствоѹющїи сїемоѹ ХРИСОВОѸЛꙊ |129| неразоренoѹ быти, нь паче оѹтврьждати. Аще кто, |130| наважденїемь дїꙗволимь, потьщит҆ се разорити |131| сїе записаниѥ мною Ц(А)РЕМЬ Стефаномь И Ц(А)РИЦЕЮ |132| авгоѹстїею кѵра Еленою, таковаaго да разорить |133| Г(оспод)ь Б(ог)ь и пр(ѣ)ч(и)стаа его м(а)ти, и да ѥс(ть) поражень силою ч(ь)ст|134|наaго и животворещаaго кр(ь)ста, и ѡт .ві҃. хь ап(о)с(то)ль |135| и .д҃. еѹ(аг)г(е)листь и ѡт .з҃. хь вьселенскых(ь) сьборь и |136| с(ве)тыхь ѡ(ть)ць нашихь, Сѵмеѡна и Савы, и ѡт всѣхь |137| с(ве)тыхь да ѥс(ть) проклеть, и ѡт ц(а)рства

ми да нѣс(ть) бл(аго)с(ло)в(е)нь, |138| и да ѥс(ть) причтень Июдѣ прѣдателю Х(ри)с(то)воу, и к тѣ|139|мь рекʼшїимь: „Крьвь ѥго на нихь и на чедѣхь ихь“.[10] |140| Написа же се сїи хрїсовоуль стоѥщоу г(оспо)д(и)ноу прѣви|141|сокѡмоу Ц(Я)РЮ вь великѡславнѣмь градоу При|142|лѣпѣ, Вь лѣт(о) .ѕ҃.ѡ҃.NЅ҃. индикта .а҃.

|143| + **СТ(Є)ФАНЬ ВЬ Х(РИ)С(Т)Я Б(ОГ)Я БЛАГОВѢРНЬ ЦАРЬ И САМОДРЬЖ(Ь)ЦЬ** |144| **СРЬБЛЄМЬ И ГРЬКОМЬ** [И] **ПОМОРИЮ И ЗАПАДНОИ СТРАНѢ** +

Каснији записи на документу

На полеђини се налазе један запис из XVIII (+ **Хрисовȣл(ь) за келїю хтиторовȣ ȣ Кареахь**) и два из XIX века: 1. **Ц(а)ра Стефана за Кареискы пиргъ**; 2. **Хрисовȣлъ царѧ Стефана силнаго сербскагѡ данъ ради типикарница наша на Кареѧ. И ѡписȣетъ здѣ свое пришествїе оу С(ве)тȣю Горȣ, с царицею своею б(о)голюбивȣю кира Єленою, и со синомь своимъ кралемъ младимъ Оурѡшемъ. И пако ходиль на поклоненїе съ царицею своѥю и сином, во всю С(ве)тȣю Горȣ и по всѧ монастири. И пришле на Кареа и видѣли оубожество церкве С(ве)тагѡ Саввы и посница егѡ и оумилисѧ ѡ томъ, а наипаче б(о)голюбиваѧ царица кира Єлена ꙗже и ѡбѣщаласѧ назирателница и ктиторь бити с(ве)томȣ мѣстȣ томȣ. И всѧ потребнаѧ посилати еже все ѡписȣетсѧ пространо во хрисовȣлѣ семь, хотѧи да чтеть и оуразȣмѣеть писанноѧ здѣ.**[11]

Превод хрисовуље

Достојно је и честито и богоразумно вазда славу узносити Богу у Тројици, то јест Оцу и Сину и Светоме духу, у једном божаству, једној сили, једном јестаству, једном суштаству, несазданом, непромењивом и нераздвојивом, трисаставном и безначалном, јединославном и јединопрестолном, од које[12] је просијала светлост неизрециве славе. И веома часни и дарољубиви дарови дароваху се пророцима и апостолима и мученицима и светитељима и преподобнима и свему народу православном. А од Ње процветаше боголики венци свима који мирно с вером живе на земљи, самодржавним царевима и господарима и властели, различите разделивши дарове, јер безмерна мудрост Божија, која је

[10] Уп. *Мт* 27: 25.

почетак свег живота, свима гласно виче, говорећи: „Мноме цареви царују и скиптри се њихови утврђују, и силни усрдно правду пишу“.

Стога и ја, у Христу Богу благоверни и Богом постављени Стефан, цар свим Србима и Грцима и Западној страни, то јест Албанији и Поморју и свему Дису, божанском сам благодаћу узрастао у своме отачаству да бих се по Његовој вољи назвао изданком благога корена родитеља мојих светих, од светих праведника Симеона Немање, новог мироточца и првог владара српске земље, и светитеља нашег, архијереја и првонастолника отачаства нашег кир Саве. И тако сада Господњом благодаћу и старањем пречисте Владичице наше Богородице и молитвама тих богоугодних светих родитеља и прародитеља мојих, благословом Божјим даровано ми беше царство. И пошто сам у почетку царевања мога био распаљен према свим светим и божаственим црквама, а још и више са богодарованом ми превисоком и богољубивом царицом августом кира Јеленом, од свег срца и од све душе потрудисмо се о манастирима Свете горе велике пустиње Атона, где се налазе преподобни и богоносни иноци свети и блажени оци. И чусмо много и дивно о животи тих светих људи, и већ је дуго желело царство ми да види и да се поклони тим светим местима, и да прими благослов од тих светих и богоносних отаца, који као путници-намерници живе на земљи. И вољом Христа мога (и поспешењем пречисте Матере Његове), који подстиче на свако добро дело и који даје сва блага за спасење и испуњава све добре жеље, испуни се искрена жеља срца мога да видим ону Свету гору по реченоме: „Подигох очи моје на горе, откуда ће доћи помоћ моја.“ И опет: „Подигнимо се на гору душо, иди тамо одакле ће ти помоћ доћи.“

И пошто је дошло к њој царство ми са богодарованом ми царицом августом кира Јеленом, нађосмо ту велики манастир Хиландар, који су саздали прародитељи моји. И пошто је дошло царство ми, поклони се и прими благослов од стараца који у њему живе. А уђе царство ми и у унутрашње манастире те Свете горе. И пошто је, заједно са богодарованом ми царицем августом кира Јеленом, обишло царство ми те манастире, обдарисмо и украсисмо различитим даровима и попуни царство ми све што је недостајало тим манастирима. И видесмо у тој Светој гори станове и скиније и пећине тих преподобних и богоносних отаца – пустиножитеља, и веома задивљени бесмо животом тих светих људи,

[11] Према Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, n° 149/151 (Свт. 11), 127.
[12] Мисли се на Свету тројицу.

уистину небеских људи и земаљских анђела. И пошто смо примили благослов, саслушали смо речи души корисне као поуку, да бисмо се обилато користили њима, као што је речено: „Обратиће се мени, рече, они који се тебе боје, и који знају сведочанства твоја." И приликом обиласка тих светих места дођосмо у место звано Кареја, где се налази келија Светог Саве, великог пустиножитеља јерусалимског, коју је подигао господин и родитељ и просветитељ наш кир Сава, у којој је тихо и богоугодно поживео живот. И када је видела богољубива царица августа кира Јелена сиромаштво и велику оскудицу келије те свете цркве, распали се љубављу Христовом према тој светој келији. И вољом њеног богољубивог срца, нарече је на име царства свога, тако да је тој светој и божаственој келији други ктитор, да чува и пази то свето место, тако да је на корист души царства њеног. И да од свег чина хиландарског изабере старца којег буде хтела и да (га) постави у ту свету келију, али са питањем и благословом хиландарским, и по њеној вољи и жељи, и да не буде ниоткуда осим из цркве хиландарске. И пошто се опет вратило царство ми у своје, у свети и божаствени манастир Хиландар, потражи царство ми, с богодарованом ми царицом августом кира Јеленом, старца да буде старешина тој светој келији. И са пристанком царства нам и са благословом игумана и свих стараца, благословисмо проигумана попа Теодула да буде старешина тој келији која је у Кареји. И тако му је даде царство нам – да му је трајно за живота, да моли Бога за живот и за спас душе царства нам. И по добродушној молби и милосрђу ка свим светим и божаственим црквама узвишене и богодароване ми царице августе кира Јелене, и са богодарованим сином нашим, благоверним краљем Урошем, дарова царство ми свечасној тој келији Светога Саве у Кареји, у Хвосну село Косориће са свим засеоцима, а засеоци су му Днепоље, Дољани, Чешково, Челопеци, и са периором косорићким, и са отесом и са међама, с виноградима, с млиновима, са вртовима, са ливадама, са пашњацима и са лазима, и са планином, и са свим правинама села тога. И то је даровало царство ми да буде довека келији тој Светога Саве, која је у Кареји. И ослободи га царство ми од соћа, од позоба и од приселице, од војске, од псара и од поклисара, од града и од винограда, од сенокоше, од глобе и данка, просто речено – од свих работа великих и малих. И то да не омета ни кефалија, ни кнез, ни севаст, нити моћник у земљи царства ми, него само да га поседује келија Савина и старац који њоме управља, по вољи и жељи тога старца. И да је у закону села хиландарских, као Крушево и остала села хиландарска – да работају тој светој келији. И што су запи-

сали свети ктитори – да се даје од манастира у келију Светога Саве оно што је обећано. Моли царство ми и заповеда да се испуњава и извршава оно што су установили свети ктитори. Такође и у дому Спасовом, православној патријаршији отачаства нашега – да се даје оно што су одредили свети ктитори, и то да не ускрати господин и отац наш патријарх светога престола велике цркве патријаршијске, него да се уредно даје како су одредили свети ктитори. К томе, приложи царство ми да се даје од куће царства ми на свако годиште 100 перпера венецијанских и 10 гуњева и 10 кожуха и 10 клашњи и 10 мехова сирења и 10 сирева, и да си узима сваке године на Плочи 50 спуда соли. И соће што га је село Косориће давало царству ми, то да дају келији Светога Саве. И ово је златопечатно СЛОВО царства ми. Молим све вас који ћете после мене царевати, да овај хрисовуљ остане неповређен, и још више потврђен. Ако се неко, ђаволом искушаван, потруди да поквари ово што сам записао ја, ЦАР Стефан и ЦАРИЦА августа кира Јелена – таквога да казни Господ Бог и пречиста Мати Његова, и да буде побеђен силом часног и животворног крста и од 12 апостола и четворице јеванђелиста и од седам васељенских сабора и од светих отаца наших Симеона и Саве, и од свих светих да је проклет, и да није благословен од царства ми, и да је прибројан Јуди, издајнику Христовом, и к онима који су рекли: „Крв његова на њих и на чеда њихова." Написа се овај хрисовуљ док је господин превисоки ЦАР боравио у великославном граду Прилепу, године 6856, индикта првога.

СТЕФАН, У ХРИСТА БОГА БЛАГОВЕРНИ ЦАР И САМОДРЖАЦ СРБА, ГРКА (И) ПОМОРЈУ И ЗАПАДНОЈ СТРАНИ

Дипломатичке особености

Акт се назива златопечатним словом (127. ред у оригиналу) и хрисовуљом (ред. 128, 140). Логос-формула цариградске канцеларије није испоштована, последњи пут реч хрїсовоулъ написана је обичним, црним мастилом, а не киноваром. Поред тога, црвеним словима истакнуто је и царско звање (ред. 131, 141), што не спада у регуле византијске дипломатике, али није неуобичајено у српској пракси.[13] Чињеница је, међутим, да је овде

[13] Уп. ССА 1, 105, ред 9 (С. Бојанин); ССА 2 (2003) 78, ред 20 (Р. Михаљчић); ССА 3 (2004) 73, ред 11 (исти); ССА 4 (2005) 152, ред 10 (исти); ССА 5 (2006) 101, ред 14 (Д. Живојиновић); *исто*, 117, ред 16 (Ж. Вујошевић); *исто*, 141, ред 15 (Р. Михаљчић).

пурпурним мастилом наглашена чак и реч царица (ред 131) – појава коју не срећемо у другим оригиналним документима царске епохе.[14] У очи пада и незабележено велики број иницијала у порфирној боји (укупно 17), овог пута не због склоности српске канцеларије да реч село пише почетним црвеним словом;[15] пре се чини као да су пурпурни иницијали стављани само да би текст деловао шареније.

На почетку документа стоји крст симболичке инвокације, а за њим следи аренга (ред. 1–16) која се, уз мање варијације, јавља у све три карејске исправе, акту о поклањању Потолина,[16] општој хиландарској хрисовуљи[17] и златопечатној повељи за Руски манастир од 12. јуна 1349.[18] Аренга прославља Свету тројицу, а из ње провејавају исихастичка идејна струјања; већ прва реченица завршава са: **ѡт нѥже просїа свѣть неизречен҅ныѥ славы** (ред. 6–7), што је и циљ исихастичке праксе – приказање божанске светлости која се указала апостолима на Гори Таворској.[19]

У Христу Богу благоверни и Богом постављени Стефан, цар свих Срба и Грка и Западне стране, односно Албаније и Поморја и читавога Диса, објашњава у проширеној интитулацији (ред. 17–29) да своје напредовање дугује божанској милости и томе што је „изданак доброг корена, светих родитеља Симеона Немање и архијереја кир-Саве“, чијим молитвама има да захвали на стицању царства. Сличне су формулације

---

[14] Изузетак би била потврдна повеља краља Вукашина за Дубровник из 1370, где су црвеним мастилом више пута извлачене владарске титуле, краљевска и царска, па је и реч краљица написана у пурпуру; уп. ССА 4, 162–163 (С. Ћирковић).

[15] Уп. фотографије у: ССА 1, 94 (С. Ћирковић); *исто*, 106 (С. Бојанин) – „село“ 14 пута почиње црвеним словом; ССА 2, 144 (М. Шуица) – користи се црно мастило, али се реч око 50 пута наглашава почетним великим словом (повеља има укупно 25 редова); ССА 4 54 (Ж. Вујошевић) – 4 пута киноваром; *исто*, 124 (С. Бојанин); *исто*, 154 (Р. Михаљчић) – 5 пута; ССА 5, 118 (Ж. Вујошевић).

[16] ССА 5, 117, ред. 1–14 и стр. 123–124 (Ж. Вујошевић).

[17] B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 38, 493, ред. 1–12. О овој исправи уп. и Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 68, 193–194.

[18] Ј. Шафарик, *Стара српска писма из руског манастира св. Пантелеимона у Светој Гори*, Гласник СУД 24 (1868) 232. Постоје, заправо, две Душанове хрисовуље за Свети Пантелејмон са истим датумом, једна је оригинална, док друга представља каснију прераду оне прве; уп. *Archives de l’Athos XII. Actes de Saint-Pantéléèmôn*, édition diplomatique par P. Lemerle, G. Dagron, S. Ćirković, Paris 1982, n^{os} serbe 1–2, 157–162; Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n°s 74–75, 211–215.

[19] Уп. Ђ. Трифуновић, *Цар Душан о свом боравку на Светој Гори*, Источник 31–32 (1999) 20–21; ССА 1, 75 (Д. Живојиновић); ССА 5, 123–124 (Ж. Вујошевић).

у преосталим карејским исправама, повељи о Потолину, општој хиландарској хрисовуљи и пантелејмонском акту.[20]

Нарација (ред. 29–72) опширно приповеда о жељи српског царског пара да види Свету гору и прими благослов њених житеља. Пошто је са супругом стигао на Атон, Душан је најпре посетио Хиландар, да би потом кренуо у обилазак других манастира, које је редом даривао. Такву делатност српског владара за време боравка на Светој гори потврђују његове хрисовуље на грчком језику сачуване у архивима Филотеја, Есфигмена, Лавре, Светог Пантелејмона и Ватопеда.[21]

Обилазећи монашку републику царски супружници стигли су у њено управно седиште, где се налазила келија Светог Саве Јерусалимског. Пошто се царица Јелена сажалила над тешким материјалним стањем ове установе, одлучила је да постане њен други ктитор. Диспозитив (ред. 73–113) почиње њеним преузимањем покровитељства над испосницом и стицањем права да по својој вољи, али искључиво из редова хиландарских монаха, бира старешину келије. По повратку у српски манастир избор је пао на бившег игумана Теодула.[22] На овом месту ваља указати на акт хиландарског старешине Доротеја из 1358–1361. о предавању Карејске тихалнице царици Јелени, тј. монахињи Јелисавети, у коме се истиче да код постављења келијског настојника мора бити поштован устав који је написао свети Сава Српски.[23] Типик, наиме, налаже да игуман и читаво братство бирају **моужа богобоıазнива иже ѥсть подобьнь жити вь келии вь мѣстѣ томь**, док се најстроже забрањује именовање духовно недораслих особа у замену за новац.[24] Видимо колико су се ствари промениле после десетак година; нестанком силног цара, чији је ауторитет терао монахе да благонаклоно посматрају кршење типика, створили су се услови за поштовање келијског устава приликом избора старца.

---

[20] CCA 5, 117, ред. 15–23 (Ж. Вујошевић); B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 38, 493, ред. 12–19; Ј. Шафарик, *Стара српска писма*, 232–233 – повеља за Руски манастир помиње царицу Јелену и краља Уроша у оквиру проширене интитулације.

[21] За ове хрисовуље видети Д. Живојиновић, *Регеста грчких повеља српских владара*, Мешовита грађа (Miscellanea – Нова серија) XXVII (2006) n°s 15–18, 75–78; n° 20, 79.

[22] Хрисовуља то представља као консензус царског пара и братског сабора: **И сь изволѥнїемь царства ни и благословениемь игоумена и всѣхь стар̾ць, благословисмо проигоумена попа Ѳеωдоула да ѥсть прѣдстатель кели тωи** (ред. 84–87). Слична је формулација у Хил. 30 – уп. CCA 1, 72, ред. 51–53 (Д. Живојиновић).

[23] О овом акту уп. CCA 3, 89–105 (исти).

[24] Свети Сава, *Сабрана дела*. Прир. и прев. Т. Јовановић, Београд 1998, 6.

Даљи ток диспозиције открива најважнији поклон за испосницу: на интервенцију царице Јелене, Стефан Душан са сином, краљем Урошем, дарује млчалници хвостанско село Косориће са засеоцима Днепољем, Дољанима, Чешковом и Челопецима и са свим правима, границама, међама, виноградима, млиновима, вртовима, ливадама, пашиштима, лазима и планином (ред. 90–101). Опсежна имунитетна формула (102–109) ослобађа поклон свих дажбина и намета, док се државним органима забрањује свако уплитање у послове косорићког властелинства, на чијој територији важи закон хиландарских села, као у Крушеву и другим метосима српске атонске обитељи (ред. 109–111).[25] Потом се од Хиландара и Српске патријаршије тражи да испуњавају обавезе које су им наспрам испоснице у Кареји одредили свети ктитори (ред. 111–120). Однос келије и матичне монашке заједнице регулисан је Карејским типиком светог Саве, при чему се годишња обавеза манастира састојала у давању 60 литара уља,[26] што спомиње и златопечатна повеља краља Милутина из 1317/1318.[27] Први српски архиепископ установио је и обавезу Српске цркве да сваке године даје исихастирији 40 перпера и мазгу, о чему говори акт Никодима I из септембра/октобра 1321.[28] Ту Савину одлуку потврдио је други ктитор Карејске келије, краљ Стефан Урош II, у једном изгубљеном документу чији је траг сачуван у повељи Стефана Душана од 2. маја 1355.[29]

Последње диспозитивне одредбе (ред. 120–127) тичу се новчаних и натуралних дарова **ѡт коукє царства ни**; сваке године тихалница треба да добије 100 венецијанских перпера, по 10 гуњева, кожуха, пари обуће, мехова сирења и сирева, 50 спудова соли, као и соће од села Косорића које је раније приходовала царска ризница. Занимљиво је да у хрисовуљи за Свети Пантелејмон наилазимо на годишњи поклон у висини од

[25] Одредбе овог закона сачувала је Душанова повеља од 2. маја 1355: зависно становништво има да ради на манастирском имању два дана седмично, два дана током јесењег и један за време пролећног орања, по један дан када се сено коси и грожђе бере, а мора и да оврше све што је засејано и свезе у житницу (B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 46, 518, ред. 75–78).

[26] Свети Сава, *Сабрана дела*, 6.

[27] ССА 5, 21, ред 157 (Д. Живојиновић).

[28] ССА 4, 34, ред. 215–220 (исти).

[29] B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 46, 518, ред. 70–75. О могућем хронолошком оквиру настанка изгубљеног Милутиновог акта уп. ССА 4, 45–47 (Д. Живојиновић).

200 млетачких перпера и двадесет кошница соли.[30] Општа хиландарска исправа, пак, дарује 200 венецијанских перпера **ѡть палате царства ми** хиландарској болници.[31] Оно што, међутим, компликује ситуацију у овом акту јесте алтернативна употреба крстатих перпера.[32] На то је скренуо пажњу С. Ћирковић, напоменувши како је мало вероватно да се у истом аутентичном документу користе две различите обрачунске јединице.[33] Наше је мишљење да су одредбе из Хил. 149 о натуралним и новчаним давањима за Карејску келију могле да буду искоришћене приликом убацивања тих података у општу хиландарску хрисовуљу – сада као поклона за болницу.[34] Најмања карејска исправа, Хил. 30 – издата истовремено у Прилепу са Хил. 149 и дуго времена сматрана тек њеном варијантом, бележи куповину ловишта Оркињарије на мору за хиландарско лечилиште.[35] Узме ли се у обзир интересовање прерађивача опште златопечатне повеље за болницу, може се претпоставити да је њему хрисовуља Хил. 30 била позната, а преко ње и велика прилепска исправа (Хил. 149) која је обезбедила згодан предложак.[36]

Промулгација (ред. 127) је иста као у Хил. 30 и Хил. 31, а за њом следи санкција (ред. 127–139) која почиње царевом молбом: **Молю всѣхь вась по мнѣ царствоующіи сіемоу ХРИСОВОУЛꙋ неразореноу быти, нь**

---

[30] Ј. Шафарик, *Стара српска писма*, 237. Новчани дар потиче од прихода трилиске царине, а со је долазила из Хрисопоља – „кошница" је вероватно превод од κα–λάθιον, грчке мере која се користила за со и чија је величина непозната (*Archives de l'Athos XII. Actes de Saint-Pantéléèmôn*, n° serbe 1, 158–159).

[31] B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 38, 495, ред. 73–74. Примећујемо да је овде написано **венетичьскыхь**, док у Хил. 149 и пантелејмонском акту стоји **венетицѣхь**.

[32] Цар дарује манастиру десетак **ѡть всега добитка живога що се находи оу царства ми** и процењује га на 4.000 крстатих перпера; уз то, обитељ добија и соће **ѡть сельь црьковныихь**, у висини од 2.000 крстатих перпера (B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 38, 495, ред. 61–66).

[33] С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован*, 66–67.

[34] И болница добија поклоне у натури: чамце за риболов, као и гуњеве, обућу, пусте и постеље колико има лежаја у њој (B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 38, 495, ред. 75–77).

[35] ССА 1, 72–73, ред. 57–61 и стр. 77–78 (Д. Живојиновић).

[36] Овим не мислимо да су одељци о десетку од стоке оригинално постојали у општој хиландарској исправи. Пре ће бити, како сматра Ћирковић (*Хиландарски игуман Јован*, 66), да су извађени из каквог аутентичног акта. Што се остатка хрисовуље тиче, попис метохија **по Србьлѥхь и по Романіи** представља веродостојан инвентар хиландарске имовине у раздобљу Стефана Душана – уп. М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара према хрисовуљи цара Душана*, Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Београд 2000, 35–50.

паче оутврьждати. Потом долазе класичне претње евентуалним прекршиоцима, спомињу се Христос, Богородица, Часни крст, 12 апостола, четворица јеванђелиста, седам васељенских сабора, свети оци Симеон и Сава, сви светитељи, ускраћивање царског благослова и поређење са Јудом уз парафразу Мт 27: 25.

На крају хрисовуље налазе се короборација (**Написа же се сїи хрїсовоуль стоющоу господиноу прѣвисокwмоу ЦАРЮ вь великwславнѣмь градоу Прилѣпѣ**), датум (**Вь лѣто .ѕ҃. w҃. Nѕ҃. индикта .а҃.**) и потпис (+ **СТЕФАНЬ ВЬ ХРИСТА БОГА БЛАГОВѢРНЬ ЦАРЬ И САМОДРЬЖЬЦЬ СРЬБЛЕМЬ И ГРЬКОМЬ И ПОМОРИЮ И ЗАПАДНОИ СТРАНѢ** +), док печат, што је већ речено, није сачуван.

Од интереса је истаћи да су последње две цифре у броју године написане киноваром – приличан куриозитет у српској дипломатичкој пракси, али по свим правилима цариградске канцеларије. Савесно придржавање византијских норми налагало би да се индикцијска бројка такође нагласи црвеним мастилом, али то овде није учињено.

Уз стандардне елементе потписа срећемо и наслов самодршца – звање које је део краљевске титулатуре и које баца велику сенку сумње на оригиналност документа; Острогорски је сматрао, уосталом, да се не може говорити ни о аутентичности. Ствар постаје озбиљнија ако се зна да „самодржац" фигурише у само четири потписа на актима који себе називају царским. Поред велике прилепске повеље за испосницу у Кареји (Хил. 149), ту су још две хрисовуље цара Душана за Хиландар, од 12. децембра 1347. (Хил. 34) и 26. априла 1348. (Хил. 33),[37] и једна за манастир Светог Николе у Добрушти (Хил 29).[38] За Хил. 33 и Хил. 34 непобитно је утврђено да су фалсификати направљени у XV столећу,[39] док је добруштанска хрисовуља тежи случај: датована је 6852. годином од стварања света (1343/1344), што не одговара ни I индикту, ни Душановом царском наслову, ни помену Сабора у Крупиштима (пролеће 1355); делови синтагме **ЗАПАДНОИ СТРАНАМЬ** из потписа не слажу

[37] Хил. 34: Душан купује Ливаду и Палеокометицу код атонског земљоуза и поклања их српској обитељи (B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 37, 489–493) – потпис: **СТЕФАНЬ ВЪ ХРИСТА БОГА БЛАГОВѢРНЫ ЦАРЬ И САМОДРЬЖЬЦЬ СРБЛЕМЬ И ГРЬКОМЬ И БЛЬГАРОМЬ**; Хил. 33: цар утврђује хиландарске међе на Светој гори (исто, n° 40, 501–505) – потпис: исти као претходни уз додатак **И АРБАНАСОМЬ**.

[38] Исто, n° 33, 476–478 – потпис: **СТЕФАНЬ ВЬ ХРИСТА БОГА БЛАГОВѢРЬНЬ ЦАРЬ И САМОДРЬЖЬЦЬ СРБЛЮЕМЬ И ГРЬКОМЬ, ПОМОРИЮ И ЗАПАДНОИ СТРАНАМЬ**.

[39] Уп. Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n°s 66–67, 191–194.

се у броју (први у једнини, други у множини); али се, зато, основни текст чини веродостојним.[40]

Наше је мишљење да се о аутентичности Хил. 149 не може судити на основу спољашњих дипломатичких обележја, те да су аргументи Острогорског валидни искључиво за процену питања оригиналности. Када је реч о поверењу које можемо поклонити подацима Хил. 149 (и читавог карејског комплекса Стефана Душана), истичемо да смо на другом месту већ доказивали њихову веродостојност;[41] овде бисмо само навели да је село Косорић неспорно документовано као део хиландарске метохије[42] и да не видимо разлоге из којих би неки доцнији прерађивач (и сам члан хиландарског братства) лажно приписивао његово власништво тихалници Светог Саве у Кареји.

Из досадашњег излагања може се закључити да је тешко бранити оригиналност исправе Хил. 149. На то нас наводе, пре свега, појава титуле самодржац у потпису и својеврсна инфлација киноварних слова – јединствена у српском дипломатичком материјалу. Скренули бисмо пажњу и на почетак санкције, где се каже: **Аще кто наважденїемь дїаволимь, потьщит҆ се разорити сїе записаниѥ**... (ред. 129–131); на одговарајућем месту Хил. 30 (препис из XVII столећа) такође употребљава израз „записаније“,[43] док се у Хил. 31 (по својим одликама најближи оригиналном документу од свих карејских исправа) појављује **златопечат҆ное СЛОВО**. Према мишљењу Славеве и Мошина, рукопис у Хил. 149 је сличан као на хрисовуљама Хил. 15 и Хил. 16,[44] познатим и као „Хрељини фалсификати“, па би то не само доказало да се ради о препису, већ и сугерисало

[40] Исто, n° 26, 69. Видети став М. Николића, *Властелинство манастира Св. Николе у Добрушти*, ИЧ XXIV (1977) 75, по коме села добијена спорном повељом „чине са ранијим поседима једну територијалну целину, тако да се увећани посед Св. Николе пружа на запад до граница дечанског и на исток до међа арханђеловског властелинства“; уп. мапу на стр. 74. Видети, такође, М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, Манастир Хиландар, САНУ – Галерија, прир. Г. Суботић, Београд 1998, 86.

[41] Д. Живојиновић, *Карејске хрисовуље*, 43–47.

[42] Уп. B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 38, 495, ред 90: **село Косорикы сь мегiами и сь всѣми правинаами.**

[43] ССА 1, 73, ред. 65–66 (Д. Живојиновић). У читавом документу, осим у промулгацији, где се каже „златопечатно слово“ (исто, ред. 63–64), доследно се појављује „записаније“.

[44] Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 61, 180.

време настанка – седамдесете године XIV столећа, како је за исправе у вези са протосевастом Хрељом предложио Ћирковић.[45]

Просопографски подаци

О *цару Стефану* (*74*. страна, 17. ред у издању; *77*. страна, 128. ред у издању) видети ССА 5, 109 (Д. Живојиновић); о *светом Сави* (*74*, 25; *76*, 69; *77*, 134) и *светом Сави Јерусалимском* (*75*, 67–68; *76*, 95; *77*, 101, 107, 112) уп. ССА 3, 97 (исти); о *царици Јелени* (*74*, 32–33; *75*, 49; *76*, 70–71, 83–84, 92–93; *77*, 131) и *проигуману Теодулу* (*76*, 86) уп. ССА 1, 76 (исти); за *Симеона Немању* (*74*, 22–23; *77*, 133) видети ССА 4, 18 (В. Тријић).

Краљ Урош, *76*, 94 – син Стефана Душана и Јелене, крунисан за краља 1346; након очеве смрти постао други српски цар (1355–1371).

Литература: К. Јиречек, *Историја Срба* I, 506; *ИСН* I, 694.

Установе, важнији термини

О *Хиландару* (*75*, 50; *76*, 82) уп. ССА 2, 141 (Ђ. Бубало); о *међи* (*76*, 98) и *лазу* (*76*, 99) видети *исто*, 37 (С. Мишић); о *винограду* (*76*, 98; *77*, 103) и *млину* (*76*, 98) видети *исто*, 66–67 (С. Марјановић-Душанић); за *соће* (*77*, 102), *приселицу* (*77*, 102), *псаре* (*77*, 103), *сенокошу* (*77*, 104 и *кефалију* (*77*, 105) уп. *исто*, 94, 95, 96 (Р. Михаљчић); о *планини* (*76*, 99) и *позобу* (*77*, 104) видети ССА 4, 136 (С. Мишић); за *војску* (*77*, 102), *поклисаре* (*77*, 103) и *глобу* (*77*, 104) уп. ССА 5, 132 (Ж. Вујошевић); о *кнезу* (*77*, 106) и *севасту* (*77*, 106) уп. ССА 1, 52 (Н. Порчић); за *Дом Спасов* (*77*, 114) видети ССА 4, 50 (Д. Живојиновић).

Скиптар, *74*, 15 – поред престола и круне један од најважнијих симбола врховне власти (у споменицима се јављају и домаћи изрази **жезль** и **стапь**). Скиптар је, попут круне и престола, поливалентан појам који у различитим контекстима поприма различита значења. У најопштијем смислу представљао је синоним монархијске власти. Магијско поимање жезла као предмета који замењује одсутног суверена било је уврежено у свести средњовековног човека. Сматрало се да владарска палица, такође, поседује небеску и земаљску природу, а помињала се и као војни симбол државе.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* III, 115; С. Марјановић-Душанић, *Владарске инсигније и државна симболика у Србији од XIII до XV века*, Београд 1994, 30–31; *ЛССВ*, 259–260 (иста).

[45] С. Ћирковић, *Хрељин поклон Хиландару*, ЗРВИ 21 (1982) 112–116.

Периор, *76*, 97 – исто што и граница.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* II, 284; *ЛССВ*, 129–131 (А. Веселиновић).

Отес, *76*, 98 – или потес, је одвојени, обично ограђени, комад земље који припада одређеном селу. То може бити крај или предео у сеоском атару. У дипломатичким исправама отеси се увек наводе уз поједина сеоска насеља.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* II, 259; *ЛССВ*, 480 (С. Мишић).

Врт, *76*, 98 – у изворима се јавља и као градина (лат. hortus), ограђени комад земље невеликог обима, махом се налазио уз сељачку кућу и наслањао на економско двориште; у њему се претежно садило поврће, мада је могло да се гаји и нешто воћа.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* I, 160; *ЛССВ*, 107 (Ј. Мргић).

Пашишта, *76*, 99 – средњовековни назив за пашњаке (користили су се још изрази паше и пасишта). У зависности од времена коришћења и надморске висине на којој се пружају, разликовале су се три врсте пашњака: летњи, зимски и обични. Они из прве категорије, познати као летишта, летовишта или летње паше, били су у употреби током летњих месеци и простирали су се на висинама од 700 до 1.000 м изнад нивоа мора. Другу врсту (зимишта, зимовишта, зимске паше) чинили су пашњаци који су се налазили у Приморју, крајевима са средоземном климом или по унутрашњости, у жупама где су зиме биле благе и са мало снежних падавина. Трећу групу извори спомињу као паше или пасишта без прецизнијих одређења. Оне су се налазиле недалеко од насеља и на мањим надморским висинама него летњи пашњаци. Служиле су за сточну исхрану у периоду пролеће–јесен, а њихово коришћење било је доступно свим житељима унутар граница исте жупе.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* II, 282–283; *ЛССВ*, 504–505 (М. Благојевић).

Перпера венецијанска, *77*, 121 – није сасвим јасно да ли се назив односи на сребрни или златни новац Млетачке републике. Појам перпера обично се користи у значењу обрачунске јединице која садржи 12 јединица локалног сребрног новца; у том случају реч је о млетачком солиду чија је вредност зависила од тежине и квалитета динара у оптицају. Сребрни венецијански новац, грош или матапан, тежио је 2.178 г и стајао у односу 1:24 према византијској номизми. Ако је, пак, у питању златни новац, онда „венецијанска перпера“ упућује на златник (познат као дукат, иако се ово име користило и за млетачке сребрњаке) који Република Светог Марка кује од 1284. угледајући се на византијске

узоре. Дукат је био тежак 3.559 г и исте финоће као фиорин (флорентински златник). Дуго времена је уживао ексклузивни положај монете која је повезивала удаљена тржишта и премошћавала разлике међу помесним сребрним кованицама и обрачунским системима. Његов курс је с временом растао; крајем XIII столећа размера је била 1:24, да би у XV веку вредео од 35 до 40 сребрних динара – што је зависило од њиховог порекла.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* II, 285–291; *ЛССВ*, 242–243 (Р. Ћук), 441–444 (иста); ССА 2, 140–141 (Ђ. Бубало).

Спуд, *77*, 123 – народни назив за грчку меру μόδιος. Највише је служио за одмеравање соли, нешто мање и за жито, често као мерна јединица за вина, а понегде и за уље. Дубровачки спуд захватао је 40 турских ока (нешто више од 51 кг), а дријевски 60 (око 76.5 кг).

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* III, 143; М. Влајинац, *Речник наших старих мера у току векова* IV, Београд 1974, 858–863; *ЛССВ*, 394 (С. Ћирковић).

Топографски подаци

За село *Косориће* (*76*, 96; *77*, 123) и његове засеоке *Днепоље* (*76*, 96), *Дољане* (*76*, 96–97), *Чешково* (*76*, 97) и *Челопеке* (*76*, 97) уп. ССА 1, 77 (Д. Живојиновић).

Крушево, *77*, 109 – село на левој обали Белог Дрима, удаљено око 23 км на исток од Пећи. Стефан Немањић га је 1200/1201, са још 10 околних села, поклонио манастиру Хиландару.

Извори: B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° II, 374, ред. 124–126.

Литература: М. Живојиновић, *Историја Хиландара I. Од оснивања манастира 1198. до 1335. године*, Београд 1998, 223–224.

Плоча, *77*, 123 – јужна капија Дубровника одакле је полазио каравански пут, познат као Via Drina, који је преко Светог Срђа и Бргата водио до Требиња и даље ка унутрашњости Балкана.

Литература: К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем веку*, Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 288; М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 328; Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, Београд 1998, 171.

Стари српски архив, књ. 7, стр. 91–98

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.6)"13"
УДК 091=163.41"1367"

Раде Поповић

ПОВЕЉА БАНА ТВРТКА КОТРОМАНИЋА КОЈОМ ПОТВРЂУЈЕ ПОВЛАСТИЦЕ СВОЈИХ ПРЕТХОДНИКА ДУБРОВЧАНИМА

1. јун 1367. године

За време званичне посете Дубровнику бан Твртко је овом повељом, под заклетвом, потврдио све оне законе, повеље и писанија дате Дубровчанима од свога претходника бана Стјепана II Котроманића и његових родитеља и прародитеља. Такође обећава да ће поштовати традиционално добре, пријатељске односе Босне са Дубровником.

A l'occasion d'une visite officielle à Raguse le ban Tvrtko confirme, par cette charte, sous foi du serment, toutes les lois, chartes et écrits délivrés en faveurs des Ragusains par ses prédécesseurs le ban Stjepan II Kotromanjić et ses parents et aïeux. Il s'engage aussi à respecter les bonnes relations, amicales et traditionnelles, entre la Bosnie et Raguse.

Опис повеље и ранија издања

Повеља се чува у Дубровачком архиву, заведена под бројем 1017, сачувана је у оригиналу са печатом. Исписена је на пергаменту италијанског начина израде: споља светло-жуте боје, унутра беле, прилично крутог и неправилног облика. Просечне димензије пергамента износе: ширина 36,5 цм, висина око 20 цм заједно са пликом 5,8 цм, која се шири слева надесно и прекрива исто толико неисписаног простора. Маргинални простор је ограничен са по две окомите линије. Маргине су широке просечно 2,5 цм, док простор изнад текста и између текста и плике износи по 1,6 цм. Пергамент је пре почетка писања линиран. Прво су направљени убоди – рупице са иглом на рубовима леве и десне стране (по 33), који су удаљени око 0,7 цм један од другог, потом су оловном држаљом повучене 23 линије. Још увек су видљиви трагови убода и линија (7) под пликом.[1]

[1] Повељу је детаљно описао G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka* II, GZM n. s. IV–V (1949–1950) 110–113. Наш увид и премер ове повеље, 40 година

Повеља, је исписана читким, лепим уставним писмом у 16 непуних редова (у последњем само две речи), црним мастилом, на пергаменту. Текст није оптерећен скраћеницама, које су по правилу означене уобичајеним титлама као и слова бројне вредности, а од интерпункцијских знакова приметна је само тачка. Украсних елемената и увећаних слова нема. Једини украс је иницијал *Б* који захвата првих пет редака текста. Висок је 3,2 цм, са продуженом линијом и кукицом у леву маргину, при врху је исто толико широко. Његова хаста је подебљана и стилизована, а трбуси су сличног облика и величине, који се унутрашњим полукруговима спајају у горњем делу хасте. Сва уставна слова су веома пажљиво писана, а слово *У* је написано у посебном китњастом стилу, са продуженим рачвастим потезима у горњем међупростору. Тако су у речи *КУЋА* (у изворнику: ред 2) од кракова суседних слова *у* изведена два лука са тачкицама, који представљају визуелну стилизацију капија града Дубровника.

Повеља је оверена печатом који виси о врпци од свилених влакана сложених у нити плаво-љубичасте и смеђе боје. Причвршћен је тако што су кроз плику и пергамент, изнад доњег руба (1,5 цм) на средини прорезана два хоризонтална прореза, широка по 2 цм, а међусобно удаљена 2,3 цм, кроз које је провучена врпца. Испод доњег руба повеље и печата врпца је везана у чворове и на шестом центиметру улази на један, а излази на три отвора печатне груде, која је направљена од природног тамносмеђег воска овалног облика. Печат представља отисак Твртковог средњег типара у печатном воску, са двојезичким натписом, који је пун скраћеница. Латински натпис који се налази на ободу круга (око 6 цм) гласи: S(IGILLUM) M(I)N(US) TVERTHI D(E)I GRA(TIA) TOTI(US) BOSNE BANI. Испод латинског у печатном пољу стоји ћирилички натпис: Г(ОСПОДИ)Н БАН ТВЕРТКО. Симбол печата је коњанички портрет. Коњаник је представљен у пуној ритерској опреми, а коњ у галопу окренут на леву страну.[2]

Повеља је савијена на осам поља и то на тај начин да је једанпут савијена одозго надоле до ивице плике, а затим по једна четвртина с леве и с десне страна унутра, а онда на саставу крајева још једном пре-

после Чремошниковог описа, показује да она није променила изглед и величину и да је сачувана у оригиналу као и печат.

[2] У Земаљском музеју у Сарајеву постоји отисак овога печата у гипсу. Видети П. Анђелић, *Средњовјековни печати из Босне и Херцеговине*, Сарајево 1970, 17–16, таб. III.

клопљена. На полеђини у доњем реду поменутих поља налази се више белешки. На другом пољу, почевши са леве стране, стоји савремена белешка дубровачке канцеларије: *Confermation per ban Tuertcho delli privilegii de ban Stjepan*. На трећем пољу је белешка Никше Звијездића: *Poueglia da Re*(!) *Tuertcho fata in 1367*, а испод тога *Extrata* и ред ниже, ситним словима пише: *N.19–3 Visto*. У четвртом пољу налази се белшка Бечког архива *№ 114 an. 1367*.[3]

Ранија издања: П. Карано-Твртковић, *Србски споменицы*, 72, бр. 57; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 176, бр. 159; V. Bogišić, *Pisani zakoni na slovenskom jugu*, Zagreb 1872, 74 С. Новаковић, *Законски споменици*, 188, бр. 51; T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik (Cod. dipl.)* XIV. (1916) 40, бр. 24; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 72, бр. 80 (са упоредним текстом преписа Никше Звијездића у Cod. Ragus. лист 27b).

Ово издање приређено је на основу снимка из Дубровачког архива.

Текст повеље

Вь име Ѡт(ь)ца и Сина и Св(е)таго д[ȣ]ха, аминь. Ѡт(ь) пороениѣ Б(о)жиѣ лѣть ·ч҃·т҃·ѯ҃·з҃· лѣто и нашемȣ господьствȣ ·д҃ г҃· лѣто, м(ѣ)с(е)ца |2| июна, по книзѣ ·а҃· д(ь)нь. Ми Тврьтко, милостию Б(о)жиѡмь бань босньски, придосмо ȣ нашȣ кȣћȣ ȣ градь Дȣровникь, |3| и потврьдисмо вѣре с нашом братиѡмь и с нашими приѣтельми с властели сь дȣбровьчкими, ȣ коиѡи е вѣрѣ биль |4| с ними нашь стриць г(оспо)д(и)нь бань Стѣпань. Онеизи вѣре потврьдисмо ми бань Тврьтко и наши властеле, ȣ име: кнезь |5| Влаи Добровоевићь и тепчиѣ Сладое и кнезь Влькота Прибинићь. Присегосмо на моћехь и на св(е)томь еванћелии клинȣће |6| се како да е наша кȣћа сь Дȣбровьникомь едьна кȣћа до вѣка, како е едьна кȣћа била с нашимь стрицемь |7| г(осподи)номь з баномь Стѣпаномь, такози да есть с нами Дȣбровьникь едьна кȣћа до вѣка вѣкомь. До колѣ е нась сѣме |8| и нихь, да се тѣзи двѣ кȣћи не раздвоита никьдаре до вѣка вѣчнега, неголи да еста ѡбое една кȣћа. И кои сȣ |9| законь имали с нашимь стрицемь сь г(оспо)д(и)номь з баномь Стѣпаномь и кое писание ѡнѣхзи законовь и ѡнѣхь книгь, |10| потврьдисмо нашомь присежомь и нашимь писаниемь и нашимь печатомь,

[3] Код Миклошича текст белешки није потпун, *Monumenta Serbica* 176.

како да е мею нами единьство ȣ вѣке |11| вѣкомь, и да нехощемо Дȣбробьника ѡставити и нихь братьства до вѣка никьдаре, до колѣ е нась сѣме и нихь. |12| Без нихь злога почетиѣ, ѡтложившe, що би не било на невѣрȣ г(оспо)д(и)нȣ кралȣ ȣгрьскомȣ.

А се писа Дражеславь диѣкь |13| своиѡмь рȣкомь малокористномь, родомь Боиѣь, землa ми е мати, а ѡт(ь)ч(ь)ство ми е гробь, ѡт(ь) земле есмо, и ȣ землȣ |14| ȣнидемо.

И вьсе законе и повеле и писаниѣ, кое е ималь Дȣбровникь сь старѣмь г(оспо)д(и)номь с нашимь стрицемь |15| з баномь Стѣпаномь и с неговѣми родители и с прародители, вьсега тогази потврьдисмо ми г(оспо)д(и)нь |16| бань Тврьтко.

Превод повеље

У име Оца и Сина и Светога духа, амин. Од рођења Божијег 1367. године, нашем господству четрнаесто лето, месеца јуна, по књизи први дан. Ми Твртко милошћу Божијом бан босански, дођосмо у нашу кућу у град Дубровник, и утврдисмо веру са нашом браћом и пријатељима, властелом дубровачком, у којој је вери био са њима наш стриц господин бан Стјепан. Ондашњу веру потврдисмо ми бан Твртко, са нашом властелом, поименично: кнез Влај Добровојевић и тепчија Сладоје и кнез Вукота Прибинић. Присегосмо на свете мошти и на светом јеванђељу заклињући се, као да је наша кућа са Дубровником једна кућа довека, како је једна кућа била са нашим стрицем господином баном Стјепаном, тако да је с нама Дубровник једна кућа до века векова. Докле је њих и нашег потомства, да се те две куће не раздвоје никада до века вечнога, него да буду обе једна кућа. И који су закон имали с нашим стрицем господином баном Стјепаном, и које писаније оних закона и оних књига, потврдисмо нашим присегом и нашим писанијем и нашим печатом, да је међу нама јединство у веке векова и да нећемо напустити Дубровник и њихово братство, никада довека, док год постоји наше семе и њихово, а да они нису зло започели, изузимајући што би било невера господину краљу угарском.

А ово је писао дијак Дражеслав, својом руком малокорисном, родом Бојић, земља ми је мати, отачаство гроб, од земље јесмо, у земљу одлазимо.

И све законе и повеље и писанија, које је имао Дубровник са старим господином с нашим стрицем баном Стјепаном и с његовим родитељима и прародитељима, све то потврдисмо ми господин бан Твртко.

Дипломатичке особености

Твртковa повеља – државни уговор од 1. јуна 1367. године – назива се *писаније*, за разлику од неких претходних исправа где се термин *лист* употребљава у истом значењу.[4] Већ само стање у којем је сачувена, и навођење година банове владавине, чине ову повељу особеном. Стицајем околности банов дијак Дражеслав је ову повељу писао у Дубровнику, коју је дубровачки канцелар Никша Звијездић преписао у Cod. Ragus., 1.276. Повеља је стилизована различито у односу на претходне, тако да владар говори у множини са *ми*, уместо *аз* („ја“) у првом лицу једнине. Правни садржај повеље обухвата одлуке којима се потврђују привилегије дате Дубровчанима од Тваткових претходника.

Повеља почиње вербалном инвокацијом *У име Оца и Сина и Светога духа, амин*. Она нема симболичку инвокацију (+), за разлику од њеног преписа.[5] Овакав почетак једно је од устаљених обележја банских повеља. Потом следи уобичајена формула датума, са новим елементима који се у повељи наводе: годином, месецом, даном и годином владавине. Повеља је датирана *од рођења Божијег 1367. године, месеца јуна, по књизи 1. дан*, и *банову господству четрнаесто лето*. Датум је исписан словима бројне вредности из ћирилице, за обележавање године и дана, а назив месеца словима, изузимајући слово *ч* (=1000) чија је бројна вредност преузета из глагољице. Ново у формули датума представља унета година Твртковe владавине, која се такође помиње у датуму претходне повеље из 1366. године: *нашем господству тринаесто лето*.[6] Подаци о годинама владавине значајни су за утврђивање почетка Твртковог бановања у Босни. Место издавања повеље није наведено, али се из контекста види да је реч о Дубровнику.

За датумом следи интитулација, с нешто измењеним обликом у односу на претходне, кратка и једноставна: *Ми Твртко, милошћу Божијом бан босански*. Уз то, још се на два места испред имана владара налази чиста титула: *господин бан Твртко* (редови изворника: 2, 4, 14–15). Овде су изостављени називи области („земаља“) у саставу босанске државе, а које су постале део банске интитулације још од повеље бана Стјепана II из 1326–1329. године.[7] Приметно је, такође, да се у овој интитулацији помиње нов израз *ми* уословљавању владара, по

---

[4] L. Thallóczy, *Studien*, 19, br.VII; 26, br. XI; ССА 4 (2005) 116, (Ј. Мргић-Радојчић).
[5] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 72; ССА 6 (2007) 42, нап. 9 (Р. Поповић).
[6] ССА 2 (2003) 169, 170 (Ј. Мргић-Радојчић).
[7] L. Thallóczy, *Studien*, 7, br. I.

западњачком начину. Међутим, овај израз у том значењу јавља се пре тога само једанпут и то у повељи бана Стјепана II из 1333. године,[8] што показује да се није одомаћио у банским повељама, за разлику од повеља босанских краљева.

У експозицији (ред. 2–5) се приповеда нашироко о доласку бана Твртка у Дубровник, о пријетељству и миру, потом наставља навођењем разлога због којих бан потврђује Дубровчанима привилегије, вере и повеље, које су добили од његових претходника, посебно од бана Стјепана II. Тиме је основни мотив издавања повеље јасно показан, али се ту не види политичка позадина Твртковог доласка у Дубровник.[9]

Диспозиција (ред 14) долази иза заклетве, у којој се детаљно наводи шта се повељом потврђује, веома сажето: *све законе, повеље и писанија*, које су имали Дубровчани у време Твртковог стрица бана Стјепана II Котроманића.

После експозиције следи заклетва (ред 5), која почиње речима: *присегосмо на моћех и на светом јеванђељу*. Ову заклетву је положила једна страна: бан Твртко и тројица његових дворских достојанственика, за разлику од заклетве у повељи бана Стјепана II Дубровнику из 1333. године, где се заклињу обе стране (*Повеље и писма* I–1, 46). Потпуно иста формула заклетве употребљена је у повељи бана Твртка за кнеза Влатка Вукославића из 1354. године.[10] Занимљиво је да се као део заклетве наводи и реч *моћех*, која је заиста ретка у заклетвама босанских повеља (видети *Установе и важнији термини*).

У завршним формулама – короборацији наводи се потпис дијака и печат. Потпис писара (ред. 12–14) је уобичајен за формулар банских повеља, а гласи: *Ову повељу је писао дијак Дражеслав Бојић*, који је иначе познат по белешкама о себи (видети: *Просопографски подаци*). Текст повеље завршава се речима: *Потврдисмо ми господин бан Твртко* (ред.15–16).

Повеља је оверена Твртковим средњим висећим печатом (видети: *Опис повеље*).

---

[8] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 45.

[9] У једном писму из 1415. Дубровчани подсећају краља Твртка II Твртковића како је његов отац краљ Твртко гонио свога брата Вука (Вукића) и за њим с потером стигао у њихов град. Они су Твртка свечано дочекали, уз све почасти, али му нису изручили брата. У науци је познато да су у Босни за време бановања Твртка I вођене борбе између поменуте браће за босански престо. – *Повеље и писма* I–1, 502; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 130–132.

[10] ССА 2 (2003) 71, 72 (С. Рудић)

Просопографски подаци

Влај Добровојевић, *93* (страна), 8 (ред у издању) – кнез, сведок, босански властелин, видети: ССА 2 (2003) 76 (С. Рудић), 177–178 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 4 (2005) 110 (Ј. Мргић-Радојчић).

Сладоје (Дивошевић), *93*, 9 – тепчија, сведок, усорски властелин, видети: ССА 4 (2003) 181 (Ј. Мргић-Радојчић).

Вукота Прибинић, *93*, 9 – кнез, сведок, босански властелин, видети: ССА 5 (2006) 167–168 (С. Рудић).

Дражеслав Бојић, *94*, 23–24 – дијак, познати надворни писар бана Твртка, а пре тога дијак бана Стјепана II. Дражеслав је управо овде, у белешци о себи, открио своје презиме Бојић. Од њега је остало осам повеља писаних уставном ћирилицом, међу којима је и наша из Твртркове канцеларије. Видети: ССА 2 (2003) 79 (С. Рудић), 170–171 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 4 (2005) 103 (Ј. Мргић-Радојчић).

Краљ угарски, *94*, 22 – Овде је реч о краљу Лајошу I (1342–1382).

Установе и важнији термини

Тепчија, *93*, 9 – видети: ССА 2 (2003) 80 (С. Рудић), 176 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 3 (2004) 14 (С. Мишић), 28 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 4 (2005) 191 (С. Рудић).

Господин, титула, *93*, 7, 12, 16; *94*, 22, 27, 29 – видети: ССА 1 (2002) 52 (Н. Порчић); ССА 2 (2003) 176 (Ј. Мргић-Радојчић), 192 (А. Фостиков); ССА 3 (2004) 27 (Ј. Мргић-Радојчић), 121 (М. Шуица), 137 (А. Фостиков); ССА 5 (2006) 153 (Р. Поповић); ССА 6 (2007) 50 (исти), 165 (Р. Михаљчић – И. Шпадијер), 207 (Ј. Мргић).

Вјера, *93*, 5, 6, 7 – видети: ССА 1 (2002) 125 (Р. Михаљчић); ССА 2 (2003) 82 (С. Рудић); ССА 3 (2004) (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 4 (2005) 112 (иста); ССА 6 (2007) 52 (Р. Поповић).

Невјера, *94*, 22 – видети: ССА 1 (2002) 126 (Р. Михаљчић); ССА 2 (2003) 82 (С. Рудић); ССА 3 (2004) 148 (исти); ССА 5 (2006) 97 (Н. Порчић).

Књига, *93*, 3, 17 – Овде је у питању календар, који је дијак Дражеслав имао при руци када је писао датум.

Литература: *ЛССВ*, 301–302 (Т. Суботин-Голубовић (1), Ђ. Бубало (2) са литературом); ССА 6 (2007) 51 (Р. Поповић).

Закон, *93*, 16, 17; *94*, 26 – Видети: ССА 4 (2005) 118 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 6 (2007) 53 (Р. Поповић).

Кућа, *93*, 4, 11, 13, 14, 15– У овом случају термин кућа је синоним за државу: *да је наша кућа* (Босна) *са Дубровником једна кућа*. Исто тако, 1415. године Дубровчани пишу краљу Твртку II Твртковићу у вези са уточиштем: *јер ово место јест од постања Котроманића слободно* (*Повеље и писма* I–1, 502).

Литература: *ЛССВ* 554–357 (С.Ћирковић (2, 3)); ССА 6 (2007) 33 (Н. Порчић), 54 (Р. Поповић).

Братија, *93*, 5 – видети: ССА 1 (2002) 87 (Ј. Мргић-Радојчић), 127 (Р. Михаљчић); ССА 3 (2004) 149 (С. Рудић), 28 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 4 (2005) 191 (С. Рудић).

Писаније, *93*, 17, 18; *94*, 26 – Овде термин писаније означава повељу и указује на сам садржај, као и на садржаје ранијих повеља који се потврђују.

Литература: *ЛССВ*, 515–514 (Ђ. Бубало) са литературом.

Мошти (моћех), *93*, 10 – култна реликвија уопште – кости светитељске. Овде се култ моштију помиње као саставни део заклетве, исто као и у претходној Твртковој повељи из 1354. године (ССА 2 (2003) 71, 72 (С. Рудић). Још раније, свете мошти се срећу у повељи бана Стјепана II Дубровнику из 1333. године, где се бан заклиње *у све мошти свете које су у Дубровнику* (*Повеље и писма* I–1, 46). Касније се свете мошти такође срећу као део заклетве у повељи синова Радослава Павловића Дубровнику из 1454. године (*Повеље и писма* II, 151).

Литература: *ЛССВ*, 420 (Д. Поповић)

Господство, *93*, 2 – термин има више значења: владавина, владање, власт, доминација, титула у ословљавању из поштовања. Овде означава време власти бана Твртка I Котроманића.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* I, 225; *ЛССВ*, 121 (Р. Михаљчић).

Стари српски архив, књ. 7, стр. 99–112

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41"1370/71"

Станоје Бојанин

ПОВЕЉА ДЕСПОТА ЈОВАНА УГЉЕШЕ О ДАРОВАЊУ СЕЛА АКРОТИР И КАТУНА ЗАРВИНЦЕ МАНАСТИРУ ХИЛАНДАРУ

(1. септембар 1370 – 31. август 1371. године)

Током свог боравка на Светој гори 6879. године од стварања света, деспот Јован Угљеша посетио је манастир Хиландар. Том се приликом поклонио гробовима свога сина Угљеше и таста кесара Војихне, даровавши манастиру село Акротир на обалама Волви (Бешичког) језера и влашки катун Зарвинце, ради вечног помена „себи и овим гробовима“.

Lors de son séjour au Mont Athos, en l’an 6879 depuis la création du monde, le despote Jovan Uglješa s’est arrêté au monastère de Chilandar. A cette occasion, il s’est incliné sur les tombes de son fils Uglješa et de son beau-père, le césar Vojihna, en faisant don au monastère du village d’Akrotir, sis sur la rive du lac Volvi (de Bešičko), et du katun valaque de Zarvince, aux fins d’assurer “sa” mention éternelle ainsi que celle “de ces tombes”.

Опис повеље и ранија издања

Повеља се чува у манастиру Хиландару под бројем 57, топографска сигнатура А 5/13; постоји и њен препис из прве половине XIX века који је начинио монах Никандар (57[2], А 5/14). Повеља је писана канцеларијским брзописом XIV века, црним мастилом у 22 реда, на папиру величине 301x433 мм на којем је водени знак из 1369. године. Документ нема потпис ауктора, нити су приметни трагови печаћења.[1] Сматрам да је пред нама аутентични препис изгубљеног оригинала.

На полеђини повеље налази се неколико записа из различитих историјских периода. Међу старијим је белешка **деспота Ѹглеше за Ӕкротир**, затим једна млађа из XVIII века: + **Na Рєдина за пашищє и за ловищє и**

[1] Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) 61 наводи поменуте одлике нашег документа, али га, ипак, неодређно означава као „оригинал (или аутентични препис?)“.

за села на Пазарꙋдъ. Мастиљавом оловком XX века стоји „Угљеша 47“ и обичном оловком „N 77“. Најопширнији је запси монаха Никандра: **Хрисовꙋль сеи есть деспота Їѡана Оуглеша даньмонастирю нашемꙋ. И пишет в немь како даеть монастирю нашемꙋ две села оу прѣделе редниыском, съ пашищи и со всѣми мегꙗми и правинами своими.** У наставку стоји црвеном оловком написано „Бр. 66“.[2]

Документ је више пута снимљен и његови снимци чувају се под следећим сигнатурама: САНУ 7903-а/32[3] и 8876.И.87; НБС Ф. 2784; Архив Србије (слајд).

Издање Стојана Новаковића урађено је према читању Љубе Ковачевића, али садржај повеље није дат у целини пошто се очекивало Ковачевићево издање (Споменик СКА 44) које, нажалост, није угледало светлост дана.[4] Неколико година касније, повељу је у целини објавио Василије Корабљев.[5]

Повеља садржи важне просопографске податке као што је сигуран terminus ante quem смрти сина деспота Јована Угљеше и његовог таста, кесара Војихне, или избор места њиховог вечног пребивалишта, што указује на значај који је Хиландару придавала ова моћна владарска породица. У историографији се Угљешина посета манастиру и Светој гори сагледава у ширем контексту политичких и војних припрема против Османлија, које су за резултат имале катасторофу на Марици 1371. године, погибију самог деспота и његовог брата, краља Вукашина.

Текст повеље

+ **Понѥже ꙋбо многих(ь) и великихь бл(а)гихь даровь насладих се и вьсприѥхь ѿт вл[а]д[и]ки моѥго Х(рист)а и того прѣч(и)стиѥ** |2| **Вл[а]д[и]ч[и]це наше Б(огороди)це на нюже в҆се ꙋп҆ваниѥ моѥ и надеждꙋ вьзложих(ь), желаниꙗ моѥго николиже не погрѣшихь, ꙋп҆ваю** |3| **же ꙗко и до кон҆чини живота моего сию помощ҆ницꙋ имати, паче же и по кон҆чинѣ много множаѥ. Тѣм҆же,** |4| **азь вь Х(рист)а**

---

[2] *Исто.*

[3] У *Каталог фотограф. снимака докумената из Акад. архива*, Годишњак СКА 49 (1939) Београд 1940, 481 стоји сигнатура 7903а/40.

[4] С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњега века*, Београд 1912, 445–446.

[5] *Actes de Chilandar II: Actes slaves*, publiés par B. Korablev, Византійскій Временникъ XIX (1915) Приложение 1, № 58, 532–533.

Б(ог)а бл(а)говѣрни деспоть Їѡан(ь) ȣглеша потьщахʼ се, ѥлико ѥс(ть) по силѣ моѥи, въздавати дари и приносити |5| с(ве)тиимь и б(о)ж(ь)ствьним(ь) цр(ь)квамь, нь и паче имаѥ желаниѥ и любовь ср[ь]д[ь]ч[ь]нȣю кь домȣ прѣч(и)стиѥ Б(огороди)це иже вь горѣ |6| Адоньсцѣи, вь мѣстѣ рекомѣмь Хиланʼдарѣ. Ѿбьшьд вʼса с(ве)те и б(о)ж(ь)ствьниѥ храме вь горѣ с(ве)тѣи Адонѣ, и покло|7|нихʼ се желаниѥ своѥ испльнꙗѥ, и бл(а)гословлѥниѥ полȣчивь ѡт вьсѣхь иже вь них(ь) живȣщим пр[ѣ]под[о]б[ь]но. Пришьд|8|шȣ же ми вь храмѣ прѣс(ве)тиѥ Б(огороди)це Хиланʼдарѣ, и видѣвь гробь г(осподи)на ми и родителꙗ с(ве)топочивʼшега кѥсара и с(и)на |9| моѥго по пльти ȣглѥше, тȣ же множаѥ ȣмиливʼ се и разгорѣв се любовию ср[ь]д[ь]ч[ь]нȣю и вьсхотѣхь сьтворить |10| помень вѣчʼни себѣ и гробовѡм тѣмь. И приложихь на ѥзѣре, ȣ прѣдѣле рѣдиньскѡмь, село Акротирь и с па|11|шищи и сь ловищи и сь вʼсѣми мегꙗми и правинами села тога. И село катȣнь влахь именемь Зарʼви|12|нʼце сь вʼсѣми пашищи и мегꙗми и правинами села того. Сиꙗ вʼса да си има и дрьжи цр(ь)к(ь)вь прѣс(ве)тиѥ Б(огороди)це |13| Хиланʼдарьскиѥ никим(ь) неѡтѥмлѥмо до вѣка вь помень ц(а)р(ь)ства ми и г(осподи)на ми и родитела кѥсара и с(и)на ми |14| ȣглеше. И того ради сиꙗ записах(ь) и ѡсвободихь и ȣтврьдихь знамением(ь) ц(а)р(ь)скимь, како да ѥс(ть) тврьдо и непо|15|колѣбимо до вѣка. И м(о)лю ѥгоже Б(ог)ь изволи по мʼнѣ г(о)сподьствовати вь прѣдѣлехь сихь, сиѥмȣ моѥмȣ |16| маломȣ вишезаписанию, неѡтѥмлѥмȣ и непотворенʼнȣ бити, ꙗкоже и азь бож(ь)ствьнимь цр(ь)квамь |17| сьтворенʼниѥ хрисовȣлѣ господами прѣжде мене бивʼшими не потворихь, нь паче приложихь и ȣтврьдих(ь). |18| Аще ли кʼто дрьзне сиꙗ разорити мною сьтворенʼно и ѡтниметь що любо ѡт домȣ прѣс(ве)тиѥ Б(огороди)це Хиланʼдарь|19|ские, наважданиѥм(ь) чл(о)в(ѣ)чьским(ь) или ȣхищрениѥм(ь) диꙗволимь, таковаго да разорит(ь) Г(оспод)ь Б(ог)ь и прѣч(и)ста ѥго |20| мати и да га поразит сила ч(ь)ст(ь)наго и животворещаго кр(ь)ста и да ѥс(ть) проклет(ь) ѡт .ти҃і. с(ве)тихь и богонос(ь)них(ь) |21| ѡт(ь)ць иже вь Никѥи и ѡт вʼсѣхь православʼнихь хр(и)стиꙗнь и ѡд мене грѣшʼнаго. И да ѥс(ть) причтень Арии |22| и Юдѣ прѣдателю. И си хрисовȣль записа се и ȣтврьди се вь лѣт(о) .ѕѿоѕ҃. индикʼтиѡ . ѕ҃.

|23| ⟨⟨**Во Хр(и)ста Б(о)га бл(а)говѣрныи деспоть Іоаннь Ѹглеша, господарь Серблемъ и Подѹнаю странам**⟩⟩.

Превод повеље

Пошто, дакле, примих, и наслади се многим и великим даровима владике мога Христа и пречисте Владичице наше Богородице на коју сва своја уздања и надања полажем, у жељама мојим никада не погреших. Надам се да ћу до краја свога живота, а још више по његовом окончању, имати Њу за помоћницу. Стога Ја, у Христа Бога благоверни деспот Јован Угљеша, старам се, колико је у мојој моћи, да дајем и приносим дарове светим и божанственим црквама, имајући нарочито жељу и срдачну љубав према дому пречисте Богородице која је у гори Атонској, у месту званом Хиландар. Обишавши све свете и божанствене храмове у Гори светој Атонској, поклоних се, испуњавајући своју жељу и благослов добих од свих који у њима преподобно живе.

Дошавши у храм пресвете Богородице Хиландарске и видевши гроб господина ми и родитеља светопочившег кесара и сина мога по плоти Угљеше, много се тад ожалостих и, разгоревши се срдачном љубављу, пожелех да учиним вечни помен себи и гробовима овим. И приложих на језеру, у пределу рединском, село Акротир са пасиштима и ловиштима и са свим међама и правинама села тога. И (приложих) село катун влаха које се зове Зарвинце са свим пасиштима и међама и правинама села тога. Оба ова да има и да држи црква пресвете Богородице Хиландарске и да јој не буде ниодкога одузето до века, ради помена Царства ми и господина ми родитеља кесара и сина мојег Угљеше. И због тога, ово записах и ослободих и утврдих царским знамењем да је тврдо и непоколебљиво до века. И молим оног којег Бог изволи да после мене влада пределима овим, да ово моје мало горе написано не буде отето и нарушено, као што ни ја не наруших хрисовуље божанственим црквама које дадоше господа која је пре мене била, већ напротив, још приложих и утврдих. Ако се ко дрзне да разори ово од мене створено и да отме било шта од дома пресвете Богородице Хиландарске, наговором људским или пак лукавством ђаволским, таквог да разори Господ Бог и пречиста његова Мати и да га порази сила часног и животворећег крста и да је проклет од 318 светих и богоносних отаца који (беху) у Никеји и од свих православних хришћана и од мене грешног. И да је прибројан Арију и Јуди издајнику. И ова хрисовуља се записа и утврди у лето 6879, индикта 9.

⟨У Христа Бога благоверни деспот Јован Угљеша, господар Србима и Подунавским странама.⟩

Дипломатичке особености

Према византијској канцеларијској пракси деспоти су, за разлику од царева, своје повеље називали аргировуље, што значи да их је требало оверити не златним, већ сребрним печатом.[6] Међутим, поставши део праксе српске владарске канцеларије од времена краља Стефана Уроша II Милутина, издавање хрисовуље није се доводило само у везу са личношћу цара, па чак ни у време постојања краткотрајног српског царства (1346–1371).[7] Јован Угљеша своју повељу назива *хрисовуља* (ред изворника 22), што би значило да је била оверена златним печатом.[8]

Као носилац деспотске титуле која представља царско достојанство, Јован Угљеша користи формулу *царство ми* (ред 13), што је према правилима византијске праксе: ἡ βασιλεία μου.[9] Иста формула употребљена је и у другим Угљешиним повељма писаним на српском или грчком језику.[10] Међутим, у једној српској повељи од јануара 6874. године (1366. од рођења Христа) уместо наведене формуле стоји *деспотство ми*.[11]

---

[6] Б. Ферјанчић, *О деспотским повељама*, ЗРВИ 4 (1956) 89–114.

[7] *Исто*, 109–112. У српским канцеларијама XIV и XV века није се строго пазило на све формалне елементе који пристају и чине формулу „златопечатног слова“ – *ЛССВ*, 530, s.v. *Повеље* (Р. Михаљчић). Грчке канцеларије српских владара биле су знатно ближе византијским обрасцима и у складу са тим, Божидар Ферјанчић грчку хрисовуљу деспота Јована Угљешу из априла 1371. године сагледава као „жељу господара тзв. Серске државе да истакне своју политичку самосталност“, *ЛССВ*, 780–781, s.v. *Хрисовуља* (Б. Ферјанчић).

[8] Г. Острогорски, *Серска област после Душанове срмрти*, у: Сабрана дела, књ. IV, Београд 1970 (прво издање 1965) 455, нап. 81 приметио је да „све сачуване Угљешине повеље на српском језику јесу хрисовуље“.

[9] Б. Ферјанчић, *О деспотским повељама*, 89–114; С. Ћирковић, *Осумњичене повеље књегиње Милице и деспота Стефана*, ИЧ 6 (1956) 149.

[10] Овом приликом, као илустрацију, издвајам две Угљешине повеље из исте, 6879. године: повељу манастиру Лаври на српском и ватопедску на грчком језику – M. Lascaris, *Deux „Chrysobulles” serbes pour Lavra*, Хиландарски зборник 1 (1966) 12; *Actes de Lavra IV*, ed. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, D. Papachryssanthou et S. Ćirković, Archives de l’Athos, Paris 1982, 180–181; А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, СКА, Београд 1936, 285–289. Исту формулу има и повеља коју је објавио K. Pavlikianov, *Unknown Slavic Charter of the Serbian Despot John Uglješa in the Archive of the Athonite Monastery of Vatopedi*, Хиландарски зборник 12 (2008) 60. Уп. Б. Ферјанчић, *О деспотским повељама*, 108–109; С. Ћирковић, *Осумњичене повеље*, 149.

[11] С. Ћирковић, *Повеља деспота Јована Угљеше за властелина Новака Мрасоровића*, ССА 1 (2002) 94, ред 19; 95, ред 27, 28, 32, 97; С. Ћирковић, *Осумњичене повеље*, 149; уп. *Историја српског народа* I, 590.

Повеља отпочиње симболичном инвокацијом – знак крста исписан је црвеним мастилом.[12] Пошто је даровница намењена Богородичином манастиру, аренга је посвећена Богородици заштитници у коју ауктор полаже сву своју наду и очекивања током овоземаљског и оноземаљског живота (ред 2–3). Ова аренга употребљена је и у деспотовој повељи манастиру Лаври из 6879. године (1370–1371), највероватније приликом исте посете Светој гори,[13] као и у аренги повеље манаситру Ватопеду коју је у науци представио Кирил Павликјанов.[14]

Иза аренге следи интитулација **азь вь Х(рист)а Б(ог)а бл(а)говѣрни деспоть Їωан(ь) ꙋглеша** (ред 3–4), која представља прелаз ка експозицији или нарацији. Интитулација у словенским повељама Јована Угљеше могла је бити под утицајем говорног српског језика, када је уместо „аз“ употребљено „ја“, као у поменутој повељи манастиру Лаври: **ꙗ деспоть Їωан(ь) ꙋглеша.**[15] У нарацији се објашњавају околности и мотиви који су довели до настанка правног чина, и она обично садржи извесне податке који се односе на ауктора и дестинатара.[16] У повељи је уопштено изнето казивање Јована Угљеше у првом лицу једнине о његовом боравку на Светој гори и посети манастирима (ред 6–7) међу којима је и Хиландар. У манастиру Хиландару деспот се поклонио гробовима рано преминулог сина Угљеше и таста кесара Војихне (ред 8–9) и том је приликом обезбедио себи и преминулима служење вечног помена. За

[12] Уп. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици: I Инвокација*, Глас СКА XC (1912) 68–113; А. Соловјев, *Манастирске повеље старих српских владара*, Хришћанско дело, год. IV, св. 3, Скопље 1938, 173–174.

[13] Једина битна разлика је у изостављањој речи у повељи манастиру Лаври, где стоји само: **в҆се ꙋп[о]ваниѥ моѥ вьзложиχ(ь)** – M. Lascaris, *Deux „Chrysobulles“*, 12.

[14] Исто као и у повељи манастиру Лаври изостављено је **и надеждꙋ** и као битнија разлика у односу на обе повеље, уместо **сию помощ҆ницꙋ имати** (ред 3) стоји **и сопокровителницꙋ имѣти** – K. Pavlikianov, *Unknown Slavic Charter*, 60. Пошто повеља Ватопеду нема забележену годину, издавач претпоставља да је настала у периоду између 1369. и 1371. године, мада је склон да је датира у 1369, *исто*, 63. Павликјанов препознаје да је аренга ватопедске иста хиландарској, али је не доводи у везу са повељом манастира Лавре, *исто*, 61.

[15] M. Lascaris, *Deux „Chrysobulles“*, 12, док је, на пример, у ватопедској употребљен старословенски облик „аз“: **азь по м(и)л(о)сти б(о)жиѥи деспот(ь) Їωан(ь) ꙋглѥша** – K. Pavlikianov, *Unknown Slavic Charter*, 60. О утицају говорног језика и употребе „ја“ у формули интитулације, С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици: II Интитулација*, *III Инскрипција*, *IV Салутација*, Глас СКА XCII (1913) 153–154.

[16] Уп. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици: VII Интервенција (петиција), VIII Експозиција (нарација), IX Диспозиција*, Глас СКА XCVI (1920) 118.

узврат, манастиру је даровао једно село и један катун (ред 10–12). Подаци изнети у нарацији сагледани су у историографији у ширем политичком и идеолошком контексту. Посета Јована Угљеше светогорским манастирима смешта се у пролеће 1371. године. Поуздано се зна да је те године деспот посетио и обдарио друга два утицајана светогорска манастира, Лавру и Ватопед. Међутим, само је у ватопедској хрисовуљи, која је писана на грчком, прецизније забележено време – април 6879 (1371) године. За разлику од поменутих повеља на српском језику, у аренги грчке ватопедске повеље Угљеша јасно износи основне мотиве своје посете: потреба да се обезбеди подршка и заштита Богородице за коју се верује да пружа несебичну помоћ *праведним царевима*. Основни повод посете био је, осим верског и политички, пошто је деспот планирао организовање већег војног похода против, како у повељи стоји, *безбожних муслимана*.[17] Јовану Угљеши је, вероватно, била неопходна политичка подршка светогорског клира чији су поседи и имовина дуже време били угрожени упадима Османлија.[18]

У диспозицији повеље забележени су дарови уступљени Хиландару: село Акротир на језеру у рендинском крају и катун Зарвинци. Диспозиција је кратка, садржи уопштену формулу која се односи на неповредивост међа и правина села уступљених манастиру – издвојена су „пасишта” и „ловишта” – док се имунитетна формула препознаје у прилично сажетом виду: **ѡсвободихь** (ред 14).

Формула санкције отпочиње кондиционалом: **аще ли к҄то дрьзне сиꙗ разорити мноѫ сьтворен҄но** (ред 18). То је уобичајена санкција духовног типа употребљена у намери да би се предупредило поштовање правног чина. Потенцијални преступник се проклиње страшним именима Господа Бога, Богородице, Часним и животворећим крстом, светим оцима Првог никејског сабора (*318 светих и богоносних отаца из Никеје*) иза којих, затим, следе клетве сваког појединца понаособ (*православног хришћанина*) и самог ауктора. Сваки насилник се унапред осуђује на вечну муку (немогућност покајања) какву заслужују само највећи преступници вере и издајници као што су Арије и Јуда.[19]

---

[17] А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, 286–287.

[18] M. Lascaris, *Deux „Chrysobulles”*, 13; Г. Острогорски, *Серска област*, 607; Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, Београд 2001^3 (прво издање 1975) 194.

[19] Уп. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици: X Санкција*, Глас СКА 100 (1922) 27–47; А. Соловјев, *Манастирске повеље*, 176–177; V. Mošin, *Sankcija u vizantijskoj i u južnoslavenskoj ćirilskoj diplomtici*, Anali HID 3 (1954) 27–52.

Формула короборације којом се потврђује правни чин и најављује начин овере документа,[20] у повељи се наводи два пута. Први пут непосредно иза диспозиције и пре санкције, када се указује на настанак писаног облика правног чина, того ради сиꙗ записахь(ь), и печаћења, ѹтврьдихь знамением(ь) ц(а)р(ь)скимь (ред 14).[21] Други пут, короборација се појављује непосредно испред есхатокола: записа се и ѹтврьди (ред 22).

Есхатокол повеље садржи датум и потпис владара. У нашој повељи записани су само година од оснивања света 6879 (1. септембар 1370 – 31. август 1371) и индикт 9, који одговара години.[22]

Елементи овере (потпис и трагови печаћења) не постоје у нашем документу, што појачава уверење да он не представља оригинал, већ аутентични препис (видети горе у тексту). Потпис који је записан на повељи и који се издаје за деспотов, накнадно је дописан од стране монаха Никандра у првој половини XIX века.[23]

Покушај реконструкције потписа којим је повеља била оверена није безнадежан, мада се, у сваком погледу, остаје у пољу претпоставки. Ипак, са знатном вероватноћом може се сматрати да је Угљешина повеља Хиландару потписана на исти начин као и њој савремена хрисовуља манастиру Св. Лавре: Іѡань деспоть ѹглѥша (потпис почиње и завршава се симболичном инвокацијом).[24] Постоји и грчка верзија овог типа потписа (+ Ἰωάννης δεσπότης ὁ Οὔγκλεσις +) употребљена у двема грчким ватопедским хрисовуљама, првој из око 1369. и другој, већ поменутој, од априла 1371. године.[25] Осим наведене формуле, српски потпис деспота Угљеше могао је да буде незнатно другачији, као, на пример, у његовој трећој повељи Ватопеду, овог пута на српском:

[20] Уп. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици: XI Короборација*, Глас СКА 106 (1923) 13–16.

[21] У средњовековним српским документима појам „знамење“ означава печат, G. Čremošnik, *Studije za srednjovekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slovena*, ANBiH, Sarajevo 1976, 46. За употребу појма у наведеном значењу видети ССА 6 (2007) 90 (Д. Живојиновић).

[22] Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 61.

[23] У издању Корабљева објављена је Никандрова реконструкција без упозорења да је реч о интерполацији учињеној неколико векова касније.

[24] M. Lascaris, *Deux „Chrysobulles"*, 12.

[25] *Actes de Vatopédi II (de 1330 à 1376)*, ed. J. Lefort, V. Kravari, Ch. Giros, K. Smyrlis, Archives de l'Athos, Paris 2006, № 133, 354; № 137, 369. Уп. M. Lascaris, *Actes serbes de Vatopédi*, Extrait des Byzantinoslavica VI, Prague 1935, 14. Наведени грчки потпис налази се и у другим деспотовим повељама писаним на грчком језику (А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, 281, 285).

деспоть Іωань Ѹглюша[26] или пак, нешто сложенији, **благовѣрны деспоть Іωань Ѹглюша.**[27] Кратка формула потписа – лично име и титула – била је у употреби у Угљешиној канцеларији и пре него што је понео деспотску титулу, што се види у једном знатно ранијем документу који је издао као велики војвода: **Ѹглеша велик вωевода.**[28]

Никандрова реконструкција потписа исписана је црвеним мастилом што је у складу са средњовековном праксом, али на црквенословенском језику (што представља „осавремљену" варијанту) уз појмове који не одговарају средњовековном језику. Она је скоро идентична

[26] K. Pavlikianov, *Unknown Slavic Charter*, 60. Наведена формула употребљена је у повељи манастиру Кутлумушу од априла 1369. године, *Actes de Chilandar II: Actes slaves*, № 57, 531 (грешком уврштена у издање) = P. Lemerle – A. Soloviev, *Trois chartes des souverains serbes conservées au monastère de Kutlumus (Mont Athos)*, Annales de l'Institut Kondakov (Seminarium Kondakovianum) XI (1940) 135, као и у повељи Св. арханђела више села Габрово на Беласици од 29. маја 1369 која се чува у архиву манастира Св. Пантелејмона, *Стара српска писма. Из руског манастира св. Пантелеимона у Светој Гори*, прилог архимандрита Леонида, Гласник СУД 24 (1868) 248–249; *Акы русскаго на святомъ Афонѣ монастыря св. великомученика и цѣлителя Пантелеимона*, Кіевъ 1873, 370; С. Новаковић, *Законски споменици*, 751.

Међутим, иста формула употребљена је у словенском преводу тзв. „сводне хрисовуље" манастира Зографа, док, нажалост, потпис грчког предлошка (уколико је постојао) није сачуван (А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, 372–373). То даје извесног повода да се размишља или о постојању другачије грчке формуле потписа или да су поменуте српске варијанте одговарале једном истом, овде наведеном, грчком типу.

[27] Угљешина хиландарска повеља од јануара 1366. године – С. Ћирковић, *Повеља деспота Јована Угљеше*, 95.

[28] P. Lemerle – A. Soloviev, *Trois chartes*, 142–143. Реч је о повељи из 1358. године писаној на грчком језику, а датум њеног настанка одређен је помоћу индикта. У науци се, због помена „кесарисе" која се идентификује као супруга кесара Војихне претпоставља да је реч о повељи Јована Угљеше – Г. Острогорски, *Серска област*, 449; Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 103; Д. Кораћ, *Света Гора под српском влашћу (1345–1371)*, ЗРВИ 31 (1992) 127. За општи преглед потписа деспота Јована Угљеше уп. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици: XIII Потпис*, Глас СКА 106 (1923) 44; Б. Ферјанчић, *О деспотским повељама*, 108–109.

Иако је овде реч о покушају да се реконструише српски потпис деспота Угљеше, треба указати и на формулу према којој се Угљеша назива „деспот и автократор" (δεσπότης καὶ αὐτοκράτωρ). Ради се о документу писаном и потписаном на грчком језику којим се решава спор између манастира Зографа и јериског епископа из 1369. године (А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, 269–279). О идеолошком значају овог потписа уп. Б. Ферјанчић, *О деспотским повељама*, 109; исти, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, САНУ, Београд 1960, 172–173; Г. Острогорски, *Серска област*, 455; Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 182.

другој једној Никандровој реконструкцији средњовековног владарског потписа која је требало да представља потпис кесара Угљеше, сина севастократора Влатка, из прве четвртине XV века: **Во Хр(и)ста Б(о)га бл(а)говѣрныи кесаръ Оуглеша, господарь Сербемъ и Подѹнаю и всѣхь западнихь странь.**[29] Разлика је у називу титуле владара истог имена (уместо *деспот* стоји *кесар*), док је завршетак кесаревог потписа проширен синтагмом *западним странама*.

У оба случаја Никандар је искористио празан простор документа да би дописао поменуте формуле потписа који су недостајали. Његова реконструкција деспотовог потписа неутемељена је и погрешна.[30] Први део тог потписа близак је формули интитулације деспота Угљеше,[31] док је други део **господарь Сербемъ и Подѹнаю странамь** највероватније механички преузет из српске владарске титуле XV века, односно титуле деспота Стефана Лазаревића.[32]

Просопографски подаци

Војихна, *101*, 16, 25 – кесар, добро позната историјска личност, отац српске песникиње из друге половине XIV века Јелене (познатија

---

[29] АСАНУ 8876. Л. 112; Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 81.

[30] М. Благојевић, *Господари Срба и Подунавља*, у својој књизи: *Немњићи и Лазаревићи и српска средњовековна државност*, Београд 2004 (= прво издање у ИГ 1–2 (1983) 43–54) 305–306, 312 упозорава да наведне титуле обојице ауктора не одговарају стварности, нити се могу сматрати за поуздану реконструкцију. Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 61, 80, износи такође сумњу у наведене потписе: за деспотов каже да „по дипломатичким особинама очигледно не одговара провобитном потпису“, док за поптис кесара „није познат извор Никандрове реконструкције“; уп. С. Мишић, *Рад Милоша Благојевића на хронолошким и другим проблемима српске дипломатике*, ССА 2 (2003) 223. За наведени потпис, уп. Б. Ферјанчић, *Севастократори и кесари у Српском царству*, Зборник ФФ у Београду XI–1 (1970) 267; исти, *Повеље севастократора и кесара*, ЗРВИ 23 (1984) 118.

[31] М. Благојевић, *Господари Срба и Подунавља*, 306.

[32] *Исто*, 314. О потпису деспота Стефана Лазаревића као „господина всем Србљем и Подунавју“, или „земљи српској, Поморју и подунавским странама“, С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици: XIII Потпис,* Глас СКА 106 (1923) 46–47; Б. Ферјанчић, *О деспотским повељама*, 111; исти, *Деспоти*, 184–187. М. Благојевић, *Господари Срба и Подунавља*, 306, 309–312 указује на Никандрову неопрезну замену средњовековне речи „господин“ са њему ближим појмом „господар“. За преглед новијих издања повеља деспота Стефана Лазаревића, уп. ССА 1 (2002) 131–142 (А. Веселиновић); ССА 2 (2003) 193–203 (А. Веселиновић); А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана: текст, коментари, снимци,* Београд 2007.

по њеном монашком имену Јефимија). У науци се обично називао „господар Драме“ до релативно новијих истраживања проф. Симе Ћирковића у којима је показано да је управљао знатно већом облашћу, од Христопољског кланца до долине реке Струме и планине Беласице, којом је касније владао његов зет деспот Јован Угљеша као самостални обласни господар у измењеним политичким околностима од средине седме деценије XIV века.[33] Повеља доноси важан податак о времену кесареве смрти, односно о сигурном terminus ante quem, као и о месту кесаревог гроба.[34] Војихна је сахрањен у католикону манастира Хиландара, а његово гробно место вероватно се налазило узидано у бифору јужног зида припрате цркве.[35]

Угљеша, *101*, 16–17, 25 – рано преминули син дспота Јована Угљеше и Јелене, ћерке кесара Војихне. Повеља садржи податак да је сахрањен у хиландарском католикону и terminus ante quem његове смрти. О узрасту Угљеше млађег казује друга врста извора као што је чувена тужбалица деспотице Јелене у којој она оплакује смрт свог прерано изгубљеног сина, „младог младенца Угљешу Деспотовића“.[36] Ђорђе Трифуновић сматра да употребљени појам „младенац“ означава старосну доб, односно рано детињство до око четири године живота.[37] Гроб Угљеше млађег налазио се, вероватно, на северној страни наоса цркве.[38]

---

[33] С. Ћирковић, *Област кесара Војихне*, ЗРВИ 34 (1995) 175–184.

[34] Пошто је кесар Војихна добро позната историјска личност, наводим само основну литературу, и то хронолошким редом: К. Јиречек, *Историја Срба* I, Београд 1952[2], 223, 240, 247, 251; Г. Острогорски, *Серска област*, 452; Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 27–28, 103–104, 107–109, 194–195, 202, нап. 104; *Историја српског народа* I, 86, passim; Д. Кораћ, *Света Гора под српском влашћу*, 174; Б. Ферјанчић, *Византијски и српски Сер у XIV столећу*, САНУ, Београд 1994, 66–67.

[35] Д. Поповић, *Сахране и гробови у средњем веку*, у: Манастир Хиландар, Београд 1998, 212–213. Постоји мишљење да је кесар Војихна био сахрањен у северозападном делу наоса, Д. Богдановић, В. Ј. Ђурић, Д. Медаковић, *Хиландар*, Београд 1978, 118.

[36] Монахиња Јефимија, *Књижевни радови*, приредио Ђ. Трифуновић, Багдала, Крушевац 1983, 35, 36, 37. Уп. Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 194, са прегледом старије литературе; Д. Кораћ, *Света Гора под српском влашћу*, 174.

[37] Ђ. Трифуновић, *Живот и рад монахиње Јефимије*, у својој књизи: Монахиња Јефимија, *Књижевни радови*, 7, 16, 30, нап. 37.

[38] Д. Поповић, *Сахране и гробови*, 210. О ранијој претпоставци да је Угљеша млађи сахрањен заједно са својим дедом кесаром Војихном, као и о положају гробног места, уп. Ђ. Сп. Радојичић, *О младом младенцу Угљеши Деспотовићу*, ЛМС 387, св.

Установе, важнији термини

Деспот, *101*, 7 – висока титула, одмах иза царске, уведена је у XII веку. Крунисањем Стефана Душана за цара у Скопљу 1346. године остварена је могућност да српски владари постављају деспоте, севастократоре и кесаре. Ово веома високо достојанство не доводи се у непосредну везу с војном и административном функцијом.[39]

Кесар (цезар), *101*, 16, 25 – царска титула коју су од времена увођења тетрархије у позном Римском царству носили савладари. По угледу и значају титула је била одмах иза царске све до 1081. године када је уведена титула севастократора. Проглашењем српске краљевине за царство остварила се могућност да српски владари додељују титулу кесара. Слично као и титула деспота, она не стоји у вези са одређеним функцијама у војном или административном апарату. Стога, није необично да су је носили и малолетни чланови најугледнијих породица у Царству, као на пример, горе поменути кесар Угљеша, син севастократора Влатка.[40]

Пасиште, *101*, 20, 22 – у нашој повељи представља привилегију која је уступљена манастиру у виду резервата за испашу манастирске стоке.[41]

Ловиште, *101*, 20 – површина земље на којој господар властелинства има искључиво право лова. У повељи појам несумњиво означава риболовиште на језеру Волви, те би прецизнији појам био „ловиште рибно“. Појам *ловиште*, у значењу риболовишта, употребљен је у фалсификату Душанове повеље Хиландару од 26. априла 1348. године којом се потврђују међе манастирског поседа на Светој гори.[42]

---

3 (1961) 269–270; исти, *О једном хиландарском натпису из друге половине XIV века*, Прилози КЈИФ 21, св. 1–2 (1955) 123–124.

[39] Б. Ферјанчић, *О деспотским повељама*, 89–114; исти, *Деспоти*, passim; *ЛССВ*, 149–150, s. v. *Деспот* (Б. Ферјанчић).

[40] Б. Ферјанчић, *Севастократори и кесари*, 255–269; *ЛССВ*, 292, s. v. *Кесар* (Б. Ферјанчић).

[41] *ЛССВ*, 505, s. v. *Паше, пасишта* (М. Благојевић).

[42] Садржај повеље сачуван је у грчком и старосрпском препису; грчком тексту „τήν θάλασσαν εἰς τὸ ψάρευμα одговара српски **мѡремь на ловища** (А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, 344–345, 507). Уп. *ЛССВ*, 619–621, s. v. *Риболов*; s.v. *Риболовишта* (С. Мишић). Дипломатичка анализа и оцена наведене Душанове повеље Хиландару – С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован (Проблем аката српске царске канцеларије)*, Међународни научни скуп *Осам векова Хиландара: Истори-*

Топографски подаци

У повељи се помиње село Акротир *на језеру у пределу рединском* (*101*, 19) и катун Зарвинце (*101*, 21).[43] Поменуто језеро јесте Волви или Бешичко језеро,[44] док се на његовој источној страни, у правцу Орфанског залива налазило утврђено место Редина/Рендина (Rentina) по којем је ова област названа, а које је у првој половини XIV века било центар катепаникиона.[45] У Рендини (ꙋ **Рендинѣ**) је писар Тодор (**ıа Тод(о)р пис(а)хь**) саставио Угљешину српску повељу манастиру Ватопеду.[46] У истој повељи помиње се и село Акротир, али само у контексту обележавања међе неименованог „селишта" које је аутор уступио Ватопеду, јер се са њиме граничило: **селиꙗе мегю Ӑкротиромь(ь)**.[47] Акротир из Угљешиних повеља јесте село Акротирион које се помиње у више различитих повеља на грчком језику.[48]

ја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, октобар 1998, САНУ, Београд 2000, 62.

[43] Р. Грујић, *Топографија хиландарских метохија у солунској и струмској области од XII до XIV века*, Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу поводом тридесетпетогодишњице научног рада, Београд 1924, 531; Д. Кораћ, *Света Гора под српском влашћу*, 129; М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, у: Манастир Хиландар, Београд 1998, 77; М. А. Пурковић, *Попис села у средњевековној Србији*, Годишњак Скопског филозофског факултета IV/2 (1939–1940) Скопље 1940, 95 наводи само катун Зарвнице имајући у виду топоним сличног имена, *село Зарбинце* у Врањском крају.

[44] Ј. Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије с проматрањима у јужној Бугарској, Тракији, суседним деловима Мале Азије, Тесалији, Епиру и сверној Албанији*, књ. II, СКА, Београд 1906, 894–896.

[45] Του κάστρον τῆς Ρεντίνη[ς], *Actes de Lavra III (de 1329 à 1500)*, ed. P. Lemerle – A. Guillou – N. Svoronos – D. Papachryssanthou, Archives de l'Athos, Paris 1979, № 130, 45. У Душановој повељи манастиру Есфигмену из априла–маја 1346. године помиње се Редина као катепаникион и утврђење (А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, № XIII, 8, 10; Љ. Максимовић, *Византијска провинцијска управа у доба Палеолога*, Византолошки институт САНУ, Београд 1972, 47, passim; P. Bellier – R. C. Bondoux – J. C. Cheynet – B. Geyer – J. P. Grélois – V. Kravari, *Paysages de Macédonie leurs caractères, leur évolution à travers les documents et les récits des voyageurs*, présenté par J. Lefort, Paris 1986, 235).

[46] K. Pavlikianov, *Unknown Slavic Charter*, 60.

[47] *Исто*, 60, 65–66.

[48] Кирил Павликјанов наводи три повеље манаситра Велике Лавре из прве четвртине XIV века у којима се помиње село Акротирион – *исто*, 65. Постоји и један посредни податак у помену извесног свештеника из Акротириона (ἱερέως τοῦ ᾿Ακρωτηρίου

Изгледа да се с временом изгубило сећање на имена дарованих насеља, пошто је у XVIII веку на полеђини повеље забележено име села *Пазарудъ*. Ово село налази се, такође, на ободу Волви (Бешичког) језера под именом Пазарја (Пазаракија, Пазаруда)[49], односно Pazaroudi.[50] Оно се помиње већ од XVI века у једном млетачком путопису, као и у наредном столећу код османског путописаца Хаџи Калфе.[51]

κῦρ Κωνσταντίνου) које се налазио у области језера Волви у документу манастира Ватопеда из последњих година седме деценије XIV века, *Actes de Vatopédi* II, 308.

[49] Ј. Цвијић, *Основе за географију* II, 894, 902.

[50] *Paysages de Macédonie*, 227.

[51] P. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI vieka,* № XVII: *Putopisi Jos. Rosaccia i M. Quada, put u Carigrad L. Bernarda, Tr. Korobejnikova i Gj. Douse,* Rad JAZU 136 (1898) 48–49; С. Новаковић, *Хаџи-калфа или Ћатиб-Челебија. Турски географ XVII века о Балканском полуострву,* Споменик СКА 18 (1892) 40; Ј. Цвијић, *Основе за географију II*, 902.

Стари српски архив, књ. 7, стр. 113–127

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41"1391"

Синиша Мишић

ПОВЕЉА БЕЉАКА И РАДИЧА САНКОВИЋА ДУБРОВНИКУ

15. април 1391.

Повеља је оригинал писан на пергаменту и оверен воштаним печатима Бељака и Радича Санковића. Њоме браћа уступају жупе Конавле и Витаљину Дубровнику уз оправдање да тиме исправљају неправду рашке и хумске господе. У диспозицији се наводе и границе ових жупа. Такође се наводе и обавезе становника ових жупа да буду лојални дубровачкој власти, а Санковићи се обавезују да ће бранити и штитити Дубровчане у господарењу. У повељи се обећава слобода доласка и одласка становника уступљених жупа. У дипломатичком погледу исправа припада хумској канцеларији, али ју је дијак Грубанац Хлапчић, изгледа, писао без концепта и формулара. То се види по некарактеристичној промулгацији и *испреметаној* санкцији. Датована је од Христовог рођења и то одмах иза интитулације, по дубровачком узору. Као сведоци наведене су супруге браће Санковић, њихова сестра, стриц Градоје, браћа и тројица њихове властеле.

Cette charte est un original écrit sur parchemin et authentifié par les cachets en cire des frères Beljak et Radič Sanković. Par cet acte, tous deux cèdent les joupe (*sing. joupa*) de Konavlje et Vitaljin à Raguse en expliquant qu’ils réparent ainsi une [ancienne] injustice des seigneurs de Rascie et de Hum. Outre la description des limites des deux joupe figurant dans la disposition, sont également mentionnées les obligations faites aux habitants de ces joupe d’être loyaux aux autorités de Raguse, alors que les Sanković s’engagent à défendre et protéger les Ragusains dans leur droit sur ces biens. Le texte expose également la promesse faite aux habitants des deux joupe de pouvoir librement s’installer ou quitter leur territoire. Du point de vue diplomatique, cet acte appartient à la chancellerie de Hum, mais il semble que son scribe, Grubanac Hlapčić, l’ait rédigé sans prendre modèle sur quelque concept ou formulaire en vigueur. Cela ressort notamment de la promulgation inhabituelle et la sanction *déplacée*. Ce document est daté de la naissance du Christ et ce immédiatement après l’intitulé, selon le modèle ragusain. En qualité de témoins sont mentionnées les épouses des frères Sanković, leurs sœurs, leur oncle Gradoje, leurs cousins et trois de leurs seigneurs vassaux.

Опис и ранија издања

Повеља је оригинал писан на пергаменту немачког начина израде, што је за Хум реткост. Пергамент је био доброг квалитета, али је данас нападнут болешћу, на неким местима разједен. Највише је оштећен доњи део повеље и прегиби.[1]

Повеља је писана на пергаменту аљкавом минускулом, црним мастилом, без украса и иницијала, у 47 редова. Димензије повеље по Грегору Чремошнику су: ширина 33,5 цм горе и 32,8 цм доле, а висина 41 цм лево и 42,6 цм десно, као и плика на дну од 2,5 цм.[2] Део плике је уништен разједањем. Писар није линеирао пергамент па су рубови и редови неправилни. На дну пергамента је остало 5 цм празног, неисписаног простора. Редови и одстојања нису правилни што не даје складан утисак. Пошто је повеља издата у име двојице браће снабдевена је са два печата: лево Бељаков, а десно Радичев. Оба печата су воштана висећа са врпцама од црвене свиле које пролазе кроз печат и висе још око 25 цм. Оба су од светложутог воска у облику неправилних потковица, са пречником горњег обода 4,5 цм и дубине код Бељаковог 3 цм, а Радичевог 2,5 цм. У горњи круг направљена су удубљења са пречником од 2,7 цм. У печатне грудве наливен је слој црвеног воска и на њега ударени типари браће Санковић. Поред њих, црвени восак су употребљавали и Влатковићи, иначе је резервисан само за владаре.[3] Бељаков типар садржи као грб овални испупчени штит, постављен на угласти врх, а у штиту је примитивно стилизовано сидро. На радичевом типару урезано је само сидро без штита. На Бељаковом легенда гласи: + **печат бѣлиѣков**, а почетак са крстом је правилно постављен на врху. Легенда на Радичевом печату гласи: + **печат кнеза радича** и не почиње на врху већ је за 90 степени окренут улево. У тексту повеље Радич се назива војводом, што је вероватно постао непосредно пре издавања повеље. Титулу је узурпирао, али му је касније призната.[4]

Ову исправу први је издао Павле Карано-Твртковић још давне 1840 (*Србски споменицы*, 98, бр. 78). Повељу је у целини објавио и Франц Миклошич (*Monumenta Serbica*, 217–219). Стојан Новаковић је у своје издање уврстио само мањи део повеље са законском снагом (*За-*

---

[1] G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg veka,* GZM 6 (1951) 84.

[2] *Исто*, 84.

[3] G. Čremošnik, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slovena,* Sarajevo 1976, 79.

[4] G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg veka,* 85–86.

конски споменици, 317). Последњи је повељу у целини објавио Љубомир Стојановић (*Повеље и писма* I–1, 123). Оригинал повеље чува се у Дубровачком архиву, а фотографије у Архиву САНУ, по којима је приређено ово издање.

Текст повеље[*]

Ва име ѡца и сина и светога дȣха аминь. Ва лѣто рожьства Христова .ч҃. и .т҃. и .ѕ҃. десть и .а҃. мѣсеца априла дань .еі҃. А с(е) всакомѹ чловѣкоѹ |2| садишнемоѹ и послѣ бȣдȣщемȣ до вѣкь вѣкома навѣщȣемо знанье и видѣнье паметью сиомь повеломь и записаньемь, како ѣ жȣпань Бѣльѣкь |3| и воевода Радичь, брать ми Саньковиѣи познасмо ва истинȣ по старѣхь писмѣхь и по старѣхь паметарѣхь, добрѣхь лȣдехь, кои сȣ чȣли ѡдь ед|4|нога колѣна до дрȣгога и по вѣдȣщѣхь бѣлѣзѣхь и зламень[нехь][5] [ме]е.[6] На Цаптатѣ при мори есть биль градь стари Дȣбровникь полагь жȣпе конаваль|5|ске, коѥмȣ градȣ пристоѣше жȣпа конаваоска, и бѣше мȣ племенито та жȣпа и дрȣге земьле и мѣста. И када се онь стари градь расȣ и опȣстѣ, тьда |6| господа рашька и хȣмьска ȣ теи дни кривиномь посѣдоше и по сили ȣзеше конавальскȣ жȣпȣ и дрȣга мѣста тогаи града, и тада граѣне поидоше |7| оѹ тврдо мѣсто, и зидаше градь Дȣбровникь, кои есть и данась божьомь милостию почтень и слободань, ѡдь коихь лȣди старога града есȣ се роди|8|ли и наслѣдили властеле града Дȣбровника. А сада ѣ жȣпань Бѣльѣкь[7] и воевода Радичь промисливше, ере право и достоино есть ȣвсакомȣ врати|9|ти и дати свою правь и свою бащинȣ племенитȣ старȣ, и познавше чти и слȣжьбе кое градь Дȣбровникь вазьда есть ȣчиниль господѣ рашькои |10| и босаньскои и хльмьскои, а навалщь нашемȣ ѡцȣ Санькȣ и всѣмь нашѣмь родителемь. И знаюѣе лȣбьвȣ и приѣзань, кою нашь ѡтаць Санько |11| и наши стари и ми имамо и имали смо з градомь Дȣбровачьцѣмь, хотѣсмо нимь вратити и

[*] Редакција издања и превода: Татјана Суботин-Голубовић.
[5] F. Miklosich, **зламеньи… е**.
[6] Стојановић ову реч уопште нема (*Повеље и писма*, 124)
[7] F. Miklosich, **Бѣльѩкь**.

дати нихь бащиньно и племенито, каконо есть |12| врѣдьно и право, и сада ѡдь данась напрѣда дасьмо и потврьюемо и сиѡмь повеломь записȣемо ȣ вѣкь вѣкома ѡпѣини и властелемь града |13| Дȣбровника жȣпȣ конавальскȣ и зь Дольномь горомь и градь Соколь, кои е ȣ нои, и вса села и лȣди и земьле и горе и паше и воде и мьлине и дохотьке |14| и все, що пристои жȣпѣ конавальскои, и са вьсѣми меѣми и границами, кое сȣ с Трѣбинемь и с Врьсинемь и до мее и границе драчевичьке |15| и до прѣдьградьѣ дȣбровачькога и до мора на Цаптать и около, како е опьтекло море, до Молȣньта. И още ѡнакое даемо и потврьюемо села |16| и земьле Виталине до своихь меѣ и границь и до мора [до при]станища Молȣньта и с отокомь, кои пристои Виталини, на име Молȣнать. ȣ коеи |17| жȣпѣ конавальскои и ȣ градȣ и ȣ мѣста више писана сада Жȣнȣ Сорькочевиѣȣ и Палькȣ Гȣньдоꙋлиѣȣ поклисаромь дȣбровачьцѣмь. Ми, |18| жȣпань Бѣльѣкь[8] и воевода Радичь ѡбеѣасмо се нашомь вѣромь и клетвомь ниже писаномь поставити е ȣ државȣ и оꙋ ѡбласть и ȣ го|19|споцтво, каконо ȣ нихь бащиньнȣ племенитȣ, ѡпѣинȣ и властели града Доꙋбровьника и нимь изьдати ȣ нихь рȣке и ȣ обласка и стра|20|жȣ града Сокола и вьсȣ више ȣписанȣ жȣпȣ конавальскȣ и виталиньскȣ, да сȣ вольни властеле и опѣина дȣбровачька ȣчинити |21| и створити и господовати градь и жȣпȣ и мѣста више писана, како своe праве и влаще бащине, каконо могȣ ȣчинити ѡдь свога |22| старога владаньѣ и државе. И още се обеѣавамо ѡпѣини и властелемь дȣбровачькѣмь створити, да наглавити лȣдие и боли |23| ѡдь жȣпа присегȣ нихь вѣромь и дȣшомь и клетвомь, да бȣдȣ вѣрьни опѣини и властелемь дȣбровачьцѣмь, и ако би не тѣли |24| Конавлане и Виталинане примити за госпоцтво дȣбровачько вола не бити randomпослȣшни, али ȣ кое лобо врѣме ако би се ѡдьвр|25|гли и не били вѣрьни, да ихь ми тѣрамо и имамо како наше неприатѣли и како наше влаще невѣрьнике, и всомь нашомь |26| силомь ѡбратити ихь и подьбити подь госп[оцство] и ѡбласть дȣбровачькȣ. И ѡще ѡбеѣавамо се опѣини и властелемь гра|27|да Дȣбровника чȣвати вола

[8] F. Miklosich, Бѣльꙗкь.

ѡбаровати и брани[ти ж]ȣпȣ и градь Соколь и мѣста више писана ѡда всакога зла, ѡдь силе, та|28|дьбе и ѡдь всакога г(оспо)д(и)на и властелина вола тко лȣбо[9] инога, кои би хотѣли помести вола ȣзети жȣпȣ, вола градь, или |29| мѣста више писана, вола нимь кое лȣбо зло вола щетȣ ȣчинити, и ѡще се обеђавамо, ађе би кои нашь човѣкь вола ѡдь наше |30| земьле ѡдашаль тере пошаль вола приселив се стат ȣ конавальскȣ жȣпȣ али ȣ Виталинȣ, да е волань поити, а ми ни нашь |31| човѣкь да не бранимо ни зло ȣчинимо томȣи човѣкȣ, тако ако би кои човѣкь ѡдь Конавли вола ѡдь Виталине ѡдашаль, |32| тере се приселиль и пошаль ȣ нашȣ земьлȣ, обеђаваю се Дȣбровьчане да не бране ни зло ȣчине томȣи човѣкȣ.

И всемȣ више |33| писаномȣ присташе и потврдише наше госпое и Драгна[10] сестра и нашь стриць жȣпань Градое и Бȣдела и Саньчинь, наша братьѣ, за |34| себе и за свою дѣцȣ и за послѣдьне всѣхь нась и вси наши властеле, а навлащито Миле Тȣклековиђь и своими сини |35| и Вратое Радониђь своими сини и Стѣпко Ѡзроевиђь своими сини. Ѡщь за пострьненье ȣсега више писанога ȣ рȣке |36| Жȣна Сорькочевиђа и Палька Гȣньдȣлиђа, поклисари опђини дȣбровачькои, ми Бѣльѣкь и Рад[ич]ь са всѣми више |37| именованѣми на свето писмо Христ[о]ва е[ванђелиа з добр]е воле и с права срца есмо присегли нашомь вѣромь |38| и доушомь и нашега ѡтьца и родитель на[шихь и светѣ]мь [Ю]рьемь и араньделомь Михаиломь нашими крьстнѣми |39| имени, да створимо и свршимо и тврдимо ȣвсе писано ȣ сиои повели, и да наша дица и наши послѣдьни и наши вла|40|стеле и всаки нашь човѣкь сврши и не смете сие писанье, ни тко лȣбо ини г(оспо)д(и)нь ни човѣкь, гдѣ моремо ми сеђи. А ми |41| више писани да се не поречемо ни потворимо семȣи записанью. Ако би се тко лȣбо нась вола ини потвориль вола |42| порекаль али нѣкое зло ȣчиниль сȣпротивь нашѣмь сѣмь обѣтомь, да е анатхема, и да е проклеть ѡдь Б(о)га и ѡдь |43| прѣчисте Богȣродице и ѡдь частнаго креста и ѡдь .ві. ап(осто)лȣ и ѡдь .д. евань-делисть и ѡдь светѣхь Юрьѣ и арьха|44|ньдела Михаила и ѡдь .тиі. светѣхь

[9] F. Miklosich, лобо.
[10] F. Miklosich, даг(а) на(ша).

ѡтаць иже никеискѣхь и ѡдь всѣхь светѣхь и светиць Божихь, и да е причест|45|никь [кь Ю]дѣ и дьѣв(о)лȣ, и проклецтво очино и материно да доиде на онеи, кои се те порећи и потворити семȣ записанью |46| [.... п]овелѣ, кою смо потврдили и нашѣми п[ечати пе]чатили.

А се писа Грȣбанаць Хлапьчићь [и]моћанинь ра[б]ь |47| [ж]ȣпана Бельћка и воеводе Радича и нию диѣ[кь].

На полеђини повеље нема савремених записа. Налазе се само рецентни запис N 26 del Pach V и бечка ознака N 126 an 1391.

Превод повеље

У име Оца и Сина и Светога духа, амин. У години 1391. од рођења Христовог, у петнаести дан месеца априла. И ево, свакоме човеку, садашњем и који ће у будућности бити у веке векова, дајемо на знање и разумевање овом повељом и записанијем да ја, жупан Бељак и брат ми војвода Радич, Санковићи, сазнасмо уистину из старих записа и од старих људи дугог памћења, од добрих људи који су то чули с колена на колено, и по означеним и познатим белезима, (где су) међе. На месту Цавтата, уз море, налазио се стари град Дубровник смештен у Жупи конавоској, и биле су му племенито та жупа и друге земље и места, и када се тај славни град расуо и опустео, тада у те дане господа рашка и хумска на неправедан начин га запоседоше, и на силу узеше Конавоску жупу и друга места тога града. И тада грађани пређоше у утврђено место и сазидаху град Дубровник који и до данас постоји и, по милости Божијој, поштован је и слободан, а од људи старога града изродила се и наследила га је властела града Дубровника. А сада ја, жупан Бељак и војвода Радич смисливши, пошто је то у потпуности правично и достојно је, да свакоме вратимо и дамо његово право и стару племениту баштину, узимајући у обзир почасти и службе које је град Дубровник вазда чинио господи рашкој и босанској и хумској, а посебно нашем оцу Санку и свим нашим родитељима. И знајући за љубав и пријатељство које су наши стари имали, а и ми имамо са градом Дубровником, хтели смо да им вратимо и дамо њихову баштину и племенито, као што треба и како је право, па од данас дадосмо, и потврђујемо, и овом повељом записујемо у веке векова општини и властели града Дубровника Жупу конавоску са Доњом гором, и град Соко који је у њој, и сва села и људе и горе и паше и воде и млинове и доходке, и све што припада

Жупи конавоској, и са свим међама и границама које су са Требињем и са Врсињем, и до међе и границе драчевичке, и до предграђа дубровачког, и до мора на Цавтат и около, како је море окружило, до Молунта и још, такође, дајемо и потврђујемо села и земље Виталине, до својих међа и граница, и до мора до пристаништа Молунат, и са острвом које припада Виталини, наиме Молунатом, који су у Жупи конавоској и у граду и у местима сада горе записаним, поклисарима дубровачким Жуну Соркочевићу и Палку Гундулићу. Ми, жупан Бељак и војвода Радич, обећасмо се нашом вером и заклетвом ниже писаном, да ћемо је поставити у држање и у власт и у господство, као њихову баштину племениту, Општини и властели града Дубровника, и предати им у руке и у власт и стражу града Сокола, и сву више уписану Жупу конавоску и виталинску, да су слободни властела и Општина дубровачка да учине и уреде и да господују градом и жупом и местима више писаним, као својом правом и сопственом баштином, као што могу чинити са својим старим владањем и државином. И још обећавамо Општини и властели дубровачкој да ћемо учинити да им прваци људи и бољи из Жупа присегну вером и душом и заклетвом, да буду верни Општини и властели дубровачкој, и ако Конављани и Витаљињани не буду хтели да прихвате господство дубровачко, или да не буду послушни; или, ако би се у било које време одметнули и били неверни, ми ћемо их гонити и сматрати нашим непријатељима и нашим сопственим неверницима, и свом нашом снагом ћемо их преобратити и подчинити господству и власти дубровачкој. И још обећавамо Општини и властели града Дубровника да ћемо чувати или стражарити и бранити Жупу и град Соко и места више записана од сваког зла, од насиља, пљачке и од сваког господара или властелина, било који да је, који би хтели било да узнемире било узму жупу или град или места горе записана, или би хтели било какво зло или штету да учине. И још обећавамо: ако би неки наш човек било из наше земље отишао и дошао да се насели у Конавоску жупу или у Виталину – слободан је да пође, а ни ми, нити наш човек нећемо (то) бранити нити ћемо зло учинити томе човеку; а такође – ако би неки човек отишао из Конавла или из Виталине те се доселио и пошао у нашу земљу, Дубровчани обећавају да (то) не бране нити зло да учине том човеку.

И на све горе писано пристадоше и потврдише наше госпође и сестра Драгна и наш стриц жупан Градоје, и наша браћа Будела и Санчин, у своје име и за своју децу и за потомке свих нас, и сва наша властела, а навластито Миле Туклековић са синовима, и Вратоје Радонић

са својим синовима, и Степко Озројевић са синовима. И за потврду свега горе писаног у руке Жуна Соркочевића и Палка Гундулића, поклисарима Општине дубровачке ми, Бељак и Радич, са свима више именованима, на Свето писмо Христовога јеванђеља из добре воље и са чистим срцем присегли смо вером и душом, и оца нашега и родитеља наших Светим Ђурђем и арханђелом Михајлом, нашим крсним именима, да извршимо и свршимо и утврдимо све писано у овој повељи, и да наша деца и наши потомци и наша властела и сваки наш човек изврши и не пренебрегне ово писање, нити било који други господин или човек, где можемо ми да досегнемо. А ми, више писани, да не порекнемо нити да прекршимо ово што је записано. Ако би било ко од нас, или неко други, ово прекршио или порекао или неко зло учинио противно овом нашем обећању, да је анатема и да је проклет од Бога и од пречисте Богородице и од часног крста и од дванаест апостола и од четворице јеванђелиста и од светог Ђурђа и арханђела Михајла, и од 318 светих отаца никејских и од свих светаца и светица Божијих, и да је саучесник са Јудом и ђаволом, и проклетство очево и мајчино да падне на оне који ће ово порећи и покварити ово што је записано […] повеља коју смо потврдили и нашим печатима запечатили.

А ово писа Грубанац Хлапчић Имоћанин, раб (слуга) жупана Бељака и војводе Радича, и њихов дијак.

Дипломатичке особености

Непосредно после смрти краља Твртка I Котроманића, браћа Санковићи су, без дозволе, запосели Конавле и Витаљину. Дубровчани су истог дана када је стигла вест о Твртковој смрти (17. март) одлучили о слању посланика кастеланима Конавала и Суторине, као и Бељаку Санковићу. За 22. март је одређен полазак, али је 31. марта полазак одложен због вести добијених од Бељака. Поклисари су пошли 9. априла 1391. године.[11] Радило се великом брзином и у тајности. Санковићи су 15. априла издали даровницу Дубровчанима истичући историјско право Дубровника на Конавле, због старог града Епидаура. Они истичу како су господа рашка и хумска нанели Дубровнику неправду, што они исправљају. Тек по издавању повеље почели су неки заплети. Дубровчани су 24. априла донели одлуку о прихватању Конавала са Соколом

[11] N. Lonza – Z. Šundrica, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390–1392*, Zagreb – Dubrovnik 2005, 261, 262, 264, 265.

и осталим местима из повеље Бељака и Радича.[12] Неприхваћен предлог је био: de querendo quod prius dicta loca nobis privilegientur quam ipsa recipiamus a dictis Belyacho et Radicio.[13] Из овога се види да Дубровчани тада нису тражили да им се та места предходно потврде од босанског краља и властеле. Три дана касније (27. априла) доноси се одлука да се пише поклисарима који се налазе код Радича quod in poveya quam comune nostrum debet facere ipsi Radic.[14] Из ових одлука се види да наша повеља представља само половину правног посла и да је постојала и повеља Дубровчана Санковићима, која није сачувана али се помиње у овим одлукама.

Судбина и траг постојања ове повеље види се у каснијим спорењима Дубровчана са Сандаљем Хранићем око села Лисац. У Дубровнику се рачунало с могућношћу да Сандаљ Хранић располаже Радичевим повељама, па и овом за Конавле. Дубровачки посланик је добио упутство да каже да они Радичу Санковићу нису обећали 1.000 перпера за Лисац већ за Конавле, како стоји у повељи. Сада је јасно шта је био главни предмет изгубљене повеље, као и то да су Санковићи Конавле уступили за 1.000 перпера годишњег прихода. Дубровчани су овај свој став још детаљније образложили у упутству од 4. децембра 1404. године.[15] Према овом упутству Радич Санковић је тада обећао и да ће тражити потврду од босанског краља. Повеље су остале неостварене. Исти поклисари који су преговарали о уступању Конавала и повељама били су код Радича још и 15. маја 1391. када је он издао повељу о слободи

[12] *Исто*, 266.

[13] *Isto*, 267; Ј. Калић, *Европа и Срби, средњи век*, Београд 2006, 269 и нап. 134.

[14] N. Lonza – Z. Šundrica, *Odluke dubrovačkih vijeća*, 267.

[15] Прво упутство је издато 15. септембра 1404. Видети Ј. Калић, *Европа и Срби*, 270 и нап. 136, где је донет овај документ. Друго упутство од 4. децембра 1404 (HAD, Lett. di Lev. 4, foll. 81!) нам је на располагање уступио академик Сима Ћирковић на чему се љубазно захваљујемо. Због важности доносимо овај документ: Et sello dicto Sandali over Uolchec ve uxasse a dire como avanti: vui haviti facto a Radize proferta de perperi mille per Lissez; responditi che questo non si trova. Et se lui dixesse: como negati questo che io ho privilezio; respondete: mostratilo, che vedando lo ve ssaveremo respondere. Et in caxo che luj ve llo mostrata vederiti in esso lo meleximo, che a quello tempo non era facta mencion nessuna di queste terre di la marina, ne de Lissez. Ma la verita e che quando a Radize fessemo questo privilezio luj hauea Canale in man et simel deua (!) cum li sui castelli. Et nuj no l volsemo senza el volere de Bosna. Et luj ne l proferse de farne lo priviliziare del re et da Bosna, et meteraveze in posession et in tegunda dele castelle. Et per questo li fessemo lo dicto privilezio. Et despoy li ando le cose sinestre che luj non potte atendere a le proferte, ne nuj a luj fossimo tegundi plu.

трговине. Међутим, до краја 1391. године Босна је послала војску, коју су предводили војвода Влатко Вуковић и кнез Павле Раденовић. Они су Радича Санковића заробили (ослобођен тек 1398) а Конавле и Витаљину запосели. Затим су ова двојица великаша територију Конавала поделили коцком. Њихови наследници војвода Сандаљ Хранић и Радослав Павловић, продаће Конавле Дубровнику (1419, 1426), за укупну суму од 1.100 перпера.[16]

Карактеристика наше исправе је у томе, што ју је дијак Грубанац Хлапчић изгледа саставио не по концепту већ прилагођавајући се природи несвакидашњег посла. То је довело до неуобичајене концепције појединих делова повеље. То се види по промулгацији којој нема једнаке ни у једној канцеларији (*А се всакому чловеку седишнему и будуштему)*, иначе је то најстарија промулгација у хумским повељама.[17] Овде је промулгација стављена испред експозиције. Такође је и санкција другачија – део се налази усред диспозиције (*Обећасмо се нашом вером и клетвом ниже писаном)*, а у есхатоколу се заклињу на свето писмо, своје крсно име и тако даље. Затим долази развијена духовна санкција, где је само средишњи део писан по формулару.[18]

Текст повеље започиње обичном, вербалном инвокацијом под утицајем старих хумских формулара, а одмах затим долази датирање, по дубровачком узору, и то годином од рођења Христа што је за Хум уобичајено.[19] Интитулација је занимљива по томе што се у њој јављају и Бељак и Радич (*Ја жупан Бељак и војвода Радич, брат ми Санковићи*). У образложењу поступка наводи се локална дубровачка традиција о постанку града. Експозиција и диспозиција су уобичајени, а повеља има и неку врсту кораборације (*Коју смо потврдили и нашим печатом печатили*). У завршним одредбама се наводе сведоци међу којима су на првом месту супруге браће Санковић и њихова сестра, затим стриц Градоје и браћа Будела и Санчин и још тројица њихове властеле.[20] Повеља нема аренгу што је уобичајено у хумским повељама до краја XIV

[16] О продаји и подели земље у Конавлима видети Р. Грујић, *Конавли под разним господарима од XII до XV века*, Споменик СКА 66 (1926) 12, 52–73; N. Kapetanić – N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala 1*, Dubrovnik 1998, 12–47, 95–97 са старијом литературом.

[17] Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Београд 1928, 202–203.

[18] *Исто*, 324. О санкцији видети V. Mošin, *Sankcija u vizantijskoj i južnoslovenskoj ćirilskoj diplomatici*, Anali 3, Dubrovnik 1954, 27–57.

[19] Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, 29, 510.

[20] *Исто*, 74, 294, 355, 457.

века. Исто тако, нема ни потписа. Исправу је писао дијак Грубанац Хлапчић Имоћанин. Он је свакако био Бељаков дијак, јер 15. маја 1391. године Радичеву повељу пише дијак Рашко.[21]

Просопографски подаци

Бељак Санковић, *115* (страна), 5, 17 (редови у издању); *116*, 39; *117*, 75; *118*, 95 – видети ССА 6 (2007) 193 (С. Мишић).

Будела и Санчин, *117*, 69 – Санчин се среће на једној исправи 1372, а Будели Дубровчани 1396. дају поклон од 10 перпера. Они су синови Градоја Милтеновића. О овим Санковићима не зна се ништа више.

Литература: Ј. Мијушковић, *Хумска властеоска породица Санковићи*, 35; Српски биографски речник 2 (В–Г), Нови Сад 2006, 768 (С. Ћирковић).

Вратоје Радонић, *117*, 72 – властелин Санковића, само се овде помиње и то без титуле.

Градоје, *117*, 69 – жупан, стриц Бељака и Радича и брат Санка Милтеновића. Био је 1362. заробљен од стране далматинско-хрватског бана па се Дубровник ангажовао у његовом ослобађању. Често је узнемиравао и пљачкао дубровачку територију (1371, 1381). Године 1388. продавао је роба ухваћеног у борбама са Турцима, вероватно из сукоба код Билећа. Није управљао посебном облашћу. Његови људи се помињу на породичним поседима у Невесињу и Трусини. Био је у животу 1391, касније се не помиње. Био је ожењен Кујавчом.

Литература: К. Јиречек, *Властела хумска на натпису у Величанима*, Зборник К. Јиречека 1, Београд 1959, 431–432; Ј. Мијушковић, *Хумска властеоска породица Санковићи*, 33–34; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996, 66, 72, 85.

Грубанац Хлапчић, *118*, 94 – дијак жупана Бељака. Само се овде помиње. У исто време Радич је имао свог дијака Рашка.

Драгна, *117*, 69 – сестра Бељака и Радича, кћи Санка Милтеновића. Само се овде помиње. У питању је властито име, а не придев *драга* како је то до сада тумачено.

Миле Туклековић, *117*, 71 – властелин Санковића и сведок, помиње се само у нашој повељи.

Наше госпође, *117*, 68 – односи се на супруге Бељака и Радича Санковића. О Бељаковој жени знамо само да се оженио 1358, а она се

[21] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 220.

спомиње и децембра 1392. Овде је реч о Радичевој првој жени Гоислави, кћери Ђурђа Балшића. Дубровчани су се о њој старали док је Радич био у заробљеништву (1391–1398), па је често боравила у граду. Умрла је 1398. и сахрањена у породичној гробници у селу Бискупу. Радич се поново женио 1399. године.

Литература: Ј. Мијушковић, *Хумска властеоска породица Санковићи*, 35, 50.

Радич Санковић, *115*, 5, 18; *116*, 39; *118*, 95 – видети ССА 6 (2007) 194–195 (С. Мишић).

Санко Милтеновић, *115*, 22; *117*, 77 – видети ССА 6 (2007) 195 (С. Мишић).

Степко Озроевић, *117*, 72 – властелин, јавља се као сведок и на повељи за село Лисац 1399. Видети ССА 6 (2007) 196 (С. Мишић).

Важнији термини и установе

Баштина, *115*, 19; *116*, 25, 41, 46 – видети ССА 1 (2002) 140 (А. Веселиновић); ССА 3 (2004) 86 (Р. Михаљчић), 148 (С. Рудић); ССА 4 (2005) 144 (С. Мишић).

Војвода, *115*, 5, 18; *116*, 39; *118*, 95 – видети ССА 1 (2002) 125 (Р. Михаљчић); ССА 2 (2003) 81 (С. Рудић), 152 (М. Шуица); ССА 3 (2004) 143 (С. Рудић); ССА 6 (2007) 196 (С. Мишић).

Гора, *116*, 29 – шумски комплекс са крупним и високим дрвећем различитих врста, на нешто већој надморској висини. Половином XIV века сечење гора је узело маха, у чему су предњачили Саси – рудари.

Литература: *ЛССВ*, 119–120 (М. Благојевић).

Господа рашка и хумска, *115*, 12, 21 – употребљава се за владара, самодржца, а касније и као титула обласних господара. Термин је коришћен и да означи сувереног владара и његову власт. Овде се мисли на владаре Рашке и на хумске кнежеве.

Литература: Р. Михаљчић, *Владарске титуле обласних господара*, Београд 2001, 205–246; ССА 1 (2002) 51 (Н. Порчић); ССА 6 (2007) 207 (Ј. Мргић).

Дијак, 118, 95 – видети ССА 1 (2002) 51 (Н. Порчић); ССА 2 (2003) 82 (С. Рудић); ССА 5 (2006) 154 (Р. Поповић).

Жупа, *115*, 9, 13; *116*, 28, 30, 36, 43, 45, 49; *117*, 57, 60 – видети ССА 1 (2002) 139 (А. Веселиновић); ССА 2 (2003) 155 (М. Шуица); ССА 6 (2007) 33 (Н. Порчић).

Жупан, *115*, 5, 17; *116*, 39; *117*, 69, 95 – видети ССА 1 (2002) 51 (Н. Порчић), 127 (Р. Михаљчић); ССА 2 (2003) 81 (С. Рудић); ССА 4 (2005) 157 (Р. Михаљчић); ССА 6 (2007) 197 (С. Мишић).

Крсно име, *117*, 77, 88 – или слава, обичај да се на посебан начин прославља један светац, као заштитник. То је комбинација прасловенског обичаја заветовања божанству и општег хришћанског култа Богородици и разним свецима. Славски обред је углавном црквеног карактера. *Помен светом* или слављење свеца било је уобичајено и у време светога Саве. Поред бескрвне жртве, до тог времена била је уобичајена и крвна жртва, коју је Сава забранио. Празновање војводе Ивца из 1018. године, иако се често узима као први помен славе, не може се са сигурношћу идентификовати као слава. Родовски заштитник Немањића био је архиђакон Стефан, а Котроманића вероватно Гргур Назијански. У нашем случају ипак није реч о крсном имену – слави, него о хришћанским именима браће добијеним на крштењу, која се ређе употребљавају од народних. То су њихови лични заштитници, а не родовски, који би, с обзиром на то да су рођена браћа, морао бити исти за обојицу.

Литература: Р. Грујић, *Црквени елементи крсне славе*, О крсном имену, Београд 1985, 407–485; М. Филиповић, *Слава, служба или крсно име у писаним изворима до краја 18. века*, О крсном имену, Београд 1985; Д. Богдановић, *Крсна слава као светосавски култ*, О крсном имену, Београд 1985, 486–511.

Међа, *116*, 31, 35 – видети ССА 1 (2002) 66 (С. Мишић); ССА 2 (2003) 37 (С. Мишић); ССА 5 (2006) 78 (С. Мишић).

Наша земља, *117*, 62, 66 – овде се не мисли на поседе са којих становништво долази, већ на континуирану територију браће Санковић. У вези је са повељом од 15. маја где се Радич поставља у улози владара. С тим у вези је и употреба црвеног воска, као и појава властеле Санковића у нашој повељи. Све су то манифестације осамостаљивања Санковића одмах после Тврткове смрти.

Паша, *116*, 29 – видети ССА 6 (2007) 197 (С. Мишић).

Печат, *118*, 93 – видети ССА 2 (2003) 118–119 (Ђ. Бубало); ССА 6 (2007) 197 (С. Мишић).

Племенито, *115*, 11; *116*, 25, 41 – видети ССА 1 (2002) 87 (Ј. Мргић-Радојчић), 126 (Р. Михаљчић); ССА 6 (2007) 197 (С. Мишић).

Поклисари, *116*, 38; *117*, 74 – видети ССА 5 (2006) 132 (Ж. Вујошевић), 154 (Р. Поповић); ССА 6 (2007) 198 (С. Мишић).

Село, *116*, 29, 34 – видети ССА 1 (2002) 66 (С. Мишић); ССА 2 (2003) 37 (С. Мишић); ССА 5 (2006) 78 (С. Мишић).

Топонимија

Витаљина, *116*, 34, 36, 44; *117*, 63, 65 – овде жупа, издвојила се из Конавала у развијеном средњем веку. Почињала је од Молуната, од Доње Горе и пружала се уз морску обалу до Оштрог рта на уласку у Боку Которску. Делила се на Горњу и Доњу. У средини Витаљине налазио се један кастел. При подели Конавала Витаљина је имала своје старе границе и обухватала је само 7 децена према 68 колико је било у Конавлима и Доњој Гори.

Литература: Р. Грујић, *Конавли под разним господарима од XII до XV века*, 42.

Врсиње, *116*, 31 – омања област између Требиња и Конавала, већим делом је припадала Требињу. Рано је почела да се назива Зупци. Продајом Конавала Дубровчани нису добили и Врсиње, што се види из повеље Стефана Томаша из 1451. године.

Литература: Р. Грујић, *Конавли под разним господарима*, 47; Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, Београд 1998, 32–33.

Доња Гора, *116*, 28 – западни део данашњих Конавала, уз морску обалу од Цавтата до старог пристаништа Молуната. У њој је 1427. било 17 насеља.

Литература: Р. Грујић, *Конавли под разним господарима*, 41.

Драчевица, *116*, 32 – жупа у залеђу Херцег Новог. Припадала је земљи Травунији.

Конавли, *115*, 10; *116*, 28, 30, 36, 43; *117*, 63, 65 – рано и позно средњовековна жупа. У ужем смислу су се пружали од Жупе дубровачке до Пријевора и Суторине на граници са Драчевицом. У овом делу Конавала у ужем смислу помињу се током XV века три краја са посебним именима: Површ, Завршје и Пријевор.

Литература: Р. Грујић, *Конавли под разним господарима*, 38, 39, 40.

Молунат, *116*, 33, 35, 36 – пристаниште и острво у заливу Молунат. Налазило се у жупи Витаљина.

Стари град, *115*, 9, 11 – антички Епидаур, на месту данашњег Цавтата. Становници Епидаура су основали Дубровник.

Соко, *116*, 28, 43; *117*, 57 – главни град Конавала (capo di Canali). Налазио се у јужном делу Конавоске жупе, рушевине су видљиве и данас северно од Мрцина. Не зна се када је подигнут, а помиње се од краја XIV века. Имао је првенствено стратегијски значај. Ту су и Дубровчани сместили седиште своје управе над Конавлима. Овде, на обалама Љуте, запажају се трагови који говоре о симболима власти (Градац, Застоље, Меропшина, Царина, Царевина).

Литература: Р. Грујић, *Конавли под разним господарима*, 17; С. Ћирковић, *Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964, према регистру; Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља*, према регистру; Ј. Вукомановић, *Конавли. Антропогеографска и етнолошка испитивања*, Београд 1980, 39, 40, 335–336; С. Ћирковић, *Насељени градови Константина Порфирогенита и најстарија територијална организација*, ЗРВИ 37 (1998) 21.

Требиње, *116*, 31 – овде је у питању жупа која је постојала још у раном средњем веку. То је била главна жупа земље Травуније. Она се својом јужном страном граничила са Конавлима и то преко Површи и Врсиња.

Литература: Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, 14–15.

Цавтат, *115*, 9; *116*, 33 – главна лука Конавала, на месту античког Епидаура. Заједно са Ободом био је посебна целина Конавала са концентрацијом владарских имања.

Литература: Р. Грујић, *Конавли под разним господарима*, 42; С. Ћирковић, *Насељени градови Константина Порфирогенита*, 20.

Стари српски архив, књ. 7, стр. 129–139

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.6)"1392/1393"
УДК 091=163.41"1392/1393"

Александра Фостиков

ЧЕТИРИ ПИСМА БОСАНСКОГ КРАЉА СТЕФАНА ДАБИШЕ ДУБРОВАЧКОЈ ОПШТИНИ О БОСАНСКИМ ДОХОЦИМА

1392, јул 17; 1392, пре 21. августа;
1393, фебруар 18; 1393, пре 22. октобра

I Босански краљ Стефан Дабиша обавештава Дубровачку општину да шаље свог слугу кнеза Станоја Јелашчића, са овим веровним писмом, ради наплате заосталих доходака, Светодмитарског и Стонског.
II Босански краљ Стефан Дабиша обавештава Дубровачку општину да је послао свог слугу кнеза Станоја Јелашчића, ради наплате заосталих доходака, Светодмитарског и Стонског.
III Босански краљ Стефан Дабиша обавештава Дубровачку општину да је послао свог слугу протовестијара Жору Бокшића, ради наплате Стонског доходка.
IV Босански краљ Стефан Дабиша обавештава Дубровачку општину да исплаћује могориш Милиши Николићу сваке године.

I Le roi de Bosnie Stefan Dabiša informe la commune de Raguse qu'il envoie son serviteur le prince Stanoje Jelašćić, muni de cette lettre d'accréditation, afin de procéder au recouvrement des tributs en retard de la Saint-Démétrius et de Ston.
II Le roi de Bosnie Stefan Dabiša informe la commune de Raguse qu'il a envoyé son serviteur le prince Stanoje Jelašćić, afin de procéder au recouvrement des tributs en retard de la Saint-Démétrius et de Ston.
III Le roi de Bosnie Stefan Dabiša informe la commune de Raguse qu'il a envoyé son serviteur le protovestaire Žora Bokšić, afin de procéder au recouvrement du tribut de Ston.
IV Le roi de Bosnie Stefan Dabiša informe la commune de Raguse qu'elle devra verser le могориš annuel à son serviteur Miliša Nikolić.

I Писмо краља Дабише о потраживању доходака: Српског и Стонског

1392, јул 17.

Опис и ранија издања

Веровно писмо краља Стефана Дабише за посланика, кнеза Станоја Јелашчића сачувано је у оригиналу. Данас се чува у Државном архиву

Дубровника. Према Меди Пуцићу и Љубомиру Стојановићу, налази се у књизи Diversa Cancellariae за 1392. годину.[1] На приложеној фотографији документа виде се следеће ознаке 22 1393 D.C. 30.

Опис писма дао је Грегор Чремошник, а додатне податке и реконструкцију о печату дао је Паво Анђелић. Писмо је написано дипломском минускулом, а писар је логотет Томаш Лужац. Било је запечаћено типаром малог Дабишиног печата, односно печатног прстена промера 1,2–1,4 цм али како је већина воска отпала, од њега је остала само мрља. Овим печатом, осим овог писма краља Дабише од 17. јула 1392, била су запечаћена још два, једно од јуна исте године и једно од октобра 1393. На печатној слици налазила се представа окруњене главе, према узору на печатни прстен краља Твртка I, уоквирена „бисерном“ траком овалне форме.[2]

М. Пуцић, *Споменици српски* II (фототипско издање допуњено регистром, Београд 2007), 36, бр. 47; К. Јиречек, *Споменици српски* (фототипско издање допуњено регистром, Београд 2007), 102, бр. 47–48; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1 (фототипско издање допуњено регистром, Београд 2006), 175, бр. 179.

Издање овог документа приређено је на основу фотографије писма краља Дабише из Архива Историјског института у Београду.[3]

Текст писма[*]

+ Крал(ѥ)вьства ми всепочтенимь и срьдчанимь прѣꙗтелемь кнезꙋ |2| властелемь и ѡпѣьини града Дꙋбровника. Ѡ то посласмо |3| к вамь нашега срьдчанога слꙋгꙋ кнеза Станоѣ Єлашчиѣа |4| за наше работе. А на лише за доходьке наше срьбьске и стонь|5| ске що намь прѣстои. Тима що ви рече вирꙋите мꙋ наше |6| ти сꙋ рѣчи. Писано

[1] Видети ниже под ранија издања. О серији Diversa Cancellariae – Ст. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку. Књига I. О изворима*, Београд 1937, 17–18; Ј. Гелчић, *Дубровачки архив*, ГЗМ 22 (1910) 573–578.

[2] К. Јиречек, *Споменици српски*, 39–40 бр. 26; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 175, 177 бр. 179, 182; G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka* II, GZM n. s. IV–V (1949–1950) 140–141, 144 бр. 25; P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 33, Т. VII бр. 12. Фотографија печата у раду, преузета је од П. Анђелића. Видети и писмо бр. IV.

[3] Збирка фотографија коју је снимио Владимир Мошин, бр. 40.

[*] Редакција издања и превода: Ирена Шпадијер.

на Чиховиѣихь :з҃ і҃: д(ь)нь м(исе)ца[4] **юлиꙗ**.

Споља: + **Крал(ю)вьства ми почтенимь прѣꙗтелемь кнезꙋ властелемь и ѡпѣ(ь)ини града Дꙋбровн(и)ка**[5]

Запис дубровачке канцеларије: R(ecepta) 1392 a di III agosto.[6]

Превод писма

Од краљевства ми веома поштованим и срдачним пријатељима: кнезу, властели и Општини града Дубровника. Послали смо вам нашег срдачног слугу, кнеза Станоја Јелашчића, ради наших послова. А нарочито ради наших доходака, Српског и Стонског, који нам припадају. Ономе што вам говори – верујте му јер то су наше речи. Писано у Чиховићима, седамнаестог дана, месеца јула.

Споља: Од краљевства ми поштованим и срдачним пријатељима: кнезу, властели и Општини града Дубровника.

Запис дубровачке канцеларије: Примљено дана 3. августа 1392.

II Писмо краља Дабише о потраживању доходака: Српског и Стонског

1392, пре 21. августа

Опис и ранија издања

Друго веровно писмо краља Стефана Дабише за истог посланика, кнеза Станоја Јелашчића, такође је сачувано у оригиналу. Данас се чува у Државном архиву Дубровника. Према М. Пуцићу и Љ. Стојановићу, налази се у књизи Diversa Cancellariae за 1392. годину.[7]

---

[4] У документима се често среће више облика за реч месец, као и различито рашчитавање исте речи: **мисец**, **месец**, **мѣсец**. М. Пуцић скраћеницу решава често као: **мѣсец** (*Споменици српски* II, 40). Ипак сматрамо да ову скраћеницу треба читати као **мисец**, јер се у том облику и обично јавља у документима босанских владара, нпр: ССА 5 (2006) 191, 197 (А. Фостиков)

[5] Спољни адрес доносимо према читању М. Пуцића и Љ. Стојановића. Тамо где је било разлике у њиховом читању слова су дата у облим заградама – М. Пуцић, *Споменици српски* II, 36; Љ.Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 175.

[6] Запис о регистрацији доносимо према G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje*, 141.

[7] Видети ниже под ранија издања.

Опис писма дао је Г. Чремошник, а додатне податке о печату П. Анђелић. Писмо је као и претходно написано дипломском минускулом, али овог пута писар није логотет Томаш Лужац, него неки непознат, вероватно помоћни писар, чије писмо прилично заостаје за Томашевим. Приликом печаћења два пута је наливен восак, при чему је само једном ударен типар средњег Дабишиног печата.[8] Истим печатом осим овог документа краља Дабише, била су запечаћена још три акта истог краља, повеља о потврди привилегија Дубровчанима од 17. јула 1392. и два писма Општини, једно од 18. фебруара 1393. у вези са потраживањима дохода и једно о разрешењу рачуна протовестијара Жоре Бокшића од 15. октобра исте 1393. године.[9] Овај печат користила је и његова жена и наследница на престолу, краљица Јелена Груба.[10]

М. Пуцић, *Споменици српски* II, 36, бр. 48; К. Јиречек, *Споменици српски*, 102, бр. 47–48; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 176, бр. 180.

Издање овог документа приређено је на основу фотографије писма краља Дабише из Архива Историјског института у Београду.[11]

Текст писма[*]

+ **Крал(ю)вьства ми всепочтенимь и срь[д]чанимь прѣꙗтелемь кнезꙋ вастелемь(!)**[12] **и ѡпѣьини града** |2| **Дꙋбровьника ѡ то тамо посласмо к вамь нашега срьдчанога слꙋгꙋ кнеза Станоѣ Єла**|3|**шьчиѣа за наше работе. А на и лише за дохотьке наше срьбьске ки се има дати на** |4| **дмитровь дань дви тисꙋѣи перьперь а стоньски има се дати на дан с[ве]тога** |5| **Власи петь сать перьперь.**

[8] G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje*, 141–142 бр. 26; P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati*, 33, T. VII бр. 11; С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише Дубровнику*, ССА 6 (2007) 175–176. Фотографије печата у раду преузете су од П. Анђелића.

[9] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 179 бр. 184; С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише*, 170–176. Видети и писмо бр. III, као и нап. бр. 8.

[10] Овај печат налази се на њеним писмима Дубровнику од 22. маја и 15. новембра 1397, а затим и од 9. марта 1398. и од 5. марта 1399 – А. Фостиков, *Писмо босанске краљице Јелене Грубе кнезу и Општини дубровачкој и њихов одговор*, ССА 3 (2004) 125–140; А. Фостиков, *Четири писма краљице Јелене Дубровачкој општини о босанским дохоцима*, ССА 5 (2006) 189–199.

[11] Збирка фотографија коју је снимио В. Мошин, бр. 41.

[*] Редакција издања и превода: Ирена Шпадијер

[12] Изостављено је слово л.

Споља: + **Крал(ѥ)вьс(т)ва ми всепочтенимь и срьдчанимь прѣга-телемь кнез8 и властелемь и ѡпѣ(ь)ини града Д8бровника**[13]
Запис дубровачке канцеларије: R(ecepta) 1392 a di XXI agosto.[14]

Превод писма

Од краљевства ми веома поштованим и срдачним пријатељима: кнезу, властели и Општини града Дубровника. Послали смо вам нашег срдачног слугу, кнеза Станоја Јелашчића, ради наших послова. А нарочито ради наших доходака – Српског, који треба да се даје на Митровдан – две хиљаде перпера, и Стонског, који треба да се даје на дан светог Влаха – петсто перпера.

Споља: Од краљевства ми поштованим и срдачним пријатељима: кнезу и властели и Општини града Дубровника.

Запис дубровачке канцеларије: Примљено дана 21. августа 1392.

III Писмо краља Дабише о потраживању Стонског дохотка

1393, фебруар 18.

Опис и ранија издања

Веровно писмо краља Стефана Дабише за посланика, протовестијара Жору Бокшића сачувано је у оригиналу. Данас се чува у Државном архиву Дубровника. Према М. Пуцићу и Љ. Стојановићу, налази се у књизи Diversa Cancellariae за 1392. годину.[15]

---

[13] М. Пуцић, *Споменици српски* II, 36; Љ.Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 176. Видети нап. бр. 5.

[14] Запис о регистрацији доносимо према G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje*, 142. На основу овог писма исплаћени су кнезу Станоју трибути на име претходне, 1391. године. Одлуку о томе делимично доносе Константин Јиречек и Ђуро Тошић. Према Јиречеку ова одлука је забележена под 21, док је према Тошићу забележена под 22. августом 1392. и налази се у Div. Canc. 30 f. 136 – К. Јиречек, *Споменици српски*, 102 бр. 47.48; Đ. Tošić, *Bosanska država u vrijeme vladavine kralja Dabiše*, 42 н. 127. Магистарска теза у рукопису одбрањена на Филозофском факултету у Београду 1976. Налази се у Библиотеци одељења за историју на Филозофском факултету у Београду под сигнатуром IS MR 264. Овом приликом захваљујем се Невену Исаиловићу, који ми је уступио дигитални снимак магистарског рада Ђ. Тошића.

[15] Видети ниже под ранија издања. Према С. Ћирковићу налази се у књизи Div. Canc. 31, на месту где је био слободан лист, коме се овом приликом захваљујемо на подацима о бројевима књига у којима се налазе писма бр. III и IV.

Опис писма дао је Г. Чремошник, а додатне податке о печату П. Анђелић. Писмо је као и претходна два написано дипломском минускулом. Писар је логотет Томаш Лужац. Било је запечаћено црвеним воском на два места типаром средњег Дабишиног печата.[16]

М. Пуцић, *Споменици српски* II, 37, бр. 50; К. Јиречек, *Споменици српски*, 102, бр. 50; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 176, бр. 181.

Издање овог документа приређено је на основу фотографије писма краља Дабише из Архива Историјског института у Београду.[17]

Текст писма[*]

\+ **Крал(ѥ)вьства ми любовним(ь) прѣꙗтелем(ь) влад8щем8 и властелѥм(ь) д8бровачцим(ь). Да имате знати** |2| **крал(ѥ)вьство ми здраво и веселѡ и тожде смо ради слишати ѡд ваше любовне прѣꙗзни. И ѡ то** |3| **посласмо нашега всесрь[д]чанога сл8г8 г[оспо]д[и]на прот[о]вистиара Жорета. Б8ди вамь 8годно** |4| **8даите ми по нѥмь стоньски доходакь петь сать пер(ь)пер(ь) кои давате намь на Власин(ь)** |5| **д(ь)нь. И що ви р[е]че ре[че]ни г[оспо]д[и]нь протовистиꙗрь ѡд наше стране вир8ите м8 наше ти с8 рѣчи.** |6| **Писано 8 С8тисци м[исе]ца ферьв[а]ра ·ӏи· д(ь)нь лито тогда рожьства Хрѣстова ·ч·т·ҁ· третие.**

Споља: + **Крал(ѥ)вьства ми любовним(ь) прѣꙗтелем(ь) влад8щем(8) (града) Д8бровника с8диꙗмь властелѥм(ь) и ѡпьѣин(и).**[18]

Запис дубровачке канцеларије о исплати Стонског трибута: Die XX martii, 1393. Solutio tributi de Stagno. Dominus Zore de Bochsa protovestiarius etc. confessus est recepisse a ser Marthol de Zrieva, rectore etc.[19]

[16] G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje*, 142–143 бр. 28. О печату видети изнад под писмо бр. II.

[17] Збирка фотографија коју је снимио В. Мошин, бр. 42.

[*] Редакција издања и превода: Ирена Шпадијер

[18] М. Пуцић, *Споменици српски* II, 37; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 176. Видети и нап. бр. 5.

[19] Запис је дат према М. Пуцић, *Споменици српски* II, 37. Исту одлуку, другачије скраћену, донео је и К. Јиречек (*Споменици српски*, 102, бр. 50), а у новије време нешто опширније и Ђ. Тошић, чији испис гласи: Dominus Zore de Boschsa prothouestiarius serenissimi domini Dabisse Tuertchi (!) dei gratia regis Rassie, Bosne et partium maritimarum је na osnovu kraljevog pisma primio pro tributo Stagni...perperos quinquaguinta.

Превод писма

Од краљевства ми љубљеним пријатељима: (оном) који влада и властели дубровачкој. Да знате да ми је краљевство здраво и весело и што исто бисмо били ради чути о вашој љубазној пријазности. Послали смо вам нашег веома срдачног слугу, господина протовестијара Жорета. Изволите, по њему ми дајте Стонски доходак, који нам дајете на Влахов дан – петсто перпера. Ономе што вам говори поменути господин протовестијар у наше име – верујте му јер то су наше речи. Писано у Сутјесци осамнаестог дана, месеца фебруара, 1393. године од рођења Христовог.

Споља: Од краљевства ми љубљеним пријатељима: (оном) који влада градом Дубровником, судијама, властели и Општини.

Запис дубровачке канцеларије о исплати Стонског трибута: дана 20. марта 1393. Исплата Стонског дохотка. Господин Жоре Бокшић протовестијар итд. потврђује да је примио од сер Мартола Цријевића ректора. итд.

IV Писмо краља Дабише о уступању наплате могориша Милиши Николићу

1393, пре 22. октобра[20]

Опис и ранија издања

Писмо краља Стефана Дабише којим захтева од Општине да према његовој одлуци могориш исплати на име Милише Николића, сачувано је у оригиналу. Данас се чува у Државном архиву Дубровника. Према М. Пуцићу налази се у књизи Diversa Cancellariae за 1392. годину, док Љ. Стојановић њено место бележи, вероватно грешком у књизи исте серије, али за 1342.[21]

Опис писма дао је Г. Чремошник, а додатне податке о печату П. Анђелић. У односу на остала акта краља Дабише, карактеришу га две одлике, специфично минускулно писмо и начин печаћења. Према Чремошнику, писмо овог документа је „варварска минускула“ налик српској из

Div. Can. 30 f. 4’, 20. 03. 1393. – Đ. Tošić, *Bosanska država*, 43, нап. 133. Овом приликом исплаћен је Стонски трибут за 1391.

[20] Љ. Стојановић је вероватно омашком у наслову ово писмо датирао са 1392. годином: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 177.

[21] Видети ниже под ранија издања. Према С. Ћирковићу налази се у књизи Div. Canc. 31.

последње четвртине XIII века, коришћеној од стране „неписменог свијета“. Као слова необичног облика издвајају се *д* и *з*, а слово *б* је „близу оног облика ъ који касније постаје типично босански“. Исти аутор сматра да овакво писмо настало или директним упливом Србије, од које је „босанско мајускулно писмо преузело минискулне елементе“, или самосталним развојем босанског писма, током којег је у овој фази босанска мајускула прешла у „незграпну“ минускулу. Није познато ко је писар овог акта. Запечаћено је необичном техником. Између папира и воска уметнуто је неколико влакана памука, како би се отисак боље везао. Било је запечаћено црвеним воском на који је ударен типар печатног прстена краља Дабише.[22] Грубост слова истиче и К. Јиречек, који додаје и да је ово писмо написано модрим мастилом.[23]

М. Пуцић, *Споменици српски* II, 38, бр. 53; К. Јиречек, *Споменици српски*, 102, бр. 52–53; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 177, бр. 182.

Издање овог документа приређено је на основу фотографије писма краља Дабише из Архива Историјског института у Београду.[24]

Текст писма[*]

+ **Крал(ѥ)вьства ми кнезѹ и ѡпћьини гр[а]да Дѹбровника. Или вамь |2| ћемо всако лѣто писати ѡ дохоткѹ ѡ Милишинѹ. Кога |3| мѹ сте давали вазда и ѡцѹ мѹ и стрѣцѹ. Даите мѹ могоришь |4| що е неговь доходакь и всако лѣто.**

Спољаː **кнезѹ и ѡпћ(ь)ини гр(а)да Дѹбровника.**[25]

Запис дубровачке канцеларије о исплати могориша: die XXII oct. 1393. Cum serenissimus dominus Dabissa Dei gratia Bosne Rassie et partium maritimarum rex inclitus donaverit magarisium percipiendum a comune Ragusii Nobili domine Stanislave et egregii comitibus Milissa Vocoslau et Peter fratribus Nicholich ac filiis dicte domine Stanislave ut patet per literas regias sclavonicas hic affixas Bositchus Brlich nuntius et familiaris prefate domine Stanislave et dictorum eius fi-

[22] G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje*, 143–144, бр. 29. Видети и изнад под писмо бр. I.

[23] К. Јиречек, *Споменици српски*, 102, бр. 52.53.

[24] Збирка фотографија коју је снимио В. Мошин, бр. 42.

[*] Редакција издања и превода: Ирена Шпадијер

[25] М. Пуцић, *Споменици српски* II, 38; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 177. Видети и нап. бр. 5.

liorum Nicholich... habuisse et reccepisse a nobili et sapienti viro domino Paulo de Gondula honorabilis rectoris comunis Ragusii dante et solvente nomine pro parte tocius dicti comunis yperperos sexaginta pro magarisio unus anni secundum consuetudinem.[26]

Превод писма[*]

Од краљевства ми: кнезу и Општини града Дубровника. Хоћемо ли вам сваке године писати о Милишином дохотку? Вазда сте га давали и оцу му и стрицу. И сваке године дајте му могориш – то је његов доходак.

Споља: Кнезу и Општини града Дубровника.

Запис дубровачке канцеларије о исплати могориша: Дана 22. октобра 1393. Пошто је пресветли господин Дабиша, божијом милошћу славни краљ Босне, Рашке и Приморја даровао могориш који ужива од Дубровачке општине племенитој госпођи Станислави и изврсним кнежевима Милиши, Вукосаву и Петру, браћи Николић, синовима речене госпође Станиславе како се види из овде прикаченог краљевог писма на словенском језику, Божићко Брлић, посланик и слуга раније поменуте госпође Станиславе и речених њених синова Николића ⟨потврђује⟩ да је добио и примио од часног и уваженог господина Павла Гундулића поштованог кнеза Дубровачке општине који (му) је дао и исплатио у име целе поменуте општине шездесет перпера за једногодишњи могориш у складу са обичајем.

Дипломатичке одлике

Писма краља Дабише писана су по устаљеном формулару, па тако сва четири започињу симболичком инвокацијом, на коју се наставља кратка интитулација *краљевства ми*. По питању инскрипције писма се нешто мало разликују. Док се у првом и другом наводе кнез,

[26] Ову одлуку само делимично је донео М. Пуцић, који је погрешно исписао две речи, односно имена: Vocaslauich уместо Vocaslau и *pater* уместо имена *Петер*, што је у свом прилогу писму исправио још К. Јиречек, а исто читају и М. Динић, као и Ђ. Тошић. Овде је дајемо према Ђ. Тошићу, који је донео нешто детаљнији испис. – М. Пуцић, *Споменици српски* II, 38 бр. 52; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 234 бр. 244; К. Јиречек, *Споменици српски*, 102 бр. 52–53; М. Динић, *Дубровачки трибути (Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провижун браће Влатковића)*, Из српске историје средњега века, Београд 2003, 722 (прештампано из: Глас СКА CLXVIII (1935) 203–257); Đ. Tošić, *Bosanska država*, 42, нап. 131 (Div. Can. 30 f. 71, 22. X 1393).

[*] Редакција превода: Драгана Кунчер.

властела и Општина града Дубровника према уобичајном распореду,[27] треће, о потраживању Стонског дохотка адресирано је на кнеза који влада (Дубровником) и на дубровачку властелу, док четврто има најкраћу инскрипцију, у којој се наводе само кнез и Општина. Истоветно унутрашњим адресама написани су и спољни адреси (I, II, IV), осим у случају веровног писма за протовестијара Жору (III), чији је спољни адрес чак богатији него унутрашњи, па се тако ту наводе сем поменутих и судије и Општина. Такође и епитети у инскрипцији су различити, док су у два (I, II) коришћени уобичајни епитети (поштовани и срдачни), у трећем (III) је то љубљени, док се у четвртом (IV) не налази никакав епитет.

Од четири писма само једно садржи промулгацију и то III, које се иначе издваја по свом свечанијем облику од осталих и које је једино у потпуности и датирано и местом и потпуним датумом. Колико су околности настанка документа могле да утичу на сам стил истог, посебно је видљиво у случају четвртог писма краља Дабише, које се истиче по оштром тону краља који захтева да се питање исплате могориша коначно реши (IV).

Сва четри писма била су и печаћена, два (I, IV) печатним прстеном краља Дабише, а два његовим средњим печатом (II, III). Оба печата владара урађена су према узорима истих његовог претходника краља Твртка. Остаје нејасно да ли је и ако јесте колико често била пракса да се писмо два пута печати. Тако је једно од ова четири писма било запечаћено два пута (III), док је на једном восак наливен два пута, али је ударен само један печат (II). Оба пута у питању је био типар средњег печата краља Дабише (II, III).

Датум (I). Писмо је датирано непотпуним датумом и местом. У датуму су наведени само дан, исписан цифрама – словима глагољице у складу са њиховом бројном вредношћу – и месецом који је наведен словима. Годину писања 1392, која је у потпуности изостављена, одређује каснији запис дубровачке канцеларије који нас обавештава да је писмо примљено 3. августа те године.[28] Као место издавања наводе се Чиховићи у жупи Лушци, у Доњим Крајима, где је тада краљ Дабиша боравио.[29]

Датум (II). Писмо нема никакав датум нити је он негде у самом писму ближе одређен. Према каснијем дубровачком запису сазнаје се да је примљено 21. августа 1392. године. Како је о истом питању писано и претходно писмо, а доходак је исплаћен тек на основу овог, веро-

[27] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 92 (1913) 181.
[28] Видети запис у вези са писмом бр. I.
[29] С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише Дубровнику*, 174–175, нап. 7.

ватно је написано у међувремену, односно између примања претходног и овог, то јест у периоду од 3. до 21. или 22. августа 1392.[30] Како није познато где је тада краљ Дабиша боравио није могуће одредити ни место његовог издавања.

Датум (III). Од сва четири писма ово је једино у потпуности датирано и датумом и местом. Приликом навођења датума коришћена је стандардна процедура, па су тако дан и година исписани цифрама – словима глагољице у складу са њиховом бројном вредношћу – при чему је за вредност 90 у одређивању искоришћено грчко слово копа (ϙ),[31] а месец је наведен словима. Овом приликом година је датована од рођења Христа. Као место издавања наводи се Сутјеска.

Датум (IV). Као ни друго писмо ни ово није уопште датирано. Према дубровачком запису, на основу њега исплаћен је 22. октобра 1393, могориш Николићима, што значи да је настало свакако нешто раније. Како је познато, око пет дана раније краљ Дабиша издао је писмо Општини о разрешењу рачуна протовестијара Жорета у двору краљевства ми.[32] Овако је Дабиша називао свој двор у Сутјесци, у коме је често и издавао акта.[33] Вероватно да се ту и налазио када је издао ово писмо.

Просопографски подаци

Кнез Станоје Јелашчић, *130* (страна), 3 (ред у издању); *132*, 3 – Први пут спомиње се као посланик краља Тврткa I 1381. године, када се јавља у вези са подизањем трибута у Дубровнику, а касније се спомиње и као посланик краља Дабише у вези са истим послом.

Литература: М. Динић, *Дубровачки трибути*, 734–735, нап. 51.

Протовестијар Жоре, *134*, 5 – Жоре Бокшић (Zore de Bochsa).

Литература: *Српски биографски речник* III, Нови Сад 2007, 810 (А. Фостиков, са старијом литературом).

---

[30] Видети нап. бр. 14.

[31] А. Фостиков, *Повеља краљице Јелене Дубровчанима о укидању царина у Маслинама и Сланом*, ССА 5 (2006) 182, нап. 33.

[32] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 179.

[33] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 177; С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише кћерци Стани*, ССА 4 (2005) 177, 192; исти, *Повеља краља Стефана Дабише браћи Семковић*, ССА 5 (2006) 161. Видети и писмо бр. III.

Стари српски архив, књ. 7, стр. 141–155

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.6)"1393"
УДК 091=163.41"1393"

Александра Фостиков

ДВА ДОКУМЕНТА БОСАНСКОГ КРАЉА СТЕФАНА ДАБИШЕ О РАЗРЕШЕЊУ РАЧУНА ПРОТОВЕСТИЈАРА ЖОРЕ БОКШИЋА

1393, септембар 29; 1393, октобар 15.

По истеку закупа владари су закупцима давали две разрешнице, од којих је један примерак ишао самом закупцу након завођења, а други дубровачкој влади, као пропратно писмо-потврда да је њихов грађанин, закупац, измирио све обавезе. На тај начин дубровачка влада се обезбеђивала да не дође у сукоб са околним владарима, услед несавесног пословања појединца. Том типу дводелних разрешница припадају и ова два акта краља Дабише, о разрешењу рачуна његовог протовестијара, Дубровчанина Жоре Бокшића.

I Босански краљ Стефан Дабиша, заједно са властелом и краљицом Јеленом издаје разрешницу рачуна Жори Бокшићу, на име његовог закупа царина и комора за време краља Твртка I, као и за време своје владавине. Истом разрешницом своди и рачуне са Жоретом, на име вршења дужности протовестијара. Рачун се издаје закључно са потраживањима до 29. септембра 1393.

II Босански краљ Стефан Дабиша обавештава Дубровачку општину да је са њеним подаником, а својим протовестијаром Жором Бокшићем, сравнио све рачуне, о чему је и издао разрешницу Жори, у име свог претходника краља Твртка I и у своје.

A l’échéance d’un bail, les souverains de Bosnie délivraient aux fermiers, sujets ragusains, deux quittances dont l’une destinée à ces derniers, et la seconde aux autorités de Raguse, en tant que lettre-confirmation attestant que leur sujet s’était acquitté de toutes ses obligations. Les autorités de Raguse veillaient ainsi à prévenir la survenance de tout conflit avec les souverains des régions alentours, à la suite d’indélicatesse de quelque individu. C’est à ce type de double quittance qu’appartiennent ces deux actes du roi Dabiša, faisant état du règlement du compte de son protovestiaire, le Ragusain Žore Bokšić.

I le roi de Bosnie Stefan Dabiša, avec ses seigneurs et la reine Jelena, delivre une quittance donnant décharge à Žore Bokšić, au titre de la ferme de la douane et de la *komora* (trésor) sous le règne du roi Tvrtko Ier, ainsi que sous son propre règne. Par cette même quittance, il clôt tout compte avec Žore, au titre de l’exercice de

l'activité de protovestiaire. Cette quittance est délivrée pour solde de tout compte à la date du 29 septembre 1393.

II Le roi de Bosnie Stefan Dabiša informe la commune de Raguse qu'il a clôt tous ses comptes avec le sujet de cette dernière, et son protovestiaire, Žore Bokšić, comme l'atteste la quittance délivrée à Žore au nom de son prédécesseur Tvrtko Ier et en son nom.

I Разрешница краља Стефана Дабише протовестијару Жорету Бокшићу

1393, септембар 29.

Опис и ранија издања

Разрешница рачуна босанског краља Стефана Дабише, протовестијару Жори Бокшићу, сачувана је у препису[1] дубровачког канцелара, Руска Христофоровића, у серији Diversa Cancellariae,[2] књ. 30, f. 75v–75r. Поред текста повеље на истим листовима налазе се и два записа. Изнад текста на латинском језику је запис о наредби да се повеља региструје и препише, док се испод на старословенском поново налази запис о наредби регистрације. Издање овог документа приређено је на основу дигиталног снимка преписа повеље начињеног у Државном архиву Дубровника.[3]

М. Пуцић, *Споменици српски* II (фототипско издање допуњено регистром, Београд 2007), 38–40, бр. 54; К. Јиречек, *Споменици српски*, (фототипско издање допуњено регистром, Београд 2007), 103 бр. 54; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, (фототипско издање допуњено регистром, Београд 2006), 177–178, бр. 183.

[1] Према дубровачком закону из 1341. године, одређено је да се сва акта о дуговању заведу у општинским књигама. Након регистрације оригинал је предаван закупцу, у овом случају Жори Бокшићу – С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 157 (1933) 248–249; А. Соловјев, *„Градски закон" у средњовековној Србији*, Архив ПДН 16 (1928) 344–346: С. Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана,* ИЧ 6 (1956) 140–143, 145–146; *ЛССВ*, 793 (А. Веселиновић); ССА 1 (2002) 37–39, нап. 7 (Н. Порчић); ССА 2 (2003) 11–14 (исти); ССА 4 (2005) 201, нап. 4 (А. Фостиков). Видети и писмо бр. II.

[2] О серији Diversa Cancellariae, видети Ст. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку. Књига I. О изворима*, Београд 1937, 17–18; Ј. Гелчић, *Дубровачки архив,* ГЗМ 22 (1910) 573–578.

[3] Снимак нам је путем електронске поште доставио колега др Ненад Векарић, из Завода за повјесне знаности у Дубровнику, на чему му се срдачно захваљујемо.

Текст повеље са пропратним записима[*]

1393 a di ultimo de octubrjo. |2| Hic proxime subsequentem de mandato domini rectoris ser Pauli de Gondulla et eius Minoris |3| consilii per Ruschum scribanum sclavicum registrata fuit in slavicho prout |4| scripta erat sequens povelglia et gratia concessa per dominum Regem Bossine domino Zorre |5| de Bochsa eius prothovestiario, que[4] povelia portata fuit et presentata dicto domino |6| rectori et eius Minori consilio per Radoslavum Semchovich hominem dicti regis et |7| habita pro autentica.

|8| + **Ва име ѡтца и с(и)на и с(ве)тога д(ȣ)ха аминь. Стефань Дабиша м(и)л(о)стию б(о)жиѡм(ь) |9| крал(ь) Срьблѥм(м), Босни, Приморию, Хльм(ь)сци земли, Дольним(ь) Краѥм(ь), Западним(ь) |10| странам(ь), Ȣсорѣ, Сѡли и Подрѣнию. Да ѥ вид[и]мо всакомȣ чловѣкȣ комȣ се |11| подоба да егда г[оспо]дь бѡгь милосрьдно приниче сь вишнихь высоть своѥгѡ |12| б(о)жс(ь)ства и прѣзрѣ на ме своѥгѡ раба и ȣчини ме наслѣдника вь землꙗх родитель |13| и прародитель наших. По прѣставлѥни привисокаго г[оспо]д[и]на бр[а]та нашего |14| старьшаго г[оспо]д[и]на Стефана Тврьтка исьпралꙗѥ правила вь б[о]годарованьних(ь) ми |15| землꙗхь паче же дѣле власти и прѣмаѥ достоине ѡд(ь) них(ь) разлоге. И бȣдȣкю ми |16| вь пльни дрьжави згора р(е)чених(ь) земаль и тагда приде прѣдь кралѥвьством(ь) ми вьзлюблѥни и срьдчни |17| паче же вѣрьни слȣга кралѥвьства ми г[оспо]д[и]нь Жоре Дȣбровьчанинь нашь протовистиꙉарь |18| и мѡли срьдчно и ȣмилѥно како да би смо ѡд нѥга прѣм(и)ли разлоге ѡд нѥгове власти |19| протовистиꙉарѣне и паки що ѥ дрьжль ц(а)рине и коморе за р(е)ченога бр[а]та нашегѡ Стефана |20| Тврьтка али сȣ коѥ ине кȣпьнѥ биле а или[5] с нами али сь р(е)ченим(ь) кралѥм(ь) Тврьткѡм(ь) |21| и миі видѣвьше нѥга вѣрьнȣ слȣжьбȣ и смисьливьше нѥгове подобне прошнѥ и молбе |22| свѣтѡм(ь) кралѥвьства ми властель кои тьда бѣхȣ вь двори кралѥвьства ми кои сȣ |23| здола писани сьтворѣ м(и)л(о)сть кралѥвьство ми и сь б(о)голюбимѡм(ь) госпоиом(ь) б[о]годарова|24|ньнѡм(ь)**

[*] Редакција издања и превода: И. Шпадијер, Т. Суботин-Голубовић и С. Ћирковић.

[4] Иза que налази се прецртано: porra.

[5] **ине** погрешно чита М. Пуцић, *Споменици српски* II, 39.

ми кралицѡм(ь) кѵр(ь) Єлѣнѡм(ь) р(е)ченомꙋ протовистиꙗрꙋ рекосмо мꙋ прѣм[и]ти разлогь |25| и прѣда намь вась кꙋпьно пльнь и ѡбилат разлогь ѡд всега щ҆о ѥ ꙋ р(е)ченога кралꙗ |26| Тврьтка дрьжаль коѥ годи ц(а)рине кꙋплѥ и комѡре и паки тако ѥ щ҆о ѥ ꙋ нась |27| дрьжль комѡре и ц(а)рине и нашꙋ кꙋкю до данашнѥга Михѡлꙗ д(ь)не ѡд всега намь |28| прѣда прави пльни и ѡбилать ѡбои кꙋпно разлогь како прави и вѣрьни слꙋга |29| прѣдь кралѥвьства ми властели и властеличики и мıı видевьше нѥгове р(е)чене |30| разлоге и истиньне и праве прѣмисмо ѥ како ѥ достоино за право и за пльно ничим(ь)ре |31| не щ҆рьбе ни прѣрочьне ни ꙋзрѡчьне и зато сѣми нашими листьми р(е)ченога прото|32|вистиꙗра ѡд всега ѡсвобаѣмо и ѡсвободисмо и нѥговꙋ детьцꙋ викꙋ вѣкома |33| и паки видевьше тꙋи нѥговꙋ вѣрьность ꙋчинисмо мꙋ на властитꙋ м(и)л(о)сть кралѥвь|34|ства ми и таки ш ним(ь) ꙋвѣть ꙋчинисмо да щ҆о гѡд е ѡд селꙋ ꙋ нашои кꙋки ѡпралꙗ |35| али коѥ ц(а)рине и комѡре дрьжаль напрѣда али щ҆о ѥ прѣгѥ дрьжль да га ѡд тога нитькѡр(ь) |36| не има питати нѣднога разлога ꙋ Дꙋбровникꙋ ни звати изь Дꙋбровника на разлогь |37| ни нѥга ни нѥгѡвꙋ дѣтьцоу ꙋ вѣки нѣ мıı ни нашь послѣдни ни кто иноплеменьник(ь) |38| ере га ꙋ всем(ь) ѡслободисмо и благословисмо за нѥгѡвꙋ вѣрнꙋ слꙋжьбꙋ нѥга и нѥгѡвꙋ |39| дѣцꙋ ꙋ свѣдочьство наших(ь) властель бана Иваниша, воѥводе Хрьвоꙗ, тепачиѥ |40| Баталꙗ, кнеза Прибоѣ, кнеза Доброслава, Юрьꙗ Стѣпаникꙗ, Юрьꙗ Радивоѥвикꙗ, |41| Икоча воѥводе, Петра Павловикꙗ. Тко л(и) би више писаньно исьхраниль али прѣтвориль |42| да нѣма ѡчьстѣ мею праведници вь д(ь)нь сꙋдни писа Ѳомашь логѡфеть по заповѣди |43| кралѥвьства ми м(и)с(е)ца[6] секьтембриꙗ вь .к҃ ѳ҃. д(ь)нь ѡд рожества Хрѣстова лѣть ·ч҃·т҃·ҁ҃·г҃· лѣта.

|44| И Рꙋско с(и)нь мещ҆ра Кристофала лѣкара л⟨ог⟩ѡфеть[7] дꙋбровьчки писах се врьхꙋ писано |45| ко донесе Радославь Шемько-

[6] О рашчитавању скраћенице за месец, видети: А. Фостиков, *Четири писма босанског краља Стефана Дабише Дубровачкој општини*, у овој свесци, нап. бр. 4.

[7] Услед оштећења данас се уопште не види *о*, док је од слова *г* видљива само усправна црта. Читање ова два слова доносимо према М. Пуцић, *Споменици српски* II, 40, и Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 178.

викь ѡд г[оспо]д[и]на кралꙗ босаньского а по заповѣди г[оспо]д[и]на кнеза |46| Павла Г8ньд8ликꙗ и нѥгѡва изебраногa вѣкꙗ.

Превод повеље

Последњег дана октобра, 1393. Овде испод следи по заповести господина ректора, сер Павла Гундулића и његовог Малог већа, од Руска, словенског скрибана, повеља која следи заведена је на словенском како је и написана и милост дата господина краља Босне господину Жори Бокшићу, његовом протовестијару. Повељу је донео и предао споменутом господину ректору и његовом Малом већу Радослав Шемковић, човек споменутог краља, која је и аутентична.

У име Оца, Сина и Светога духа, амин. Стефан Дабиша, божијом милошћу краљ Србима, Босне, Приморја, Хумске земље, Доњих Краја, Западних страна, Усоре, Соли и Подриња да је знано сваком човеку коме приличи, да када господин Бог милосрдно гледа са узвишених висина свога божанства и погледа на мене, раба свога, и учини ме наследником у земљи родитеља и прародитеља наших по смрти превисоког господина старијег брата нашег, господина Стефана Тврткa и одржавао поредак у богодарованим ми земљама делећи још и власти и преузимајући достојне од њих рачуне. Будући ми у целокупној држави горе споменутих земаља, и тада ми приђе, пред краљевство ми веома љубљени и срдачни, штавише верни слуга краљевства ми, господин Жоре Дубровчанин, наш протовестијар и замоли срдачно и покорно да од њега примимо рачун о његовој власти протовестијарској и опет што је држао царине и коморе за споменутог брата нашега, Стефана Твртка, или које су друге заједно биле или са нама или са споменутим краљем Твртком. И ми видевши његову верну службу и разумевши његова ваљана мољења и молбе светом краљевству ми, са властелом, која је тада била у двору краљевства ми, која је доле потписана, учини милост краљевство ми са богољубљимом госпођом, богодарованом ми краљицом, кир Јеленом споменутом протовестијару. Рекосмо му да примамо рачун и он нам предаде све укупно пун и обиман рачун за све што је држао за споменутога краља Твртка, које год царине укупно и коморе, и исто тако што је за нас држао, коморе и царине и нашу кућу до данашњег Михољдана, од свега нам преда исправан пун и обиман свеукупан рачун, као прави и верни слуга пред краљевством ми. Властела и властеличићи и ми, видевши његове споменуте рачуне истините и тачне, примисмо их како је и достојно и право у целини без штете пророчне

или узрочне.[8] И зато овамо нашим повељама споменутог протовестијара од свега ослобађамо и ослободисмо и његову децу за век и векова. И пошто увидесмо такву његову верност учинисмо му властитом милошћу краљевства ми и такав са њим уговор учинисмо да што год од сада у нашој кући управља или које царине и коморе држао убудуће, или што је раније држао, да зато нико не тражи да полаже рачун у Дубровнику или да га зову из Дубровника због рачуна, ни њега ни његову децу за увек, ни ми ни наш последњи, ни који иноплеменик, јер га у свему ослободисмо и благословисмо за његову верну службу, и њега и његову децу. Сведоџба наше властеле бана Иваниша, војводе Хрвоја, тепчије Батала, кнеза Прибоја, кнеза Доброслава, Ђурђа Стјепанића, Ђурђа Радивојевића, Икоча војводе, Петра Павловића. Ко ли више написано исхрани[9] или погази да нема удела међу праведницима на судњи дан. Писа Томаш логотет, по заповеди краљевства ми, месеца септембра, двадесет деветог дана, 1393. године од рођења Христовог.

Ја, Руско, логотет дубровачки, син мештра лекара Кристофала, преписах све писано од почетка, што је донео Радослав Шемковић од господина краља босанског, по заповеди господина кнеза Павла Гундулића и његовог изабраног већа.

II Писмо краља Стефана Дабише Дубровачкој општини о разрешењу рачуна протовестијара Жоре Бокшића

1393, октобар 15.

Опис и ранија издања

Писмо краља Стефана Дабише Дубровнику сачувано је у оригиналу. Данас се чува у Државном архиву Дубровника.[10] Према опису који је дао Г. Чремошник, писмо је исписао логотет Томаш Лужац, који је написао и разрешницу Жори. Било је запечаћено црвеним воском наливеним на крајеве трака, на који је притиснут типар средњег Дабишиног печата промера 3 цм. Споља, испод адресе, налази се каснији запис дубровачког канцелара Руска. Истим печатом осим овог документа

[8] Изрази *преречне* и *узрочне* нису познати из других реченица и контекста и стога није познато њихово значење.

[9] Није познато тачно значење, али према контексту је јасно да је нешто негативно као и израз *погази*.

[10] Према Љ. Стојановићу оригинал се чува у Дубровнику у књизи Diversa Cancellariae за 1391. годину – Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 179. На приложеној фотографији документа виде се следеће ознаке 23 1393 D.C. 30.

краља Дабише, од 15. октобра 1393, била су запечаћена још три акта истог краља, повеља о потврди привилегија Дубровчанима од 17. јула 1392. и два писма Општини у вези са дохоцима, једно од пре 21. августа 1392. и једно од 18. фебруара 1393.[11]

М. Пуцић, *Споменици српски* II, 36–37, бр. 49; К. Јиречек, *Споменици српски*, 102, бр. 49; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 179, бр. 184.

Издање овог документа приређено је на основу фотографије писма краља Дабише из Архива Историјског института у Београду.[12]

Текст писма[*]

+ Крал(ѥ)вьства ми почтеним ь и любовним(ь) прѣꙗтелѥм(ь) кнезȣ и властелем(ь) и ѡпьћьини гр[а]да |2| Дȣбровника даемо вамь видити по сихь наших листих ћ крал(ь) Стефань Дабиша с моими |3| властели прѣмисмо разьлогь ѡд нашега слȣге а вашега гражданина г[оспо]д[и]на протовистиꙗр(а) |4| Жорете ѡд всих варинь комор(ь) кȣпаль що е дрьжаль за г[оспо]д[и]на брата ми старьшаго крал(а) |5| Стефана Тврьтка. И паки що е ȣ нась дрьжаль кȣћю нашȣ и царине и коморе и |6| ине кȣпьне ѡдавсега прѣмисмо прави пльни и ѡбилати разьлогь ѡбое кȣпан(ь). |7| И видивьше тȣ неговȣ слȣжьбȣ и вирȣ ȣчинисмо мȣ повелю свободьнȣ и под |8| ȣвить милость под нашȣ висȣћю печать. И зато молимо вась како приꙗтелѥ |9| што посласмо р[е]ченȣ повелю по нашемь члов(ѣ)кȣ по Радосавȣ Шемьковићю прѣмивь|10|⟨ше ю⟩[13] изьпишите ю ȣ ваших статȣтихь закономь вашимь а изьписавьше прѣда|11|дите ю вь домь р[е]ченога пр[о]товистиꙗра.

---

[11] К. Јиречек, *Споменици српски*, 102, бр. 49; G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka* II, GZM n. s. IV–V (1949–1950), 144–145 бр. 30; P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 33, T. VII бр. 11; ССА 6 (2007) 175–176 (С. Рудић); А. Фостиков, *Четири писма босанског краља Стефана Дабише Дубровачкој општини о босанским дохотцима*, писма бр. II и III. Овај печат користила је и његова жена и наследница на престолу, краљица Јелена Груба (видети А. Фостиков, *исто*).

[12] Збирка фотографија коју је снимио В. Мошин, бр. 44.

[*] Редакција издања и превода: И. Шпадијер, Т. Суботин-Голубовић и С. Ћирковић.

[13] **ше ю** читају М. Пуцић, *Споменици српски* II, 37, и Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 179. Данас се на фотографији види само део од слова **ш** и слова **ю.**

|12| + **писано вь дворѣ крал(ѥ)вьства ми**
|13| **м[и]сица окьтȣбра :є҃ ї҃: д(ь)нь.**

Спољa: + **Кралвь(с)тва ми почтеним(ь) и любовним(ь) прѣꙗтелѥм кнезȣ властелем и ѡпьѣьини град Дȣбровн(и)ка**

Ниже на адресном пољу: **Примиχ на .л҃ а҃. днь мѣсеца ѡкьтȣвриꙗ по Радославȣ Шемьковикю.**[14]

Превод писма

Од краљевства ми поштованим и љубљеним пријатељима: кнезу и властели и Општини града Дубровника, дајемо вам да видите овим нашим писмом да смо ја, краљ Стефан Дабиша и моја властела примили рачун од нашег слуге, а вашег грађанина, господина протовестијара Жорете, од свих царина и комора скупа што је држао за господина брата ми старијег краља Стефана Твртка. И исто тако за (оно) што је за нас држао: нашу кућу и царине и комору и од свега тога примили смо исправан, пун и исцрпан рачун укупно за обоје. И увидевши такву његову службу и веру, учинили смо му повељу слободну и под обећањем милост под нашим висећим печатом. И зато молимо вас, као пријатеље, да поменуту повељу, коју смо послали по нашем човеку, Радославу Шемковићу, по примању препишете према вашем закону у статуте, а исписавши је да је предате у дом споменутог протовестијара.

Писано у двору краљевства ми, месеца октобра на 15-ти дан.

Споља: Од краљевства ми поштованим и љубљеним пријатељима: кнезу, властели и Општини Дубровника.

Ниже: Примљено на 31. дан месеца октобра по Радославу Шемковићу.

Дипломатичке одлике

(I) Повеља краља Дабише Жори Бокшићу написана свечаним стилом, по много чему посебна, почиње коришћењем обе инвокације, као што се то често чинило у Дубровнику, али изгледа да није било необично ни у Босни, симболичке и вербалне, од којих је за ову последњу,

[14] Спољни адрес и запис о датуму приспећа доносимо према М. Пуцић, *Споменици српски* II, 36, и Љ. Стојановић, *Повеље и писма*, I–1, 179. У заградама су дате разлике у њиховом читању.

узета она из старог босанског формулара, пореклом из Византије.[15] Одмах у наставку налази се пуна интитулација краља Дабише, која је изгледа остала у употреби до краја његове владавине,[16] на коју се надовезује нешто шира промулгација, која се у том облику јавља и у дубровачким документима.[17] Након промулгације долази део повеље, који би се могао назвати експозицијом, у коју је уметнута интервенција, али чији почетак се заправо састоји од дела који можемо условно назвати аренгом на који се наставља интервенција, којој следи права експозиција. Тај део текста у коме се приповеда о доласку Дабише на власт, након смрти његовог претходника, у појединим сегментима изгледа као скраћена верзија аренге у повељи краља Дабише о потврди повластица Дубровнику, од 17. јула 1392,[18] у којој су остали делови о Богу са небеса, који је погледао на земљу и учинио Дабишу новим праведним владаром.[19] Како је обе ове повеље писао логотет Томаш Лужац,[20] можда му је баш ова од 17. јула послужила као један од узора, па је тако из ње преписао и поједине делове аренге. Саму интервенцију Станоје Станојевић убраја у ретко сачуване примере, у којима је дестинатар предузима сам за себе лично.[21] Након прилично опширне експозиције богате историјским чињеницама и одлуке о разрешењу рачуна у диспозицији, долази листа од девет сведока,[22] а затим и кратка санкција, коју

---

[15] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 90 (1912) 78, 86–87, 91.

[16] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 92 (1913) 126; ССА 4 (2005) 178 (С. Рудић); ССА 5 (2006) 163 (исти). Као део интитулације јавља се и име Стефан – D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti. Sveta kruna ugarska i Sveta kruna bosanska* 1387–1463, Zagreb – Sarajevo 2006, 452–453.

[17] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 94 (1914) 237.

[18] ССА 6 (2007) 174 (С. Рудић).

[19] Мотив Бога који је сишао на земљу са небеса да прогласи новог владара за свог посланика у краљевству уобичајан је за аренге – С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 94 (1914) 213–214, 225. Мотив владара који дели правду јавља се у босанским повељама у време краља Твртка I. Према С. Станојевићу спада у експозицију – С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 96 (1920) 45.

[20] ССА 6 (2007) 172–173, 181–182 (С. Рудић). Видети и напред.

[21] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 96 (1920) 10.

[22] У листи сведока налазе се један поред другог бан Иваниш Хорват, присталица напуљског краља и војвода Хрвоје, од недавно присталица краља Жигмунда – С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 173. Сам број сведока говори о свечаности и значају саме разрешнице. Док је овде набројано њих девет, скоро све тада познате личности или њихови заступници, у разрешници Драгоју Гучетићу наводе се свега четири ручника и сведока и то све особе из ближе краљеве

чини анатема, која садржи осим уобичајног израза потворити[23] и глагол исхранити[24] којом се истиче да ће кривце стићи казна на судњи дан.[25] На крају се налазе и име писара повеље, логотета Томаша, као и наредба да се повеља запише.

За разлику од свечане повеље Жори, пропратно писмо Дубровнику **(II)** почиње само симболичком инвокацијом на коју се наставља кратка интитулација, на коју се надовезују промулгација, а затим и сажета експозиција у којој је дат скраћен опис догађаја из експозиције разрешнице Жори. И кратка диспозиција такође је суштина из диспозиције разрешнице. Уместо списка сведока који се наводе у главном делу разрешнице, овде се при крају налази короборација, у којој је истакнуто да је на повељу ударен *наш висећи печат*, односно средњи типар краља Дабише.[26] Повељу Дубровнику Дабиша завршава молбом Дубровнику, да се разрешница Жори, коју је послао након њене регистрације, преда у његов дом.

Датум (I). Повеља је датирана само датумом, приликом чијег навођења је коришћена стандардна процедура, па су тако дан и година исписани цифрама – словима глагољице у складу са њиховом бројном вредношћу, при чему је за вредност 90 у одређивању искоришћено грчко слово копа (ϙ),[27] а месец је наведен словима. Иако није наведено место издавања у оквиру датума, сматрамо да је у питању Сутјеска, где је у то време вероватно Дабиша боравио. Како сазнајемо из експозиције до интервенције Жоре дошло је у *двору краљевства ми* (I, 22), који краљ наводи као место издања у оквиру датума свог другог акта (II, 12).[28]

околине, као и у другој исправи разрешници Драгоју од истог дана, у којој се набрајају њих петорица – Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 170–171; М. Благојевић, *Државна управа*, 148–150. О сведоцима видети под *Просопографски подаци*.

[23] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 100 (1922) 10, 13–14, 17, 32–35

[24] Облик овог глагола јавља се у појединим дубровачким повељама из каснијег времена, у периоду од 1429. до 1454. године – С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 100 (1922) 9–10. Видети и нап. бр. 9.

[25] Овакав мотив у санкцији налази се и у повељама српске канцеларије. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 100 (1922) 43–44.

[26] О печату видети напред, под описом документа бр. II.

[27] А. Фостиков, *Повеља краљице Јелене кнезу и општини дубровачкој о укидању царина у Маслинама и Сланом*, ССА 5 (2006) 182, нап. 33.

[28] А. Фостиков, *Четири писма босанског краља Стефана*, видети писмо бр. IV, као и о датуму истог под *Дипломатичке одлике*. О двору у Босни: С. Ћирковић, *Двор и култура у босанској држави*, Работници, војници, духовници, Београд 1997, 435–445.

Датум (II). Повеља је датирана местом и непотпуним датумом, у коме се наводе само дан и месец, исписани као и у претходном случају – дан словима глагољице у складу са њиховом бројном вредношћу, а месец словима. Годину издања не доноси ни додатни запис дубровачке канцеларије. Ипак, исти запис бележи као датум примања 31. октобар, а као доносиоца писма истог Радослава Шемковића, који је истог дана 1393, како сазнајемо из латинског записа (I) донео и разрешницу Жори. Као место издања наведен је двор *краљевства ми*, односно Сутјеска.[29]

На крају, остало је још да се укаже да су ова два акта специфична по свом утицају на старију историографију, која је на основу истих донела поједине закључке, како о сродству краља Дабише са краљем Твртком,[30] тако и о наглом опадању централне власти и дезинтеграцији босанског краљевства још у време краља Дабише.[31]

Просопографски подаци

Како је већи број личности добро познат па и више пута помињан у претходним бројевима ССА, при чему је давана и литература, овде није посебно обрађен, већ је у таквим случајевима упућено на раније бројеве.

---

[29] Видети изнад под *Датум* (I).

[30] Ово су два једина акта краља Дабише у којима Твртка назива својим старијим братом. О томе, као и о разним комбинацијама о сродничким односима ова два владара видети: С. Ћирковић, *Историја*, 170; Đ. Tošić, *Bosanska država u vrijeme vladavine kralja Dabiše*, 16–20, Библиотека одељења за историју на Филозофском факултету у Београду, магистарска теза у рукопису IS MR 264; С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише кћерци Стани*, ССА 4 (2005) 180, нап. 15. О значењу назива брат: *Лексикон српског средњег века*, Београд, 1999, 63 (Р. Михаљчић); М. Благојевић, *Сродствена терминологија и друштвена хијерархија у средњовековној Србији*, Зборник Етнографског Музеја у Београду (2001) 115–124.

[31] Спомињање милости коју је Дабиша учинио са властелом протовестијару Жори, као чињеницу о примању рачуна истог заједно са властелом, Михаило Динић је сматрао једним од доказа за нагло срозавање централне власти одмах после смрти Твртка I – М. Динић, *Државни сабор средњевековне Босне,* Из српске историје средњега века, Београд 2003, 247 (први пут објављено 1955). Ипак, како је то С. Ћирковић показао, до таквог слабљења централне власти, као и до заснивања посебних феудалних области дошло је тек крајем прве деценије XV века – С. Ћирковић, *Русашка господа. Босански великаши на путу еманципације*, Работници, војници, духовници, 312–316. Стога овакав помен тада присутне властеле у двору која се јавља и у улози сведока пре говори о свечаности и значају саме разрешнице. Видети напред, нап. бр. 22. Није познато из којег разлога се сва ова властела налазила на двору краља Дабише у то време.

Ser Paulus de Gondulla, **Павле Гундулић**, *143* (страна), 2 (ред у издању); *145*, 61 – члан чувене и једне од најугледнијих породица дубровачког патрицијата, син Жива Павла Гундулића. Спомиње се у изворима у периоду од 1372. до 1416. Током тог периода често је послом боравио у Венецији, а од децембра 1387. налази се на функцији кнеза редовно из године у годину. Бавио се извозом олова и бакра, а трговао је и кожом, крзном и тканинама.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 272–276.

Ruschus, Руско, *143*, 3; *144*, 58 – позната личност, Руско Христофоровић, дубровачки канцелар, видети ССА 4 (2005) 205 (А. Фостиков)

Rex Bossine, rex, краљ босански, *143*, 4, 7; 145, 60 – односи се на краља Стефана Дабишу.

Жоре Дубровчанин, Zorre de Bochsa, *143*, 5, 21; *147*, 5 – протовестијар Жоре Бокшић, видети: А. Фостиков, *Четири писма босанског краља Стефана Дабише Дубровачкој општини*, у овој свесци.

Radoslavus Semchovich, Радослав Шемковић, *143*, 6–7; *144*, 59; *147*, 12; *148*, 21 – припадник породице Семковића, видети ССА 5 (2006) 166 (С. Рудић)

Бан Иваниш, *144*, 51 – Иваниш Хорват (умро 1394), мачвански бан 1376–1381, брат загребачког бискупа Павла Хорвата и присталица напуљског краља. Средином 1391. краљ Ладислав га је именовао за свог главног намесника у Угарској. Био је у добрим односима са краљем Твртком I. Са краљем Дабишом одржавао је такође добре односе бар до издавања ове повеље. До разлаза међу њима дошло је пре почетка јуна 1394, када су већ били у отвореном непријатељству. Ову ситуацију искористио је краљ Жигмунд да истисне Хорвате из њиховог упоришта у Добору, након чега су и заробљени, вероватно другом половином јуна 1394, а затим је бан Иваниш и погубљен.

Литература: F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, Zagreb 1902, 36–101; С. Ћирковић, *О „Ђаковачком уговору“*, ИГ 1–4 (1962) 3–10; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*; P. Engel, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary* 895–1526, London – New York 2001, 195–202; J. Мргић-Радојчић, *Доњи краји. Крајина средњовековне Босне*, Београд 2002, 73–74, 80–81; D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti. Sveta kruna ugarska i Sveta kruna bosanska* 1387–1463, Zagreb – Sarajevo 2006, 40–76.

Војвода Хрвоје, *144*, 51–52 – војвода Хрвоје Вукчић Хрватинић, видети: ССА I (2002) 122 (Р. Михаљчић); ССА 2 (2003) 190 (А. Фостиков); ССА 6 (2007) 177 (С. Рудић).

Тепчија Батало, *144*, 52 – Батало Шантић, зет Хрвоја Вукчића, видети ССА 4 (2005) 184–185 (С. Рудић).

Кнез Прибоје, *144*, 52 – кнез Прибоје Масновић, ССА 1 (2002) 123 (Р. Михаљчић); ССА 4 (2005) 184 (С. Рудић); ССА 5 (2006) 166–167 (С. Рудић).

Кнез Доброслав, *144*, 52 – Добросав Дивошевић, видети ССА 1 (2002) 123 (Р. Михаљчић); ССА 6 (2007) 178–179 (С. Рудић).

Ђурађ (Јурај) Стјепанић, *144*, 52–53 – под овим именом није познат из других извора. Под варијантом овог имена познат је Гргур Стјепанић, велики кнез, вероватно брат Хрватина Стјепанића, родоначелника Хрватинића, који се спомиње 1329/1330, и 1357. Како је у питању велики хронолошки размак вероватно да није иста личност у питању. О Гргуру Стјепанићу видети: ССА 3 (2004) 27, 29 (Ј. Мргић-Радојчић).

Ђурађ (Јурај) Радивојевић, *144*, 53 – босански властелин и зет краља Дабише и краљице Јелене (средина XIV века – после 1409). Видети: ССА 3 (2004) 135 (А. Фостиков); ССА 4 (2005) 182–183 (С. Рудић); ССА 5 (2006) 169 (С. Рудић); *Српски биографски речник* III, Нови Сад 2007, 612–622 (А. Фостиков).

Војвода Икач, *144*, 53 – Икач је био пореклом славонски племић, син Иктора, који је имао поседе у Орљави и Провчи у Пожешкој жупанији. Припадао је присталицама и сарадницима породице Хорвата, старих противника краља Жигмунда. Према мишљењу С. Ћирковића за босанског краља прогласио се 1396. године после битке код Никопоља. Исте године убиле су га Жигмундове присталице.

Литература: С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 176, нап. 4.

Петар Павловић, *144*, 53 – босански кнез и војвода Петар Павловић. Након смрти оца, Павла Раденовића, 1415. преузео је вођство у породици. Погинуо је 1420. у борби са Турцима. Појава Петра Павловића у овом документу изазвала је дилеме у новијој историографији у вези са његовом идентификацијом, па тако Е. Куртовић сматра да је овде у питању неки други Петар Павловић, пошто је немогуће да је још тада носио титулу војводе. Међутим, титула војводе у овом документу односи се на Икача. На овај податак скренуо ми је пажњу професор Сима Ћирковић, на чему му се захваљујем.

Литература: Đ. Tošić, *Vojvoda Petar Pavlović. Prilog istoriji Bosne početkom XV vijeka*, JIČ 1–2 (2001) 35–46; С. Рудић, *Властела Илирског грбовника*, Београд 2006 (према регистру); E. Kurtović, *Dileme oko titule vojvode u srednjovjekovnoj Bosni*, Godišnjak ANUBiH knj. 36, Centar za Balkanološka istraživanja knj. 34, Sarajevo 2007, 243–261.

Логотет Томаш, *144*, 55 – Томаш Лушац, видети: ССА 4 (2005) 188–189 (С. Рудић).

Мештар и лекар Кристофал, *144*, 58 – отац Руска Христифоревића, видети изнад.

Установе и важнији појмови

У претходним бројевима *Старог српског архива* већ су објашњавани појмови ***dominus, господин, госпођа***, passim (ССА 1–3, 5, 6, према регистрима); ***протовестијар***, ***власт протовестијарна***, *143*, 5, 21, 23; *144*, 41; *147*, 5, 14 (ССА 1, 3, 5); ***слуга***, *143*, 20; *144*, 37; *147*, 4 (ССА 3–5); ***кнез***, *144*, 52 (ССА 1–6); ***кнез у Дубровнику***, *143*, 26; *145*, 61; *147*, 1 (ССА 1, 2); ***властела у Дубровнику***, *147*, 2 (ССА 2); ***Мало Веће***, ***Изабрано веће***, ***Consilium minor***, *143*, 2, 6; *145*, 61 (ССА 1, 6); ***повеља***, ***pove(g)lia***, *143*, 4, 5; *147*, 12 (ССА 1–5); ***gratia***, *143*, 4 (ССА 1, 6); ***човек***, *143*, 7; *147*, 12 (ССА 5); ***брат, старији брат***, *143*, 15; *147*, 6 (ССА 1 ,6); ***разлог***, *143*, 18, 23; *144*, 32, 33, 37, 38, 47; *147*, 4, 9 (ССА 4); ***царина***, *143*, 24; *144*, 34, 35, 45; *147*, 7 (ССА 4, 5); ***комора***, *143*, 24; *144*, 34, 35, 45; *147*, 8 (ССА 3); ***верна служба***, *143*, 26; *144*, 50 (ССА 1–6); ***властела***, *143*, 28; *144*, 37, 51; *147*, 4 (ССА 1–6); ***милост***, *143*, 29; *144*, 43; *147*, 10 (ССА 1–6); ***кућа***, *144*, 35, 45; *147*, 7 (ССА 6); ***властеличићи***, *144*, 38 (ССА 4, 5); ***лист***, *144*, 41; *147*, 3 (ССА 3); ***бан у Босни***, *144*, 51 (ССА 5, 6); ***војвода***, *144*, 51, 53 (ССА 1–6); ***тепчија***, *144*, 52 (ССА 1–5); ***логотет***, *144*, 55–56 (ССА 1–6); ***вера***, *147*, 9 (ССА 1, 2, 3).

Scribanus sclavicus, *143*, 3 – један од назив за шефа српске канцеларије у Дубровнику.

Литература: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 106 (1923) 56–57.

Грађанин, *147*, 4 – назив за становника града, који се највише користио за житеље приморских градова, тако да обухвата све социјалне категорије.

Литература: *ЛССВ*, 126–127 (С. Ћирковић)

Служба, *147*, 9 – скуп свих обавеза које је владар или обласни господар захтевао и очекивао од непосредно потчињених поданика. Често се јавља у изразима са:, *почтена*, *права*, *добра*.

Литература: *ЛССВ*, 676–678 (Ђ. Бубало)

Повеља слободна, *147,* 10 – Помен овог термина сачуван је у свега четири докумената. Према писму бана Твртка Дубровачкој општини од 20. септембра 1355, подразумевао је два засебна документа о истом питању, од којих је, судећи по начину печаћења, један био важнији и свечанији.

Извори и литература: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 72, 170, 179, 205; Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 161 (1934) 6, 13.

Статути, *147,* 13 – Овде је реч о општинским књигама. Видети нап. бр. 1. О појму статут: *ЛССВ,* 702–703 (Ж. Бујуклић)

Ваш закон, *147,* 13 – Овде је реч о дубровачком закону из 1341. године, видети нап. бр. 1. О појму закон: *ЛССВ*, 205–206 (С. Шаркић).

Стари српски архив, књ. 7, стр. 157–161

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.16)"1395"
УДК 091=163.41(497.5)"1395"

Срђан Рудић

ПОВЕЉА РАДИЧА И СТЕФАНА ЦРНОЈЕВИЋА ДУБРОВНИКУ

1395. године

Радич и Стефан Црнојевић издали су 1395. године повељу којом обећавају Дубровчанима пријатељство и слободу трговине на територији којом владају.

Radič et Stefan Crnojević délivrent en 1395 une charte dans laquelle ils font état de leurs sentiments amicaux envers les Ragusains et leur garantissent le libre commerce sur leur territoire.

Опис повеље

Повеља Радича и Стефана Црнојевића Дубровчанима сачувана је у оригиналу и данас се налази у Државном архиву у Дубровнику. Текст повеље записан је плавим мастилом на хартији димензија 21,2 x 29,7 см, при чему горњи руб износи 2 цм. Повеља има осам редова и писана је канцеларијским брзописом. Опис повеље и њену морфолошку анализу урадио је Божидар Шекуларац.[1] Повеља је оверена малим воштаним печатом који је налепљен на хартију.

На основу снимка се види да је повеља по ширини пресавијена на три једнака дела, док је изгледа по дужини била пресавијена на пет неједнаких делова. На полеђини се налази и запис: *povelia*[2] *de Radiç Çernoieuich e de li soi fradeli.*

Ранија издања

Повеља је до сада доживела неколико издања. Како је текст сразмерно кратак и углавном читко исписан није задавао веће тешкоће досадашњим приређивачима. Прво издање ове повеље објављено је још

[1] Б. Шекуларац, *Дукљанско-зетске повеље*, Титоград 1987, 180–182; Морфолошке особености брзописа XIV века погледати у: П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, Београд 1987, 118–125.

[2] На овом месту повеља је оштећена тако да се не види шесто слово речи *povelia*. Реч прочитана према издању F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 567.

1840. године под именом Павла Карано-Тртковића. Повеља је углавном добро прочитана и једина значајнија грешка налази се у првом реду где је реч **Црьѥноѥвики** прочитао као **Чрьѥноѥвики**. Приређивач је, по обичају, поједине речи писао заједно, без раздвајања (на пример: **дасмонихь** уместо **да смо нихь**, **идаихь** уместо **и да ихь**, **иданепристанемо** уместо **и да не пристанемо** итд). Следећа издања повеље приредили су у својим збиркама Франц Миклошич (1868), који је погрешно сматрао да је написана на пергаменту, Стојан Новаковић (1912) и Љубомир Стојановић (1929). Новаковић се у свом издању определио за другачија графичка решења, тако да је за разлику од осталих приређивача користио **о** уместо **ѡ**, **шт** уместо **щ** и **оу** уместо **ꙋ**. Транскрибовани текст повеље објавио је 1941. године Душан Вуксан. Последње издање ове повеље приредио је Божидар Шекуларац који је изоставио речи **и всакоимꙋ** у трећем реду. У издањима Стојана Новаковића и Душана Вуксана изостављен је крст на почетку повеље.

П. Карано-Твртковић, *Србскіи Споменицы*, Београд 1840, 74; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 566–567; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 211; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 243–244; Д. Вуксан, *Архивска грађа за историју Црне Горе (с краја XIV до краја XV вијека)*, Записи 25 (1941) 239; Б. Шекуларац, *Дукљанско-зетске повеље*, 180–181 (са фотографијом). Фотографија повеље објављена је и у: П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, 353.

Ово издање је приређено на основу снимка из Архива САНУ, Стара збирка, бр. 443, табла 114.

Текст повеље

\+ **Вь име Ѡца и Сина и Светога Дꙋха. Ѡбещава се Радичь и Стѣпань Црьѥноѥвики**[3] **сьвомь братию** |2| **своѥмь славномꙋ градꙋ Дꙋбровникꙋ, кнезꙋ и властеломь дꙋбровчьскимь и лꙋдемь града Дꙋбро**|3|**вника, да смо нихь срьдчини прыꙗтелие и братиꙗ, и да прыꙗмо градꙋ Дꙋбровникꙋ и всакоимꙋ**[4] |4| **дꙋбровчьскꙋмꙋ чловѣкꙋ**

---

[3] На овом месту повеља је оштећена, те је читање дато према издањима Ф. Миклошича и Љ. Стојановића. Код Карано-Твртковића: **Чрьѥноѥвики**

[4] Слово **к** у овој речи није у потпуности написано. **всакоимꙋ** – F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, С. Новаковић, *Законски споменици*; **всакимꙋ** – П. Карано-Твртковић,

на всакомь мѣстѣ, и да ихь бранимо и ѡбароюмо нихь трьгь, кои ходи |5| по нихь земли и гдѣ мороремо(!) досечи, да ходе по наше земли свободно безь забаве, |6| и да не пристанемо никомȣре, тко би ми хотѣль зло ȣчинити, паче, ако ȣвѣмо, тко би ми[5] |7| хотѣль зло ȣчинити, да имь навѣстимо и прѣповѣмо како брати и срьдьчнимь прьıателемь. |8| И се рѣчи затврьдеюмо нашомь печатию.

Превод повеље

У име Оца, Сина и Светог духа. Обавезујемо се Радич и Стефан Црнојевић са свом својом братијом славном граду Дубровнику, кнезу и властели дубровачкој и људима града Дубровника, да смо њихови срдачни пријатељи и браћа, и да преузимамо према граду Дубровнику и сваком дубровачком човеку на сваком месту, да их бранимо и штитимо њихову робу, и који иду по нашој земљи и где можемо досећи, да иду по нашој земљи слободно и без узнемиравања, и да не пристанемо ни уз кога, ко би им хтео зло учинити, већ, ако знамо да им неко хоће учинити зло, да им обзнанимо и помогнемо као браћи и срдачним пријатељима. И ове речи потврђујемо нашим печатом.

Дипломатичка анализа

Повеља браће Црнојевић нема датум настанка. Франц Миклошич је претпоставио да је настала у XIV или XV веку, односно негде на прелазу ова два века. Љубомир Стојановић је био далеко прецизнији и сматрао је да је ова повеља настала пре 1396. године. Временски оквир у којем је повеља браће Црнојевић Дубровнику могла настати са великом сигурношћу се може ограничити на неколико година. Овај акт скоро сигурно није могао настати пре великих освајања која су Црнојевићи остварили 1392. године. За одређивање времена након којег повеља није могла настати пресудни догађај је смрт Радича Црнојевића 25. априла 1396. године.[6] Стога је највероватније да је повеља могла настати само

Србскіи спомeницы, Београд 1840; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, Београд – Ср. Карловци 1929.

[5] **б-и-мь** – F. Miklosich, *Monumenta Serbica*; **би имь** – С. Новаковић, *Законски споменици*; **би-мь** – Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1.

[6] У литератури се могу наћи различити подаци о времену смрти Радича Црнојевића. *Историја Црне Горе* II–2, Титоград 1970, 64 (И. Божић) (25. априла 1396); Д. Спасић – А. Палавестра – Д. Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови српских династија и*

између 1392. године и 25. априла 1396. године. Тачну годину настанка ове повеље – 1395 – утврдио је Божидар Шекуларац који пише да је она по протоколима дубровачких већа за дату годину.[7]

Већ смо истакли да је повеља оверена малим воштаним печатом који је налепљен на хартију. Нажалост, печат је у таквом стању да се ништа не може закључити о његовом изгледу. Треба истаћи да се касније као знамење Црнојевића јавља двоглави крунисани орао. Ово знамење се јавља на Цетињском манастиру, Цетињском октоиху штампаном 1494. године, као и на печату Ивана Црнојевића.[8] Можда би се, уз велику дозу опреза, могло претпоставити да се слична представа налазила и на печату Радича Црнојевића стотинак година раније.

Просопографски подаци

Радич и Стефан Црнојевић, *158* (страна), 1–2 (редови у издању) – Радич, Стефан и Добровој Црнојевић били су синови неког Црноја. Када су Турци 1392. године заробили Ђурђа II Страцимировића, Радич Црнојевић је загосподарио Будвом, запосео Светомихољску метохију (Луштицу, Љешевиће, Превлаку и села на Врмцу) у околини Котора и протерао Дукађине из Љеша. Називао је себе *господарем Зете, Будве, итд*. Млетачко грађанство је добио 30. новембра 1392. године када је његов изасланик у Млецима положио заклетву верности. Млечанима је нудио и Љеш, али су га они узели тек јуна 1393. године од Дукађина, који су у међувремену повратили град. До новог сукоба са Ђурђем II Страцимировићем дошло је 1395. године. Августа месеца дубровачки посланици су ишли код обојице, али уколико им је циљ био да посредују у томе нису успели. Пре почетка новембра Радич и Добровој су заузели Грбаљ и опсели Котор. Радич је погинуо 25. априла 1396. године у сукобу са војском Ђурђа II Страцимировића. Био је ожењен Јеленом, која се након његове погибије удала за Сандаља Хранића. Након смрти Радича Црнојевића његова браћа су потиснута, а у први план су избили њихови рођаци који су се називали Ђурашевићима. Да су били у блиским родбинским везама са Радичем указује чињеница да су се

властеле, Београд 1991, 150, 212 (25. маја 1396); М. Анчић, *Просопографске цртице о Хрватинићима и Косачама, Прилог повијести западног Балкана с краја XIV и почетка XV стољећа*, ИЧ 33 (1986) 44 (јун 1396).

[7] Б. Шекуларац, *Дукљанско-Зетске повеље*, 181.

[8] *Историја Црне Горе* II–2, слика 10; Д. Спасић – А. Палавестра – Д. Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, 210–211.

њихови потомци у XV веку вратили презимену Црнојевић. Нажалост, изворна грађа је доста оскудна тако да се најранија генеалогија Црнојевића-Ђурашевића не може прецизно реконструисати.

Литература: С. Мијушковић, *Неколико података о Радичу Црнојевићу на основу архивске грађе из Државног архива у Котору*, Историјски записи 8 (1925) 309–318; *Историја Црне Горе* II–2, Титоград 1970, 59, 61–65 (И. Божић); Д. Спасић – А. Палавестра – Д. Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд 1991, 209–215.

Стари српски архив, књ. 7, стр. 163–173

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.6)"1399"
УДК 091=163.41"13"

Раде Михаљчић

ПОВЕЉА КРАЉА ОСТОЈЕ КОЈОМ ПОТВРЂУЈЕ РАНИЈЕ ДАРОВНИЦЕ ДУБРОВНИКУ

(1399, фебруар 5)

Почетком 1399. краљ Стефан Остоја издао је три различите исправе Дубровнику. Повељом од 15. јануара 1399. продао је Дубровнику Сланско приморје, а истог дана послао је дијака Стипана Добријевића по Српски доходак у Дубровник. Исправом од 5. фебруара 1399. краљ Остоја потврдио је Дубровачкој општини даровнице својих претходника, посебно се позивајући на исправу краља Стефана Твртка I Котроманића од 10. априла 1378.

Au début de l'année 1399 le roi Stefan Ostoja a délivré trois actes de nature différente destinés à Raguse. Par une charte datée du 15 janvier 1399, il vend à Raguse le littoral de Slano, et le même jour il y dépêche**,** par un second acte**,** le scribe Stipan Dobrijević pour percevoir le "tribut serbe". Enfin, par un troisième acte daté du 5 février 1399, ce même roi confirme les donations faites à la commune de Raguse par ses prédécesseurs, en se référant en particulier à un acte du roi Stefan Tvrtko Ier Kotromanjić du 10 avril 1378.

Настанак исправе

У Дубровачком архиву постоји неколико пратећих података записаних у серији *Reformationes*, који непосредно говоре о настанку ове исправе. Размена посланстава почела је маја 1398. Посланство краља Остоје примљено је у Дубровнику 20. маја, а 10. јуна ишло се у Велико веће pro elligendo ambassiatam nostrorum nobilium ad regem Hostoyam noviter creatum regem Bossine.[1] Посланство је кренуло на пут 30. септембра. Одмах су почели преговори о terra Curille и Chanalle.[2] У Дубровнику се припремала *копија* повеље о земљама које је Општина тражила. Општина је, у ствари, тражила две исправе – једну о продаји Сланског приморја, а другу о потврди ранијих повластица. Зато се 8.

[1] *Reformationes* 31, f. 116'.
[2] *Reformationes* 31, f. 121.

децембра говорило о повељама, а не о повељи.[3] Била је пожељна заклетва краљице о чему сведочи одлука од 21. децембра 1398.[4] Издавање исправа заиста је праћено заклетвом. Рауф и Стефан логотет, посланици краља Остоје (Rauf et Stefano logoffethe, ambassiatoribus regis Bosne) налазили су се у Дубровнику 5. фебруара 1399, када је датована краљева повеља. Њима је понуђена дубровачка заклетва – sacramentum pro parte nostra.[5] Заклетва је уследила 13. фебруара 1399.[6] Иако се Општина залагала да добије краљичину заклетву, њиховим поклисарима је препуштено да се прилагоде ситуацији. Неједнако се поступало у две исправе. У повељи о продаји Сланског приморја од 15. јануара 1399. краљица се не спомиње, а у другој повељи од 5. фебруара 1399. којом се потврђују раније даровнице, Стефан Остоја се заклео *с Богом дарованом ми госпођом краљицом кира Кујавом*. Чину заклетве присуствовала је најугледнија властела.

Опис исправе и ранија издања

Исправа краља Стефана Остоје сачувана је у Хисторијском архиву у Дубровнику као оригинал оверен висећим печатом. Писана је на пергаменту фине израде (51 цм ширине, а 30,9 цм висине на левој и 31,2 цм висине на десној страни). Текст је у 29 редака мајускулом написао дијак Хрватин. На полеђини се налази оновремени запис на староиталијанском језику: Poueglia de re Ostoia, chonfermaçion de tute le altre fatte re Tuertcho e per tuti li altri signori. Следи текст канцелара Никше Звијездића: 1399 a di 5. freuaro. Extrata G. Исправу је преписао Никша Звијездић у зборнику привилегија – Liber privilegiorum, од XIX века

---

[3] Prima pars est de induciando usque ad diem martis proximum super deliberatione in scribendo ambassiatoribus Bossine quod remaneant in Bossina expeditis inde pristavo et pouelijs quas ibi debent habere, *Reformationes* 31, f. 123’. Захваљујем професору С. Ћирковићу који ми је уступио исписе из серије *Reformationes*.

[4] Prima pars est de rescribendo nostris ambassiatoribus quod regina Bossine iuret in confirmationibus poueliarum et franchiciarum quas habemus a dominis Bossine. Прецртано. Secunda pars est de dimittendo in discretione ambassiatoribus iurare dictam reginam si poterunt obtinere et si non poterunt obtinere eius iuramentum sit in eorum libertate omittendi dictum iuramentum. *Reformationes* 31, f. 124’.

[5] *Reformationes* 31, f. 126.

[6] Prima pars est quod Consilium rogatorum iuret istis ambaxiatoribus regis Bosne modo de confermando pouelias antiquas et consuetudines et bonam amiciciam que fuerunt infra (!) nos et regnum et dominus Bosne. *Reformationes* 31, f. 127’.

познат као Codex Ragusinus.[7] Исправа Стефана Остоје према препису Ђорђа Николајевића, српског свештеника у Дубровнику, први пут је објављена у збирци *Србскіи споменицы*, коју је присвојио П. Карано-Твртковић, 112–114, бр. 85. Користећи оригинал исправу су објавили F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 235–237, N° CCXXVI и Љ. Стојановић, *Повеље и писма*, I–1, 424–426, бр. 431. Варијанте преписа Никше Звијездића из зборника Codex Ragusinus, 41а у свом издању наводи Љ. Стојановић. Скраћено издање исправе краља Остоје налази се у збирци Ст. Новаковића, *Законски споменици*, 213–215, N° LXXIII.

Текст исправе[*]

Ва почетакь ѡца, ва испȣнение сина и с(ве)таго д(ȣ)ха, иже ва начетакь небеса дивнимь ȣтврьждениемь ȣтврьди и вьселению своею ѡс|2|снова,[8] за милосрьдь еже[9] милости сниде с небесь на землю чл(овѣ)кобно, и падьшее чловѣче сȣщество прѣстȣплениемь собою ѡбоживь на небеса вазв|3|еде, тимже в(ь)са ѡд(ь) небитиѣ ва битие састалена бѣше, тимже и погибьше ѡвце домȣ издраилева кь истиномȣ пастирȣ и Богȣ в(ь)седрьжителȣ[10] |4| вазвращени бише тѣмже и кȣпатри царьсци по всои веселенои ȣтврьждають се, и красеще се славеть Б(о)га вседрьжитела.

Такожде и аз Сте|5|фань Ѡстоѣ, по милости его божаства краль Срьблемь, Босни и Прѣморию, сподоблень бѣхь кралес(т)вовати ва землахь родитеь и прародитель на|6|шихь, творе правдȣ и испралае правила, чине милости и записаниѣ, вѣрȣ же дае градовомь и владаниѣмь, малимь же и велицимь, всакомȣ же |7| по достоѣнию его, и тако састоѣти ми се кралевствȣ ва мирѣ и слави.

И тогда прѣдоше ва славни дворь кралевства ми ȣ Подьвисоки племенити |8| и мȣдрии мȣжие славнога града Дȣбровника в[л]астеле и поклисарие Жȣнь Жȣрьговиѣь и Михочь Растиѣь с почтеними и

[7] Детаљан опис налази се у раду G. Čremošnika, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, GZM IV–V (1949–1950) 153, 154–156.

[8] ѡссснова – два пута исто слово у оригиналу.

[9] милосрьдье же – F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 235; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 424.

[10] У оригиналу все дрьжителȣ.

[*] Редакција издања и превода Татјана Суботин-Голубовић.

многоцинними дари |9| и с частми ѡд(ь) р(е)ченога града Д8бровника, властель и ѡпѣине. И тии р[е]чени поклисарие са всакою любовю нась искаше и красно ѡпралаше |10| и за всаке 8вѣте и законе и за свободьщине р[е]ченога града Д8бровника, кое с8 имали 8 повелахь с родители и прародители нашими, з господомь |11| срьбьскомь, рашкомь и босаньскомь, како да бисмо и меи по обичаю р[е]чене господе, нимь потврьдили и 8становитили(!) нѣмь крѣпко пр|12|ьвихь нашихь свободьщине и законе и 8вѣте и повеле и писаниѣ господе срьбске, рашке и босаньске.

И кралевство ми слишавьше и раз8м|13|ивьше нихь подобне и раз8мне и прѣличне и праве прошне, имавьше свѣть и зговорь с прѣвисокомь господиомь Богомь даровиномь ми кралицомь кирь |14| К8ѣвомь и с властели и велеможами кралевьства ми створи милость кралевьство ми р[е]ченом8 град8 Д8бровник8 и властеломь и всои ѡпѣини д8бров|15|ачкои по сихь нашихь лѣстихь и повелахь, за нихь срьчаньство потврьдисмо имь все и всаке повеле и записаниѣ р[е]чене господе срьбске, рашке и|16| и (!) босаньске и повелю господина крала Тврьтка, кою е 8чиниль славном8 град8 Д8бровник8 подь лѣти рожаства Христова ·чтои· м(е)с(е)ца априла|17| ·г· д(а)нь и все ине повеле и записаниѣ и свободьщине законе и 8вѣте прѣдьне и послигнее, кое имь есть 8чиниль и записаль р[е]чени краль Степань Твртко и|18| вса ина господа, коѣ с8 господовала до мене, да е до вѣка р[е]чном8 град8 Д8бровник8 и всои ѡпѣини тврьдо и непорочно нами и нашими послигними, |19| паче да с8 8 всако врѣме становити и крѣпци 8 всихь р[е]ченихь повелахь и 8 законихь и 8витихь и 8 свацихь свободьщинахь р[е]чене господе срьбске, рашке|20| и босаньске.

И р[е]чени властеле и поклисарие града Д8бровника прѣмише и завезаше се кралевств8 ми давати ѡдь р[е]ченога града Д8бровника и ѡдь ѡпѣине срьбски до|21|ходакь, дви тис8ѣи перперь динари д8бровачцихь, всако годище на дмитровь д(ь)нь по закон8 и 8вѣт8, како с8 давали нашем8 брат8 свето почивьшем8|22| господин8 кралю Степан8 Тврьтк8.

И на то више 8писано, како да е 8[11] вѣки крѣпко, присегохь и клехь се азь р[е]чени Степань Ѡстоѣ и з богодарованом |23| ми госпоиомь кралицомь кирь К8ѣвомь, поставивьше р8ци на с[ве]томь еваньѣели и на чьсномь крсти господьнѣ и с властели кралевьства ми: с воеводомь Хрьвоемь, |24| с кнезомь Павлоь Радиновиѣемь, с тепачиомь Баталомь, с воеводомь Саньдалемь, с воеводомь Павломь Клешиѣемь, с воеводомь Влаткомь Тврткови|25|ѣемь, с воеводомь В8кашиномь Милатовиѣемь, с кнезомь Радоемь Радосалиѣемь, с кнезомь Воисавомь, с кнезомь В8кашиномь Затоносовиѣемь, с кн|26|езомь Радоемь Драгосалиѣемь, с кнезомь Прѣбоемь Масновиѣемь, с кнезомь В8комь Тепчиѣемь, с кнезомь Ковачемь Диничиѣемь.

И сем8и 8тврьждению б|27|ити непорочн8 до вѣка нашега и нихь, тако нась Б(о)гь крѣпи 8 господьство. Тко ли би се потвориль или порекаль, да с8 се все клетви на немь изврьши|28|ле да е клеть Богомь ѡцемь и синомь и св[е]тимь д[8]хомь и всими Бог8 8годивьшими, и да е 8 гнѣви кралевьства ни.

Писано 8 С8тисци ва славномь дворѣ |29| кралевства ми подь лѣти рожаства Христова ·чтҁд· лѣто ·е· д(ь)нь м(ѣ)с(е)ца фервара, а писа по заповѣди кралевьства ми Хрьватинь диѣкь.

|30| + **Г(оспо)д(и)нь кѵр(ь) Стефань Ѡстѡꙗ, милостию Божиѡмь крал(ь) Срьблем(ь), Боснѣ и Приморию.**

Превод исправе

У почетак Оца, у испуњење Сина и Светог духа, који на почетку дивним утемељењем небеса утврди и васељењу своју основа, за милосрђе пак из милости човекољубиво сиђе с небеса на земљу, и људску природу која је због преступа пала, собом је обожио и на небеса узнео. Тиме је све од непостојања у постојање било постављено, тиме су и изгубљене овце дома Израиљевог истинском пастиру Богу сведржитељу биле враћене, тиме се и скиптри царски по целој васељени утврђују и поносно славе Бога сведржитеља.

[11] Изостављено у издању *Monumenta Serbica,* 326.

Такође и ја Стефан Остоја по милости његовог божанства краљ Срба, Босне и Приморја, удостојен бих краљевати на земљи родитеља и прародитеља наших, да извршавам правду и поштујем правила, да дајем милости и исправе (записаниѣ), веру градовима и поданицима (владаниѣмь), малим и великим, свакоме по његовој заслузи, и тако ми краљевство стоји у миру и слави.

И тада дођоше у славни двор краљевства ми у Подвисоки племенити и мудри мужеви славног града Дубровника, властела и поклисари Жун Журговић и Михоч Растић са достојним и скупоценим даровима и почастима од споменутог града Дубровника, властеле и Општине. И ти споменути поклисари са сваком љубављу од нас тражише и уљудно (красно) настојаше за уговоре, законе и слобоштине реченог града Дубровника, које су имали у повељама с нашим родитељима и прародитељима, с господом српском, рашком и босанском, како бисмо и ми, по обичају речене господе, њима крепко потврдили и установили слобоштине, законе, повеље и писанија наших претходника, господе српске, рашке и босанске.

И краљевство ми чувши и разумевши подобне, разумне, прикладне и праве молбе, посаветовавши се са превисоком госпођом, Богом дарованом ми краљицом кира Кујавом и са властелом и велможама краљевства ми, створи милост краљевство ми реченоме граду Дубровнику, властели и свој Општини дубровачкој, по свим нашим листинама и повељама, за њихово пријатељство потврдисмо им све и свакојаке повеље и записанија речене господе српске, рашке и босанске и повељу краља Твртка коју је издао славном граду Дубровнику у години од Христовог рођења 1378, месеца априла 10. дана и све друге повеље и записанија и свобоштине законите и уговоре прве и последње, које им је учинио и записао речени краљ Степан Твртко и сва друга господа, која су владала до мене, да је до века реченому граду Дубровнику и целој Општини тврдо и неоспориво (непорочно) од нас и наших наследника; такође да су увек сигурни у све речене повеље и у законе и уговоре и у све свобоштине речене господе српске, рашке и босанске.

И речена властела и поклисари града Дубровника примише и обавезаше се давати краљевству од споменутог града Дубровника и од Општине Српски доходак, две хиљаде перпера динара дубровачких, сваке године на Дмитров дан, по закону и уговору како су давали нашем брату светопочившем господину краљу Степану Твртку.

И на то више писано, да буде вековима крепко, присегох и клех се ја речени Степан Остоја с Богом дарованом ми госпођом краљицом кира Кујавом, стављајући руке на свето јеванђеље и часни крст Господњи са властелом краљевства ми: с војводом Хрвојем, с кнезом Павлом Радиновићем, с тепчијом Баталом, с војводом Сандаљем, с војводом Павлом Клешићем, с војводом Влатком Твртковићем, с војводом Вукашином Милатовићем, с кнезом Радоем Радосалићем, с кнезом Воисавом, с кнезом Вукашином Златоносовићем, с кнезом Радоем Драгосалићем, с кнезом Прибоем Масновићем, с кнезом Вуком Тепчићем, с кнезом Ковачем Диничићем.

И ово утврђено да буде непорециво до века нашега и њихова, тако нас Бог укрепи у владавини. Ко би ово оскрнавио или порекао, да све клетве на њега падну и да је проклет Богом оцем и Сином и Светим духом и свих који су Богу угодили и да је у гневу краљевства ми.

Писано у Сутисци у славном двору краљевства ми у години од Христовог рођења 1399, 5. дан месеца фебруара, а писа по заповеди краљевства ми Хрватин дијак.

+ Господин кир Стефан Остоја, милошћу Божијом краљ Срба, Босне и Приморја.

Дипломтичке особености

Оригинална исправа краља Стефана Остоје, оверена висећим печатом, занимљива је због одређених дипломатичких особености. Она почиње опширном аренгом, веома ретком у исправама владара средњовековне босанске државе. Ова аренга је готово истоветна са аренгама краља Стефана Дабише од 17. јула 1392,[12] краља Твртка II Твртковића од 24. јуна 1405.[13] и краља Стефана Остојића од 5. марта 1419.[14] Из чињенице да су све четири исправе босански владари издали Дубровнику, а писали различити дијаци, не могу се изводити сигурни закључци. Остаје без одговора питање да ли је постојао формулар за уводни, украсни део значајних повеља или су дијаци босанских владара крајем XIV и првих деценија XV века припадали истој школи. Није без значаја сазнање

[12] F. Miklosich, *Monumenta Serbica,* 220–222; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 172–175; С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише Дубровнику,* ССА 6(2007) 167–182.

[13] F. Miklosich, *Monumenta Serbica,* 253–257; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 490–495.

[14] F. Miklosich, *Monumenta Serbica,* 282–284; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 554–557.

да је у доба издавања ових исправа словенску канцеларију Дубровачке општине водио Руско Христифоровић.[15] Иначе, почетне речи ове аренге – **Ва начетакь ѡтьца, ва испльнѥнѥ сина и светаго д8ха** – налазимо још у исправи од 15. фебруара 1333. којом је бан Стјепан II Котроманић уступио Стонски Рат и околна острва Дубровнику.[16] Ипак, у којој је мери словенска канцеларија Дубровачке општине утицала на канцеларију босанских владара, није могуће расправљати на примеру истоветних аренги у четири исправе. Једино је сигурно да Дубровчани ништа нису препуштали случају када је реч о садржини исправа.[17]

Дијак Хрватин исписао је даровницу мајускулом у 29 равних редова. Збијена слова су неједнаке висине – између 2 и 3 мм. Хрватин не пише калиграфски, али његов текст се лако чита. Исправа коју је писао има веома мало скраћеница. Међутим, он је по правилу спајао прилоге и везнике са осталим речима. Издвајамо неколико примера: **вабитие**, **кьистином8**, **ибог8**, **повсои**, **вѣр8же**, **8подьвисоки**, **ѡдьрченога**. Дијак краља Остоје понекад састављa више речи: **икрасещесе**, **састоѣтимисе**, **исчастми**, **изавсаке**, **иѡдьѡпѣине**.

Стилизован, украсни потпис са много лигатура исписан је црвеном бојом. Он је растављен несразмерно великим простором за два прореза кроз која је провучена врпца печата. Испред потписа је украшен крст. Натпис на печату је нечитак, али је истоветна матрица утиснута на веровном писму које је 15. јануара 1399. саставио дијак Хрватин. Према читању Грегора Чремошника натпис на печату садржи само једну реч **ОСТОИНА** (печат).[18]

Краљ Стефан Остоја потврдио је Дубровачкој општини све уговоре, повластице и слобоштине својих претходника. Његова даровница је права ризница за оновремене називе исправе: записаније, писаније, повеље, листине (**нашихь лѣстихь и повелахь**) закони и уговори (**законе и 8вѣте**).

Просопографски подаци

Жуњ Журговић (Ж8нь Ж8рьговићь, Ж8рьковићь), *166* (страна), 18 (ред у издању) – Junius f. Give Junii de Georgio (1372–1430), угледни дубровачки властелин. Општина му је често поверавала улогу поклисара,

[15] Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 61(1923) 58–59.

[16] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 105–107; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 45–47.

[17] Уп. Р. Михаљчић, *Повеља Стефана Остоје Дубровчанима (1399. јануар 15)*, Грађа о прошлости Босне, 1 (2008) 123–135.

[18] G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, 153, 154–156.

а биран је за дубровачког кнеза. Потомци овог властелина у ћириличким исправама називају се Жуњевићи.

Извори: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 231, 233, 235, 259, 277, 320, 347; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 267, 300, 419, 421, 424, 584.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV у веку*, пос. изд. САНУ CCCXL–36, Београд 1960, 309–312.

Михоч Растић (**Михочь Растићь**), *166*, 18 – Micoçius de Resti (1366–1431), дубровачки властелин и трговац коме је Општина поверавала дипломатске мисије у Босни, Србији и Угарској. Биран је за члана Малог већа иако је због разноврсних послова често одсуствовао из Дубровника. Био је посланик краља Твртка I, а двадсетих година XV века водио је финансијске послове у Босни. У ћириличким документима јавља се као прокуратор и кнез.

Извори: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 231, 233, 235, 247, 259; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 8, 9, 267, 270, 399, 400, 419, 421, 424, 611, 644; I–2, 8–10 .

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 390–393.

Кнез Павле Раденовић, *167*, 56 – видети ССА 1 (2002) 123 (Р. Михаљчић).

Тепчија Батало, *167*, 57 – Извори и литература: *Српски биографски речник* I, Нови Сад 2004, 442 (С. Ћирковић); ССА 4 (2005) 184–185 (С. Рудић); Српски биографски речник 1, Нови Сад 2004, 442 (С. Ћирковић); ССА 6 (2007) 179–180 (С. Рудић).

Војвода Павле Клешић, *167*, 57–58 – Извори и литература: ССА 3 (2004) 146–147 (С. Рудић).

Војвода Влатко Твртковић, *167*, 58 – ССА 1 (2002) 124 (Р. Михаљчић); ССА 6 (2007) 177 (С. Рудић).

Војвода Вукашин Милатовић, *167*, 59 – ССА 1 (2002) 124 (Р. Михаљчић).

Кнез Радое Радосалић, *167*, 59 – Извори и литература: ССА 6 (2007) 181 (С. Рудић).

Кнез Воисав и **кнез Воисав Воеводић**, *167*, 60 – свакако су истоветне личности. Јавља се као сведок у исправама босанских владара крајем XIV века.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222, 234, 237; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 174, 422, 426; P. Anđelić, *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku*, Prilozi XIII (1977) 33, 36–37; Р. Михаљчић, *Презимена изведена од титула*, Сабрана дела VI, Београд 2001, 272–274; ССА 6 (2007) 180 (С. Рудић).

Кнез Вукашин Златоносовић, *167*, 60 – Извори и литература: ССА 6 (2007) 205–207 (Ј. Мргић).

Кнез Радое Драгосалић, *167*, 61 – Записан је као сведок у исправама краља Стефана Остоје и краља Твртка Твртковића. Са истим презименом јавља се још једна личност. Као ручник и сведок записан је марта 1392. дворски Гојак Драгосалић, а јула исте године кнез Гојак Драгосалић.

Извори: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 171, 174, 422, 426, 494.

Литература: ССА 6 (2007) 180 (С. Рудић).

Кнез Прибое Масновић, *167*, 61 – Извори и литература: ССА 4 (2005) 184 (С. Рудић).

Кнез Вук Тепчић, *167*, 62 – спомиње се само у овој исправи.

Литература: Р. Михаљчић, *Презимена изведена од титула*, Сабрана дела VI, Београд 2001, 270.

Кнез Ковач Диничић, *167*, 62 – Извори и литература: ССА 6 (2007) 204–205 (Ј. Мргић).

Хрватин, *167*, 71 – дијак краља Стефана Остоје. Поред ове исправе дијак Хрватин је 15. јануара 1399. писао писмо Дубровачкој општини да *мештру Степану* (Стипану Добријевићу) исплате *Српски доходак*. Хрватин Мреновић записан је 1418. године као слуга краља Остоје.

Извори: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 237; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 424, 426, 445.

Литература: Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици* XIV. *Дијак, Граматик, Нотар, Канцелар, Номик, Логотет*, Глас СКА CVI (1923) 70; G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka* II, GZM IV–V (1950) 154–156; T. Anđelić, *Dijaci u srednjovjekovnoj Bosni i Humu*, Tribunia 7 (1983) 87.

Установе, важнији термини

Милост, *165*, 3, 10; *166*, 31; *167*, 72 – Литература: *ЛССВ*, 407 (М. Благојевић); ССА 1 (2002) 86–87 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 2 (2003) 27–28 (Н. Порчић), 175 (Ј. Мргић-Радојчић), ССА 3 (2004) 26–27 (Ј. Мргић-Радојчић), 147 (С. Рудић); ССА 4 (2005) 146 (С. Мишић), 189 (С. Рудић); ССА 5 (2006) 153 (Р. Поповић).

Записаније, писаније, повеље, листине (**нашихь лѣстихь и повелахь**) , *165*, 13; *166*, 22, 26, 33, 34–35, 38 – различити називи за исправе. Литература: F. Miklosich, *Lexicon*; Ђ. Даничић, *Рјечник*.

Вјера, *165*, 13 – очигледно је реч о *вјери господској*, коју владар, према овој исправи, има право да даје *градовима и поданицима малим и великим*. Литрература: *ЛССВ*, 76–77 (С. Ћирковић са старијом литературом).

Владаније, *165*, 13–14 – означава државу, област, жупу, покрајину, а у овој исправи означава поданике. Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник*; V. Mažuranić, *Prinosi* II, 1583; ССА 5 (2006) 153 (Р. Поповић).

ȣвѣть, *166*, 21, 26, 38, 43, 49 – реч има више значења, а у овој исправи она означава договор, уговор. Литература: F. Miklosich, *Lexicon*; Ђ. Даничић, *Рјечник*.

Српски доходак, *166*, 48 – Литература: *ЛССВ*, 746–748 (Р. Михаљчић); ССА 6 (2007) 182 (С. Рудић).

Тепчија, *167*, 57 – Литература: ССА, 2 (С. Рудић), 176 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 4 (2005) 191 (С. Рудић).

Војвода, *167*, 57, 58–59 – Литература: ССА 1 (2002) 112 (С. Бојанин) 125 (Р. Михаљчић); ССА 2 (2003) 80–81 (С. Рудић); ССА 3 (2004) 149 (С. Рудић).

Кнез, *167*, 56, 59, 60, 61, 62 – Литература: ССА 1 (2002) 52 (Н. Порчић) 125 (Р. Михаљчић); 140 (А. Веселиновић); ССА 2 (2003) 151 (М. Шуица), 192 (А. Фостиков), (М. Шуица); ССА 3 (2004) 120 (М. Шуица), 139 (А. Фостиков), 149 (С. Рудић).

Дијак, *167*, 71 – Литература: *ЛССВ* 152 (Т. Суботин-Голубовић); ССА 1 (2002) 51 (Н. Порчић); ССА 2 (2003) 82 (С. Рудић); ССА 5 (2006) 154 (Р. Поповић).

Топографски подаци

Подвисоки, *165*, 15 – подграђе крај утврђења Височи. Литература: ССА 6 (2007) 136 (Н. Исаиловић са старијом литературом).

Сутјеска, *167*, 69 – Литература: ССА 4 (2005) 192 (С. Рудић); М. Поповић, *Владарски двор у средњовековној Босни. Прилог проучавању физичких структура*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 2 (1997) 1–21; ССА 5 (2006) 186 (А. Фостиков).

Стари српски архив, књ. 7, стр. 175–186

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.6)"1457"
УДК 091=163.41"1457"

Невен Исаиловић

АКРЕДИТИВНО ПИСМО КРАЉА СТЕФАНА ТОМАША ЗА ПОСЛАНИКА НИКОЛУ ТЕСТУ

Бобовац – Сутјеска, 24. јул 1457. године

Након пораза турске војске под Београдом у лето 1456. Угарска је утонула у грађански рат, те се папа Каликст III окренуо Босни, преценивши њену спремност да стане на чело великог крсташког похода. Користећи повољне околности након посете папског легата Карвахала Добору, краљ Стефан Томаш издаје акредитивно писмо за свога посланика Николу Тесту из Трогира који полази у мисију папи и католичким владарима Запада, како би их убедио да подрже босанску иницијативу за покретање рата против Турака. Томаш писмом поручује својим потенцијалним савезницима да Тесту третирају као његовог овлашћеног посланика и да му њихови поданици стога не чине никакве сметње. Теста је посетио Венецију и Рим и ступио у контакт са војводом Милана, али се не зна да ли је био у Напуљу и Бургундији. Међутим, због изостанка конкретне подршке, босански краљ се измирио са султаном и до рата није ни дошло.

Au lendemain de l’échec des troupes turques devant Belgrade durant l’été 1456, la Hongrie s’est trouvée plongée dans une guerre civile, de sorte que le pape Calliste III s’est tourné vers la Bosnie – dont il surestimait, ce faisant, les possibilités - pour prendre la tête d’une nouvelle croisade contre les Ottomans. Mettant à profit cette nouvelle donne, et à la suite de la visite du légat du pape Karvajal à Dobor, le roi Stefan Tomaš délivre une lettre d’accréditation pour son émissaire Nikola Testa de Trogir, qu’il dépêche auprès du pape et des souverains catholiques d’Occident avec pour mission de les convaincre de soutenir le projet d’une croisade conduite par la Bosnie contre les Turcs. Tomaš demande à ses alliés potentiels de traiter Testa comme son émissaire dûment habilité et de veiller à ce que leurs sujets n’entravent nullement sa mission. - Testa s’est rendu à Venise et à Rome et est entré en contact avec le duc de Milan. On ignore par contre s’il s’est rendu à Naples et en Bourgogne. En tout état de cause, en l’absence tout soutien concret, le roi de Bosnie a conclu la paix avec le sultan et l’idée de croisade a été abandonnée.

Опис писма и ранија издања[*]

Писмо се данас чува у Мађарском државном архиву (Magyar Országos Levéltár) у оквиру серије дипломатичке грађе (Diplomatikai Levéltár) под сигнатуром 44840. У Архив је доспело из рукописне збирке Библиотеке Мађарског народног музеја (Magyar Nemzeti Múzeum). Иван Луцић је у свом делу *Memorie istoriche di Tragurio*, пре него што је један за другим донео текстове два Томашева документа од којих се први из 1449. односи на Јакова Тесту, Николиног оца, а други је управо анализирано писмо из 1457. године, навео да се оригинал „nalazi kod gospodina Karla Vrančića, šibenskog plemića“. Разлике у тексту наговештавају да је тај „изворник“ ипак био познији препис.

Документ до сада није стручно описан, а будући да је овај прилог начињен на основу снимка, о његовим димензијама не можемо прецизно говорити. Исписан је на папиру који је пресавијен три пута и сложен као писмо.

Текст је лепо распоређен, прецизно уклопљен у маргине (изузимајући почетно слово у првом реду), има 12 редова и испуњава централни део папира. Писмо је позна полукурзивна готица, а слова су прилично задебљана. Украсних слова нема, а јасно се издваја само *N* на почетку писма. Интерпункција постоји, мада није у потпуности у складу са данашњим правописним стандардима због чега ћемо је у транскрипцији текста занемарити. Скраћеница је сразмерно мало, а велика слова се углавном доследно примењују при писању личних имена, епитета и титула. Акт је састављен на латинском језику, исправном, али чијим стилом доминирају шаблонске правне формулације. Вероватно је при његовом састављању коришћен неки формулар или ранији предложак.

Одмах испод последњег реда текста налази се кружни траг утиснутог воштаног печата (*sigillum impressum*), пречника око 5 цм, који је, по свему судећи, откинут. Имајући у виду чињеницу да је Стефан Томаш током целе владавине користио типаре свога претходника краља Твртка II, основано је претпоставити да је и на овом писму стајао отисак једног од средњих Твртковних печата чији је промер био 4,5 цм. Те печате најдетаљније је описао Павао Анђелић који је сматрао да Томаш није направио своје типаре због тога што је све време владавине

[*] Снимак писма уступио нам је проф. Сима Ћирковић, на чему смо му дубоко захвални.

очекивао да ће добити круну од папе што би био повод за крупније измене хералдичких обележја. Ту круну, међутим, није дочекао. Постоје два средња печата Твртка II, промера 4,5 цм. Забележено је да је Томаш користио само један од њих, и то 1444. године. Међутим, у обзир улази и други Твртков печат истог промера, употребљен 1433. Трагови на оригиналу писма не могу нам пружити одговор на питање који је од ова два типара употребљен, па стога нећемо давати њихов опис. На полеђини се назиру контуре печата утиснутог са предње стране, као и јасни отисци четири модерна печата установа у којима се писмо налазило. Један од њих видљив је и са предње стране писма.

Ранија издања: G. Lucio, *Memorie istoriche di Tragurio ora detto Traù*, Venetia 1673, 451 (превод J. Стипишића – I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru II*, Split 1979, 961–962); D. Farlati, *Illyricum Sacrum IV*, Venezia 1769, 72; E. Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Monumenta spectania historiam Slavorum Meridionalium vol. 23, Zagreb 1892, str. 231, dok. br. 978 (регест); L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Munchen – Leipzig 1914, str. 413, dok. br. 76.

Документ је први објавио И. Луцић у својим *Memorie istoriche di Tragurio*, 1673. године. Будући да нисмо имали увид у оригинал Луцићеве књиге, грешке и варијанте наводимо према Данијелу Фарлатију који је из ње преузимао преписе, али их је додатно кварио што се може установити на основу савременог превода Луцићевих *Memorie*. Анализом издања, закључујемо да нико од ранијих издавача није исправно прочитао цео текст писма. Међутим, извесно је да је Талоци располагао оригиналом, а Луцић је, по свему судећи, имао у рукама препис документа јер неке од разлика не делују као омашке у читању, већ као варијанте. Том препису, уколико је доиста постојао, до данас се изгубио траг. Фарлати је готово у целости преузео верзију дату у *Memorie*. Емилијан Ферменџин је дао само регест писма, према Луцићу. Без обзира на међусобне разлике, грешке у читању нису суштински мењале садржај писма. Талоци их има 5, а Фарлати чак 18, али се за највећи број њих може оправдано сумњати да су варијанте које су резултат различитог предлошка, а не омашки у читању.

Литература: L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Munchen – Leipzig 1914, 294; P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 41–47, tab. XIII–XIV; I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru II*, Split 1979, 960–962; M. Brković,

Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža, Zadar – Mostar 1998, 164–165, 192, 201–202, 257, 327.

Текст писма[*]

Nos Stephanus Thomas, dei gratia rex Bosne etc., universis et singulis presentes nostras[1] litteras inspecturis notum facimus et manifestum quomodo |2| egregium ac strenuum militem, Nicolaum Jacobi Testa, fidelem ac dilectum nostrum oratorem, pro nostris certis factis et negotiis arduissimis, |3| ad sanctissimum[2] in Christo patrem et dominum, dominum Calistum Tertium, divina providentia sacrosancte ac universalis Romane ecclesie summum pontificem, |4| dominum nostrum clementissimum, et ad serenissimum ac illustrissimum principem dominum Alfonsium, dei gratia inclitum regem Aragonum etc., ac ad |5| serenissimum et excellentissimum principem dominum Franciscum Foscari, eadem dei gratia[3] ducem Venetiarum etc., necnon ad illustrissimum et |6| excellentissimum principem dominum Franciscum, similiter dei gratia ducem Mediolani etc., atque ad illustrissimum et gloriosissimum principem dominum,[4] eadem |7| dei gratia ducem Borgondie etc., fratres et amicos nostros honorandissimos, ad ceterosque nonnullos principes et communitates Christi fideles mittimus. |8| Quapropter vos omnes presentibus requirentes rogamus instantissime, quatenus tum intuitu eius summi dei, a quo cuncta bona[5] procedunt, |9| cuius rem nunc acturi sumus, tum ob eam legem divinam que proximos diligere iubet, eundem Nicolaum fidelem oratorem[6] nostrum recom|10|missum habentes,[7] omnem sibi favorem possibilem ubi, quando et quotiens opus fuerit,

[*] Редакција издања и превода: Сима Ћирковић

[1] Фарлати: уместо *presentes nostras* стоји *has*

[2] Фарлати: *reverendissimum*

[3] Фарлати: недостаје цела фраза *eadem dei gratia*

[4] Луцић након речи *dominum*, а испред речи *eadem dei gratia ducem* ставља *D*... Фарлати који га преузима испред *D*... изоставља и реч *dominum*. Талоци не наводи никакве лакуне. На оригиналу писма на том се месту налазе две тачке, што је вероватно интерпункцијска омашка писара, а никако слово *D* које не одговара ни историјским чињеницама, будући да је име бургундског војводе било Филип. Могуће је да се ради о Луцићевој омашци, али је, имајући у виду и друге разлике, вероватније да је он имао у рукама неки препис писма који нам данас није познат.

[5] Фарлати: *dona*

[6] Фарлати: *dilectum*

[7] Фарлати: *habeatis*

animo benigno, efficere[8] velitis, nec aliquem ex vestris |11| subiectis ei aliquam molestiam inferre permittatis,[9] offerentes nos[10] ad paria et hiis maiora vestra beneplacita. Datum sub castro nostro regali |12| Bobovaç, in oppido Sutischa, die XXIIII julii, anno domini M^{o}CCCCLVII^{o}.

Превод писма

Ми, Стефан Томаш, по милости Божјој краљ Босне итд., свима и појединима који ће видети ово наше писмо дајемо на знање и разглашавамо да шаљемо изврсног и одважног витеза Николу Јакова Тесту, верног и драгог нам посланика, у вези са одређеним нашим потхватима и значајним пословима, пресветом у Христу оцу и господину, господину Каликсту III, Божјом промишљу првосвештенику свете и опште Римске цркве, нашем најмилостивијем господару, и прејасном и преславном владару господину Алфонсу, по милости Божјој славном краљу Арагона итд., и прејасном и одличном владару господину Франческу Фоскарију, истом милошћу Божјом дужду Венеције итд., као и преславном и одличном владару господину Франческу, сличном милошћу Божјом херцегу Милана итд., и преславном и знаном владару господину, истом милошћу Божјом, херцегу Бургундије итд., нашој пречасној браћи и пријатељима и још неким владарима и општинама вернима Христу. Стога све вас којима се овим писмом обраћамо молимо најусрдније да овога Николу, нашег верног посланика, имате препорученог, како с обзиром на вишњег Бога, од кога сва добра происходе и за чију ствар ћемо сада порадити, тако и због божанског закона који налаже да волимо ближње, да му на сваки могући начин драге воље помогнете где год, кад год и колико год буде потребно и да не дозволите да му ико од ваших поданика чини икакве сметње, нудећи вам [за узврат] услуге вашима једнаке, па и веће. Дато под нашим краљевским дворцем Бобовцем у вароши Сутјеска, дана 24. јула, лета Господњег 1457.

Дипломатичке особености

Будући да је анализирани документ писмо, разумљива је одређена једноставност дипломатичких формула. Интитулација, као у свим Томашевим латинским исправама, садржи име владара праћено девоционом формулом и именом државе којом влада. Инскрипција је општа и гласи

[8] Фарлати: *afficere*.
[9] Талоци: *promittatis*.
[10] Фарлати: *nos* недостаје.

universis et singulis presentes nostras litteras inspecturis, док за њом следи промулгација *notum facimus et manifestum*. Затим следи део писма у коме се наглашава да се Никола Теста шаље у мисију папи и владарима хришћанског Запада, што је извесна експозиција. У диспозицију која се уводи фразом *quapropter...rogamus...eundem Nicolaum*, уметнута је и реченица којом се апелује на хришћанска начела у опхођењу са послаником. Диспозицијом се конкретизује сврха писма, тј. овлашћење дато Тести да путује на Запад како би краљу нашао савезнике за рат против Турака. Овај документ је, стога, својеврстан дипломатски пасош. Босански краљ након диспозиције даје извесну санкцију која нема негативну, већ подстицајну конотацију. Он особама које ће се коректно понети према његовом посланику за сваку услугу нуди једнаке или чак и веће противуслуге. Иста формула налази се и у Томашевом акту издатом 1449. којим овлашћује Јакова Тесту, Николиног оца, да у његово име обави неко суђење. Потпис не постоји ни у једној Томашевој латинској исправи, па ни у овом писму.

Датум. – Датум је једина формула у анализираном документу која завређује подробније разматрање. Хронолошки део датације је уобичајен – у свим Томашевим латинским исправама увек се састоји из дана, месеца и године издавања. Стога у том сегменту нису биле потребне никакве додатне провере. Занимљив је део датума који се односи на место издавања и гласи *sub castro nostro regali Bobovaç, in oppido Sutischa*. Чак 16 босанских латинских повеља издато је у Сутјесци, али је ово јединствен случај да се Сутјеска, која се наводи као *oppidum* (општи средњолатински појам за град који се може превести као – град, варош, трг), директно повезује са краљевским дворцем, односно утврђењем Бобовцем. П. Анђелић је у својој монографији о Бобовцу и Краљевој Сутјесци доказао да су оба поменута места чинили известан престони комплекс и краљевски дистрикт у жупи Трстивници. Двор је постојао и у Бобовцу и у Сутјесци, али се око неприступачне бобовачке тврђаве није могла развити права варош због природе тла. Управо је Краљева Сутјеска имала повољнији природни положај за формирање насеља варошког типа које је имало и функцију *curia*-е (двора) и *mercatum*-а (трга). У њој је доста рано саграђен и фрањевачки манастир, а рани турски попис Босне из 1469. убраја је у тргове. Сутјеска је, дакле, средином XV века, сматрана подграђем Бобовца и она је право место издавања Томашевог акредитивног писма Николи Тести.

Литература: P. Anđelić, *Trgovište, grad i varoš u srednjovjekovnoj Bosni. Prilog tipologiji naselja*, GZM 18 (A) (1963) 179–194; Ст. Новаковић,

„Град, трг, варош. К историји речи и предмета који се њима казују“, у: *Из српске историје*, Нови Сад 1966, 157–176; P. Anđelić, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska. Stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću*, Sarajevo 1973, 142, 151–152, 156–157, 205, 214, 218, 227, 261–262; Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево 1978, 133–142; М. Поповић, *Владарски и властеоски двор у средњовековној Босни*, Зборник за историју БиХ 2 (1997) 3, 13; M. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*, 164–165, 192, 201–202, 257, 327; ССА 5 (2006) 156 (Р. Поповић); ССА 6 (2007) 34 (Н. Порчић).

Просопографски и топографски подаци

Стефан Томаш, краљ, *178* (страна), 1 (ред у издању) – босански краљ (1443–1461), син краља Остоје. Његову владавину обележила су настојања да од папе добије краљевску круну, практично осамостаљење Херцегове земље и ширење турског утицаја у Босни.

Литература: В. Ћоровић, *Хисторија Босне I*, Београд 1940, 468–541; *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*, Sarajevo 1942, 505–554; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 275–323; P. Ćošković, *Bosanska kraljevina u prijelomnim godinama 1443–1446*, Banjaluka 1988; D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti. Sveta kruna ugarska i Sveta kruna bosanska 1387–1463*, Zagreb – Sarajevo 2006, 283–338.

Никола Теста, витез, *178*, 3– Теста је био син Јакова Хлапчића Дражојевића, званог Теста, из Трогира који се први пут појављује на историјској сцени 1418. у време угарско-млетачких ратова као присталица краља Жигмунда. Налази се у Венецији 1421. године, након чега се враћа у сада млетачки Трогир, где му је враћена заплењена роба. Године 1428. јавља се као закупац имовине једног угарског присталице. Јаков Теста се, стекавши милост млетачких власти, бавио трговином у Босни, где је касније деловао и као посредник у пословима краља Стефана Томаша у чијем се акту јавља 1449. године.

Јаковљев син Никола имао је 35 година дугу трговачку и дипломатску каријеру у Босни, у служби краљева Стефана Томаша и Стефана Томашевића, хрватског бана Павла Сперанчића и херцега Влатка Косаче. Постоје спорења да ли је кнез Никола Трогиранин, са којим је Томаш јануара 1449. закључио споразум о трговачкој сарадњи, заправо Никола Теста. Већина сматра да јесте, мада је Марко Шуњић

изнео неколико аргумената против. Један од њих је био то што се трогирски трговац наводи као „кнез“, али то не мора значити да је он носилац неке посебне кнежевске титуле, већ само да се ради о племићу. Тести је Томаш доделио звање витеза (miles, egregius miles) које су углавном добијали истакнути странци у краљевској служби. Са том титулом га помиње и Јанош Хуњади који га препоручује Млечанима 1447. године као *витеза Николу Трогиранина*. Прву дипломатску мисију Теста је, изгледа, вршио још за Твртка II 1441. у Млецима. Поново се активира у посланству које је, априла 1451. године, ишло у Венецију где, заједно са Стјепаном Клешићем, разговара са Млечанима о односу Босне са Турцима и српским деспотом Ђурђем. Следиле су мисије у Венецију и Рим (фебруар–април 1455) где се преговарало о акцијама против Улриха Цељског на подручју Хрватске бановине; у Венецију (јун 1456), заједно са хварским бискупом Томом, с циљем да се докаже да турски притисак у опасност доводи Босну, али и Венецију и Угарску; мисија западним владарима (јул–новембар 1457) током које је Никола засигурно био у Венецији, Милану и Риму, покушавајући да Томашу нађе савезнике за крсташки рат; мисија у Венецију (јануар 1458), опет у вези са плановима босанског краља према Хрватској бановини, и у Будим (октобра 1458), заједно са краљевим братом Радивојем и фра Марином, где је у Томашево име тражио од краља Матијаша да испуни неке услове како би се Босна покренула против Турака. Радило се вероватно о плановима за спајање Босне и Српске деспотовине. Тестино име се више експлицитно не помиње све до 1463, мада је могуће да је он предводио и босанску мисију у Венецију новембра 1461. Налазио се у последњој мисији за краља Стефана Томашевића маја и јуна 1463. Из Млетака се вратио у Трогир са нешто оружја, али прекасно. После пада Босне, затичемо га опет у Венецији где борави септембра 1463. као посланик хрватске банице, супруге Павла Сперанчића, тражећи зајам да би се бан ослободио из турског ропства. Витез Никола Теста поново се појављује, овога пут у служби херцега Влатка Косаче, 1467. године у Млецима у вези са питањем тврђаве и жупе Радобиље. У служби Косача остаје до смрти. Налазимо га и у Котору 1472/73; у мисијама код Црнојевића, напуљског краља и папе (октобра 1474); код папе (фебруара 1475); у Венецији (јуна 1476, октобра 1477. и маја 1479. године). Шуњић наводи документ у коме се помиње Јелена, жена покојног Николе Тесте, али не наводи годину којом је тај акт датован. Стога не можемо рећи приближно време када је Теста умро, али он нестаје из изво-

ра још пре коначног пада Херцеговине 1482. године. У то време, већ је морао имати најмање 60 година.

Николин сродник, вероватно брат, Стјепан Теста јавља се као босански посланик у Венецији јула 1458. године, нудећи Млечанима учешће у борби за наслеђе хрватског бана Петра Таловца. Извесни Јероним Теста, можда Николин син, послат је у Венецију септембра 1472. у вези са градом Клисом који је херцег Влатко нудио Венецији.

Литература: E. Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagreb 1892, према регистру; В. Ћоровић, *Хисторија Босне I*, према регистру; A. Babić, *Diplomatska služba u srednjevjekovnoj Bosni*, Radovi Naučnog društva NR BiH 13/5 (1960) 52–56; I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru II*, 954–955, 960–962; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Београд 1979, 84, 90, 112–113, 120, 227, 230; M. Šunjić, *Bosna i Venecija (odnosi u XIV. i XV. st.)*, Sarajevo 1996, према регистру; Ђ. Тошић, *Изводи из благајничке књиге которске општине у XV вијеку*, Мешовита грађа 22 (2004) 133–135.

Каликст III, папа, *178*, 6 – Рођен као Алфонсо де Борха. Бискуп Валенсије (1429), кардинал (1444) и папа (1455–1458).

Алфонсо V, краљ, *178*, 8–9 – краљ Арагона (1416–1458) и Напуља као Алфонсо I (1442–1458). Одржавао је везе са Србијом, Босном, херцегом Стефаном Вукчићем Косачом итд.

Литература: М. Спремић, *Дубровник и Арагонци (1442–1495)*, Београд 1971; М. Спремић, *Прекинут успон. Српске земље у позном средњем веку*, Београд 2005.

Франческо Фоскари, дужд, *178*, 10 – млетачки дужд (1423–1457), водио је град током ратова са Миланом и консолидације млетачке власти у Далмацији, Зетском приморју и Албанији.

Литература: J. J. Norwich, *A History of Venice*, London 1989, 300–341.

Франческо Сфорца, херцег, *178*, 12 – кондотијер и оснивач династије миланских војвода. Ступио је у службу миланског војводе Филипа Марије Висконтија. Оженио се 1441. јединим војводиним дететом, Бјанком Маријом, и наследио га је 1450. године. Учествовао је у планирању крсташког рата против Турака. Умро је 1466. године.

Литература: L. Martines, *Power and Imagination. City-States in Renaissance Italy*, London 2002, 141–148.

Филип Добри, херцег, *178*, 14 – херцег Бургундије (1419–1467) и прави оснивач бургундске државе под влашћу породице Валоа.

Литература: J. Calmette, *The Golden Age of Burgundy. The Magnificent Dukes and Their Courts*, London 1962.

Босна, *178*, 1 – појам се овде односи на Босанско краљевство у целини.

Арагон, *178*, 9 – једна од четири хришћанске краљевине на Пиринејском полуострву. Средином XV века обухватала је Арагон, Каталонију, Балеарска острва, Сицилију и Сардинију, а од 1442. и Напуљску краљевину.

Литература: L. Suàrez Fernàndez, *Historia de España, vol. 7*, Madrid 1985; B. F. Reilly, *The Medieval Spains*, Cambridge 1993.

Венеција, *178*, 11 – најмоћнија република у средњовековној Италији чија се моћ темељила на трговини са Истоком. Средином XV века имала је бројне поседе у северној Италији, на Балкану и на Леванту. Ангажовала се дипломатски и војно на читавом простору источног Средоземља.

Литература: J. J. Norwich, *A History of Venice*, London 1989.

Милано, *178*, 13 – војводство у северној Италији којим су у позном средњем веку управљале породице Висконти и Сфорца. Обухватало је простор Ломбардије, а његов утицај се ширио на све суседне области.

Литература: L. Martines, *Power and Imagination. City-States in Renaissance Italy*, London 2002.

Бургундија, *178*, 14 – војводство на граници између Француског краљевства и Немачког царства које је током XV века прерасло у државу под влашћу војвода из династије Валоа. На свом врхунцу обухватало је области Бургундије, Низоземске и северне Француске. Након изумирања војводске династије (1477), бургундски поседи су подељени између Хабзбурга и Француске.

Литература: J. Calmette, *The Golden Age of Burgundy*.

Бобовац и **Сутјеска**, *178*, 24–25 – два „стона места“, односно званичне владарске резиденције, Босанског краљевства. Оба су се налазила у жупи Трстивници, између данашњих градова Вареша и Какња. Иако удаљена неколико километара, чинила су јединствен комплекс у коме се Бобовац издвојио као *castrum* (утврђени град), а Сутјеска као *oppidum* (варош или трг). Бобовац се као двор први пут непосредно помиње 1356, а Сутјеска 1385. године, али се претпоставља да су босански банови ту столовали и у првој половини XIV века. За опширнија разматрања и литературу видети поглавље о дипломатичким особеностима писма краља Томаша на претходним страницама овог прилога.

Важније установе

Rex (краљ), *178*, 1 – појам који у средњовековној Европи углавном означава самосталне владаре хришћанских држава, изнад којих су по хијерархији искључиво римски цареви.

Литература: *ЛССВ*, 321–324 (С. Ћирковић)

Miles (витез), *178*, 3 – титула која, иако забележена и раније, у средњовековној Босни постаје чешћа средином XV века. Додељивана је људима који су владара задужили верном службом, посебно странцима који су обављали послове посланика.

Литература: *ЛССВ*, 83–84 (С. Ћирковић); Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји. Крајина средњовековне Босне*, Београд 2002, 78–79.

Orator (посланик, поклисар), *178*, 4, 20 – особа од владаревог (или великашевог) поверења која за њега обавља важне мисије код других владара, властеле или општина.

Литература: *ЛССВ*, 538–539 (С. Ћирковић); ССА 2 (2003) 67 (С. Марјановић-Душанић); ССА 5 (2006) 154 (Р. Поповић).

Dominus (господин), *178*, 10, 12, 14 – у позном средњем веку епитет владара или представника крупније властеле. У средњовековној Босни носили су га, поред чланова краљевске породице, и великаши, а тако је називан и дубровачки кнез.

Литература: *ЛССВ*, 121 (Р. Михаљчић); Р. Михаљчић, *Владарске титуле обласних господара*, Београд 2001, 104–124; ССА 2 (2003) 192 (А. Фостиков).

Princeps (владар), *178*, 12 – појам који у средњем веку означава племића са титулом кнеза, који је, углавном, члан уже владарске породице. Међутим, *princeps* је, посебно у позном средњем веку, био и општи назив за *владаоца* и са таквим се значењем јавља и у овом писму.

Dux (херцег), *178*, 13 – у анализираном писму овај појам се односи на западноевропску титулу херцега коју су носили великаши највишег ранга – краљева браћа и магнати, изнад којих се налазио само краљ. Управљали су пространим областима, а често и практично независним државама. Превод термина *dux* са херцег, адекватнији је од превода титулом војводе која у Босни није имала исту природу као титула *dux* на европском Западу.

Литература: *ЛССВ*, 774–776 (С. Ћирковић); Р. Михаљчић, *Владарске титуле обласних господара*, Београд 2001, 177–202.

Communitas (општина, комуна), *179*, 16 – град са комуналним уређењем.

Литература: ССА 6 (2007) 137 (Н. Исаиловић).

Castrum (утврђени град), *178*, 24 – овде се односи на утврђени град Бобовац.

Литература: ССА 6 (2007) 138 (Н. Исаиловић).

Oppidum (град, варош), *179*, 25 – општи назив за градско насеље (град, варош, трг)

Литература: видети поглавље о дипломатичким особеностима.

Стари српски архив, књ. 7, стр. 187–194

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.6)"1461"
УДК 091=163.41"1461"

Срђан Рудић

ПОВЕЉА КРАЉА СТЕФАНА ТОМАШЕВИЋА КОЈОМ ОДОБРАВА ДА СЕ У БОСНИ КОРИСТЕ ДУБРОВАЧКИ НОВЦИ

25. новембар 1461. године

Краљ Стефан Томашевић издао је 25. новембра 1461. године у Јајцу повељу којом на молбу дубровачких посланика витеза кнеза Јакете Гундулића и кнеза Паладина Лукаревића одобрава да се у Босни, као и за време првих босанских краљева, користе дубровачки новци.

A la demande d'émissaires ragusains, le chevalier et prince Jaketa Gundulić et le prince Paladin Lukarević, le roi Stefan Tomašević délivre le 25 novembre 1461, à Jajce, une charte autorisant l'utilisation en Bosnie, tout comme sous le règne des premiers rois de Bosnie, de la monnaie de Raguse.

Опис повеље

Повеља краља Стефана Томашевића од 25. новембра 1461. године којом одобрава да се у његовој држави користе дубровачки новци, сачувана је у оригиналу и данас се чува у Државном архиву у Дубровнику. Детаљан опис повеље дао је Грегор Чремошник. Текст повеље записан је на хартији, табак је пресавијен на два листа димензија 22 x 29 цм. Водени знак је велико слово А које одговара Briquet-у бр. 7918, који се јавља у периоду између 1467. (Сибињ) и 1486. (Палермо) године. Маргина је 2,8 цм горе, лево 4 цм, десно 2,5–3,5 цм и испод текста је остало 7 цм празног простора. Повеља је писана полукурзивном минускулом. Испред текста се налази крст димензија 3 x 1,2 цм, почетно слово **в** високо је 1,1 цм, а у средини првог реда повећано је и слово М (у речи **милостию**) на 0,8 цм.

Печат је на хартију прилепљен помоћу 6 мм широке траке која је провучена са полеђине на лице кроз два прореза међусобно удаљена 2 цм. Крајеви траке се на лицу дотичу. На траку је наливен црвени восак преко којег је притиснут печатни типар и на готов отисак је положен ромб влажног папира. Комад папира којим је печат био покривен данас се чува одвојено уз повељу.

Повеља је пресавијена горњом половином доле, па са леве и десне стране по једну трећину унутра. На доњем средњем пољу повеље на полеђини налази се дубровачки запис који гласи: *Per moneta. Per re Stephano che la moneda de Ragusi se possa spender per el regno de Bosna. 1461*. Испод је ознака *N. 4 del Pach. XI*, а у доњем левом пољу налази се бечка ознака № 292 an. 1461.[1]

Ранија издања

П. Карано-Твртковић, *Србскіи Споменицы*, Београд 1840, 287–288; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 490–491; V. Bogišić, *Na slovenskom jugu, I Zakoni izdani najvišom zakonodavnom vlašću u samostalnim državama*, Zagreb 1872, 77 (делимично); С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 259–260; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 167.

Ово издање је приређено на основу снимка из Архива САНУ, Стара збирка, бр. 443, табла 310.

Текст повеље

+ **Ва име Ѡ(ть)ца и Сина и Светога дꙋха амень. Милостию божиѡмь ми г[оспо]д[и]нь Щефань Степань, краль |2| Срьблем[ь], Босни, Приморью и к томꙋ, дамо видити всакомꙋ чл(о)в(и)кꙋ комꙋ се подоба, по ѡвомь |3| нашемь ѡтворенꙋ листꙋ, како придоше кралевьствꙋ ми много почтовани мꙋжие властеле |4| и поклисарие, много почтовани витезь кнезь Ћкета Гꙋндꙋлићь и кнезь Паладинь Лꙋкаревићь, |5| поклисарьством[ь] ѡдь много почтенога града Дꙋбровника, кнеза и властеѡ и все опћине вла|6|стеѡ дꙋбровачцихь, и нась ꙋмилено помолише ѡдь стране наших[ь] дразих[ь] и срьчаних[ь] приѣтель, |7| кнеза и властеѡ ѡда все ѡпћине властеѡ дꙋбровачцихь, да би смо ѡслободили, да пинезь них[ь] |8| дꙋбровачки ходи по рꙋсагꙋ кралевьства ми, како е и прьво ходиѡ, и ми, чꙋвше нихь почтене |9| и приличне мобе а праве, сатворисмо милость нашꙋ господкꙋ много почтованомꙋ градꙋ Дꙋ|10|бровникꙋ, нашим[ь] дразим[ь] и срьчаним[ь] приѣтелем[ь], кнезꙋ и властелом[ь] и всои ѡпћини властеѡ дꙋбровач|11|цих[ь], ѡслободисмо и ꙋчинисмо, да**

[1] G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, GZM 4–5 (1950) 196.

них[ь] динари дꙋбровачци ходе слободно и да се спрате по нашем[ь] |12| рꙋсагꙋ, да слободно ним[ь] трьгꙋю нихь трьговци ини всаки чл(о)в(и)кь, како е и прьво било за прьве го|13|споде кралевь босаньсцихь, за то тврьдо заповидамо слꙋгамь кралевьства ми, воеводамь, кнезовом[ь], |14| жꙋпаномь, цариником[ь] всакога станиѣ лꙋдемь, всакомꙋ ꙋ свою правь, да имь никторь не има прѣзь |15| тои ниеднꙋ забавꙋ ꙋчинит[и]. На то имь дасмо таи нашь ѡтворень листь подь нашꙋ срѣднꙋ зако|16|нитꙋ печать, писань ꙋ нашем[ь] славном[ь] стоном[ь] градꙋ ꙋ Ѣицꙋ мис[е]ца новембра .к҃е. дань, ва лита ро|17|щва Х(ри)с(то)ва .ч҃ꙋѯ҃а. лито. ꙋписа Браношь диꙗкь по заповид[и] г[оспо]д[и]на ми г[оспо]д[и]на крала Стипана.

Превод повеље

У име Оца и Сина и Светог духа, амин. Милошћу Божјом, Ми господин Штефан Степан краљ Срба, Босне, Приморја и другог, дајемо на увид сваком човеку коме је прилика, по овом нашем отвореном листу, како дођоше краљевству ми много поштовани мужи, властела и поклисари, много поштовани витез кнез Јакета Гундулић и кнез Паладин Лукаревић, посланици много поштованог града Дубровника, кнеза, властеле и све Општине властеле дубровачке, и смерно нас замолише од стране наших драгих и срдачних пријатеља, кнеза и све властеле Општине дубровачке, да дозволимо, да њихов дубровачки новац кола по русагу краљевства ми, како је и пре колао. И Ми, чувши њихове прикладне молбе праведне, учинисмо нашу господску милост много поштованом граду Дубровнику, нашим драгим и срдачним пријатељима, кнезу и властели и свој Општини властеоској дубровачкој, ослободисмо и учинисмо да њихови динари дубровачки слободно колају и да се користе по нашем русагу, да слободно њима тргују њихови трговци и сваки други човек, како је прво било и за прве господе краљева босанских. Стога тврдо заповедамо слугама краљевства ми – војводама, кнежевима, жупанима, цариницима и сваке власти људима – свакоме у свом имању, да им нико преко тога не учини ниједну сметњу. На то им дадосмо наш отворени лист под нашим средњим законитим печатом, писан у нашем славном столном граду Јајцу 25. новембра 1461. године од рођења Христовог. Написао дијак Бранош по заповеди господина ми господина краља Стипана.

Дипломатичке особености

Повеља почиње крстом, односно симболичком инвокацијом, након које следи вербална инвокација – **Вa име О(ть)ца и Сина и Светога Доуха амень**. Интересантно је да сва четири акта настала 25. новембра започињу симболичком инвокацијом. У два акта након симболичке иде вербална инвокација, а у два не. На основу тога Станоје Станојевић је сматрао да се може закључити да у то доба није било неког принципа у употреби инвокације.[2]

У све четири повеље које су издате 25. новембра 1461. године коришћена је иста интитулација: *Милошћу Божјом, Ми господин Штефан Стефан, краљ Срба, Босне, Приморја и другог.*[3] За повеље последњег босанског краља карактеристична је двојна употреба имена Стефан. Када се Твртко крунисао 1377. године за краља он је уједно постао и Стефан и сви његови наследници на босанском престолу носили су то име које је постало саставни део титуле босанских краљева, али у исто време и трајна успомена на порекло краљевства. Стефан Томашевић је то име носио крштењем, али је у службеним актима додавано још једно Стефан, односно Штефан, да би се подвукла разлика.[4] Облик **Щефань** који је коришћен у повељама Стефана Томашевића као титуларно име није нешто ново. Њега су користили и краљеви Твртко II и Томаш.[5]

Након тога се наводи разлог издавања акта са овом садржином. Код Стефана Томашевића су дошли дубровачки посланици витез кнез Јакета Гундулић и кнез Паладин Лукаревић који су молили да краљ дозволи употребу дубровачког новца у својој држави, као што је то било и раније. Поменута два дубровачка властелина се у истом својству помињу и у повељи коју је краљ Стефан Томашевић 23. новембра исте године даровао Дубровнику, док се у остале три повеље издате 25. новембра не помињу.

---

[2] С. Станојевић, *Студије из српске дипломатике*, Глас СКА 90 (1912) 93–94.

[3] У повељи коју је Стефан Томашевић 23. новембра издао Дубровнику коришћена је дужа и потпунија интитулација: „Милошћу Божјом, Ми господин Штефан Стефан Томашевић, краљ Срба, Босне, Приморја, Хумске земље, Далмације, Хрватске, Доњих Краја, Западних страна, Усоре, Соли, Подриња." – Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 162.

[4] С. Ћирковић, *Сугуби венац*, Работници, војници, духовници, Београд 1997, 289–290; Р. Михаљчић, *Одјек титуларног имена Немањића*, Владарске титуле обласних господара, Сабрана дела VI, Београд 2001, 205–239.

[5] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 512, 513, 514, 519; I–2, 117, 118, 121.

Питање новца и новчаног промета било је веома чест предмет расправа у односима између Босне и Дубровника, те је стога ова повеља од изузетног значаја. Први босански владар који је почео да кује домаћи новац био је бан Стефан II Котроманић. Његову политику у том погледу је следио и Твртко I који је осим сребрног новца исковао и једини за сада познати босански златни новац – велики четвороструки дукат поводом свог крунисања за краља.[6] Након смрти Твртка I у Босни се у једном дужем периоду престало са ковањем домаћег новца, све до друге владавине краља Твртка II – први писани помен о босанском новцу и поновном раду краљевске ковнице потиче из 1436. године. Разлози за то су непознати, али највероватније леже у тешким политичким приликама. Ово је погодовало Дубровнику чији је новац у овом периоду уживао право потпуно слободног и неограниченог оптицаја које је стекао од краља Твртка I. Потврду за слободни оптицај дубровачког новца налазимо и у неколико повеља које су босански владари током прве половине XV века издали Млечанима.[7] Стога је сасвим разумљиво да је свака нова емисија босанског новца или његова припрема изазивала оштру реакцију Дубровника, који је настојао да спречи такве намере босанских владара. Разлог овоме је лежао у тежњи Дубровчана да њихов новац буде једино средство плаћања у босанској држави. Друго образложење њихових поступака по овом питању не може се прихватити јер босански владари издавањем свог новца нису ускраћивали Дубровчанима право оптицаја њиховог новца. Управо стога је занимљиво да се тек повељом краља Стефана Томашевића, свега пар година пред крај босанске самосталности, први пут званично дозвољава оптицај дубровачког новца на територији босанске државе.[8]

---

[6] У вези са овим златником погледати: М. Динић, *Велики босански златник*, ИЧ 3 (1951–1952) 41–54; Ј. Шидак, *Из босанске средњовјековне нумизматике*, Годишњак ДИ БиХ 6 (1954) 45–53; М. Динић, *Око великог босанског златника*, ИГ 3–4 (1955) 149–157.

[7] I. Rengjeo, *Novci bosanskih banova i kraljeva*, Glasnik Hrvatskog državnog muzeja u Sarajevu 55 (1943) 254–255; D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo 1961, 47.

[8] D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, 47. О ковници новца босанских владара погледати: Д. Ковачевић-Којић, *Гдје је била ковница новца босанских владара*, Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV), Београд 2007, 439–447; О дубровачком новцу погледати: М. Решетар, *Дубровачка нумизматика* I–II, Сремски Карловци, 1924, 1925.

Стефан Томашевић је повељом дозволио да се дубровачки динари слободно користе у „русагу” и заповедио **слȣгамь кралевьства ми**, **воеводамь**, **кнезовом[ь]**, **жȣпаномь**, **цариником[ь] всакога станиѣ лȣдемь**, **всакомȣ ȣ свою правь** да поштују ту наредбу. Ово је једна од ретких босанских повеља у којима се набрајају титуле по одређеном хијерархијском редоследу.[9] Исти редослед, али потпунији, имамо и у једној повељи херцега Стефана Вукчића од 13. октобра исте године у којој он заповеда **воеводамь кнезовѡмь жȣпаномь цариникѡмь глобарѡмь катȣнарѡмь и всакога стаѣньѣ людемь слȣгамь нашиемь.**[10] На основу ове три повеље могли бисмо да закључимо да се пред крај постојања средњовековне босанске државе усталио тачно одређен редослед набрајања титула – војвода, кнез, жупан – што раније у документима босанских владара и није био случај. У овакво тумачење уклапа се и повеља Стефана Томаша Дубровчанима од 7. јануара 1456. године у којој он наређује **нашимь слȣгамь воѥводамь и кнезовомь и инимь власникомь нашимь.**[11]

Колико нам је познато, хијерархија властеле, односно титула први пут се излаже у повељи краља Стефана Дабише од 15. априла 1392. године којом дарује војводу Хрвоја – у њој пише да је краљ сакупио *краљевства ми бољаре, војводе, банове, кнезове, тепачије, жупане и друге велможане, властеле же и властеличиће*.[12] Набрајање титула јавља се у још две повеље које нису сачуване на српском језику. У првој, коју је 21. децембра 1422. године Твртко II издао Млечанима редослед је: baroni, conti e castallani, officiali, rectori e zuppani, zudexi de le terre, castelli e luogi nostri e ai altri tuti soditi e fideli nostri.[13] Друга је повеља Стефана Томаша, такође Млечанима, од 15. априла 1444. године у којој је редослед: rectores, castellani, zupani, iudices et alii officiales regni nostri.[14]

Отисак типара је добро очуван и на њему се појављује типар краља Остоје, који је употребљавао и краљ Твртко II. Како пише Чремошник, ово представља јединствену појаву у светској сфрагистици – познато је да су владари употребљавали типаре својих претходника, али није познат случај да се типар употребљава од стране четвртог наслед-

[9] Исти редослед налазимо у још једној повељи коју је краљ Стефан Томашевић истог дана издао Дубровчанима – Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 166.

[10] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 76.

[11] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 121.

[12] Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici I (1100–1499)*, Zagreb 1898, 96.

[13] Š. Ljubić, *Listine* VIII, 204.

[14] Š. Ljubić, *Listine* IX, 189.

ника. Овде имамо случај да четврти наследник краља Остоје Стефан Томашевић употребљава његов средњи печат, 60 година после његове израде. Слично је и са оба типара великог печата краља Твртка I, који је такође користио Стефан Томашевић, као седми наследник.[15] Треба истаћи да су Твртко II, Томаш и Стефан Томашевић сматрали сваки типар било којег од својих претходника као своје законито средство за оверавање. Интересантно је да у латинским повељама ови краљеви обично истичу да се служе туђим печатом и наводе узроке тога. Насупрот томе, у ћирилским повељама они о туђем печату обично говоре као о својем.[16] Тако и Стефан Томашевић у овој повељи истиче да је оверио *нашим средњим законитим печатом*.

Печат краља Остоје, који је користио Стефан Томашевић, одговара средњем печату Твртка I и Дабише – Остоја је на типару извршио само две измене. Уместо имена TVERTCONI, односно DABISSE ставио је име Остоја, тако да је легенда гласила: OSTOIE STEPHI. OSTOIE D. G. REGI RASIE. Као и код Дабишиног печата простор где су од имена TVERTCONI стајала слова NI испуњен је једном звездицом. Међутим, далеко важнија измена извршена је на хералдичком симболу. За разлику од печата Твртка I и Дабише где је на штиту приказана коса пруга са шест љиљана, на Остојином печату је она замењена љиљановом круном. Тиме је Остоја практично увео ново знамење које се налази и на његовом великом двостраном печату.[17]

Интересантно је да код све четири повеље настале 25. новембра, иако су скоро потпуно истих димензија, начин пресавијања није био исти. Како су све четири повеље печаћене непосредно испод текста, јасно је да је печат служио само за њихово оверавање. Такође, ниједна од ових повеља нема адресу. Све су то разлози због којих је Чремошник сматрао да су ови документи, можда заједно, а можда и сваки за себе, стављени у посебан омот од папира који је био адресиран и затворен печатом.[18]

Просопографски подаци

Јакета Гундулић, *188* (страна), 6 (ред у издању) – (1423–1473). Син Марина Гундулића (1399–1441) и Франуше, ћерке Марина Бучин-

---

[15] G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, 194–195.

[16] G. Čremošnik, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slavena*, Sarajevo 1976, 61–62.

[17] P. Anđelić, *Sredniovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 36,

[18] G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, 196.

чића. Имао је осморо браће и сестара. Оженио се 1432. године Марушом, кћерком Жорета Палмотића, са којом је имао три сина и две кћери.

Извори и литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку – генеалошке табле*, Београд 1960, табла бр. XXXVI/3.

Паладин Лукаревић, *188*, 6– (1423–1484). Син Петруса Лукаревића (1399–1430) и Бјелче, ћерке Јакоба Гундулића. Имао је деветоро браће и сестара. Оженио се 1448. године Николетом, кћерком Дамјана Бенешића. Није имао деце.

Извори и литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, табла бр. XLI.

Бранош, *189*, 26– дијак краља Стефана Томашевића. Написао је свих пет повеља издатих 23. и 25. новембра 1461. године.

Извори и литература: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 165–167.

Установе и важнији термини

Витез, *188*, 6 – члан витешког реда, племић обавезан да извршава витешке обавезе. У ширем значењу и назив за јунака, храброг ратника.

Извори и литература: С. Ћирковић, *Почтени витез Прибислав Вукотић*, Зборник ФФ у Београду X–1 (1968) 259–276; *ЛССВ*, Београд 1999, 83–84 (С. Ћирковић).

Топографски подаци

Јајце, *189*, 25 – Град у жупи Лука у Доњим Крајима. Изградња средњовековног Јајца везује се за делатност херцега Хрвоја Вукчића крајем XIV и почетком XV века. За владавине краљева Стефана Томаша и Стефана Томашевића Јајце је постало *столно место* Босанског краљевства.

Литература: L. Thallóczy, *Povijest (banovine, grada i varoši) Jajca*, Zagreb 1916; Đ. Mazalić, *Stari grad Jajce*, GZM (A) 7 (1952) 59–100; J. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји. Крајина средњовековне Босне*, Београд 2002.

Стари српски архив, књ. 7, стр. 195–203

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"1503"
УДК 091=163.41(234.425.21)"1503"

Катарина Митровић

ПОВЕЉА ДЕСПОТИЦЕ ЈЕЛЕНЕ ЈАКШИЋ МАНАСТИРУ ХИЛАНДАРУ

1503, јуни 11, Будим

Након смрти деспота Јована, крајем 1502. године, у посебно тешкој ситуацији нашла се његова удовица Јелена. Како нису имали мушког потомства, краљ Владислав II је Бранковићима одузео поседе и донео одлуку да деспотску титулу додели хрватском великашу Иванишу Бериславићу, за кога се Јелена Јакшић касније преудала. У време док је била удовица деспотица Јелена је издала повељу Хиландару којом се обавезала да ће сваке године манастиру давати поклон у износу од сто дуката.

Au lendemain de la mort du despote Jovan, vers la fin de l'année 1502, sa veuve, Jelena, s'est retrouvée dans une situation particulièrement délicate. Compte tenu du fait que leur couple n'avait pas eu de descendant male, le roi Vladislav II a repris aux Branković leurs possessions et a décidé d'accorder le titre de despote au seigneur croate Ivaniš Berislavić, auquel s'est plus tard mariée Jelena Jakšić. A l'époque où elle était veuve, la despoina Jelena délivre à Chilandar une charte par laquelle elle s'engage verser annuellement au monastère'une somme de 100 ducats.

Опис повеље

Оригинал повеље чува се у Архиву манастира Хиландара под бројем 86 и топографском сигнатуром А 6/19, док копија носи ознаке 86^2 и топографску сигнатуру А 6/20 (на полеђини N 37). Писаћи материјал је хартија ширине 320 и дужине 419 мм. Исправа је писана полууставним писмом црним мастилом у 29 редова укључујући и потпис. На местима где је хартија била пресавијена настала су оштећења која су посебно уочљива у седмом, осмом и деветом реду. Из тог разлога документ је целом површином полеђине прилепљен за црно платно, којом приликом је конзерватор извршио, по свему судећи, правилну реконструкцију текста. Једно од већих оштећења текста налази се у 28. реду на месту друге словне ознаке за годину, што је изазвало одређене недоумице приликом датовања повеље. При дну документа налази се

лакуна пречника око 35 мм на месту негдашњег округлог воштаног печата. Кроз црно платно на полеђини документа канапом је пришивена цедуља која садржи запис монаха Никандра: **Хрисовꙋль деспотици Єлени и копїе егѡ въ немъ. Пишеть оуѡ да дава монастырю нашемꙋ на всѧко лѣто по сто дꙋката и прочаѧ.** Црвеном оловком додато је: Бр. 101, док је Порфирије Успенски обичном оловком два пута унео годину 7012 (=1504).[1] Ово издање приређено је према фотографији која се чува у Архиву САНУ под сигнатуром 8876.Н.124.

Ранија издања

Д. Аврамовић, *Описаніе древностiй србски у Светой (атонской) Гори с XIII литографираны таблица*, Београд 1847, 66–67, № 20 (датум: 7010); F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 546–548, № 470; Архимандрит Леонид, *Историческое описаніе сербской царской лавры Хиландаря отношенія къ царствамъ сербскому и русскому*, Чтенія в Императорскомъ Обществѣ истории и Древностей Россiйскихъ при Московскомъ Университете 1867 г., Кн. 4. Посебно: Москва 1868, 89–90 (датум: 7010); B. Korablev, *Actes de Chilandar II*, 580–581, № 88.

Текст повеље[*]

+ Б(о)же великыи и вышныи иже въ с(ве)тѣи Троици поклꙗнꙗемїи, иже въ свѣте живїи неприкосновенне, единь |2| имеѥи безьсьмрьтство, вл(а)д(ы)ко вьсачьскыих(ь) Г(оспод)и н(е)б(е)се и землѥ, и вьсакое твари выдимїе и нев(и)дымїе, сѣдеи на прѣ|3| столе славы и призирае вь бездны, безначелне, невыдиме, непостижиме, неѡписанне, неизменне, ѡ(ть)че Г(оспод)а н(а)шего |4| И(с)ѵ(са) Х(рист)а, великааго Б(о)га и сп(а)са, оупованїа н(а)шего, иже ѥс(ть) ѡбразь твоѥ бл(а)гости, печать равноѡбразна, вь себѣ |5| показꙋе тебѣ ѡ(ть)ца, слово живо, Б(о)гь истинныи, прѣвѣчнаа прѣмꙋдрость, живѡть, ѡс(ве)щенїе, сила, |6| свѣть истинꙿныи, имꙿже д(ꙋ)хь с(ве)тыи ꙗви се, истинныи д(ꙋ)хь, с(ы)нopoложенїа дарованїе, ѡбрꙋченїе |7| коудꙋщаaго достоанїа и начетькь вѣчныих(ь) бл(а)гьь, живо-

[1] Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 84.

[*] Редакција издања: Татјана Суботин-Голубовић и Ирена Шпадијер. Превод: Татјана Суботин-Голубовић.

творецїа сила, источникь с(ве)тиѥ, имꙿже вьса |8| тварь словеснаа же и раз8мна 8крѣплꙗема тебе слоужить, и тебѣ пр(и)сносоущее вьзсилаеть славословїе, |9| ꙗко въсачьскаа работна тебѣ, тебѣ Бо(га) хвалеть агг(е)ли, архагг(е)ли, прѣстолы, г(ос)п(о)дьствїа, начела, власти, |10| сили и мнѡгоѡчитаа хероувїмь и шестокрылатаа серафїмь, вьпїюще непрѣстанными 8сты, немль|11|чными славословлѥнꙿми: с(ве)ть, с(ве)ть, с(ве)ть Г(оспод)ь Саваѡдь, испльнь н(е)бо и землꙗ славы его. Сь сими бл(а)женными |12| силами, вл(а)д(ы)ко чл(о)в(ѣ)колюбче, и азь грѣшнаа вьпїемъ и г(лаго)лѥмь: С(ве)ть еси и прѣс(ве)ть, и нѣсть мѣри велико|13|лѣпїю с(ве)т(ы)нѥ твоее, и прѣподобнь въ всѣхъ делѣхь своихъ Б(о)гь сїи прѣвечныи, иже грѣшныхъ нас(ь) |14| ради сьшьдїи съ н(е)б(е)се и въпльтив се ѡт Д(8)ха с(ве)т(а)го и Б(огороди)це и пр(и)снод(ѣ)вы Марїе, бл(а)г(о)д(ѣ)телнице и заст8пнице моѥе, |15| и стр(а)сть прѣтрьпѣвїи, иже въдовице двѣ цѣте прїемъ и блоуднїе ѡꙿставлѥнїе грѣхѡмъ подавъ и ра|16|збоиника въ послѣднѥмъ исповѣданїи прїемъ и митоимца словомъ ѡправдавъ, иже и м(а)т(е)рь свою |17| прѣч(и)ст8ю Б(огороди)ц8 и бл(а)г(о)д(ѣ)телниц8 мою ѡ грѣшныих(ь) м(о)лѥнїа не ѡ(ть)вративъ. Сего ради и азь прѣч(ис)т8ю и прѣ|18|непорочн8ю м(а)т(е)рь твою и бл(а)г(о)д(ѣ)телниц8 мою приводимь въ молѥнїе твое, Х(рист)е Б(о)же, ꙗко да м(о)л(и)твами ѥе |19| покрыеши множьство грѣхѡвь моихь. Вѣмъ 8бо, вл(а)д(ы)ко, вѣмъ, ꙗко прошенїа прѣч(и)стїе м(а)т(е)ре твоѥе, |20| бл(а)г(о)д(ѣ)телнице мое, примеши, иже чл(о)в(ѣ)колюбїа ради м(и)л(о)стиве въчл(о)в(е)чиви се. Сего ради и азь грѣшнаа и не|21|достоинаа раба твоꙗ дрьзн8хь принести к тебѣ, вьсес(ве)тѣи и прѣнепорочнеи м(а)т(е)ри Б(о)га моего даръ сьь, |22| ꙗко да б8дѣть вь ѡставлѥнїе грѣхѡмь моимъ, ꙗко да молиши се С(ы)н8 своемоу и Б(о)г8 ѡ нась. |23| И сьтворихь принѡшенїе ѡт малїе силе моеи, ꙗко да давамь на вьсако годище иже вь С(ве)тѣи |24| горѣ Адона монастироу н(а)шемоу ц(а)рскые и великїе Лаври прѣс(ве)тые Б(огороди)це Хиландарьскїе |25| сто д8кать да ми се пое параклись и лїтоургїа прѣс(ве)тѣи Б(огороди)ци и бл(а)г(о)д(ѣ)телници въ въсакїи вторник(ь), |26| и приливькь на трапезе, и да смо въ вьсаки поменн⟨...⟩

въ с(ве)т(и)хь слоужбахь и по прѣставлѥни |27| моемь да ми се пое коливо сьборно и лит(оу)ргїе ꙗкоже ѥс(ть) ѡбычно с(ве)т(и)мь ц(а)ремь и ктиторомъ. |28| Писа се сїа книга въ лѣт(о) ·ѕ҃ї· м(ѣ)с(е)ца іюнїа ·а҃ї· дьнь 8 Боудимоу.

+ ВЬ Х(РИ)С(Т)А Б(ОГ)А БЛ(А)ГОВЕРНА ГОС(ПО)ГИА ЕЛЕНА М(И)Л(О)СТЇЮ Б(О)ЖЇЕЮ ДЕСП(О)ТИЦ(А) СРЪБЛЕМЪ

Превод повеље

Боже велики и вишњи коме се у Светој тројици клањају, који у светлости живиш неприкосновено, који једини имаш бесмртност, Владико свега, Господе небеса и земље и свега створеног видљивог и невидљивог, који седиш на престолу славе и гледаш у бездне, безначелни, невидљиви, непостижни, неописани, непромењиви, Оче Господа нашега Исуса Христа, великога Бога и Спаса, наде наше, који је лик Твоје благости, печат једнаколики, који у себи показује Оца, Слово живо, Бога истинског, превечну мудрост, освећење живота, снагу, светлост истинску, којим се Дух свети јавио, Дух истински, дар синоположења, залога будућег добра и почетак вечних блага, животворна сила, источник свети, којим је сва твар словесна и разумна утврђена Тебе да служи, и Теби узноси вечно славословље, и све је Теби потчињено, Тебе Бога хвале анђели, арханђели, престоли, господства, начела, власти, силе и многоочити херувими и шестокрилати серафими, непрестано узвикујући уснама, непрестаним славословљењем: свет, свет, свет Господ Саваот, испуни се земља и небо славом Његовом. Са овим блаженим силама, Владико човекољупче, и ја грешна вапијем и говорим: свет јеси и пресвет, и не може се измерити великолепије светиње Твоје и преподобан си у свим делима својим, Бог јеси превечни, који си нас ради грешних сишао с небеса и оваплотио се од Духа светог и Богородице и присно Деве Марије, доброчинитељке и заступнице моје, и муку си претрпео, примио си два новчића од удовице и блуднице си грехе опростио и разбојника си у последњој исповести примио и подмитљивог си речју оправдао, и матер своју пречисту Богородицу и доброчинитељку моју ниси одвратио од молитве о грешнима. Стога и ја пречисту и пренепорочну матер Твоју и доброчинитељку моју доводим у молитву Теби, Христе Боже, да би молитвама Њеним покрио мноштво грехова мојих, а знам, Владико, знам да ћеш молитве пречисте Матере Твоје, доброчинитељке моје, примити, јер си се због човекољубља милостиво очовечио. Стога се и ја, грешна и

недостојна слушкиња Твоја, дрзнух да принесем Теби, свесветој и пренепорочној Матери Бога мојега, дар овај, да буде у опрост грехова мојих, и да се молиш Сину своме и Богу за нас. И учиних принос од мале снаге моје – да сваке године дајем манастиру нашем царској лаври пресвете Богородице Хиландарске који се налази у Светој гори Атону, сто дуката да ми се поје параклис и литургија пресветој Богородици и доброчинитељки свакога уторка, и прилевак на трпези, и да смо у сваком помену на светим службама, и да ми се по престављењу мојем поје кољиво саборно и литургија, као што је уобичајено светим царевима и ктиторима. Писа се ова књига у лето Господње 7010. у једанаести дан месеца јуна, у Будиму.

У ХРИСТА БОГА БЛАГОВЕРНА ГОСПОЂА ЈЕЛЕНА, МИЛОШЋУ БОЖИЈОМ ДЕСПОТИЦА СРБИМА.

Дипломатичке особености

Успостављањем веза са светогорским манастирима српски деспоти у Угарској Ђорђе и Јован Бранковић заједно са мајком деспотицом Ангелином остварили су својеврстан повратак државним и црквеним традицијама српских владара. Позивајући се на *светог оца нашег деспота Стефана*, *господина Георгија*, *деспота српског и деда нашег,* као и на *свете ктиторе Симеона и Саву* потомци лозе Бранковића настојали су да на територији Угарског краљевства остваре макар духовни континуитет са Српском деспотовином а преко ње и са државом Немањића.[2] Везани махом за свој двор у Купинику, Ђорђе и Јован Бранковић су од Срема начинили центар духовног и физичког окупљања Срба под влашћу угарског краља.[3] Убрзо по преузимању деспотског достојанства и доласку у Срем, што се догодило у фебруару 1486, Ђорђе Бранковић је већ 20. марта исте године издао повељу Хиландару којом се заједно са породицом обавезао да ће манастир помагати према властитим могућностима.[4] Тачно десет година касније *у Христу Богу*

[2] С. Ћирковић, *Моравска Србија у историји српског народа*, у: Моравска школа и њено доба. Зборник радова са научног скупа одржаног у Ресави 1968. године, Београд 1972, 101–109.

[3] М. Спремић, *Српски деспоти у Срему,* у: Срем кроз векове: слојеви култура Фрушке Горе и Срема. Зборник радова са научног скупа одржаног у Беочину 2005. године, Београд – Беочин 2007, 64.

[4] К. Митровић, *Повеља деспота Ђорђа Бранковића о прихватању ктиторства над Хиландаром,* ССА 5 (2006) 229–239.

благоверни деспоти Георгије и Јован и мајка им деспотица Ангелина издали су Хиландару још једну повељу у којој су обећали да ће сваке године о Никољдану *в укрепљение обитељи* манастиру даровати хиљаду златника.[5] У међувремену, браћа су 3. новембра 1495. издала повељу, којом су се обавезали да манастиру Светог Павла годишње дарују 500 дуката.[6] Пошто је Ђорђе примио монашки постриг и одрекао се деспотске титуле, деспот Јован Бранковић и деспотица Ангелина су 23. јула 1499. године издали повељу Есфигмену којом су обећали да ће манастир помагати колико то буде у њиховој моћи.[7] Све четири повеље састављене су на двору у Купинику. Конкретан повод за њихов настанак био је долазак светогорских стараца. Последњу у низу ових повеља издала је Јелена Јакшић, удовица деспота Јована.

Повеља започиње **симболичном инвокацијом** после које следи дуга **аренга** (1–22 ред) у којој се слави величина тројичног Бога коме се клањају све духовне силе. Насупрот узвишености *Владике свега* стоји огреховљеност и посрнулост људска. У грешне и слабе људе деспотица Јелена убраја и себе у нади да ће је Господ помиловати као што је својевремено помиловао блудницу, примио два новчића од удовице, прихватио разбојника који се на крсту у последњем часу покајао и нашао речи оправдања за подмитљивца. Имајући на уму утешне примере из Јеванђеља кроз које се Божија милост приказала свету, Јелена моли пресвету Богородицу, доброчинитељку и заступницу, да не одврати поглед од њених *грешних мољенија*, а Бога Сина да прими посредовање своје мајке. Стога се у **диспозитиву** (23–27 ред) деспотица обавезала да ће сваке године, према својим скромним могућностима, *царској лаври пресвете Богородице Хиландарске* даровати сто дуката. Зузврат, хиландарско братство ће јој за здравље и спасење душе уторком служити литургију и параклис Богоматери, давати прилевак монасима за трпезом и помињати је приликом сваког богослужења, а када се буде преставила биће јој служени помени са кољивом и литургије као што је *уобичајено светим царевима и ктиторима*.

[5] К. Невострујев, *Три хрисовуље у Хиландару*, Гласник СУД 25 (1869) 274–277.

[6] К. Митровић, *Повеља деспота Ђорђа, Јована и Ангелине Бранковић манастиру Светог Павла*, ССА 6 (2007) 209–217.

[7] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 542–543; С. Новаковић, *Законски споменици*, 542–543; L. Petit – W. Regel, *Actes D'Esphigmenon*, у: *Actes De L'Athos* III, Византийскій временникъ, приложеніе къ XII тому, Amsterdam 1967, 45–46.

Повеља је састављена у Будиму 11. јуна 1503. године. Како је текст у 28. реду оштећен управо на месту где је исписана година јавило се неколико недоумица око датовања ове повеље. Димитрије Аврамовић, Франц Миклошич и архимандрит Леонид сматрали су да је у питању 7010. година од стварања света која одговара 1502. години од Христовог рођења.[8] Међутим, још је Радослав Грујић посумњао у исправност оваквог датовања документа.[9] У јуну 1502. године деспот Јован Бранковић био је још увек жив, те се не чини оправданом претпоставка да је његова супруга самостално издала повељу Хиландару за који је већ постојала даровница Бранковића из 1496. године. У обзир може доћи само година 1503. када је Јелена била удовица, јер је у јуну наредне 1504. године већ била удата за Иваниша Бериславића.[10] Следећи пример Ђорђа, Јована и Ангелине Бранковић, Јелена се потписала као *у Христу Богу благоверна госпођа Јелена, милошћу Божијом деспотица Србима*, наглашавајући на тај начин своје лично као и достојанство породице којој је припадала.

Тон ове повеље знатно се разликује од тона осталих исправа сремских Бранковића. Док је у повељама деспота Ђорђа и Јована и мајке им Ангелине нагласак стављен на њихово владарско достојанство, дотле је у повељи деспотице Јелене тон више личан уз инсистирање на смерности и огрехововљености људској. То нимало не чуди ако се у обзир узму околности у којима се Јелена Јакшић обрела у лето 1503. године. Шест месеци раније изгубила је супруга Јована, који се током војевања против Турака у Босни у јесен 1502. године озбиљно разболео, да би 10. децембра исте године преминуо од грознице. Након његове смрти цела породица – супруга Јелена са две малолетне кћери, мајка Ангелина и брат Максим – нашла се у тешкој материјалној ситуацији. Како деспот Јован и Јелена нису имали мушког потомства, краљ Владислав II је конфисковао њихове поседе, што је напослетку приморало деспотицу Ангелину и владику Максима да напусте Угарску и да уточиште потраже код влашког војводе Јована Радула Великог.[11] Радослав Грујић је чак изнео претпоставку да се деспотица Јелена у јуну 1503.

[8] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 546–548; Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 84.

[9] Р. Грујић, *Духовни живот*, Војводина I, Нови Сад 1939, 381.

[10] *ИСН* II, 460–461 (С. Ћирковић).

[11] М. Спремић, *Српски деспоти у Срему*, 62–63, 65.

године обрела у Будиму управо ради регулисања имовинских питања.[12] Није прошло ни годину дана а Јелена је крајем маја 1504. била принуђена да се уда за *иноплеменика* Иваниша Бериславића, који је у међувремену, пре 3. новембра 1503, понео титулу српског деспота. Има података о томе да се Јелена опирала новом браку и да је неко време била озбиљно болесна.[13]

С много оправданих разлога може се претпоставити да је деспотица Јелена, без обзира на то што се преудала за римокатолика, намиривала своје обавезе према Хиландару све до тренутка када јој се губи сваки траг 1529. године.[14] Након њене смрти хиландарски монаси су се обратили молдавском војводи Петру Рарешу, мужу њени кћери Јелене из брака са деспотом Јованом, да се као зет последњег Бранковића прими ктиторства над Хиландаром. Петар Рареш је понуду прихватио и издао повељу којом се обавезао да ће манастиру сваке године даривати 3000 аспри.[15] Тако је бригу о задужбини св. Симеона и св. Саве преузео један православни владар у тренутку када међу угарским Србима више није било никога ко би се могао примити такве части и обавезе.[16]

Просопографски и топографски подаци

Јелена Јакшић, *198*, 51 – кћер Стефана Јакшића и извесне Милице, супруга деспота Јована Бранковића. Њена сестра Ирина била је удата за Николу, потомка херцега Стефана Вукчића Косаче, док се друга сестра Ана удала за литванског великаша Василија Глинског. Из брака са Јованом Бранковићем Јелена је имала две кћери – Мару, која се касније удала за Фердинанда Франкопана, и Јелену, која је била супруга молдавског војводе Петра Рареша. Након смрти деспота Јована 10. децембра 1502. године Јелена се преудала за хрватског великаша Иваниша Бериславића, који је добио титулу српског деспота. У браку са дру-

[12] Р. Грујић, *Духовни живот*, 381.

[13] *ИСН* II, 461 нап. 51 и 53 (С. Ћирковић).

[14] Р. Грујић, *Духовни живот*, 381.

[15] К. Невострујев, *Три хрисовуље,* 284–287.

[16] Године 1506. Милица Јакшић, мајка деспотице Јелене, са синовима Стефаном и Марком издала је повељу Хиландару којом се породица обавезала да ће манастир даривати са 130 дуката годишње. Прилог је био намењен одржавању редовних помена за супруга, односно оца Стефана и сина, односно брата Дмитра – К. Невострујев, *Три хрисовуље,* 278–283. Миличин син Стефан је умро млад, док се Марко упокојио у дубокој старости 1537. године. Од његових седам кћери само се једна удала за Србина (Михаила Бакића).

гим супругом имала је четворо деце. Њихов најстарији син Стефан понео је након очеве смрти 1514. године титулу српског деспота. Деспотица Јелена живела је на двору у Купинику све до турског освајања Шапца и Београда у лето 1521. године, када је била принуђена да се склони на поседе Бериславића у Славонији. Јелена Јакшић се у изворима последњи пут помиње у пролеће 1529. године када је по наређењу краља Фердинанда Хабзбуршког, заједно са сином деспотом Стефаном Бериславићем, заробљена и уз оружану пратњу спроведена у Будим.

Литература: Ст. Станојевић, *Нешто о Јакшићима*, Београд 1901; А. Ивић, *Споменици Срба у Угарској, Хрватској и Славонији током XVI и XVII столећа* I, Нови Сад 1910, 11–12; Ј. Радонић, *Прилози за историју браће Јакшића*, Споменик СКА 59 (1923) 61–76; А. Ивић, *Историја Срба у Војводини од најстаријих времена до оснивања потиско-поморишке границе (1703)*, Нови Сад 1929, 26–28, 42–43, 55, 97–98; Ђ. Сп. Радојичић, *Хагиолошки прилози о последњим Бранковићима*, Гласник ИДНС 12 (1939) 288–290; *ИСН* II, 458, 460–461, 466–467, 488 (С. Ћирковић).

Манастир Хиландар, *197*, 43 – видети Ђ. Бубало, *Фалсификована повеља цара Стефана Уроша о стонском дохотку*, ССА 2 (2003) 141.

Будим, *198*, 50 – престони град Угарског краљевства.

Литература: J. Lukacs, *Budapest 1900: A Historical Portrait of a City and Its Culture*, New York 1988.

ПРИЛОЗИ СРПСКОМ ДИПЛОМАТАРУ

Стари српски архив, књ. 7, стр. 207–229

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41(497.5)"13"

Ђорђе Бубало

ЗА НОВО, КРИТИЧКО ИЗДАЊЕ ТРЕСКАВАЧКИХ ХРИСОВУЉА КРАЉА ДУШАНА

Апстракт

Рад пружа обавештења о рукопису издања повеља за манастир Трескавац Љубомира Стојановића. Рукопис се чува у Стојановићевој заоставштини у Архиву САНУ. Делимично сачувани текстови Прве и Треће трескавачке хрисовуље реконструисани су према њиховим преписима из XIX века, које је Стојановић употребио за припремано издање. На основу анализе садржаја све три трескавачке повеље предложено је ново решење питања њихове аутентичности и међусобног односа. Прва и Трећа хрисовуља су аутентични Душанови акти, а Друга је фалсификат.

Као сведочанства о бризи краља Душана за манастир Трескавац[1] истраживаче у XIX веку дочекале су три повеље у манастирском архиву и неколико модерних преписа на основу њих сачињених. Оне су неједнаке по дипломатичким одликама, композицији и садржини у мери која недвосмислено указује на то да се не ради о варијантама или преписима једног истог документа. Током друге половине XIX века трескавачке хрисовуље доношене су у више наврата у Београд и сукцесивно публиковане. Две је издао Ђура Даничић, а једну, на крају, Стојан Новаковић. Имајући пред собом текстове све три исправе Новаковић је покушао да утврди њихов хронолошки распоред, поглавито према елементима садржаја. Она коју је Новаковић издао[2] одређена је као прва у

---

[1] О манастиру Трескавцу видети најновије радове, у којима је саопштена и сва старија литература: С. Смолчић-Макуљевић, *Сакрална топографија манастира Трескавца*, Balcanica 35 (2004) 285–322; М. Глигоријевић-Максимовић, *Сликарство XIV века у манастиру Трескавцу*, ЗРВИ 42 (2005) 77–171; С. Цветковски, *Портрети византијских и српских владара у манастиру Трескавцу*, Зограф 31 (2006–2007) 153–167. Манастир Трескавац обухваћен је границама српске државе након освајања Прилепа 1334. (*ИСН* I, Београд 1981, 513–514; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан, краљ и цар 1331–1355*, Београд 2005, 54–58).

[2] С. Новаковић, *Два прилога к српским старинама. II Хрисовуља краља Стефана Душана манастиру трескавачком*, Гласник СУД 41 (1875) 356–361 (=*Споменици на*

низу „као што се види и из године (sc. 1334–1336) и из приступа, где говори да обдарује (sc. Душан) Трескавац поводом освојења Прилипа и осталих градова“. Оној која је прва донета у Београд и објављена[3] Новаковић је наменио друго место по постанку, узимајући у обзир развијенију владарску титулу у потпису и већи обим потврђених и поклоњених имања. Према његовим речима, она је заправо поновљена прва „с неким приновцима и додацима“. И најзад, повеља коју је објавио Даничић у Гласнику ДСС 13[4] је „опет поновљена и умножена та друга приликом доласка Душанова сина краља Уроша“. Новаковићев предлог хронологије трескавачких хрисовуља прихваћен је у науци па се све до данас, независно од ставова истраживача о аутентичности и времену настанка сваког појединог примерка, говори о првој, другој и трећој трескавачкој хрисовуљи.[5]

Све три трескавачке хрисовуље и готово сви њихови познати новији преписи чували су се у старој Народној библиотеци у Београду. Остатке архива манастира Трескавца чинили су следећи примерци:

• ТХ 1 – бивша Народна библиотека, Збирка рукописа бр. 81; нестала у Првом светском рату.

• ТХ 2 – бивша Народна библиотека, Збирка рукописа бр. 51; изгорела у пожару Народне библиотеке 6. априла 1941.[6]

• ТХ 3 – бивша Народна библиотека, Збирка рукописа бр. 78; нестала у Првом светском рату.

Македонија IV, 93–100; С. Новаковић, *Правни списи*, прир. Д. Илијин, Изабрана дела 17, Београд 2006, 17–21). У уводним напоменама уз издање Новаковић је дао свој предлог хронолошког редоследа трескавачких хрисовуља.

[3] Ђ. Даничић, *Три српске хрисовуље*, Гласник ДСС 11 (1859) 130–143 (= *Ситнији списи Ђуре Даничића* III, приредио Ђ. Трифуновић, Посебна издања САНУ CDLXXXVI, Одељење језика и књижевности 25, Београд 1975, IV; *Споменици на Македонија* IV, 127–136).

[4] Ђ. Даничић, *Хрисовуљ*, Гласник ДСС 13 (1861) 369–377 (= *Ситнији списи Ђуре Даничића* III, приредио Ђ. Трифуновић, Посебна издања САНУ CDLXXXVI, Одељење језика и књижевности 25, Београд 1975, X; *Споменици на Македонија* IV, 154–165).

[5] У даљем тексту биће обележене скраћеницама ТХ 1, ТХ 2 и ТХ 3.

[6] С. Матић, *Опис рукописа Народне библиотеке*, Посебна издања САНУ књ. CXCI, Одељење литературе и језика књ. 3, Београд 1952, 220, № 546 (51); Ђ. Сп. Радојичић, *Старе српске повеље и рукописне књиге за време Другог светског рата*, Beogradski međunarodni slavistički sastanak (15–21. IX. 1955), Beograd 1957, 538 **(**= *Творци и дела старе српске књижевности*, Титоград 1963, 402**)**. Нетачне су тврдње да су све три трескавачке повеље пропале 1941. Повеље које су остале у НБС након Првог светског рата обухваћене су Матићевим *Описом*, а тамо налазимо податке само о ТХ 2 и о преписима.

• Препис ТХ 1 – начинио Хрисе Хаџи-Константиновић 1817. по налогу игумана трескавачког Хаџи Тимотеја. Запис преписивача: **Сїи хрїсовоуль преписа се ѡт ветхагѡ настоꙗнїемъ їгоумена Тимоѳеа с[ве]тиꙗ обителы с[ве]тотрескавечкїꙗ. в҆ лѣто спасенїꙗ А҃Ѡ҃З҃І҃ · ѡт Адама З҃Т҃К҃Е҃ · Писа Хрїсѣ Хаџи Кѡнстантїновичь ѡт градъ Прилепъ.**[7] Бивша Народна библиотека, Збирка рукописа бр. 82; изгорео у пожару Народне библиотеке 6. априла 1941.[8]

• Препис ТХ 3 – исто као и за претходни препис; исти запис; бивша Народна библиотека, Збирка рукописа бр. 83; изгорео у пожару Народне библиотеке 6. априла 1941.[9]

• Препис П. Т. Мусевича начињен у Битољу 1871. преписа ТХ 2 сачињеног такође руком Х. Хаџи-Константиновића 1817. као и претходна два. Поклоњен Народној библиотеци у Софији 1893, где се и чува у Рукописној збирци под бројем 425.[10]

• Препис ТХ 2 – сачинио Стефан Верковић 1858. са предлошка који се тада налазио код прилепског учитеља Димитрија Миладинова; бивша Народна библиотека, Збирка рукописа бр. 48; изгорео у пожару Народне библиотеке 6. априла 1941.[11]

Трескавачке хрисовуље и њихови преписи стизали су у Београд у више наврата. Најпре је почетком 1858. откупљен Верковићев препис, а потом је марта исте године Јордан Хаџи-Константиновић донео ТХ 2, заједно са неколицином рукописа и старих новаца. Према позитивном извештају Јанка Шафарика и Ђуре Даничића ове старине откупљене су

---

[7] Према препису Љ. Стојановића (видети даље). Овај запис издао је скраћено и с погрешкама Ј. Хаџи-Васиљевић, *Прилеп и његова околина*, Београд 1902, 89–90, нап. 60; прештампано у *Споменици на Македонија* IV, 59.

[8] С. Матић, *Опис*, 221, № 552 (82).

[9] *Исто*, 221, № 553 (83). Приписана краљу Урошу јер је преписивач грешком у потпису навео Уроша уместо Стефана Душана (видети даље за објашњење).

[10] Б. Цонев, *Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека въ София*, София 1910, 425; *Споменици на Македонија* IV, 167. Из претходно саопштених података види се да је по налогу манастирске управе Хрисе 1817. начинио преписе све три трескавачке хрисовуље. У даљем тексту биће обележени скраћеницама ПТХ 1, ПТХ 2 и ПТХ 3.

[11] С. Матић, *Опис*, 551 (48); Љ. Доклестић, *Придонесот на Стефан Верковиќ во истражувањето на средновековната историска граѓа во Македонија и во соседните земји во средината на XIX век*, Историја 20–2 (1984) 115. Није могуће утврдити да ли је препис начињен на основу старог примерка, будући да је он већ марта ове године био у Београду, или према препису из 1817.

од Константиновића.[12] Игуман трескавачки Христо забележио је на белини трескавачког поменика 5. септембра 1860. да је у Србију, кнезу Михаилу послато „три хрисовула, един на пергамент писан, а другите два на книги писани“.[13] О овој пошиљци обавестило је Министарство иностраних дела Министарство просвете писмом од 23. марта 1861. и одредило да се исправе имају предати Управи просвете на располагање.[14] Били су то ТХ 1, ПТХ 1 и ПТХ 2. Нисам успео наћи податке о томе када је у Београд доспела ТХ 3 и ко ју је донео. Према броју у инвентару Народне библиотеке (78) и чињеници да ју је Даничић издао 1861. ова повеља стигла је у Београд кратко време пре ТХ 1, која је, како вели Новаковић у њеном издању 1875, „случајно остала до сада нештампана“.

Испитивање аутентичности, хронологије и међусобног односа трескавачких хрисовуља данас је веома отежано немогућношћу увида у спољашње одлике исправе и тип писма. Нажалост, нису начињени факсимили или фотографије. За коришћење у научне сврхе служили су једино текстови према првим издањима, са једва неколико кратких напомена о изгледу докумената. Осим тога, примерци трескавачких хрисовуља били су у време издавања знатно оштећени. Текст је препун лакуна, поготову у ТХ 3; у све три исправе почетак недостаје или је у лошем стању, због чега је Новаковић из издања ТХ 1 потпуно изоставио аренгу. И поред овако озбиљних ограничења, у научној литератури присутно је више покушаја да се да одговор на наведена питања. Међутим, оригиналност или аутентичност повеља трескавачког комплекса дуго нису довођени у сумњу. Њихови подаци коришћени су без резерве.[15]

Тек 1961. Божидар Ферјанчић изразио је оправдану сумњу у аутентичност ТХ 2.[16] Иако се неки од његових аргумената не могу прихватити, Ферјанчић је указао на чињеницу да ТХ 2 садржи у тексту

---

[12] К. Џамбазовски, *Грађа за историју Македонског народа из Архива Србије*, том II, књ. I (1856–1863), Београд 1981, 101, № 84.

[13] *Споменици на Македонија* IV, 59.

[14] К. Џамбазовски, *нав. дело*, 297, № 282.

[15] Т. Флорински, *Памятники законодательной деятельности Душана Царя Сербов и Греков*, Киев 1888, 75–80; С. Новаковић, *Прилеп у првој поли XIV века по трескавачким повељама краља Стефана Душана*, Глас СКА 80 (1909) 1–24 (=С. Новаковић, *Списи из историјске географије*, прир. С. Ћирковић, Изабрана дела књ. 2, Београд 2003, 251–268).

[16] Б. Ферјанчић, *О повељама краља Стефана Душана манастиру Трескавцу код Прилепа*, ЗРВИ 7 (1961) 161–167.

сумњиве елементе који захтевају преиспитивање њене аутентичности и изворне вредности. На овај чланак одговорио је Јевгениј Наумов настојећи да одбрани аутентичност ТХ 2.[17] Наумов је донекле упозорио на извесне слабости и недоследности у Ферјанчићевој аргументацији, али је, с друге стране, понуђеним контрааргументима у прилог аутентичности и датирања ТХ 2 само показао да није дорастао таквом дипломатичком изазову.[18]

Последњи, најшире засновани покушај да се реше најважнија питања у вези са комплексом трескавачких хрисовуља дат је у IV тому едиције *Споменици на Македонија* из пера Лидије Славеве и Владимира Мошина.[19] Осим поновљеног издања све три повеље[20] (укључујући и фототипије првих издања) и једног од новијих преписа (ПТХ 2), дате су унакрсне референце, покушај ближег датирања, са Новаковићевим редоследом у основи, и расправа у прилог аутентичности све три исправе. И поред очигледно великог уложеног труда и користи од заједничког издања трескавачких повеља, понуђена решења не могу се сматрати задовољавајућим. Од појединости које им умањују убедљивост поменуо бих: непрецизности и грешке у навођењу паралелних места, произвољно тумачење и комбиновање текста повеља и савремених историјских извора и околности у циљу прецизнијег датирања, аргументација у прилог аутентичности ТХ 2 без дипломатичке утемељености.[21] Чини ми се да највећа слабост приступа Славеве и Мошина лежи у чињеници да су у своје полазиште уградили уверење о аутентичности, хронолошком следу и повезаности све три исправе. Отуда није било тешко да се слободним, понегде и наивним тумачењем садржине

[17] Е. Наумов, *К вопросу о подлинности некоторых сербских грамот XIV в*, Славянское источниковедение 8, АН СССР, Институт славяноведения, Москва 1965, 114–125; исти, *Феудалниот сепаратизам и политиката на Душан во 1342–1355. год.*, Историја 4–2 (1968) 63–75.

[18] Довољно је да поменем наводне превратничке скупове Душанове властеле, чији су прилози уписани у повељи, као један од кључних елемената за датирање повеље „отприлике крајем 1343. или почетком 1344“!?

[19] *Споменици на Македонија* IV, 55–185. Основни резултати укључени су и у Л. Славева, В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Институт за истражување на старословенската култура Прилеп, Посебни изданија 4, Прилеп 1988, 107–120, № 37–40.

[20] Све три повеље нашле су се први пут заједно (додуше, у изводу) у збирци С. Новаковића, *Законски споменици*, 664–671.

[21] Ова два последња елемента добрим делом према резултатима до којих је дошао Наумов.

повеља створи привид о поступном увећању манастирског поседа које је нашло одраза у издавању три владарске повеље за сразмерно кратко време.

Све напред саопштене околности и недостаци, који су пратили досадашње покушаје вредновања трескавачких хрисовуља, намећу неизоставну потребу да се приреди једно ново, критичко издање, према свим мерилима савремене дипломатике.[22] Овај подухват је, разумљиво, отежан чињеницом да су примерци повеља нестали, а издања непотпуна. Међутим, овај последњи недостатак сада се може превазићи до извесне мере због срећне околности да је сачувано, у рукопису припремљеном за штампу, издање трескавачких хрисовуља, које је између два светска рата урадио Љубомир Стојановић на основу претходних издања и примерака који су били доступни у Народној библиотеци (ТХ 2, ПТХ 1 и ПТХ 3). Наиме, пошто је Српска академија дуго лутала у настојањима да приреди српски дипломатар, одговорност за овај посао препуштен је после Првог светског рата Љ. Стојановићу. Он се одлучио да сва средњовековна ћирилска акта среди и изда као две целине: документа настала из односа с Дубровником и сва остала акта, углавном манастирске и властеоске повеље. Дубровачку грађу стигао је да припреми и објави у две књиге,[23] а за другу скупину аката, како је истакао у предговору прве књиге, „још није потпуно сабрана сва грађа за овако издање“.[24] Најављени, а незавршени део Стојановићевог труда око српског дипломатара пао је у заборав. Заправо, доспео је с делом његове заоставштине у Архив Академије.[25]

Брижљивим прегледом материјала припремљеног за други део дипломатара могао сам се уверити да је Стојановић за живота и у овом правцу одмакао много даље него што се из скромног саопштења у предговору прве књиге *Старих српских повеља и писама* дало наслутити. Ту су прикупљени текстови 254 повеље, с кратким регестима и подацима о претходним издањима. Највећи њихов део чине манастирске повеље (све које су за Стојановићевог живота биле познате), а мањи

---

[22] На потребу новог издања својевремено је указивао Д. Кораћ, *Повеља краља Стефана Душана манастиру Свете Богородице у Тетову. Прилог српској дипломатици и сфрагистици*, ЗРВИ 23 (1984) 143, нап. 14.

[23] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I/1–I/2. Додуше, друга књига је највећим делом одштампана за његова живота, али су завршна редакција, преостала штампа и објављивање обављени постхумно.

[24] Љ. Стојановић, *нав. дело* I/1, IV.

[25] Архив САНУ, Историјска збирка, № 7935/1.

властеоске, српске и босанске. Према мојој слободној процени, остало је необрађено сразмерно мало ћирилских аката, поглавито босанских. Треба напоменути да овај материјал не доноси много новога. Све прикупљене повеље већ су биле познате и издате у целини или у изводу. За оно време највише користи долазило је од чињенице да би све ћирилске повеље биле на једном месту и да би били доступни њихови интегрални текстови будући да је знатан број коришћен према крњим издањима у Новаковићевим *Законским споменицима*.

Из данашње перспективе гледано, највећа и једина истинска драгоценост Стојановићевог материјала остају текстови Трескавачких хрисовуља.[26] У време када је Стојановић настојао да реконструише интегрални текст све три трескавачке повеље, у мери у којој је то било могуће, ТХ 1 и ТХ 3 биле су изгубљене, па је био принуђен да у основу издања ова два примерка стави њихове публиковане текстове. Стојановић је отишао корак даље и посегао за преписима Константиновића из 1817. не би ли помоћу њих бар делом надокнадио оно што су први издавачи изоставили или што је већ у њихово време било пропало у предлошцима. Иако је Стојановић тада предузео кораке уобичајене приликом издавања оштећених или несталих докумената, после катастрофе Народне библиотеке 1941, у којој је уништен преостали део трескавачког фонда, његов труд стекао је непроцењиву вредност.

У несразмерно обимном регесту, Стојановић је објаснио особености свога издања трескавачких повеља проистекле из чињенице да је морао да се користи предлошцима различитог обима, времена настанка и квалитета. Преносим га, због вредних обавештења, у целости:

„Краљ Стефан (Душан) и син му краљ Урош потврђују имања манастиру Трескавцу и дају нове прилоге.

Све три су повеље писане уставом на дугачком изнастављаном пергаменту у облику свитака. Само је прва датирана годином 1336-ом, друга је писана после те године, а трећа око г. 1347 када је Урош као краљ походио Трескавац. Он ју је (како се из млађег преписа види) и потписао, а не Душан. Биле су све три у Нар. библ. па је прва и трећа за време окупације украдена, и те две се штампају по издањима у ГСУД. књ. XLI и XIII, а друга по оригиналу. Све три су у почетку оштећене, а понегде и у средини. Та места су попуњена (у заградама) у првој и трећој по преписима од г. 1816 (руске редакције) који се налазе у Нар. библ. (бр. 82 и 83). Препи-

[26] Архив САНУ, Историјска збирка, № 7935/1, № 125, 126 и 127.

сач је углавном добро читао, али има и погрешака (н. пр. **воденичьк** врло често је читао **водотеченик**). Понегде је можда боље прочитао него издавачи, јер су биле тада боље очуване. Те разлике су обележене у напоменама под текстом. Понегде има и по која реч више коју су издавачи прескочили (или је он сам додао?). И то је стављено у заграду. Он је пред собом имао прву повељу у целини, али је трећа и тада била оштећена. Та је места или прескакао, или исписивао онако како се њему чинило да треба да гласе. Тако почетак треће повеље никако се не може уклопити с остацима текста како је издан по оригиналу. Зато се прво штампа (у загради) његов почетак, па после како су остаци текста издани по оригиналу.

Садржина је у све три, углавном, иста. Прва је унесена у опширнију другу, а друга у још опширнију трећу. Има, истина, прилога у првој и другој који се у трећој не помињу. Али ред којим се прилози ређају није исти. Зато сам их обележио у све три редним бројевима, а трећу сам штампао редом како је у оригиналу, и према њој вадио из прве и друге оне бројеве који овима одговарају. Тако се често једном (или другом) попуњују она места која су у некој оштећена.“

С обзиром на чињеницу да се подаци о трескавачким поседима добрим делом понављају (понекад и дословно) у све три (или две) повеље, Стојановић се одлучио за једно, не баш срећно решење издања повеља. Текстове је сложио у три ступца, сваки за једну исправу, и поделио их на рубрике обележене бројевима према појединачним прилозима или поседима. Само трећу је приредио онако како је у изворнику, док је из друге две ређао чланове тако да се с њом поклапају.[27] Тиме је, у жељи да на практичан и прегледан начин приближи читаоцу паралелна места, учинио текстове прве две повеље неупотребљивим за научни рад. Својевремено се Стојан Новаковић, издајући Душанов законик 1870, добро опекао са сличним покушајем да текст извора прекомпонује и прилагоди савременим назорима или неком унапред одређеном начелу.[28] Стојановић очито није за то марио.

Будући да за ново издање трескавачких повеља највећу вредност имају блокови текста или поједине речи из ПТХ 1 и ПТХ 3, којима је Стојановић попунио празнине издања ТХ 1 и ТХ 3, погледајмо у којој

[27] На крају регеста дао је, према бројевима рубрика у тексту, преглед паралелних места између прве и треће и друге и треће.

[28] Новаковић је систематизовао чланове Законика према предметима и областима права.

мери је могуће ослонити се на њих. У целини гледано, они показују да је Хрисе Хаџи-Константиновић доста верно следио текст изворника. Његове грешке обично проистичу из неразумевања текста предлошка,[29] немогућности да правилно прочита поједине речи или покушаја да по смислу реконструише празнине у тексту. Када је реч о овом последњем, не можемо бити сигурни у којој мери је преписивач томе прибегавао. Та недоумица се нарочито оштро намеће у случају ТХ 3. У време (1861) када ју је Даничић издао, она је имала велики број лакуна у тексту. У Стојановићевој реконструкцији више од половине лакуна у Даничићевом издању попуњено је текстом из ПТХ 3, из чега се види, на шта је указао и Стојановић, да је већ 1817. ТХ 3 била делимично оштећена. Према томе, не постоји начин да се утврди која су од тих места још била читљива 1817, а која је Хрисе допунио по смислу.

У следећем примеру засигурно се ради о реконструкцији, чија се подлога лако може утврдити. Крај ТХ 3 био је делимично оштећен те у издању недостаје потпис. Тако је било и у време када је Хрисе правио препис. Он је стога покушао да реконструише име аукτора у потпису према личностима које се помињу у тексту. Аукτор Стефан Душан нигде се не наводи по имену већ са устаљеном формулом *краљевство ми*. Међутим, при самом крају повеље приповеда се о посети његовог сина Уроша манастиру – **и посласмо прѣвьзлюбленаaго сына кралєвьства нашего Ѹроша кралꙗ.**[30] Помен Уроша краља навео је преписивача да њему припише повељу, што се види и из чињенице да је у потпису задржао исти ред речи као у тексту. Остатак потписа склопио је држећи се у основи потписа ТХ 2, који је формулисао у духу потписа ТХ 1. Слично је поступио и код извођења потписа у ПТХ 2.

ТХ 1	**ТХ 2**	**ПТХ 3**	**ПТХ 2**
Стефан краљ верни ва Христа Бога самодржавац все Србскије земље и Поморскије	*Стефан ва Христа Бога благоверни краљ и самодржац Србљем и По-морју и Грком и Бл-гаром*	*Урош краљ во Христа Бога благоверни и самодержец всеје Серпскеи и Поморскои и Болгарскои земли*	*Стефан во Христа Бога благоверни краљ и самодержец все Серпском и Поморском и Болгарском*[31] *земли*[32]

[29] Као што је одељак у имунитетној формули ТХ 3 **ѡт позоба и <u>писа</u> и приселице** протумачио **ѡт пива**; метох у Пологу **Крьпень** постао је трпни придев **кѹпенъ** и сл.

[30] *Споменици на Македонија* IV, 152.

[31] Могуће је да су издавачи погрешно прочитали последње надметнуто слово – *м* уместо *и*. У оба случаја (ПТХ 2 и ПТХ 3) облик датива не одговара уобичајеној конструкцији с генитивом.

[32] Исто, 92, 126, 185.

Лако се, такође, распознаје да је допуне санкције у ПТХ 1 вршио на основу текста санкције ТХ 2 (видети даље). Данас нам стоји на располагању још један начин да утврдимо преписивачки манир и поузданост Константиновића – то је поређење ТХ 2 и ПТХ 2, чији је текст издат у *Споменици на Македонија* IV.[33] Поређењем се види да је највећи део текста преписан дословно, разуме се, уз прилагођавања језику XIX века. Код појединих прилога приметна су скраћивања, која у основи не мењају смисао одговарајућег текста. Ретки су и лаки за препознавање случајеви где су називи места погрешно прочитани (**Кѹчинь** уместо **Боѵчинь**; **Долгавцы** уместо **Дльга Вьси**).[34] Један број поседа из ТХ 2 не налази се у ПТХ 2. Судећи према доследном настојању Константиновића да ништа не изостави у препису, чак и да попуни недостајуће делове текста где год је сматрао да је могуће (што је јасно из ПТХ 1 и ПТХ 3), верујем да празнине у ПТХ 2 пре треба приписати чињеници да је реч о препису преписа. При томе ми не знамо у каквом је стању био Константиновићев препис 1871. када је до њега дошао Мусевич и колико је овај други био пажљив преписивач.

У сваком случају, и поред наведених одступања у односу на ТХ 2, нема никаквог основа да се ПТХ 2 посматра као препис наводне четврте трескавачке повеље, коју треба да је издао краљ Душан 1342, како су предлагали Славева и Мошин.[35] Они су тврдили да ПТХ 2 садржи само један прилог којег нема у остале три повеље – селиште Костенче. Заправо, село Костенче наведено је и у ТХ 2 у оквиру међа села Дупјачани.[36] И иначе није ретка појава, да се исти поседи поменути у једној од трескавачких повеља јављају у осталим или једној од њих према другачијем распореду или правном статусу.[37] Поготову су такве промене приметне када се посед наведен у опису међа метоха или села

[33] Исто, 175–185.

[34] Исто, 177, 179.

[35] Исто, 167–173.

[36] Исто, 113, 176.

[37] Карактеристичан је пример поседа Хоморани, Техово и Небрегово. У ТХ 1, № 15 наводе се пуста селишта Хоморане и Техово с међама. Њихове међе обухватају и Небрегово. У ТХ 2, № 52 наводи се село Хоморани са засеоцима и с Теховом. Описане су им међе, које се у основи поклапају са онима у ТХ 1. У посебној рубрици (№ 42) уписана је половина селишта Небрегово као засебан посед. У ТХ 3, № 14 село Небрегово се помиње с међама које се поклапају с онима Хоморана и Техова из прве две повеље. У посебној рубрици (№ 62) забележено је село Хоморане *заједно с Небреговом*. Техово се изгубило (Исто, 83, 118, 119–120, 145, 149).

једне повеље јавља у другој повељи као самосталан, и обратно. У таквим случајевима не ради се о суштинским изменама у обиму властелинства (губицима или приновама). За Славеву и Мошина, међутим, „ова, секако ќе биде битен показател дека Преписот е работен врз основа на автентичен документ, бидејќи не е логично да се претпостави изработка на фалсификуван акт со многу помалку други имоти заради додавање само на едно селиште“[38] (sic!).

И за датирање тзв. четврте трескавачке повеље аутори су се држали начела које су применили за остале три – постепено увећање манастирског властелинства као хронолошко мерило. Према њиховом слободном рачуну, добијеном вагањем онога што је у свакој од повеља ново, и онога што недостаје, ПТХ 2 треба да је, по обиму властелинства (као да је у питању однос између висине и тежине и узраста човека!) издата кратко време пре ТХ 2, тј. око 1342. Према оваквој реконструкцији испада да је краљ Душан између 1342. и 1345. три пута даривао манастир, јер се његово властелинство за тако кратак период у толикој мери мењало да је била неопходна писана потврда с највишег места! С потпуном одговорношћу могу да тврдим да није постојала никаква четврта трескавачка повеља нити њен препис, а да документ који су Славева и Мошин издали као четврту трескавачку повељу представља позни препис преписа ТХ 2.

Претходна анализа показала је, надам се, да се преписи Константиновића могу користити уз известан опрез за реконструкцију недостајућих делова текста ТХ 1 и ТХ 3, као што је урадио и Стојановић. Ово утолико пре што се Константиновићеве интервенције и одступања од изворника лако дају препознати. Делови текста који су до сада остали непознати, боље рећи неискоришћени, помоћи ће у знатној мери да се да одговор на питање о аутентичности сваког од три примерка и њиховом међусобном односу. Мислим да је нарочито важно да се потврде или оповргну сумње у ТХ 2, које је још 1961. изрекао Б. Ферјанчић. Без такве анализе нема смисла упуштати се у приређивање новог издања.

Често се у научним радовима о манастиру Трескавцу или његовим повељама може наићи на отворено жаљење аутора због сазнања да је Новаковић из свог издања ТХ 1 потпуно изоставио аренгу. Такав поступак правдао је чињеницом да повеља „правога почетка нема, јер је горњи крај похабан толико, да му је само узан крај на врху остао, и избледео тако, да би се једва могао прочитати свршетак богословскога

[38] Исто, 171.

увода, красноречиве похвале Богородици, који је хватао скоро половину целе хрисовуље“.[39] Да бар није овако непосредно заголицао машту будућих истраживача. На срећу, у време када је Константиновић правио препис TX 1, повеља је била сачувана у целости. О томе сведочи интегрални текст аренге, коју је Стојановић укључио у своје издање према ПТХ 1. Текст преносим доследно онако како га је Стојановић забележио, осим што су скраћенице разрешене, а надметнута слова спуштена у ред:

Хвалꙋ Г(о)с(под)ню возглаголют оуста моѧ. и всѧка плоть имѧ с(ве)тое егѡ во вѣкъ и во вѣки вѣкам. Красно еже жити в҆ домꙋ Г(о)с(под)ню во всѧ дни живота своегѡ. и Мѡѵсеѡви повелѣ Г(о)с(по)дь Б(о)гъ. сотворити скѵнїю. и в ней слꙋжбы совершати. Ѧще они ветхозаконый людїе. тако соверщили. Колми паче мы хр(и)стїане цр(ь)кѡвь любити. в нейже сподобихѡм сѧ вѣром и кр(ь)щенїем. Ходатайством преч(и)стыѧ Д(ѣ)вы Б(огороди)цы. Тѣмже и мы много восхвалити подобаетъ. Рцем ъ дꙋхѡмъ: Радꙋй сѧ прес(ве)таѧ Вл[а]д[ы]ч[и]це Б[огоро]д[и]це. Херꙋвїмы бо и Серафїмы. ꙗкоже пророцы дꙋхѡмъ б(о)жественнымъ г(лаго)лютъ: На рамꙋ херꙋвїмскꙋ ꙗко на пр(ѣ)стѡлѣ сѣдѧща Б(о)га. Преч(и)стаѧ и пренепорочнаѧ Б[огоро]д[и]ца. Не на рамꙋ поноси Г(о)с(по)да нашега Іи(соу)са Хр(и)ста. Или из҆ далеча оузрѣ. Но во чревѣ своемъ и на рꙋкꙋ, и на лонѣ. поносла есть. И кто оубо дерзнетъ таковꙋю высотꙋ и глꙋбинꙋ измѣрити хвалами. Ѧще ли би кто ѡт любве понꙋдил сѧ простретї слово, на похваленїе чꙋдесъ Б(о)жїихъ. иже преч(и)стою Б[огоро]д[и]цею на земли показа. И нѣсть ѡ томъ слово нынѣшнее мою писанїю. Но кратко воспоминаю ѡ б(о)жественнѣи вѣрѣ. Оучeнїе и проповѣданїе намъ в҆ сїемъ хрїсовꙋлѣ. Но рвенїю б(о)ж(ь)ственнѡ ѡ цр(ь)кви Б(о)жїей. ꙗже есть м(а)ти всѣмъ намъ ꙗкоже вышнїй Їерꙋсалимъ. егоже Павелъ ап(о)с(то)лъ сказꙋетъ сподобив сѧ видѣти егѡ. Сїе оубо разꙋмѣвше и познавше, ѡт пророченїѧ пророкъ и проповѣданїѧ с(ве)тыхъ Ѧп(о)с(то)лъ. Мнози ц(а)рїе и велможи, богатїи же и даже до нищихъ, имѧ Г(о)с(по)да Б(о)га люблѧщихъ. издаша и тїи противꙋ силѣ, и богатствꙋ и ꙋсердїѧ цр(ь)кви соборныѧ, и монастирѣхъ по различныхъ мѣстахъ, идѣже имѧ Г(о)с(по)да нашего Іи(соу)са Хр(и)ста славит сѧ.

[39] Исто, 96.

Во воспоминанїе с(ве)тыхъ пророкъ, и ап(о)с(то)лъ, и м(оу)ч(е)н(и)къ, и пр[ѣ]п[о]д[о]бныхъ. Наипаче же преславнѣи и честнѣиѣи (!) во имѧ преч(и)стые Вл[а]д[ы]чицы нашеѧ Б[огоро]д[и]цы. о нѣй же есть зачало и конецъ. всѣмъ с[ве]тымъ, и вѣрѣ хр(и)стїанстѣй ꙗже есть заст8пленїе. и покровителница всѣмъ вѣрнымъ еюже и мы призывающе ѡбрѣтаемъ помощь, во времѧ напасти, не токмѡ здѣ во временѣмъ семъ вѣцѣ, но и въ б8д8щемъ ѡбрѣсти покровъ и избавленїе ѡт м8къ на страшнѣмъ с8дищи Хр(и)стовѣ надѣем сѧ.

Из осталог дела текста ПТХ 1 може се преузети само неколико различитих читања, реконструкција и допуна текста. Навешћу само најважније примере:[40]

• Рубрика 4 (стр. 79) – **И при⟨ми⟩ кралѥвьство ми село Трьновьци...** Тако је реконструисао и Новаковић, док су Славева и Мошин предложили **при⟨ложи⟩**. Село Трновци не помиње се у ТХ 2 и ТХ 3. Славева и Мошин[41] сматрали су да је селиште чије је име прогутала лакуна у рубрици 4 ТХ 2 (после Беле цркве, а пре метоха Свети Димитрије) управо Трновци. Поређењем с текстом ТХ 3 добија се, као вероватнија, претпоставка да је у питању селиште *Глбочани*, јер је оно наведено у ТХ 3 између Беле цркве и метоха Свети Димитрије.[42]

• Рубрика 17 (стр. 84) – у селу Дупјачани налазиле су се купљенице **ѡть кирь Ісака**. У ПТХ 1 стоји **ѡть кирь Їсаака**. Мислим да је ово име стајало у тексту ТХ 1, а да га Новаковић није добро прочитао.

• Рубрика 32 (стр. 89) – после **сь водѣничиѥм** add. **с҅ планинами и с ливадами.**

• Рубрика 39, санкција (стр. 92) – у тексту се налази лакуна: **вь хрисовоулѣ и мо. . . . . . . да моу ѥ мьстникь** итд. Константиновић је попунио празнину текстом из ТХ 2 (односно ПТХ 2): **вь хрисовоулѣ ⟨семъ**

[40] Славева и Мошин поделили су текст повеља̂ на рубрике према појединачним поседима. Приликом навођења одговарајућих места служићу се бројевима рубрика из њиховог издања у *Споменицима на Македонија* IV. Реконструкције из ПТХ 1 биће стављене у стреласте заграде.

[41] *Споменици на Македонија* IV, 79, нап 6; 114, нап. 4.

[42] Исто, 145, № 18. Исто селиште наведено је и у ТХ 1 (стр. 86, № 22). За идентификацију и убикацију манастирских поседа видети К. Аџиевски, *Пелагонија во средниот век (Од доаѓањето на Словените до паѓањето под турска власт)*, Скопље 1994, 185–206; исти, *Имотите на манастирот Трескавец надвор од Пелагонија*, Историја 33, св. 1–2 (1997) 15–28; исти, *Манастирски имоти во велешката област во XIII и XIV век*, Историја 39, св. 1–2 (2003) 113–117.

ѡтьложити или потворити что ѡт негѡ⟩ да моѵ ѥ мьстникь итд. У ПТХ 1 изостављен је део **никеискыхь и ѡть д҃ еѵаггелисть и ѡдь в҃і апостоль**, али је на крају санкције, после речи **сь Июдою** додат текст, такође преузет из санкције ТХ 2 (ПТХ 2): **и да нѣсть бл(аго)с(ло)вен ни в҆ сей вѣкь ни в҆ б8д8щїй, аминь**.

Издање ТХ 2 Стојановић је припремио на основу непосредног увида у повељу, која се у то време још увек налазила у Народној библиотеци. Његово читање не разликује се од Даничићевог, осим у неколико мањих појединости. Једина корист од Стојановићевог рукописа издања ТХ 2 долази од чињенице да је текст дат у оригиналној ортографији према начелу поштованом у збирци *Старе српске повеље и писма*. Додуше, Стојановић је прво рашчитао текст, а тек потом је прецртао разрешена слова и дописао знаке скраћења и натписана слова.

Највише новог (заправо изгубљеног) текста доноси ПТХ 3, с обзиром на чињеницу да је ТХ 3 у време издавања била знатно оштећена. Добар део ТХ 3 могуће је надокнадити према ПТХ 3. Славева и Мошин покушали су у издању ТХ 3 да реконструишу што већи број празнина. Вредност њихових интервенција може се проверити поређењем с одговарајућим местима у ПТХ 3. При томе треба имати у виду да се овај метод не може применити на све допуне Славеве и Мошина, јер ни ПТХ 3, како је раније наглашено, не садржи интегрални текст ТХ 3. Онде где су лакуне невелике њихове реконструкције по смислу су у највећем броју случајева тачне.[43] Међутим, онде где се према контексту није могао уметнути недостајући текст, издавачи су посегнули за паралелним местима у ТХ 2. И у овом послу они су се држали основне поставке о хронолошкој поступности настанка све три повеље, из чега излази да је ТХ 2 послужила као основа приликом састављања ТХ 3. Међутим, одговарајућа места у ПТХ 3 показују да између ТХ 2 и ТХ 3 нема толико подударности колико су Славева и Мошин веровали да има. Она такође показују да је у неким одељцима или појединостима ТХ 3 ближи ТХ 1 него ТХ 2.

У навођењу најважнијих примера поћи ћу од аренге. За разлику од Новаковићеве одлуке да изостави аренгу из издања ТХ 1 због фрагментарности, Даничић се није поколебао чињеницом да је аренга ТХ 3

---

[43] То се односи и на она места где постоје размимоилажења у правопису. Рецимо **з** уместо **сь** и сл.

делимично сачувана. Онолико колико је успео да прочита он је унео у издање. Захваљујући томе можемо да упоредимо делове текста аренге ТХ 3 са оним у ПТХ 3. Стога ћу оба текста дати упоредо. Узгред, рекао бих да је Стојановићева тврдња, како се аренга у ПТХ 3 „никако не може уклопити с остацима текста како је издан по оригиналу“, претерана. Види се из упоредног прегледа да је Константиновић изоставио неколико краћих одељака, али да се текстови аренге у основи поклапају.

ТХ 3	**ПТХ 3**
. . . . . . .щїмь всака вла. . . соутъ красно и дль. . . . . ѥ его домове любити, сь. . же паче сїи божьствнїи храмь . . . . кралѥвьства ми и родитель кралѥвства ми стеф. . . . . сїонь втори їер(оуса)лимь дань бысть ѡть бога. . . ного тьчию си дивьнь вь светыхь своихь богь їсраи.	Красотꙋ и бл[а]голѣпїе храма с(ве)тагѡ твоегѡ возлюбихъ, и мѣсто селенїѧ славы с(ве)тыни твоеѧ Г(о)с(по)ди. красно и должно еже жити въ домꙋ г(о)с(под)ню, и его с(ве)тыѧ домове любити. Наипаче же сей преч(ь)стный храмь прѣс(ве)тыѧ Вл[а]д[ы]ч[и]цы нашеѧ Б[огоро]д[и]цы и пр(и)снод(ѣ)вы М[а]рїи. Ꙗкоже и родитель нашъ Кралъ Стефанъ возлюби красотꙋ и бл(а)голѣпїе с(ве)тагѡ храма. Сїѡнь с(ве)тыи. Вторый Їер(оу)с(а)лимъ.
. . . . царь и пророкь, что въздамь господеви за вса ꙗже въздасть мнѣ. . . не прїнесоу светомоу домоу сиемоу егоже дѣдь и родитель кралѥвьства ми … сѣтише благыми милостинꙗми, нь обаче еже видѣхь прѣдание и наꙋчение светыхь царь и краль нашихь, болше възлюбїи кралѥвьство ми красотоу дома твоего прѣчистаа богородице, и мѣсто вь селение славы твое чюдотворице глаголема вь трѣ...авци, и елико бы доволно достоание извѣстно приложи кралѥвьство ми, и що соу . . дали царие и кралѥве и	Ꙗкоже глаголетъ с(ве)тыи ц(а)рь и пророкъ Д(а)в(и)дъ: Что воздамъ Г(о)с(по)д(е)ви за всѧ ꙗже воздаде намъ. Єгоже дѣдъ и родитель нашъ краль. посѣтиша благими милостынѧми. Но обаче еже видѣхъ преданїе и наꙋченїе с(ве)тыи ц(а)рь и краль нашь. болше возлюби кралство ми красотꙋ домꙋ твоегѡ преч(и)стаѧ Б[огоро]д[и]це, и мѣсто селенїѧ славы твоеѧ. чꙋдотворице глаголема во Трескавцы. И елико бы доволнѡ достоѧнїе. извѣстнѡ приложи кралев ми и що сꙋ предали ц[а]рїе и кралеве. и кто либо.

кто любо, все исписавь и оутврдивь нарекосмо.	все исписавъ и оутвердивъ нарекосмо хрисов8ль.

• Рубрика 7 (стр. 144) – место ѡть во. . . ïчке гласи ѡть костенïчке

• Рубрика 9 (стр. 144) – коупена оть Кïри ⟨Геѡрги⟩. Славева и Мошин реконструисали су Кïри⟨ꙗка(!)⟩, сматрајући да је у питању већ помињани кир Јак, који се наводи у ТХ 1, № 17. Међутим, према ПТХ 1 у оригиналу треба да је стајало кир Исак.

• Рубрика 10 (стр. 144) – ѡть ⟨Опта⟩.

• Рубрика 14 (стр. 145) – уместо реконструкције ѡть Царева ⟨Стоуденьца⟩ треба ѡть Царева ⟨кладенца⟩.

• Рубрика 15 (стр. 145) – уместо реконструкције Село Єленѣшци що при⟨ложи господинь краль и потврьди кралевьст⟩во ми треба Село Єленѣшци що при⟨ложи краль⟩во ми. На сличан начин Константиновић скраћује реч *краљевство* и у аренги и у ПТХ 2: *краљство ми* и *краљев ми*.

• Рубрика 19 (стр. 146) – уместо реконструкције према ТХ 2 с⟨ь винеградиѥмь, сь коупеничиѥмь и задоушниномь и⟩ треба само с⟨ь винеградиѥмь⟩.

• Рубрика 28 (стр. 146) – уместо реконструкције с млини⟨е⟩мь треба с млини ⟨з бр҆до⟩мь.

• Рубрика 29 (стр. 146) – уместо реконструкције према ТХ 2 с Ви⟨доуш⟩емь треба с ви⟨ноградими и ѡвощи⟩емь.

• Рубрика 33 (стр. 147) – уместо реконструкције према ТХ 2 ⟨Село⟩ 8 Полозѣ Крпено треба ⟨Метохь⟩ 8 Полозѣ Крпено; уместо Никфовець треба Никифоровець.

• Рубрика 35 (стр. 147) – уместо реконструкције према ТХ 2 Метохь 8 Ѡхрïдѣ ⟨Прокаѳимены и⟩ црквь Iѡань Ѳеологь треба Метохь 8 Ѡхрïдѣ ⟨и⟩ црквь Iѡань Ѳеологь.

• Рубрика 36 (стр. 147) – уместо реконструкције према ТХ 2 Метохь 8 Хлеринѣ вь Чрьтописѣ ⟨Светы Никола сь⟩ виногради треба Метохь 8 Хлеринѣ вь Чрьтописѣ ⟨с҆ нивами с҆⟩ виногради.

• Рубрика 39 (стр. 147) – уместо 30 кабала према ТХ 2, треба 35 кабала.

• Рубрика 41 (стр. 147) – уместо 200 кабала према ТХ 2, треба 2 кабла.

• Рубрика 42 (стр. 147) – уместо реконструкције према ТХ 2 ⟨нива 8 Лѣшьници кьбломь⟩ треба ⟨нива др8га кьбломь⟩.

• Рубрика 45 (стр. 148) – уместо 30 кабала према ТХ 2, треба 40 кабала.

• Рубрика 77 (стр. 150) – уместо реконструкције према ТХ 2 **Клад⟨еньць Драговь и до Бара⟩ и поути** треба **Клад⟨еньць⟩ и ⟨до⟩ поути.**

• Рубрика 78 (стр. 150) – уместо реконструкције **Нива ⟨соумегна** (?) **до⟩** треба **Нива ⟨Бѣлкова и⟩**.

• Рубрика 103, санкција (стр. 153) – уместо реконструкције ⟨**СЛОВА**⟩ треба ⟨**Хрїсовꙋлѧ**⟩; уместо реконструкције **Богородице Трѣска⟨вске⟩** треба **Богородице Трѣска⟨вске и ѿть кралевство ми⟩**; након завршетка санкције ПТХ 3 додаје **аще и ѿт мене грѣшнагѡ, и ѿт с(ве)тыихъ ап(о)с(то)ль, и ѿт триста и осмь на десѧть о(ть)цъ нїкеискихъ, и ѿт всѣхъ соборовъ с[ве]тыхъ о(ть)цъ собраныхъ и ѿт православныхь хрїстїанъ и ѿт вси да есть проклетъ в сеи вѣкъ и в҆ бꙋдꙋщи, еже и бꙋди, аминъ**; завршетак од *сего ради* до *Хрс преручи* изостављен у ПТХ 3.

• Потпис додат: **ОУРОШЬ КРАЛЬ ВО ХР(И)СТА Б(О)ГА БЛ(А)ГОВѢР҆НЫИ И САМОДЕРЖЕЦЬ ВСЕЕ СЕРПСКЕИ И ПОМОРСКОИ И БОЛГАРСКОИ ЗЕМЛИ**

Предложена реконструкција извесног броја празнина ТХ 3 и ново поређење и тумачење садржаја све три трескавачке хрисовуље пружа другачију слику о њиховим међусобним разликама и сличностима од оне коју су понудили Славева и Мошин. Уз помоћ тих података и дипломатичке анализе слободан сам да предложим ново решење питања аутентичности и хронологије трескавачких хрисовуља. У најкраћем, према моме уверењу, у друштву аутентичних Душанових повеља могу остати само ТХ 1 и ТХ 3, док ТХ 2 садржи сумњиве елементе у мери која не допушта да јој се поклони поверење.

ТХ 1 – краљ Стефан Душан, након што је освојио од Византинаца Прилеп, издаје хрисовуљ којим потврђује манастиру Трескавцу све поседе (метохе, села, селишта и ситнија имања) и прилаже нова (1. септембар 1334 – 31. август 1336). Пергамент, уставно писмо, печат откинут, горњи део веома оштећен, са изједеним ободом и избледелим мастилом. Индикт и година се не слажу. Индикт одговара септембарској 1334/1335. години, а година 1335/1336.[44] Исправа је свакако издата након закључења мира с Византијом августа 1334.[45] Аренга, нарација,

[44] Покушај Мошина (*Споменици на Македонија* IV, 76) да неслагање индикта и године премости мартовским датирањем не изгледа ми прихватљив.

[45] Уп. С. Цветковски, *нав. дело*, 163–164, нап. 64.

диспозиција, санкција и потпис не садрже сумњиве елементе. Према композицији и стилу исправа одговара пракси Душанове канцеларије. Једини, већ поменути, недостатак је у датирању, али он је недовољан да би се посумњало у аутентичност овог примерка. Реч је, по свој прилици, о оригиналу или аутентичном препису.

ТХ 3 – краљ Душан потврђује манастиру Трескавцу поседе и прилаже нове, дарује приходе, потврђује манастирски панађур на Митровдан и утврђује економски и судски имунитет; млади краљ Урош, пошто се поклонио Богородици Трескавачкој, прилаже 100 перпера годишње од прилепског трга (1343–1345). Свитак састављен из више комада пергамента, уставно писмо, почетак и крај оштећени, текст је препун лакуна. Будући да је крај исправе са датумом и потписом пропао, датирање се врши према помену логотета Хрса. Према поменима у сачуваним документима, он је сигурно био на челу краљеве канцеларије 1343–1345, па је то временски оквир у који се настанак ове повеље може сместити.[46] Могуће је, штавише, да је истом приликом када је, боравећи у Дебрешти крај Прилепа у јесен 1343, издао повељу за манастир Св. апостола на Лиму,[47] краљ Душан наново обдарио и Трескавац. И ова повеља, попут прве, нема сумњивих елемената у композицији, садржају и стилу. У односу на ТХ 1, далеко је обимнија, с много већим бројем поседа. Заправо, највећи део набројаних поседа нису нови у правом смислу. Ради се о прецизирању, појединачном навођењу имања која су чинила манастирске метохе у Прилепу, Хлерину, Калинику и њиховој околини. Дакле, оно што је у првој повељи записано сасвим сумарно, овде је наведено са свим појединостима. Новостечене поседе у правом смислу чини неколико села која су приложили краљ Душан или локална властела и мањих поседа, у међувремену стечених. У питању је аутентичан документ: остатак оригинала или преписа.

ТХ 2 – садржај у основи према регесту ТХ 1. Свитак састављен из више комада пергамента, без печата, почетак недостаје, крајеви изједени, у горњем делу текст избледео, са нечитким местима. У саставу и стилу повеља показује више елемената који упућују на озбиљну сумњу:

– Језик повеље указује да није писана у владаревој канцеларији (спорадична употреба назала ѫ, вокализација ь→є, генитив придевске промене –єго, acc. уместо inst., с ливадоу, с рекоу, с планиноу).

[46] О Хрсу видети ССА 6, 95–96 (Д. Живојиновић).

[47] Ж. Вујошевић, *Хрисовуља краља Стефана Душана манастиру Св. Петра и Павла на Лиму*, ССА 3 (2004) 45–69.

– Санкција је незграпна и неуобичајена. На сличан начин састављена је санкција у повељи краља Душана за цркву Св. Николе у Добрушти (1334).[48] Ова повеља је доказано сумњива, у најбољем случају ради се о незваничној хиландарској преради изгубљеног Душановог акта.

– Потпис не одговара ни краљевским ни царским Душановим потписима. Сумњу додатно учвршћује чињеница да се на сличан начин формулисани потписи налазе на хиландарским фалсификатима Душанових повеља из XV и XVI века – повељи о границама хиландарских поседа на Атосу и повељи о поклону Ливаде и цркве Палеокометица.[49]

Поређењем садржине све три повеље види се да ТХ 2 не доноси много новога у односу на ТХ 1, а да је по обиму поседа готово изједначена с ТХ 3. Имања ТХ 1 која се не помињу у остале две су Црква у Лишини, пусто селиште Лепче и зимовиште Опремче,[50] а она из ТХ 1 којих нема само у ТХ 2 су воденица на Радушти и пусто селиште Дреновци.[51] Суштински гледано, друга повеља не премашује по обиму прву јер оно што је у њој заиста ново у односу на прву мање је по величини од оног што је из прве у њој изостало. И разлике између ТХ 2 и ТХ 3 само на први поглед делују веће него што стварно јесу. Засебно наведене њиве након села Дупјачани (ТХ 3, № 8, 9, 10, 11)[52] заправо спадају у његов атар. Село је наведено на почетку ТХ 2 с општом формулом (*са свим правинама*) и краћим описом међа.[53] Од имања која се наводе у ТХ 3, а нема их у ТХ 2 остају само селиште Дреновци, Васиљева њива на Белеву и Теофилов стас у селу Кривогаштани.[54] Дреновци и Васиљева њива се, међутим, наводе у ТХ 1, а Теофилов стас се наводи уз још два стаса, која се помињу и у ТХ 2. Разуме се, подаци о оним поседима који се наводе и у ТХ 2 и у ТХ 3 често су саопштени на различит начин. Поседи ТХ 2 у рубрикама 32, 38, 51, 56, 57, 59, 60, 84, 85, 86, 88 наведени су опширније или прецизније него у ТХ 3, а они у рубрикама 2, 6, 39, 45, 47, 50, 52, 54, 55, 58, 81, 83, 87, 91 другачије.

---

[48] Ж. Вујошевић, *Повеља краља Стефана Душана о цркви Светог Николе у Добрушти*, ССА 4 (2005) 54–55.

[49] Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) 42–43; А. Фотић, *Средњовековне повеље на шеријатском суду: примери из повести манастира Хиландара (XV–XVI век)*, Хиландарски зборник 11 (2004) 325–336.

[50] *Споменици на Македонија* IV, 88, № 25; 89, № 31; 91, № 35.

[51] Исто, 90, № 34, 91, № 36.

[52] Исто, 144–145.

[53] Исто, 113.

[54] Исто, 145, № 12; 146, № 22; 151, № 93.

С друге стране, за разлику од тврдње Славеве и Мошина[55] у ТХ 2 је било наведено село *Глбочани,* које се налази и у друге две повеље. Исто тако, посед који је био записан на месту лакуне у рубрици 37 ТХ 2 је село Журче, што се види поређењем с одговарајућим местом у ПТХ 2.[56] И ово село се наводи и у друге две повеље. Пола воденице у Обижданима и две воденице у Обршанима, наводе се у ТХ 1 и ТХ 2, али не у ТХ 3.[57] Да напоменем још да се Драгова стас и Васиљева њива из ТХ 3 помињу и у ТХ 1, супротно уверењу Славеве и Мошина.[58]

ТХ 2 наводи само три поседа којих нема у друге две повеље. Двориште Јанеца Коњцина и њива Киријатејеве деце[59] налазе се у попису појединачних парцела прилепског метоха који је наведен и у ТХ 3. Једини посед који нема никаквог еквивалента у садржају друге две повеље јесте метох у Преспи у Љубојну, поклон Николе архиепископа.[60]

Према својим формалним и садржинским одликама ТХ 2 свакако не представља документ изашао из канцеларије краља Душана или његов аутентичан препис. Ако би се чак и пошло од претпоставке да је Душан издао три хрисовуље, а да је ТХ 2 искварен препис изгубљеног оригинала, остаје нејасно зашто би владар у сразмерно кратком времену издао манастиру две повеље (ТХ 2 и ТХ 3), које међу собом једва да се разликују по садржини. Оно што је заиста ново у ТХ 3 у односу на ТХ 2 јесте проценат од продаје вина на прилепском тргу и 100 перпера од прилепске царине, дар Урошев. Да ли је заиста оправдано веровати да је приликом посете владарске породице манастиру, када су поклоњени приходи од трга у Прилепу, издата нова повеља у којој треба да су наведени и прилози обухваћени и наводно недавно издатом краљевом повељом, и то сасвим другачијим редоследом и на другачији начин, у већини случајева? Зар не би било природније да се садржај претходне препише у нову или, још пре, да се изда повеља у којој би збирно били потврђени поседи и наведени само нови поклони.

Склонији сам да верујем да је ТХ 2 незваничан документ који се у саставу и начину излагања ослања и на ТХ 1 и на ТХ 3. Поред чиње-

---

[55] Видети нап. 41.

[56] Исто, 117, № 37; 177, № 17.

[57] Исто, 119, № 48, 49. Обиждани су у ТХ 1 наведени с именом Биждани (исто, 85, № 19).

[58] Исто, 151, № 90 и 93.

[59] Исто, 114, № 10; 117, № 31.

[60] Исто, 125, № 89.

нице да се неки поседи јављају само у ТХ 1 и ТХ 2 или само у ТХ 3 и ТХ 2, навео бих још неколико примера у прилог овој претпоставци.

• аренга – ако је аренга у ПТХ 2[61] бар у основним цртама и духу верна изгубљеној аренги ТХ 2, то значи да је зготовљена већим делом с ослонцем на аренгу ТХ 1, док је завршетак преузет из аренге ТХ 3.

• метоси (села) Свети Димитрије и Крпен – комбинација одговарајућег текста ТХ 1 и ТХ 3.[62]

• прилепски метох Свети Теодор – исто, али се додају и нови подаци којих нема у ТХ 1 и ТХ 3.[63]

• селиште Калуђерац – ослања се на ТХ 1.[64]

• село Вучје – почетак према ТХ 1; међе су исте у ТХ 2 и ТХ 3, али је правац којим се наводе различит.[65]

• село Дупјачани – према ТХ 3, скраћено.[66]

• рибари у Преспи – према ТХ 3.[67]

Као прилог веровању о непосредном хронолошком следу ТХ 1 и ТХ 3 навешћу неколико примера у којима се подаци о поседима у ТХ 3 ослањају на ТХ 1: село Свети Димитрије, метох у Поречу Манастирац, Метох у Хлерину у Чртопису.[68] За један број поседа који се наводе и у ТХ 2 и у ТХ 3, ТХ 2 прецизира порекло (*Селиште Бела Водица...што приложи тепци Градислав*, *Селиште Костино што приложи Константин Севастократоровић*, *Селиште Комарчане што придаде Драгоман Кастрофилак*)[69] или локални назив (*метох у Хлерину, у Чртопису, Свети Никола*, *метох у Охриду Прокатимен*).[70]

Када се упореде све три исправе излази да ТХ 2 у основи не садржи нове поседе нити битно преиначује податке о оним који се налазе у остале две. У њеном садржају, заправо, нема никаквих показатеља мотива или времена кривотворења. Једино што од прилога којих нема у друге две повеље изазива сумњу може бити метох у Преспи Св. Никола који треба да је приложио *Никола архиепископ* (свакако охридски

[61] Исто, 175.

[62] Исто, 114, № 5; 121, № 59.

[63] Исто, 114, № 6.

[64] Исто, 120, № 57.

[65] Исто, 120, № 58.

[66] Исто, 113, № 2.

[67] Исто, 123, № 83.

[68] Исто, 146–147, № 19, 29, 36. Видети и у претходном излагању одељак где су наведене допуне празнина у ТХ 3 према ПТХ 3.

[69] Исто, 123, № 85; 124, № 86; 125; № 88.

[70] Исто, 121, № 60; 123, № 84.

архиепископ Никола). Могуће је да је у питању незваничан манастирски акт, састављен у форми катастиха (пописа имања), коме је дата форма владарске повеље. Вероватно је да се за прецизирање података о појединим поседима састављач ослањао и на неки данас изгубљени попис манастирских имања или појединачна акта о поклонима и куповинама. На тај начин могли су бити унети и они малобројни додаци којих нема у друге две. На пример, метох у Преспи, који је охридски архиепископ вероватно поклонио након што је Душан посетио манастир и издао ТХ 3. Али, који су стварно били мотиви за састављање ТХ 2 немогуће је са сигурношћу утврдити на основу расположивих извора. У сваком случају, по моме уверењу, краљ Душан издао је манастиру Трескавцу само две хрисовуље – ТХ 1 (1334–1336) и ТХ 3 (1343–1345).

Résumé

Au XIXe siècle ont été découvertes trois chartes du roi Dušan destinées au monastère de Treskavac. Du fait de diverses mutilations toutes trois présentaient des incomplets et c'est ainsi, de façon partielle, qu'elles ont été publiées. Déposées à la Bibliothèque nationale de Belgrade, elles ont disparu ou été détruites au cours de la Première et de la Deuxième Guerre mondiale. Compte tenu du fait qu'elles n'avaient pas été photographiées, et de leurs éditions sous forme incomplète, il est difficile aujourd'hui d'apprécier leur authenticité. Les éditions proposées jusqu'à présent et les tentatives d'analyse diplomatique sont par ailleurs loin de satisfaire aux critères posés par l'édition diplomatique et critique du matériel diplomatique. Pour cette raison, il apparaît indispensable d'en proposer une nouvelle édition critique, laquelle exige de procéder, préalablement, à une reconstitution, la plus large possible, du texte manquant dans les éditions actuelles.

Or, on conserve dans les archives de SANU un manuscrit de Ljubomir Stojanović contenant les textes de ces trois chartes sous une forme apprêtée pour l'imprimerie. Avec d'autres documents, il s'agit là d'une partie de ce qui devait entrer dans une collection réunissant toutes les chartes des monastères serbes, projet dont la publication n'a toutefois pu voir le jour en raison du décès de ce chercheur. Il n'en reste pas moins que lors du travail de préparation de cette édition, Stojanović a pu reconstituer la plus grande partie du texte manquant de la première et de la troisième chartes grâce à des copies réalisées au XIXe siècle, lesquelles ont, elle aussi, disparues au cours de la Deuxième Guerre mondiale. C'est donc sur la base des textes apprêtés dans ce manuscrit, qui n'en est que d'autant plus précieux, que nous publions ici, pour la première fois, le préambule de la première charte, jusqu'alors non édité, et celui de la troisième charte, dont l'édition n'était jusqu'ici que partielle. De même, nous proposons sur la base des textes conservés dans ce manuscrit une reconstitution des nombreuses lacunes du texte de la troisième charte.

L'analyse et la comparaison des textes reconstitués de ces trois chartes permet de proposer quelques réponses aux questions concernant leur authenticité, leur datation et les rapports existant entre elles. La première charte a été délivrée en 1334-1336 ; l'exemplaire qui était conservé au monastère de Treskavac était un original ou une copie authentifiée. La troisième charte a été délivrée en 1343-1345 lors d'une visite de la famille royale au monastère ; l'exemplaire qui était conservé au monastère de Treskavac était un original ou une copie authentifiée. La deuxième charte est un faux. Il s'agit d'un document non officiel du monastère qui a été constitué en combinant des données de la première et de la troisième chartes et, vraisemblablement, d'un katastichion de cet établissement. Tant la langue employée que la sanction et la signature laissent transparaître des signes révélateurs d'un faux. On ne peut toutefois déterminer avec certitude l'époque et les motifs de son écriture car, par son contenu, il n'apporte rien de nouveau par rapport aux deux autres chartes.

Стари српски архив, књ. 7, стр. 231–242

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"1392/1427"(049.3)
УДК 091=163.41"1392/1427"(049.3)

Сима Ћирковић

ПОВЕЉЕ И ПИСМА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА

(поводом књиге: Александар Младеновић, ***Повеље и писма деспота Стефана. Текст. Коментари. Снимци***, Чигоја штампа, Београд 2007)

Апстракт

Уз осврт на најновије издање повеља и писама Стефана Лазаревића, његове мајке и брата, као и писама која су њима упућивали Дубровчани, скреће се пажња на поједина обележја канцеларија у којима су дати документи настајали и упозорава на посебне захтеве које пред издаваче постављају документи сачувани у дубровачким канцеларијским и нотарским књигама.

Пре пет година смо на овом месту (ССА 2 (2003) 207–215) приказали издање повеља кнеза Лазара, које је приредио исти аутор и објавио исти издавач. Књига којом се сада бавимо представља у сваком погледу наставак претходне и по садржају – доноси повеље и писма Лазаревих наследника; и по примењеној едиционој техници, снимцима, по апарату који прати документе, по прилозима и богатој опреми, за коју се, као и пре пет година, постарао издавач „Чигоја штампа“. Филолози, историчари и сви други стручњаци заинтересовани за средњовековне изворе имају сада покривено пола столећа, последњу четврт XIV и прву четврт XV века Србије кнеза Лазара и његових наследника.[1]

Поред сличности на које је указано, по којима је ова књига природни продужетак оне прве, има и разлика, од којих неке падају у очи. Пре свега, овде се у наслову уз повеље јављају и писма, што наговештава богатији садржај, а имало је за последицу знатно повећање обима књиге. Као и пре пет година почећу подсећањем на чињеницу да књига пружа више него што наслов обећава. Поред повеља и писама Стефана Лазаревића ту су и све заједничке исправе кнегиње Милице и

[1] Као што су савременици кнеза Лазара издавали повеље, Вук Бранковић, краљ Твртко и Балшићи, тако су и њихови наследници издавали повеље и упућивали писма у време деспота Стефана.

синова, затим писма дубровачке владе, преписка саме кнегиње, ту су и акти манастира, којима се узвраћа на владарске повеље и дарове.

Континуитет у односу на претходну епоху највише долази до израза код повеља за манастире, а дисконтинуитет код докумената који се односе на Дубровник и његове грађане. Две групе се толико разликују у форми и садржају, па и начину како су презентовани у књизи, да их треба одвојено разматрати. У сразмерно малом фонду повеља кнеза Лазара заступљене су биле повеље за Хиландар, Русик, Лавру, Раваницу, Горњак. Светогорске имамо и код Лазаревих наследника, додата им је повеља за Ватопед, а континуитет је испољен и код Тисмена и Водице, утолико што се спомиње и цитира Лазарева повеља, која није сачувана. Из времена наследника остале су и појединачне повеље за Милешеву и Дечане.

Скоро без изузетка су то даровне повеље у којима се наставља пракса канцеларије кнеза Лазара, а континуитет садржаја огледа се у поседима који се дарују, потврђују или замењују. Изразито је то код Светогораца, Хиландара, Лавре светог Атанасија, руског манастира Светог Пантелејмона. Кад се има у виду околност да је овде знатно дужи период него код кнеза Лазара (38 година према 14), сачувана дипломатичка грађа није богатија од претходног периода.

На манастирским повељама деспотског времена опажа се настављање узуса из канцеларије кнеза Лазара, нарочито у периоду до 1402. кад се издају заједничке повеље кнегиње и синова, са Стефановим потписом у неким случајевима. Сачувани акти из деспотског периода су уреднији, обраћа се већа пажња форми, уједначени су у већој мери него повеље кнеза Лазара. Од материјала јављају се само пергаменат и хартија, од писама калиграфски полуустав (с разумљивим изузетком код писама). Јављају се две врсте печата: воштани, заступљен на несумњивим оригиналима и метални, који представља повод за сумњу. У том погледу јединствен је случај двеју повеља за Лавру (III/3, III4), једнаког садржаја које се обе представљају као оригинал. По другим обележјима може се препознати да је оригинал она са воштаним печатом.[2] Повеље деспотског доба препознају се по карактеристичном потпису који се јавља у два вида: исписан крупним уставним словима у континуитету, а још чешће као низ монограма од којих су састављене речи

[2] Приказ и анализа у: *Actes de Lavra* IV, Paris 1982, 189–192 (обрађене као једна повеља).

из којих се састоји потпис. Уједначена је формула датума са годином, индиктом, месецом и даном, а најчешће и местом писања.

У збирци од 15 Лазаревих аката била су два дубровачка: повеља којом се потврђују повеље ранијих владара (1387) и препорука за митрополита Михаила, која је служила као пуномоћје за примање Стонског дохотка (1388). У овој другој књизи је чак 59 дубровачких аката различитих врста од укупно 77 повеља и писама. Огромна разлика се може објаснити чињеницом да је из периода Лазаревих наследника остао сачуван познати кодекс словенског канцелара Руска Христофоровића у коме преписка Дубровника са српском господом (1395–1423) има значајно место.[3] Али, документи из времена кнегиње Милице и деспота Стефана не потичу једино из Русковог кодекса; има аката регистрованих у књигама других серија Дубровачког архива.

Веома су ретки документи сачувани као одвојена акта, слободни листови. Има их свега два, баш као код кнеза Лазара – једно је потврдна повеља из 1405. године (I/28), а друго писмо кнегиње Милице (I/1). Контраст између времена Лазара и његових наследника, не може се објаснити само природом рукописне традиције. Ако се оставе по страни документи из Русковог кодекса, остаје још 22 регистрована у архивским серијама, које су постојале и за време кнеза Лазара, првенствено су то канцеларијске и нотарске књиге (Diversa Cancellariae; Diversa Notariae). Упадљиво је у Лазарево доба одсуство једне врсте аката чији је удео међу очуваним српским документима знатан. Мислим на разрешнице рачуна, у облику повеље и писма, којима је дубровачки грађанин после вршења неке службе или закупа царине доказивао да је средио рачуне са владарем. По прописима Дубровачког статута, грађани који су имали неку службу или држали у закуп царине, морали су предочити доказ да нису остали дужни.[4] Та врста аката сачувана је од времена краља Милутина до деспота Ђурђа Бранковића, али од кнеза Лазара нема ниједне такве повеље нити писма, упркос томе што је био господар Новог Брда, Рудника и других места са царинама.

---

[3] Штампан први пут од стране М. Пуцића, *Споменици србски* (I), Београд 1858, репринт Београд 2007. Уп. Предговор Р. Михаљчића уз поновљено издање. Писма је објавио и Љ. Стојановић али их је груписао по кореспондентима....

[4] А. Соловјев*, Закон градски,* Архив за правне и друштвене науке 16 (1928); дипломатичка страна у С. Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана,* ИЧ 6 (1958) 139–152. Више разрешница критички је објављено у ранијим свескама Старог српског архива.

У делу књиге под насловом *Дубровачка општина* (стр. 19–86) само мањи део потиче из канцеларије Лазаревих наследника. Од 59 аката индивидуално обрађених, обележених посебним бројевима, 37 су писма дубровачке владе упућена кнегињи Милици или Стефану, а 22 акта потичу из канцеларије Лазаревих наследника. Укључивање писама Дубровачке владе (кнеза и већâ) вишеструко је оправдано. Скоро половина регистрованих дубровачких писама садржи изричит помен поруке на коју се одговара, најчешће: *писаније примисмо и разумесмо*, или *што пише ваша милост*. У једном писму (I/48) има позивања на одгвор на претходно деспотово писмо. Пратећа документа дубровачке администрације откривају да су и она писма која изричито не говоре о поводу због кога су настала, била узрок неком писању или делању на српској страни. Послата дубровачка писма представљају половину дијалога, на основу које се може закључивати о садржају примљених писама.

Поред информација које се тичу политичких и економских односа у неком одређеном тренутку, дубровачка писма на посредан начин сведоче и о двору и канцеларији кнегиње Милице и деспота Стефана. У сразмерно дугом распону од 34 године могу се пратити промене у начину титулисања, у коме се рефлектује њихов положај. Прво писмо (I/2, 7. децембар 1395) упућено је: *почтеној госпођи и всечастној калуђерици госпођи кира Евгенији и кнезу Стефану,* да би 1398. писали: *славној и всечастивој госпођи кира Евгенији и многопочтеном кнезу Стефану* (I/8). Обраћање мајци и сину престаје 1402: *славној и велможној госпођи кира Евгенији и господину кнезу Стефану* (I, 18). Са истим атрибутима се завршава низ посебних писама кнегињи. Адреса Стефанова је и даље еволуирала од *славном и велможном великом кнезу Стефану* (I, 21, 1402) приближавајући се титули коју је сâм употребљавао: *славном и велможном господину деспоту Стефану по милости Божјој всеј српској земљи и Подунавију господину* (I, 33). Са малим разликама првенствено у реду речи, остало је тако до последњег очуваног дубровачког писма (1422. године).

Преостала 22 документа потичу из канцеларије Лазаревих наследника и међу њима је заступљено више врста аката. Изненађујуће је мали број *писама* у строгом смислу речи, само писмо кнегиње Милице (I/1 1391, датовано у издању 1392) и писмо деспота Стефана с краја владавине (I, 57, 1423), којим опрашта дуг Марину Градићу. Једна једина је повеља којом се потврђују повеље ранијих владара, из 1405. она не само потврђује него и понавља текст Лазареве повеље. Из једног

писма (I, 2) из 1395. сазнаје се да су Лазареви наследници тражили да потврде раније повље, али то није реализовано. Главна личност у Србији био је тада Вук Бранковић.

Најбројније су већ споменуте разрешнице рачуна, које су унеколико еволуирале. Уместо напоредног издавања повеље молиоцима, закупницима или трговцима с којима су пословали, и истовременог писма упућеног влади у Дубровнику о истој ствари, преовлађују кратке повеље. Само једна разрешница монахиње Евгеније има обе компоненте, издате у књизи под истим бројем (I, 25). Нова, у ранијим периодима непозната врста аката, јесу *асигнати* или *дознаке*, веома кратка писма-налози, којима се тражи да се одређена сума новца или количина сребра исплати доносиоцу. Тај налог је служио закупницима код коначног или периодичног обрачуна, да исплаћени износ одбију од уговорене суме коју дугују. А као што ће се видети, они би постајали нека врста хартија од вредности којима се пословало, ако не би одмах биле реализоване.

Као што је раније речено, у Русков кодекс била су преписана писма слана из Дубровника, акти српске канцеларије доспевали су у друге књиге јер су их подносили заинтересовани грађани да им обезбеде аутентичност. Махом су то биле повеље владара о којима је било речи, уписивао их је словенски канцелар, а у годинама које покрива ова књига био је то Руско Христофоровић. Уз текст уписивали су формулу о налогу кнеза, а често са споменом човека који је акт донео, што је било једно од јемстава аутентичности. Те белешке су некад уписане српски, ћирилицом некад латински. Време писања повеље није се подударало са временом регистровања, протекло би понекад и две године. Руско је некад приликом регистровања прецртавао потпис и опонашао изглед аката. Такви цртежи се налазе уз документе I/28, I/30, I/32, I/34, I/40, I/52, I/57 и I/58. Захвалан би задатак био међусобно поређење ових потписа и оних на повељама сачуваним као слободни лист.

Док су манастирске повеље у овој књизи презентоване једнако као Лазареве повеље, дубровачки документи су на други начин презентирани. Код манастирских имамо оскудне податке о спољашњим обележјима (осим бележака на полеђини и описа печата), рекострукцију текста („у оргиналној графији“), транслитериран и транскрибован текст (са језичким коментаром и објашњењем речи) и текст „слободније језички осавремењен“ (превод) са објашњењима термина. У делу *Дубровачка општина* сваки појединачни документ има регест, затим реконструкцију текста за којом следи одељак *Ранија издања* у коме су дате

разлике у односу на претходнике и објашњења где се намеће потреба. Сваки докуменат има читку црно-белу репродукцију. Места где се чува, сигнатуре докумената који су регистровани, приређивач је морао преузимати из ранијих издања Стојановића, а у крајњој линији Пуцића, код кога подаци нису увек тачни. Некад делује необично преузето објашњење да се докуменат налази „у књизи у архиву суда дубровачког“ (I, 26) –грађа која је својевремено чувана у суду пренесена је још крајем XIX века у тада основани дубровачки архив, где је добила другу нумерацију и пагинацију. Нису навођени бројеви страница из Русковог кодекса, који могу бити у неким случајевима потребни истраживачима. Природа аката је таква да се готово не појављује проблем аутентичности, а где се појављује, као код повеља са изразом „царство ми“, приређивач је упућивао на литературу.

Одвојено публиковање аката или преписке једне канцеларије, документације једног двора, има своје несумњиво добре стране. Документа настала у некој врсти дијалога током дужег периода рефлектују односе међу кореспондентима, осветљавају промене на једној и другој страни. Добија се увид у начин рада, особености, везе кореспондената са околним светом. Тај поступак има, међутим, и своје наличје. Избором и укључивањем докумената само једног центра пресеца се евентуална веза са документима другог двора или друге канцеларије. То се нарочито јако осећа тамо где је извора мало и где се, као у нашем случају, сусрећу различити језици администрације. Стара је славистичка традиција, из времена откривања и првог објављивања споменика, да се издају посебно ћириличка документа. Придавала им се највећа вредност, а таква издања су одговарала потребама и интересовањима стручњака за језик и палеографију. Онима, међутим, који су заокупљени у првом реду садржином, информацијама које текстови преносе, значајно је све што може допринети тачном разумевању и тумачењу документа без обзира на писмо и језик и место на коме је сачувано.

Код наших манастирских повеља се тај проблем мало осећа. Тамо где се у ризницама налази више повеља, оне су садржајно повезане преко ауктора и поседа и граница. За њих је карактеристино да су саме себи довољне или садржајно повезане са другим из исте ризнице. Специфичан је случај светогорских манастира код којих се појављује вишејезичност и повезаност садржаја аката на разним језицима. Грчка акта бивају допуњена српским актима и обрнуто. У неким ретким случајевима сачувани су стари словенски преводи грчких аката.

Сасвим друкчије ствари стоје са дубровачким архивским документима где је српска ћириличка писма прихватала локална администрација тако да је скоро сваки ћирилички акт бивао уоквирен латинским или италијанским текстом и често садржајно повезан са другим ћириличким или латинским актима. За пуно разумевање и поуздано тумачење појединe исправе потребно је познавати и те документе који су у садржајној вези. Тако је поступао Константин Јиречек у својој невеликој збирци *Споменици српски*.[5]

Овде ћемо се задржати само на неким примерима који показују како изоловање од других докумената може имати последице и по презентацију појединог акта. Први а и најстарији акт у одељку дубровачких докумената је једно веома кратко писмо кнегиње Милице, под тим световним именом, које се односи на појас који као залогу држи неки Марин. Пуцић га је нашао као прилог у књизи Diversa Cancellariae 1392. у вези са нотарским актом од 6. августа 1392. на који Пуцић није обратио пажњу. К. Јиречек је у своме *Додатку*, исправљајући и допуњавајући документе друге Пуцићеве књиге, донео извод из акта из кога се види да је Марин из писма, у ствари, Marinus de Dymitrij, који признаје да има у залогу од кнегиње Милице појас од 24 литре и 4 унче, који је она тражила *како се види из приложеног писма* (prout patet per literas sclauas hic affixas). Он се обавезује да ће га однети у Приштину.[6] На Јиречекову белешку се ослонио Љ. Стојановић па је писмо датовао „пре 6. августа 1392“, што је преузео и наш издавач. Међутим, о Миличином писму остала је одлука Малог већа од 14. јуна 1391. о избору двојице већника који ће „одговорити на писмо кнегиње о заложеном сребрном појасу“.[7] Писмо кнегиње Милице уз коју је споменут и кнез Стефан настало је годину дана раније, крајем маја или почетком јуна 1391.[8] Захваљујући дубровачким документима може се одгонетнути зашто није било праве реакције пуну годину дана. Марин из Улциња био је свештеник, дубровачки грађанин. Некако у време кнегињиног писма

---

[5] К. Јиречек, *Споменици српски,* Споменик СКА 11 (1892). Прештампано 2007. у Библиотеци фототипских издања за српску историју.

[6] К. Јиречек, *Споменици српски,* 102.

[7] Dicto die /XIIII junii 1391/ Ser Jacobus de Gondola, ser Lampre de Zrieva facti fuerunt officialles ad respondendum literis comitisse pro facto cinguli argenti pignorati Marinçe de Dulcinio et ad faciendum commissionem ser Marino de Gleya et Giucho Stanisich.

[8] Овај цитат и подаци који следе потичу из издања: N. Lonza – Z. Šundrica, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390 – 1392,* Zagreb – Dubrovnik 2005, 166–167, 162, 187.

он је био оптужен а 30. јануара 1392. осуђен да је крив *што је примио село од краља Босне*. Дана 15. фебруара се расправљало о оптужби, а 24. II 1392. донета је пресуда .Осуђен је због тога што је од краља Твртка примио село Ускопље у Конвалима, што је против прописа,[9] и изгнан из града на 5 година. Августа 1392. се обавезао да ће однети појас, а њему и рођацима забрањено је било да примају писма њему у прилог.

Други пример тиче се документа I/41 у књизи издатог под датумом јануар 1415. То је кратак налог-дознака којом деспот Стефан нарећује побрешким цариницима[10] да исплате Мароју Радићу 147 литара, 5 унчи и три аксаће сребра. Деспот изричито говори о дугу: *што му сам дужан*. За разлику од Љ. Стојановића, А. Младеновић је као и Пуцић (*Споменици српски* II, 61), показао да се у маргини налази латиничка белешка: per lo herede de Marin de Lebro, која је врло значајна јер омогућава идентификацију. Реч је о познатом трговцу Марину Лебровићу, који се више пута помиње у документима (I/12, I/20). Петнаести јануар 1415. је датум регистрације, а не издавања документа, а белешка да је то за наследника упућује на то да је Марин умро и да је деспотов акт морао настати раније. Марин је свакако умро пре 1416. кад се у једном другом акту спомиње као мртав. Његова удовица Маргарита се заклела да не поседује ништа од *његове имовине* осим деспотове повеље. Белешка о регистровању, редовно шаблонска, овде се издваја тиме што је уместо кнеза наведен заменик, јер је актуелни кнез имао неки интерес у тој ствари, а затим Руско је забележио да је документат био „предрт" на три комада и концем повезан. То има тежину јер се „режу", тј. пресецају, документи, који су изгубили важност. Уз исти документат је забележено у овом издању, на основу Љ. Стојановића, да се исти препис налази и у књизи из 1428. са друкчијом белешком, коју А. Младеновић доноси према Стојановићу јер није имао увид у документат.[11] Тада је био други кнез, али исти писар Руско, који овога пута није напоменуо да је документат „предрт".[12] Деспотов налог настао пре јануара 1415. у

[9] О прописима уп. М. Динић, *Дубровчани као феудалци у Србији и Босни*, ИЧ 9–10 (1960) 139–149 (= *Из српске историје средњега века*, Београд 2003, 419–430).

[10] О њима уп. Ј. Калић, *Цариници деспота Стефана Лазаревића у Угарској*, Зборник Филозофског факултета у Београд XII/1 (1976) 71–83 (= *Европа и Срби. Средњи век,* Београд 2006, 291–305)

[11] И К. Јиречек, *Споменици српски*, 104, донео је текст те белешке.

[12] Регистрован у Div. Canc. 45, f. 124'–125, 11. XI 1428.

овом акту спојен је са латинском нотаревом исправом у којој се говори о ранијој и каснијој судбини кратког ћириличког писма.

Кад је Марин Лебровић умро иза њега су, као што бива код трговаца, остали и дугови и потраживања. Већ смо видели да се удовица заклела да од мужевљеве имовине није имала ништа осим деспотове повеље. Око права на заоставштину дошло до је спора између наследника Стипка Павловића, повериоца на једној, и удове и тутора Марина Лебровића на другој страни. Пресуда у тој парници није позната, али у нагодби из 1428. се каже да је 1416. деспотово писмо било секвестровано и предато на чување канцеларији. Споразумом од 11. новембра 1428. уређено је да Јакша, син Марина Лебровића, може узети повељу деспота Стефана (која се чувала у општинској кацеларији) и отићи с њом господину Ђурђу Бранковићу и тамо на сваки начин настојати да се наплати дуг.[13] Могао је у ту сврху потрошити 100 дуката, али не више. Све што успе да наплати морао је донети у Дубровник, а то што буде успео да поврати поделиће се сразмерно ономе што странке докажу да потражују. Прво би се одбили трошкови у износу на који се закуне Јакша. Уколико не би успео да наплати потраживање Јакша је био дужан да оригинал (litteram originalem) врати на место где се сад налази. Ако би исправу изгубио и то доказао заклетвом, не би био дужан, али уз услов да, ако би се било кад у будућности на основу тога писма нешто издејствовало од дуга, то би се имало поделити сразмерно потраживањима, како је раније речено.

Као што се види, кратка деспотова исправа постала је „хартија од вредности“ с којом се пословало и 13 година после настанка јер је остала нереализована. Она је у извесном смислу „уграђена“ у латински нотарски акт из новембра 1428. Сличан случај мора бити са документом I/59, последњим у групи дубровачких, који је датован деспотским периодом 1402–1427. а регистрован тек 1428. заједно са једним нотарским актом.[14]

Већ је споменуто последње писмо деспота из 1423 (I, 57) којим обавештава кнеза и властелу да је деци Мароја Цинцуловића (= Марина Градића) препустио 105 литара сребра које му је Марин завештао у

[13]... cum omni dilligenti solicitudine accurate perquirere posse a dicto domino Georgio quocumque modo, forma et causa debitum descriptum in suprascripta littera sclaua.

[14] Div. Canc. 45, f. 128–128’, а евентуално f. 193’–194. Живко ће бити Johannes Elie de Saracha, у чијој оставштини (Div. Canc. 44, f. 228, јануар 1428) спомињу потраживања tam a domino olim dispoto Sclauonie et domino Georgio Volcouich....

своме тестаменту. Писмо је датовано 9. септембра 1423. *у Мораве* а примљен је *лист* и регистрован 23. септембра исте године.[15] Тачно је наведено да се налази у књизи Diversa Notariae [14] 1423–1424, f. 27. Али извршење тестамента Марина Градића је било сложеније него обично, па је у процесу извршења настала још једна ћириличка белешка, коју је објавио М. Динић, а ми је овде преносимо потпуности ради.[16]

Лѣто рождьства Хр(и)ст(о)ва тисꙋщно и четириста и двадесети и третьѥ лѣто м(ѣ)с(е)ца новемьбриꙗ .з҃.и҃. д(а)нь. Да ѥ ꙋ знаньѥ вса-комꙋ ѥрь .р҃. и .е҃. литарь сребра коѥ кнезь Мароѥ Влаха Градикꙗ синь ѡсталꙗше ꙋ своѥмь тестаменьтꙋ славномꙋ г(оспо)д(и)нꙋ деспотꙋ Сте-фанꙋ срьбьскои земли и Подꙋнавию г(оспо)д(и)нꙋ тои сребро више р(е)-чено г(оспо)д(и)н деспоть р(е)чени даде и дарова дѣци р(е)ченога кнеза Мароꙗ како но се ѡтворено ꙋдрьжи ꙋ листꙋ р(е)ченога г(оспо)д(и)на деспота подь г(о)сп(од)ства мꙋ печатию кои досла кнезꙋ и властеле Дꙋ-бровчцѣмь по своѥмь члов(ѣ)кꙋ по Хвалѥнꙋ Радосаликю и таи листь ѥс(ть) заповѣдю г(оспо)д(и)на кнеза и властель малога вѣкꙗ ѥсть прѣ-писань ꙋ катастигь ѡдь нотариѥ м(ѣ)с(е)ца сектемьбриꙗ .к҃. г҃. д(а)нь лѣто рождьства Хр(и)ст(о)ва тисꙋщно и четириста о двадесети и тре-тьѥ лѣто ѡдь рꙋке Рꙋска логофета.

Као што се могло видети, један део српских повеља из Дубровачког архива тако је срастао са архивским документима, које збирка повеља није обухватила, да ће историчари заинтересовани превенствено за садржај бити упућени да се враћају издањима Пуцића и Јиречека, где је део латинских бележака објављен, а поред тога студијама о градовима и рударским трговима у којима су деловале личности о којима говоре понеки од овде штампаних докумената.

Сразмерно дуги низ писама насталих у распону од 36 година, са документима дубровачке администрације у позадини, даје могућност да се постави питање о томе како се реални односи Дубровника и Лазаревића рефлектују у очуваној документацији. Пре краја 1395, кад је почело уношење писама у Рускову књигу, скоро да и нема података, а у

---

[15] О Марину Градићу поред узгредних напомена има и скица за целовиту биографију: B. Krekić, *On Ragusan Patrician's Misbehaviour in Dubrovnik and Serbia in the Early Fifteenth Century*, Scholar, Patriot, Mentor, Historical Essays in Honor of Dimitrije Djordjević, New York 1992, 63–75. О тестаменту и тешкоћама у извршавању уп. С. Ћирковић, *О ктитору Каленића*, Зограф 24 (1995) 61–67.

[16] Distributiones testamentorum 8, f. 109. М. Динић, *Неколико ћириличких споменика из Дубровника*, Прилози КЈИФ 24 (1958) 95–97.

то време 1392–1395. је и лакуна у одлукама дубровачких већа. У периоду од 1395. до 1423. заступљена је преписка из већине година. Најредовнија је на почетку, али из неких година нема писама: 1403–1404, 1406–1407, 1409–1410, 1412, 1416, 1418–20, 1424, 1426/7. То не значи да тада није било веза, сачуване су одлуке о слању писама, којима текст није регистрован. Преписке често нема из времена кад су на српском двору боравили дубровачки посланици што значи кад су везе најинтензивније. Преписка се тада водила посредством посланика. Поучан је пример споменутог периода 1418–1420, када су посланици боравили на српском двору седам месеци. После 1422. више нема писама у Русковом кодексу, али из одлука већа и преписке са посланицима, познате у литератури, види се да су баш у то време везе биле интензивне, мада не и срдачне.

Различите врсте докумената разноврсног садржаја представљале су изазов за састављача регеста. Издавач се успешно носио са тешкоћама држећи се текста и главне ствари у писмима о више предмета. Специфичан проблем су имена Дубровчана различитог облика у латинском и српском контексту. Већ је споменут случај Мароја Цинцуловића, који је у ствари Марин Градић (Marinus Bla. de Gradi). Издавач се строго држао облика из документа и уносио тај облик у Имeник личности. Читаоцу се може препоручити да се за идентификације може ослонити на Јиречеково дело о Романима у градовима Далмације[17] а да И. Манкен има у својој књизи[18] табелу са облицима презимена властеле. Тамо се може наћи да су Никола и Јакша Крветићи у ствари Замање, да је Вукша Мишетић Вук Бобаљевић, Никша Тамарић у ствари Ђурђевић (Georgio) итд.

Није јасно због чега су деспот и мајка доследно у свим регестима представљени титулом *господар/господарица*. Назив господар се у титулама јавља код неких владалаца уз земље или области којима владају, али код деспота је и у тој функцији увек *господин*, на пример *господин Србљем* или кад му се Дубровчани обраћају: *србској земљи и Подунавију господину*. С друге стране, већ примери прикупљени код Даничића s. v. *господар* показују да се термин употребљавао претежно у приватној сфери: господар, куће, људи, села.[19] У том значењу реч је

[17] *Зборник Константина Јиречека* II, Београд 1962,

[18] И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 467– 470.

[19] Уп. одреднице *господар* и *господин* у *ЛССВ*, 120–121 (Р. Михаљчић).

ушла и у дубровачку латинштину. Радник унајмљен да служи поморцу обавезивао се да ће ићи cum suo gospodaro.[20]

Приказујући пре пет година издање повеља кнеза Лазара нагласио сам да су њиме историчари добили значајно оруђе за рад и подстрек за даља истраживања. Овим наставком то оруђе је постало свестраније, кориснije и значајније.

CHARTES ET LETTRES DU STEFAN LAZAREVIĆ
(résumé)

Cette contribution présente les plus récentes éditions des chartes et des lettres du prince et despote Stefan Lazarević prépares par Aleksandar Mladenović. En plus, elle refleche sur l'activité de la chancellerie du ce prince et sur sa correspondance avec les Ragusains, donnant quelques propositions concernant le façon d'édition des documents serbes conservées dans les livres de la chancellerie et du notariat Ragusain.

[20] Diversa cancellariae 43, f. 25', 1424.

РЕГИСТАР

УПУТСТВО ЗА ИЗДАВАЊЕ ИСПРАВА

Кратак историјат исправе: време и место одлуке о правном чину и/или записивању правног чина; ауктор и дестинатар; оригинал, копија, печат; врста и димензије материјала на којем је исправа писана; очуваност; место чувања документа.

Ранија издања: библиографија ранијих издања; битне разлике у односу на раније или ранија читања.

Текст исправе:

1. Сваки пети ред означити бројем.
2. Киноварна слова су велика и означавају почетак новог пасуса.
3. Почетак новог пасуса понекад се означава крстом. У том случају такође се користи велико слово.
4. Предлаже се употреба великих слова у складу са данас важећим правописом.
5. Надредни знаци (акценти) се не бележе.
6. Титле се обавезно остављају код бројева.
7. Скраћенице написане са титлом разрешавају се у округлим заградама – ( ).
8. Скраћенице написане без титли разрешавају се у четвртастим заградама – [ ].
9. Натписана слова спуштају се у ред без икаквих посебних ознака.
10. Оштећене празнине разрешавају се у стреластим заградама – 〈 〉.
11. Очигледне писарске грешке означавају се ускличником (!). У одређеним случајевима препоручује се коментар у напомени.
12. Оригинална интерпункција замењује се савременом, при чему реченица треба да представља логичку целину.
13. Нема потребе да се при издавању докумената користи широко *е* (є), које се понекад појављује уместо прејотованог *е* (ѥ), пошто је према позицији употребљеног широког *е* јасно каква му је гласовна вредност. Предлажемо да се уместо њега употребљава обично *е* (е).

14. Приликом издавања босанских повеља и, евентуално, докумената писаних босанчицом, неопходно је, тамо где се појављује, задржати ђерв (ꙉ).
15. Уколико је реч скраћена тако да је изостављен један (или оба) вокала који се понављају, у заграду се ставља један од њих, нпр. **пр҇ⷪрокь – пр(ѻ)рокь, ре҇ⷱнное – реч(е)нное.**

Каснији записи на документу

Превод на савремени језик

Дипломатичке особености

Просопографски подаци

Установе, важнији термини

Топографски подаци: убицирање топонима који се помињу у исправи (по потреби приложити карту)

Обавезан снимак документа

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

Acta Albaniae	L. Thallòczy – C. Jireček – E. Sufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, vol. I–II, Vindobonae 1913–1918.
Глас СКА/САН/САНУ	Глас Српске краљевске академије / Српске академије наука / Српске академије наука и уметности
Гласник ДСС/СУД	Гласник Друштва српске словесности / Српског ученог друштва
Годишњак ДИ БиХ	Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине
Годишњица НЧ	Годишњица Николе Чупића
Гласник ИД НС	Гласник Историчарског друштва Новог Сада
Годишњак СФФ	Годишњак скопског Филозофског факултета
Ђ. Даничић, *Рјечник*	Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских* I–III, Београд 1863–1864.
EJ	*Enciklopedija Jugoslavije* I–VIII, Zagreb 1955–1971.
ЕСИ	*Енциклопедија српске историографије* (ур. С. Ћирковић – Р. Михаљчић), Београд 1997.
Зборник ФФ у Београду	Зборник Филозофског факултета у Београду
ЗРВИ	Зборник радова Византолошког института
ИСН	*Историја српског народа* I–II, Београд 1981, 1982.
ИГ	Историјски гласник
ИЦГ	*Историја Црне Горе* II/1–2, Титоград 1967, 1970.
ИЧ	Историјски часопис
К. Јиречек, *Споменици српски*	К. Јиречек, *Споменици српски*, Споменик СКА 11 (1892).

П. Карано-Тврtковић, *Србскiи споменицы*	П. Карано-Тврtковић, *Србскiи споменицы или старе рисовулъ, дипломе, повелъ, и сношенiя босански, србски, херцеговачки, далматински и дубровачки кралъва, царева, банова, деспота, кнезова, войвода и властелина*, Београд 1840.
B. Korablev, *Actes de Chilandar* II	B. Korablev, *Actes de Chilandar. Deuxième partie, actes slaves*, Византийскiй Временник, приложение къ XIX тому, С. Петербургъ 1915.
S. Ljubić, *Listine*	S. Ljubić, *Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke republike* I–X, Zagreb 1868–1891.
ЛССВ	*Лексикон српског средњег века* (ур. С. Ћирковић – Р. Михаљчић), Београд 1999.
F. Miklosich, *Monumenta Serbica*	F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Viennae 1858.
Monumenta Ragusina	*Monumenta Ragusina. Libri reformationum* I–V, Zagreb 1879–1897.
С. Новаковић, *Законски споменици*	С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912.
L. Petit, *Actes de Chilandar* I	L. Petit, *Actes de Chilandar. Première partie: Actes grecs*, Византийскiй Временник, приложение къ XVII тому, С. Петербургъ 1911
Прилози КЈИФ	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор
М. Пуцић, Споменици србски	М. Пуцић, *Споменици србски* I–II, Београд 1858, 1862.
Rad JAZU	Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*	Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998)
Д. Синдик, *Српски средњовековни печати*	Д. Синдик, *Српски средњовековни печати у манастиру Хиландару*, Осам векова Хиландара – историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Београд 2000, 229–239.

Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*	Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988.
T. Smičiklas i dr., *Diplomatički zbornik*	T. Smičiklas i dr., *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, I–XVII, Zagreb 1904–1981.
А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље*	А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936.
А. Соловјев, *Одабрани споменици*	А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права*, Београд 1926.
Споменици на Македонија	*Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија* I, уредник В. Мошин, Скопје 1975.
Љ. Стојановић, *Записи и натписи*	Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи* I–VI, Београд 1902–1926.
Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*	Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Београд – Сремски Карловци 1927.
Љ. Стојановић, *Повеље и писма*	Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, Београд – Сремски Карловци 1929; I–2 Београд – Сремски Карловци 1934.
Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*	Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типици, поменици, записи и др.*, Споменик СКА III (1890).

СТАРИ СРПСКИ АРХИВ
КЊИГА 7 (2008)

Филозофски факултет у Београду
Филозофски факултет у Бањој Луци
Филозофски факултет у Српском Сарајеву
Историјски институт у Бањој Луци

Рецензенти
Сима Ћирковић
Раде Михаљчић

Секретар Редакције
Дејан Јечменица

Лектура и коректура
Илија Ковић

Регистар
Дејан Јечменица

Компјутерска обрада и корице
Небојша Порчић

Превод на француски
Паскал Донжон

ISSN
1451–3072

Штампа:
???, Чачак

Тираж 400

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93 / 94

СТАРИ српски архив = Anciennes archives serbes / одговорни уредници = rédacteurs en chefs Андрија Веселиновић : Раде Михаљчић . – 2002, књ. 1– .
– [Београд] : [б. и.] , 2002–
(Чачак : Графичар) . – 24 цм

ISSN 1451–3072 = Стари српски архив
COBISS:SR–ID 112563724